ANTOLOGIJA PROZE BUNJEVAČKIH HRVATA

zkvh.org.rs

MATICA HRVATSKA

ODABRANA DJELA BAČKIH HRVATA

UREDNIK

VLATKO PAVLETIĆ

TISAK: RIJEČKA TISKARA, RIJEKA 1971.

ANTOLOGIJA PROZE BUNJEVAČKIH HRVATA

SASTAVIO

GEZA KIKIĆ

MATICA HRVATSKA
ZAGREB 1971

zkvh.org.rs

O KULTURNO-POLITIČKIM UVJETIMA RAZVOJA KNJIŽEVNOSTI BAČKIH HRVATA

zkvh.org.rs

Od Antunovićeva *Odmetnika* do Vojnićevog romana *Odlazak Pauline Plavšić* protekao je stogodišnji razvoj umjetničke proze bunjevačkih Hrvata. Iako je kvantiteta njene produkcije mnogo skromnija od poezije, dvadesetak napisanih romana, od kojih je deset ostalo u rukopisu, i više stotina pripovijesti, novela i humoreski nisu bez osebujnog umjetničkog kvaliteta, kojim je neponovljivo izražen i dočaran autentični svijet kreativne mašte.

Procvat jedne književnosti nikada nije bio uvjetovan isključivo subjektivnim težnjama i sklonostima pisaca, već isto tako, ako ne i više, realnim objektivnim mogućnostima, koje daroviti i plemeniti pojedinci mogu iskoristiti i pospješiti, ali ne i trajnije osigurati elementarne pretpostavke za njegovanje tradicija u sferama duhovnog života. Primjer književnog rada Ivana Antunovića to najbolje ilustrira, jer on nikada nije prikrivao osobne krize i opće teškoće to više što je i sam bio svjestan manjkavosti vlastite književne kulture »jel se za spisatelja nikad nisam kako bi bilo trebovalo u mladih godina pripravljao, sad nit vrijeme nit sila, nit ona duševna nit ova tvarna, za ovo se više u meni ne nalazi. Dakle: Dat pira poma qui non habet alia dona. Sad imam jednu ovakove vrsti, drugu knjigu. Ova mislim da ima više koristnog u sebi, al s ovom

zkvh.org.rs

moram da čekam, jel novacah nemam da je tiskam za sad« (iz pisma Iliji Okrugiću od 9. kolovoza 1875). Očito je da su materijalna sredstva bila od presudnog značenja za promicanje lijepe knjige i korisnog štiva za narod. I kada se Antunović odlučio da njegova dva romana *Posliednji Gizdarev* i *Bariša Kitković* ostanu u rukopisu, to je sigurno uradio u uvjerenju da je mnogo važnije bilo prehraniti 60—70 hrvatskih siromašnih omladinaca na kaločkim školama negoli tiskati vrijedna ali skupocjena djela, koja bi teško dospjela u ruke čitatelja u vrijeme kad još nisu ni postojale razgranate narodne knjižnice. Ovo je samo jedna strana složenih objektivnih problema za očuvanje tekovina nacionalnog preporoda, za dalje razvijanje kulturnog stvaralaštva i postepenog otklanjanja vjekovne zaostalosti. Premda opći uvjeti još nisu bili sazreli za svestrani procvat regionalne književnosti bunjevačkih Hrvata, stvoreni su povijesni temelji njenog suvremenog usavršavanja i stvaralačkog obogaćivanja. Doduše, tijek književnog razvitka nije mogao biti ujednačenog ritma već je često varirao prema povijesnoj situaciji i društvenim zbivanjima, koja su se u većoj ili manjoj mjeri specifično odražavala u književnim smjernicama i u idejnim porukama pojedinih stvaralaca.

Činjenica da nijedno razdoblje u razvitku regionalne, književnosti bunjevačkih Hrvata nije imalo stabilniji kontinuitet u intenzitetu književne produkcije u pojedinim rodovima ili vrstama još ne znači da je njena relativna iscjepkanost i nejednaka produktivna sposobnost bila plod posustalosti ili nedostajanja kreativnog duha. O čvršćem povijesnom kontinuitetu hrvatske nacionalne kulture, posebno Bu-

njevaca, ne može se govoriti u apsolutnom smislu iz jednostavnog razloga što je bio vrlo dug i vijugav put do dugoročnog formiranja nezavisnog duhovnog središta, koje bi bilo dovoljno razvijeno i samostalno da akumulira sve zrele stvaralačke snage radi trajnijeg i dubljeg emaniranja najrazličitijih umjetničkih oblika i sadržaja u svim primarnim zajednicama koje prirodno gravitiraju svom duhovnom žarištu.

Mlada građanska duhovna kultura u svojim osnovnim koncepcijama imala je vrlo heterogene ciljeve i počivala je na različitim ideološkim pozicijama koje su se najčešće u punoj mjeri uklapale u vladajući klasni sustav i etatističku strukturu. Heterogenost u kulturi imperijalne monarhije bila je još kompleksnija jer je kultura službenog jezika postala svakodnevno sredstvo denacionalizacije i nacionalnog tlačenja nedržavnih etničkih grupacija. Glavna pozicija vladajuće nacije održavala se i jačala je spletom etatističkih stega i klasnih ideoloških sprega s vrhovima crkvene hijerarhije da bi se što potpunije paralizirale sve latentne i potencijalne duhovne snage koje bi bile u stanju osigurati vlastitim snagama stvaralački kontinuitet u procesu buđenja nacionalne svijesti, organiziranja političkog pokreta i demokratizacije kulturnog života.

U nacionalnom preporodu bunjevačkih Hrvata Ivan Antunović je bio glavni pobornik pokreta koji je prozreo velikomađarsku strategiju asimiliranja slavenskog življa u Ugarskoj — potiskivanjem maternjeg jezika u školama, neutraliziranjem utjecaja vodećih ličnosti na širem prostoru, kao i eliminiranjem iz javnog života svih glasila političkog i opće-

zkvh.org.rs

kulturnog značenja u razvijanju etničke individualnosti i izvornog duhovnog stvaralaštva. Veliki odjek Antunovićevih »Novina« u sprečavanju potpune mađarizacije Bunjevaca smetao je peštanskoj vladi, pa je po kratkom postupku poslije trogodišnjeg izlaženja obustavljen jedini politički list, i to na zahtjev mađarskog ministra prosvjete Treforta, da se u krugu crkvene hijerarhije kategorički prisili glavni urednik na povlačenje. »Novine« su napokon obustavljene i više nikada nisu obnavljane s takvom programskom orijentacijom u borbi za nacionalni opstanak i nacionalnu ravnopravnost. Tako je birokratskim mjerama i pritiscima nametnuta »misionarska« uloga mađarske kulture i prosvjete prema nemađarskim narodima, što je objektivno sputavalo i težnju Hrvata da slobodno konstituiraju vlastito duhovno središte. Samo ovom okolnošću hegemonskih tendencija moguće je protumačiti i shvatiti povijesnu činjenicu da je Subotica sve do potkraj 19. st. bila u kulturno-političkom pogledu blokirana za bilo kakav sustavniji književno-prosvjetiteljski rad. Dok se u Kaloči i Baji još mogla čuti hrvatska riječ u školama, pa i po koja knjiga ili novina tiskati, dotle je subotički kraj bio čvrsto izoliran od političkog ili kulturnog utjecaja sve do pokretanja »Bunjevačkih i šokačkih novina« 1870. u Kaloči.

Subotica ipak nije ostala indiferentno polje, jer je sjeme nacionalnog preporoda i tu niklo: pokrenuta je »Misečna kronika«, 1872—1873, a zatim izlazi »Subotički glasnik«, 1873—1876. pod uredništvom K. Milodanovića. Međutim, i ovaj list prestaje iste godine kad i »Vila« — 1876! Tada je nastupilo ponovo razdoblje zatišja od jeda-

naest godina i tek kad je »Neven« definitivno prešao u Suboticu, otvorena je trajnija perspektiva književnog i općekulturnog rada među Hrvatima.

Već smo ranije naglasili glavni motiv naglog presijecanja preporodnog pokreta, pa je svako traženje nekih drugih uzroka i novih opravdanja, kao na primjer, u Antunovićevoj bolesti ili pasivnosti malobrojne hrvatske inteligencije, danas potpuno neuvjerljivo i neprihvatljivo. Ni sama činjenica da Antunović ni jednu svoju knjigu nije tiskao u Subotici ne može mu se pripisati kao hotimično ili tendenciozno zanemarivanje najkompaktnijeg hrvatskog kraja u sjevernoj Bačkoj. Najzad i osobni primjer začetnika hrvatskog preporoda u Ugarskoj daje ozbiljnijeg povoda da se izvuku sasvim suprotni zaključci, jer Antunović je uvijek uz velike osobne materijalne žrtve tiskao svoje knjige bogoslovskog i nabožnog značaja, kao i djela poučnog i rodoljubivog sadržaja u Kaloči i Vacu, *Poučne iskrice* u Temišvaru, *Odmetnika* u Zagrebu, a znanstveno-povijesnu *Razpravu* u Beču. Ovoliki broj tiskara iz različitih krajeva više govori o teškoćama da se pronađu sposobni štampari koji bi solidnije poznavali hrvatski književni jezik za tiskanje Antunovićevih i drugih djela, koja su najviše besplatno dijeljena hrvatskom puku. Da je Antunović bio svjestan potrebe pokretanja književnog i političkog rada u Subotici, u to više ne može biti sumnje, jer to očito potvrđuju njegovi stavovi u pismu Miji Mandiću 18. studenog 1884: »Dok ne budemo imali lista u Subotici donde je svaki napor samo jedna škramica, a gdje su ljudi koji bi se zauzeti smjeli, ti neimate. Dakle ostajte pri svome i radite koliko možete.« I Subotica kao najbrojniji hrvatski grad u ono vri-

zkvh.org.rs

jeme morao se zadovoljiti »škramicama« u kulturnom životu, koji je inače bio potpuno zamro. Narod je bio ne samo duhom omlitavio i klonuo, već i »jezikom otupio da te čovjek s jezične grdobe mora sažaljenjem slušati, a srce ti se bez knjige i nauka pretvara u neku gnjilost, po kojoj ti slijedi smrt duha i života« (Stjepan Vujević, »Neven«, str. 50, 1886).

Problem književnog jezika je drugi čimbenik koji ima odlučujuću ulogu u kreiranju pojedinačnog djela i formiranju književnog pokreta u širinu i dubinu, ali kako se hrvatski književni jezik nije uopće predavao po školama, pjesnici i prozaici vecinom su pisali regionalnom ikavicom sve do 1941. Koliko god je hrvatska ikavica popularnija i dostupnija narodu ovoga kraja, ostajanje na njenoj upotrebi u suvremenim uvjetima značilo bi povlađivanje književno-jezičnom anakronizmu, ali to ne znači da narodni govor ne može biti izvorom stalnog obogaćivanja stilskih struktura, kao što su to postigli M. Malagurska u svojim pripovijestima, Petko Vojnić Purčar u romanu *Odlazak Pauline Plavšić* ili, u komedijama iz narodnog života, Matija Poljaković. Ipak, u izboru mogućih rješenja preostaje jedno opredjeljenje da se sustavno njeguje i razvija tradicija suvremenog hrvatskosrpskog književnog jezika, što će se povoljno odraziti i u jedinstvenom kontinuitetu i u umjetničkoj vrijednosti cjelokupne književne produkcije.

Kao što je matična hrvatska književnost obilježila svoja povijesna razdoblja i umjetničke pravce, isto je tako i hrvatska regionalna književnost Hrvata-Bunjevaca bila u cjelini zahvaćena metodološkim postupkom kao i općim odlikama triju pravaca.

Sva proza preporodne književnosti, od Antunovića do Mandića i Grgića, inspirirana je prošlošću, rodoljubljem i folklornim kultom. Prvi roman ličnosti *Odmetnik* u mnogim epizodama interpretira najljepše narodne običaje, razvija ljubav prema jeziku. Premda je Antunović svećenik visokog ranga, on ulazi i u suvremenu problematiku života naroda, slikovito govori o njegovim manama, ali ne uvredljivo već elastično i aluzivno. »Što su Nijemci mudriji neg Mađari i Slavjani, nije nam ih zato kuditi, van hvaliti. Jer to valja da pripoznamo, da darovita duševna svojstva ne rastu u našem razumu ko samoniko korov u bašči, već se ta svojstva razvijaju trudom i radom ljudskim.« Najposlije i piščev odnos prema glavnom junaku — jakobincu, koji gubi glavu na krvnom stratištu, ne ispoljava ekstremnu pristranost, više se osjeća tuga za izgubljenim redovnikom i njegovom nesretnom sudbinom. To je, uglavnom, značajka svih pripovjedača preporodne književnosti, bili oni svjetovnjaci ili svećenici, oni zajednički teže idealu da se narod dobrom knjigom iz mrtvila probudi i dostigne napredak ostalih naroda u kulturnom životu.

Na početku dvadesetoga stoljeća u listu »Naše novine« (1907—1917) i u časopisima nalazimo prave obrasce realističke proze u novelama Ivana Petreša, Blaška Rajića, Pavla Bašića-Palkovića, dok se u tijeku treće i četvrte decenije već afirmiraju realisti višega reda, kao npr. Balint Vujkov i Mara Malagurski-Đorđević. Na žalost, moramo konstatirati da ih suvremena kritika još uopće nije ozbiljnije intrepretirala, premda njihov književni opus zaslužuje punu pozornost. Međutim, ni naraštaj poratnih pisaca nije bolje prošao, ne samo zbog skromnih mogućnosti

zkvh.org.rs

književnog angažiranja već i zbog nedostatka osnovne kritičke riječi, koja bi trebalo da postane najfunkcionalnijim čimbenikom u održavanju stvaralačkog kontinuiteta svake dinamične književnosti. Sjetimo se samo kakvog su silnog odjeka imale kratke kritičke poruke uredništva »Nevena«, ali i one su iščezle iz časopisne prakse. Petar Šarčević bio je među pionirima novije hrvatske kritike u Subotici, ali i on se opredijelio za profesionalnu kritiku i dramsku esejistiku, pa je praktično regionalna književnost ostala bez djelotvorne književne kritike. Nema sumnje da je kritički deficit prilično utjecao na to da se književni talenti beznadno gube i postepeno gase bez podrške i pomoći. Kulturnu javnost Subotice već čitavo desetljeće nije ugodno iznenadila jezgrovita proza Antuna Pejića, romansijerski fragmenti Lazara Merkovića a naročito rasna proza Balinta Vujkova.

U posljednje vrijeme istaknuti književni pregaoci Subotice javno su utvrdili mnoga neriješena pitanja, propuste i promašaje na stalnom unapređivanju književne djelatnosti, stvaralačke atmosfere i konstruktivne suradnje. Već sama činjenica da se rješenja svjesno traže, prije svega, oživljavanjem svestranog književnog stvaralaštva, najbolja je garancija da će se trasirati stabilan put slobodne i ravnopravne afirmacije regionalne književnosti bunjevačkih Hrvata.

Subotica, 1. prosinca 1969.

Geza Kikić

NA POVIJESNIM VRELIMA HRVATSKE (BUNJEVAČKE) NARODNE PRIPOVIJETKE

zkvh.org.rs

Usmena pripovjedačka književnost nigdje u nas nije doživjela takav procvat u svim njenim vrstama i najraznolikijim motivima kakav je postigla hrvatska pripovijetka u Bačkoj. Ali, nitko još nije rekao završnu riječ u pogledu dalje sudbine bunjevačkih narodnih pripovijedaka kojima, čini se, nema ni kraja ni konca, jer još nisu ozbiljnije ustuknule pred pisanom književnošću, postavši i same trajnom baštinom hrvatskog naroda i njegove književnosti. Riječ je o desetak posebnih naklada narodnih pripovijesti bunjevačkih Hrvata, čija neuobičajena brojnost i kakvoća začuđuje svakog imalo solidnijeg poznavaoca narodnog stvaralaštva. Ovu činjenicu smo dužni utoliko više istaći, kad nam je pouzdano poznato da ni jedna folklorna jezgra (od Like, Bosne, Hercegovine, zapadne Srbije sve do Makedonije) južnoslavenskih etničkih zajednica nije ostvarila takvo pripovjedačko bogatstvo kao što je ova relativno mala regija hrvatskoga naroda.

Primjer Karadžićeva iskustva iz sakupljačkog rada narodnih pripovijesti otkriva nam vrlo zanimljivu okolnost koja nam djelomično može poslužiti u rasvjetljavanju fenomena pripovjedačke produktivnosti i različitosti motiva kod Hrvata u sjevernoj Bačkoj. Već je konstatirano u našoj književnosti da je Vuk Karadžić tek na poticaj Kopitara (1818),

zkvh.org.rs

koji mu je bio poslao Grimmove bajke i pismeni poziv, koji je Grimm uputio svim suradnicima na prikupljanju narodnih umotvorina, zabilježio prve bajke i novele bilo od kazivača i pričalaca, bilo po vlastitom sjećanju iz svoga djetinjstva. Vuk Karadžić je već tada pozitivno odgovorio Kopitaru, više pod utjecajem trenutnog sakupljačkog oduševljenja negoli na osnovi realnih procjena, da u narodu ima pripovjedne građe bar za deset knjiga, ali takav opseg u sakupljanju bajki i novela on nije nikada dosegao. Nesumnjivo je da uopće nije riječ o subjektivnim teškoćama kod samoga Vuka Karadžića, iako je ovaj posao smatrao vrlo složenim i napornim. Sigurno je da je Vuk Stefanović Karadžić sakupljačku tehniku i problematiku svestrano ovladao i u sebi je nosio svijet kompleksne poetike cjelokupne srpske i južnoslavenske usmene književnosti. Dakle, Vuk Karadžić i njegove sposobnosti nisu mogle biti uzrokom skromnosti dimenzija njegove prve zbirke od dvanaest pripovijesti. Možda Vuk Karadžić objektivno nije imao povoljnije mogućnosti zbog šire znanstvene i književne angažiranosti u srpskoj kulturi, ali je on imao vrlo dobru razgranatu mrežu vrijednih zapisivača, pa ipak i poslije trideset godina u novoj nakladi *Srpskih narodnih pripovijedaka* (Beč, 1853) nalazimo samo pedeset najljepših bajki, priča i anegdota.

Duga i teška oslobodilačka borba većine južnoslavenskih naroda više je pogodovala njegovanju epske pjesme i održavanju kulta prema herojskim likovima u narodnoj prošlosti uopće. Dakle, višestoljetni kulturno-historijski okviri su nametnuli dominantnu tematiku narodnoj književnosti s područja herojskih zbivanja, pothvata i tragedija koja je

najproduktivnije poetski oblikovana u srpskoj i hrvatskoj narodnoj epici. Sličan društveno-historijski položaj bio je karakterističan i u povijesti Hrvata između Dunava i Tise sve do kraja prve polovice 18. stoljeća, kada je bila ukinuta Vojna granica (1743) pa je Subotica postala privilegiranim kameralnim gradom sa svojim magistratom, odnosno kompletnim organima političke, upravne i sudske vlasti, što je uvjetovalo ipak snošljivije stanje kmetova nego na plemićkim i županijskim posjedima. Više od dva stoljeća Subotica je u društvenom i gospodarskom pogledu stagnirala pod turskom vojnom dominacijom (1542—1697) i austrijskom vojnom upravom (do 1743), jer je tijekom 16. stoljeća Bačka bila veoma slabo naseljena zbog učestalih turskih upada i pustošenja. Međutim, i poslije pada Subotice 1542. u njoj je ostalo ponešto hrvatskog stanovništva, koje je u 17. st. stalno pridolazilo u Bačku iz škrtih i neplodnih krajeva, što je bilo svakako u interesu turske vlastele i vojne uprave, jer oni su na taj način osigurali trajne izvore radne snage za obrađivanje bačkih oranica i živu rezervu za popunjavanje vojnih jedinica.

Među organizatorima masovnog preseljavanja iz Hercegovine, Dalmacije, Bosne, Like i Slavonije posebno su se isticali franjevci bosansko-argentinske pokrajine, ali kako ove nije trpio poglavica salvatorijskih franjevaca u Bačkoj, bosanski bi se franjevci obično vraćali u svoje samostane, ustupajući nove doseljenike bačkim franjevcima-salvatorijancima. Ovi općepoznati povijesni događaji ne bi ni bili od osobitog značenja da ih narodni pripovjedač nije specijalno interpretirao u zavijenoj formi originalne

zkvh.org.rs

bajke *Grozdanko*. Naime, o franjevačkim razmiricama oko duhovne pastve možemo samo slutiti uzroke njihovog nesporazuma i sukobljavanja, ali narodno svjedočanstvo u hrvatskoj bajci implicira dublji smisao i poruku o onovremenoj ulozi, posebno salvatorijanca, prema doseljenom narodu, koji se sklanjao ispred ugnjetača s nadama da će ih se nepovratno otresti u bližoj budućnosti, ali svi su izgledi da je on morao u novim uvjetima savlađivati još teže prepreke u borbi za vlastiti opstanak pod višestrukim tlačiteljima.

U novim uvjetima sirova snaga nije bila dovoljna da bi se savladao porobljivač, već je bilo potrebno junaštvo i domišljatost; to je narod na svojoj koži osjetio. Ali, ovu životnu istinu nije smio otvoreno prenositi na mlađe naraštaje. Mašta je i tu doskočila zlu i smrti, inspirirajući duh naroda čudesnim moćima da prevlada skamenjenost života i pronikne tajne moći svojih neprijatelja. Bajka *Grozdanko* sadrži nekoliko općih motiva, kao npr.: postanje života partenogenezom — kraljica je dobila sina nakon što je pojela čudesan grozd, Grozdankov konj obavlja funkciju čovjeka — razumnog bića, tajanstvena tvar postaje izvorom neiscrpne snage — paukovo jajce obnavlja fratrovu snagu i postaje toga dana neuništiv. Ovi opći motivi samo su neznatni dio sižea bajke koji je narodni pripovjedač gradio na saznanju otpora svim preprekama koje su se našle na životnom putu naroda. Očito je da su te prepreke bile vrlo različite u težini savlađivanja, pa ih i naš pripovjedač adekvatno nijansira s pomoću simboličnih likova: Iglen-kralj, Slama Duka i fratar olovnate glave, koje mora uništiti pravi

junak. Da je bajka autentičnog podrijetla iz Bačke u to ne može biti sumnje jer je to i sâm pripovjedač formalno naglasio: »Znajte, Grozdanko je bio naše grane«. Znači on je kao Hrvat pripadao subotičkoj župi, koju su fratri držali sve do 1. listopada 1773. Dakle pod franjevcima su bunjevački Hrvati čitavo jedno stoljeće stjecali različita iskustva — kako u vjerskom tako i u društveno-gospodarskom smislu, koja narod nije mogao olako zaboraviti. Stoga je u bajci fratar olovnate glave kvalificiran kao najopasniji protivnik ne samo kralja već i cjelokupnog naroda koji je bio pretvoren u mrtvo kamenje po čitavom fratarskom ataru. Očito je da je narodni pripovjedač stavio glavni akcent na lik fratra jer izričito zahtijeva: »ta glava triba tvojoj sablji da postaneš junak«, što je izraženo u posljednjem kraljevom zadatku, koji je Grozdanko uspješno obavio uz pomoć svoga konja i fratrove žene, koja nije bila »drage volje« kod fratra kao ni ostale skamenjene sluge.

Možda ovaj karakterističan i dovoljno ilustrativan primjer kontaminacije historijske teme i pripovjedne fantastike ne bi bio potpuno uvjerljiv u znanstvenom argumentiranju povijesnih zaključaka o podrijetlu ove hrvatske pripovijetke u Bačkoj, ali za rasvjetljavanje njene poetske osebujnosti i idejne izvornosti u našim primarnim seoskim zajednicama teško bismo našli umjetnički vredniji i originalniji uzorak sa svim odlučujućim sastavnicama izvornog etničkog identiteta. Međutim, ova konstatacija ne znači da još preko tisuću naslova objavljenih bunjevačkih pripovijedaka nemaju takvu ili još ljepšu svoju specifičnu draž umjetničke neponovljivosti i svoju kompletnu literarnu autonomnost. Ipak time

zkvh.org.rs

nismo definitivno riješili znanstveno-književnu dilemu: otkuda tako stabilan kontinuitet rasnog pripovijedanja i tako bujan procvat pripovjednog blaga kod Hrvata-Bunjevaca kad nijedan kraj njihove ranije postojbine ne poznaje takvo obilje neprocjenjivog blaga iz riznice narodnog duha. Svakako da odgovor možemo potražiti, ali samo na autentičnim povijesnim izvorima. Dok je znatan dio Balkana ostao ratnim poprištem sve do našeg stoljeća, srednja Evropa je već potkraj 17. stoljeća istisnula turske osvajače, nakon čega je i započeo postepen i relativan proces demilitarizacije, koji je od posebnog značenja za izmjenu prilika i načina života bačkih Hrvata, jer su oni bili najintenzivnije vojno angažirani u svim borbama i pohodima protiv Turaka, a kasnije i protiv mađarskih kuruca.

Kako je Subotica predstavljala četiri desetljeća jezgru graničarstva Vojne krajine (1702—1743), Hrvati su se totalno adaptirali vojničkom načinu života, živeći najviše po logorima u stalnoj ratnoj pripravnosti. Kao dobri ratnici oni su primani za stalne vojnike zbog čega su uživali mnoge povlastice i sloboštine, ali čim se stanje smirilo i počeo nagli gospodarski prosperitet na plodnom zemljištu Bačke, hrvatski graničari, ukoliko se nisu odnarodili, gubili su zemljišne posjede zadobijene ratnim zaslugama. Obespravljeni i pokmećeni hrvatski živalj sve je manje imao mogućnosti da ravnopravno osigura svoj nacionalni opstanak i da se normalno razvija u društveno-gospodarskom i kulturno-političkom životu ove najbogatije i najrazvijenije pokrajine u južnoj Ugarskoj.

Nacionalna i ekonomska neravnopravnost pod dvojnim pritiskom velikodržavne hegemonije pre-

ma Hrvatima prouzrokovala je ne samo stagniranje već i sputavanje razvoja njihove nacionalne kulture i nacionalne individualnosti. Zabranjivanje i onemogućavanje maternjeg jezika u svim prosvjetnim djelatnostima i školstvu bio je klasičan primjer denacionalizatorskih tendencija tako da je narod trpio stalnu mađarizaciju i germanizaciju, kao i nesmanjeni proces pauperizacije i općeg ekonomskog propadanja, o čemu tako dirljivo govori svjedočanstvo biskupa Ivana Antunovića, u njegovom pismu prvom predsjedniku »Pučke kasine« Đeni Duliću: »Strile strašna bola prolaze svakog rodoljuba srce kad pogleda na općine gdi prija bijahu Bunjevci prvim i najuglednijim žiteljem, a sad oni su sluge obiteljske, općinske. Koji su prvi ulice zasadili, sad jedva se još o krajevih sela zaustavili, koji su bili zemljoradnici, sada su ukućani, nadničari« (1878). Ove evidentne činjenice pružaju nam dovoljno uvjerljivu sliku tragedije prisilnog odnarođivanja i svu težinu egzistiranja pokmećenih bunjevačkih seljaka, koji pod vlašću apsolutnih hegemona nikada nisu mogli slobodno i ravnopravno ubirati plodove vlastitoga rada. Služeći neograničeno prefinjenim feudalcima, više tuđim nego domaćim, oni nisu mogli gospodariti zemljom niti osigurati sebi i svojoj djeci ljepšu budućnost. Iako u oštro naglašenim materijalnim i duhovnim proturječnostima: na jednoj strani — neiscrpna plodnost bačkih oranica i obilje prirodnih plodova u rukama imućnika, nezasiti egoizam bogataša, koji ne da ni ptici da leti njegovim nebom i batinaška osionost vlasti koja zajedno s gazdama vadi seoskoj sirotinji »kajiše iz leđa tupim nožem«, na drugoj strani — dok je zemlje bilo više nego što se moglo

zkvh.org.rs

uopće obraditi, većina seljaka su grbili po tuđim brazdama, jer nisu mogli ostvariti elementarnu ekonomsku samostalnost bez minimalnog zemljišnog posjeda. U toj vječnoj opreci između imati i nemati, između slobode i ropstva, između smrti po božjoj volji i smrti za tuđe probitke »pripovijetka je možda bila jedini put, jedini izvor u kojem su našli osvježenja, nade i nove snage za sutrašnji dan« (Balint Vujkov). Stoljećima su tako pripovijetke i pripovjedači postali najpouzdaniji duhovni predvodnici u svakodnevnoj borbi za ljepši život svih naraštaja, za slobodan nacionalni opstanak i neugasivo umjetničko stvaralaštvo koje najvjernije simbolizira intimnu narodnu povijest.

Bez obzira na uočene različitosti u funkcijama zabavljačkog i realističkog pripovijedanja, koja mogu biti uvjetovana i klasnom pripadnošću pripovjedača, narodne pripovijetke predstavljaju najkompleksnije fantazijsko odražavanje i izražavanje, saznanje i nadrastanje dubljih zbivanja u duši narodnog kolektiva, koji je bespoštednom borbom, vlastitom krvlju i znojem zalivao svaku stopu bačkih nepreglednih prostranstava. Iako su bunjevački Hrvati bili onaj glavni otporni faktor u protjerivanju turskih zavojevača, oni nisu dočekali slobodu i procvat nesmetanog nacionalnog razvitka. Vrlo dinamičan porast ekonomskog blagostanja i nagli prosperitet poljoprivrede i trgovine u Vojvodini djelovali su u suprotnom pravcu, jer su i njemački i mađarski feudalci organizirano prisvajali zemlju na sve moguće načine i tako proveli najradikalniju ekonomsku diferencijaciju među hrvatskim i srpskim seljacima, što je objektivno omogućilo stoljetnu denacionalizaciju slavenskog življa u ovoj pokrajini. To su

bili odlučujući društveno-ekonomski procesi u jačanju feudalnih odnosa pod okriljem austro-ugarske monarhije, koji su se tako žilavo i ustrajno održavali i u prvim desetljećima dvadesetog stoljeća. Čak i u vrijeme stagniranja i raspadanja feudalnih struktura, plemići su održali svoje dominantne društveno-političke pozicije, surađujući s mladom građanskom klasom u Ugarskoj koja je dugo ostala politički nesposobna i bespomoćna, i ekonomski nerazvijena da poduzme istinsku izmjenu statusa vlastele kao isključivog nosioca vlasti na selu i u gradu. U takvom heterogenom klasnom sustavu hrvatska seoska sirotinja nikada nije očekivala a ni dočekala tračak svjetla novog života pod dominacijom domaćih i stranih ugnjetača, pa je utoliko manje čudo što bunjevačke narodne pripovijetke tako obiluju specifičnim životnim istinama o neobičnim otuđenjima nezasitnih gazda — vlastodržaca, o besprimjernoj skromnosti i poštenju slugu i nadničara koji sivu monotoniju skučenog života iživljavaju u »vilinskom« svijetu snova i borbe, izlaza i bezizlaza, ideala i bezumlja, nadanja i stvaranja. Od bezazlene namjene da se pozabavi i nasmije u slobodnom vremenu narod kreira i pripovijetke za nešto dublje, jače. »On tu zna ići sasvim do kraja, koristi pripovijetku kao svoje oružje, da iskaže i samu klasnu svijest, samo što je kod njega pojam klase ujednostavljeno sadržan u pojmu sirotinje« (Balint Vujkov).

Kako su i crkvene župe i samostani bili objektivno feudalni gospodari, ni oni nisu mogli imati čiste račune s narodom pogotovu kad su se služili metodama novčanog globljenja i kažnjavanja radi održavanja discipline i vjerske poslušnosti u redo-

zkvh.org.rs

vima svoje duhovne pastve. Narod je s prezirom odbacivao mjere moralnog i fizičkog pritiska zbog neprivrženosti pojedinih vjernika ili neizvršavanja propisanih crkvenih pravila i obreda. To je svakako najozbiljnije utjecalo da se očuva neokrnjena autonomnost općih ideoloških shvaćanja naroda od krutih ideoloških dogmi konfesionalnih institucija, pa je dobrim dijelom i zbog ovih okolnosti hrvatska narodna pripovijetka ostala idejno-estetski originalna, zahvaljujući »neocjenjivo velikoj, podsticajnoj i stvaralačkoj orijentaciji paganskog mita (i bajke) prema onome što će biti, prema sve većem budućem ljudskom životu na zemlji«. Vojislav Đurić opravdano primjećuje da je stari paganski mit Slavena pod dugotrajnim kršćanskim utjecajem prepukao na mnogim mjestima u našim bajkama zbog čega su neki njegovi dijelovi nepovratno izgubljeni ili izmijenjeni, ali nepatvoreno i produhovljeno produbljeni u narodnom blagu bačkih Hrvata.

Danas možemo pouzdano ustvrditi da hrvatska pripovijetka u Bačkoj nije pretrpjela dublji proces kristijanizacije, pa je i njena stvaralačka nit ispredala uvijek nova tkanja na čarobnom sagu narodnih težnji i slobodnih maštanja. U ovim sferama duhovne samostalnosti i zrelosti naroda jedino je moguće dobiti realan odgovor na kompleksna pitanja o fantastičnoj produktivnosti narodnog pripovjedačkog dara koji se nije samozadovoljno ograničio verbalnim idealizacijama ili umjetnim utopijama. Umjetnička književnost nije ni približno ostvarila širi i dublji prodor u svakodnevne duhovne potrebe narodnih slojeva, iako su ruralne zajednice u socijalističkom društvu potpuno obuhvaćene pučkim obrazovanjem, narodnim sveučilištima, suvremenim

tekovinama civilizacije i efikasnijom podjelom rada. Je li riječ o takvim uvjetima koji će trajno zaustaviti hod daljeg spontanog izgrađivanja poetskih izražajnih mogućnosti u primarnim zajednicama s tradicionalno samoniklom darovitošću? Još uvijek je prerano proricati, ali pri tom ne smijemo zanemariti ni upozorenje našeg najzaslužnijeg i najneumornijeg sakupljača novijeg vremena Balinta Vujkova, koji kaže da su vrednote narodnog stvaralaštva iz prošlosti krenule nizbrdicom zaborava, te da je zbog ovih negativnih promjena potrebno ubrzano konzervirati, fiksirati i arhivirati sve preostalo narodno blago da bismo stvorili što bogatiji fond za kasnije izučavanje dinamike stvaralačke mašte iz narodnog okoliša.

Historija permanentnog sakupljanja narodnih pripovijesti u ovim krajevima vezana je, prije svega, za pionirski rad B. Vujkova. Iako je taj rad pun neizvjesnosti, baš kao kada strijelac polazi u lov i ne može sa sigurnošću prognozirati uspjeh, Vujkov ovaj plemeniti rad nije nikada prekidao a niti misli da ga još napusti, jer je stekao mnogo prijatelja u dosadašnjem sakupljanju, kao i dragocjeno iskustvo koje se jedino stječe u najuniverzalnijem učilištu — školi života. Uostalom, ovo stajalište nalazimo kod većine narodnih pripovjedača koji samouvjereno smatraju da je »život pomalo dobra ruka, koja zna odraniti čovika«.

Još potkraj 19. st. činili su se prvi pokušaji za organizirano sakupljanje narodnih novela, bajki, priča o životinjama, basni i anegdota, ali rezultat je bio više nego skroman tako da je »Nevenov« (1885. god.) natječaj za sakupljače narodnih pripovijesti potpuno promašio svoj cilj jer su se umjesto

zkvh.org.rs

sakupljača javila tri natjecatelja koji su sami sastavljali pripovijetke. Tome se danas nitko ni ne čudi kad se zna uz kakav napor se mora obaviti izvanredno složen i delikatan posao za koji nije dovoljna samo zapisivačka ruka već i pjesnički žar sakupljača da ne posustane na domaku neosvojenih visova i da se izgubi u ponorima beznađa. Da stvaralačka žrtva nikada nije bila uzaludna najbolje potvrđuje neprocjenjivo sakupljačko djelo B. Vujkova, koji je tako neumorno i pasionirano obrađivao, objavljivao desetak zbirki za protekla četiri desetljeća.

Geza Kikić

BIBLIOGRAFIJA ZBIRKI HRVATSKIH NARODNIH PRIPOVIJEDAKA BALINTA VUJKOVA

Između dva rata časopis »Bunjevačko kolo« (1933—1936), a kasnije »Bunjevački kalendar« najviše su objavljivali pripovijetke, nekada su i cijele brojeve posvećivali isključivo njima, kao na primjer: »Bunjevačko kolo«, br. 4/1933. i »Neven«, izvanredno izdanje za juli 1939.

Zbirke:

BUNJEVAČKE NARODNE PRIPOVITKE, »Hrvatska riječ«, Subotica, 1951.

HRVATSKE NARODNE PRIPOVIJETKE (bunjevačke), »Bratstvo-Jedinstvo«, Novi Sad, 1953.

HRVATSKE NARODNE PRIPOVIJETKE (bunjevačke), »Sloga«, Zagreb, 1957.

ŠALJIVE HRVATSKE NARODNE PRIPOVIJETKE, »Rukovet«, Subotica, 1958.

HRVAŠKE PRAVLJICE, »Mladinska knjiga«, Ljubljana, 1960.

HRVATSKE NARODNE PRIPOVIJETKE IZ VOJVODINE, »Zenit«, Subotica, 1960.

DO NEBA DRVO, »Osvit«, Subotica, 1963.

TICA ŽERAVICA, »Osvit«, Subotica, 1964.

»CVJETOVI MEĆAVE« — NARODNE PRIPOVIJETKE HRVATA IZVAN DOMOVINE, »Matica hrvatska«, Zagreb, 1970.

zkvh.org.rs

U pet antologija narodnih pripovijedaka, više udžbenika i čitanaka, listova i časopisa, almanaha, kalendara i godišnjaka uvršteno je više hrvatskih narodnih pripovijedaka koje je sakupio B. Vujkov.

U komponiranju sadržaja i žanrova pojedinih zbirki Balint Vujkov nije pravio sistematizaciju koja bi se temeljila na studijskim načelima, već se držao metoda samih kazivača, koji poslije pripovijedanja dužih obično ubacuju kratke, vedre pripovijetke, što djeluje osvježavajuće na slušaoce, kao i na čitaoce.

Geza Kikić

IZ RIZNICE NARODNIH PRIPOVJEDAČA

zkvh.org.rs

GROZDANKO

Bili tako jedan kralj i kraljica, koji nisu nikad imali dice. Žele i žele dice, al' nikad da njim se ispuni želja. Tako je prošlo vrimena, kad jedared naiđe isprid kraljevog dvorca jedan dida s kolima loze i zapa'ne u blato. Viče, udara konje, napinje se, al' točkovi ni makac iz blata. Vidi to naposlitku i kralj i čim je razumio šta je, on o'ma' na stražare, da pomognu didi. Tu je sila stražara i kola su bila začas napolju. Dida se zafali, uzme jednu lozicu iz kola i da je jednom stražaru.

— Ponesi — kaže — ovu lozicu kraljici i kaži, nek' je svojom rukom usadi i svako jutro zaliva, tako će dobiti dar što odavno želi.

Dida sotim ode, a stražar kaže kraljici šta je i kako je. Ona o'ma' usadi lozicu pod svoju pendžer i zalije je. Kako je prvi dan zalila, loza sva prozelenila i narasla. Sutradan kraljica rano uj'tru zalila lozu, a na njoj već sazrijo lip grozd, ta lip pun, da ti lipčeg nema. Otkine njeg kraljica i po'ide, a komovinu baci kroz pendžer. Naiđe tudan jedna kobila i po'ide tu komovinu. E, al' od grozda kraljica ostala trudna i posli jednog vrimena rodi sina, a i kobila se oždribi od komovine.

Kralj i kraljica se raduju što njim se želja ispunila, a znaju da je sve to od onog grozda, i šta će, već sinu nadiju ime Grozdanko. Rasto je sad Grozdanko, a jak je do čuda. Dočepo se već osamnajste godine, kad jedared u dvoru pobisni jedan bik, a on njega šakom u čelenku i ubije.

— No jesam li junak, oče moj? — zapita on onda kralja.

zkvh.org.rs

— Jak si, sinko moj, a jesi li junak to još ne znam — kralj odgovori.

— A šta triba za to, da čovik postane junak? — zapita Grozdanko.

— Tušta kojičega. Evo, prvo triba savladati jednog junaka, a to nije niko drugi već Iglen kralj. Još ga niko nije savlado, a ko ga savlada, to je momak na svom mistu.

On će njeg savladati, kaže, i o'ma' će i ići. Ić'e, al' će prvo izabrati sebi konja. Proba on sve i kojeg lupi u čelo, taj se i onesvesti, al' jedared došo i do onog što se od komovine oždribio. Mazne on i njega i svali, al' taj nije osto ležeći, već skoči i Grozdanka u čelenku.

— To je već konjić za mene — obraduje se Grozdanko.

— I ja mislim — kaže konj. — To sam ti samo dug vratio, a odsele ćemo se poštivati ko ljudi.

Grozdanko njeg o'ma' osedla, uzme svoje oružje i tiraj do Iglenog kralja. Otac ga uputi di će ga naći i Grozdanko o'ma' tamo. Odu nji' dvoj'ca kud i' je kralj uputio, sve dok se nisu izgubili iz vida, a konj će onda:

— Dalje nećemo ovim putom kudan svaki iđe, već ću ja tebe odvesti na drugu stranu.

Grozdanko mu pušti uzde, a on okolo, okolo i s druge strane uđe u atar Iglenog kralja.

— No sad ćemo doći do Iglen kralja — opet će konj — al' se ti ne možeš s njim tući, jel je sav od igala. Ti ga samo probudi — jel ćemo ga na spavanju zateći — onda se drži za zengije i pripušti sve meni.

Dobro. Sve će tako biti, pa konj ode s njim.

— Vidiš ono što je ko kaki prcov? — konj pita kad su išli već dobar komad — ono je Iglen kralj. Kad dođemo do njega, ti ga samo udari i upri se u sedlo, jel će biti bižanije. On nas ne će tući već će natrčavati na nas, da nas namota na svoje igle, al' ću mu ja skuvati papulu. Pazi šta sam ti kazo!

Sad dotrču do Iglen kralja, a Grozdanko fickac sabljom.

— Iglen kralju, ustaj na mejdan junački, ako žena nisi!

A konj biž! Grozdanko se okrene, al' ti se iglenjak kotura za njima da i' je gotovo stigo. Konj upre iz sve snage i dotrči do jednog jezera. Tu stane na vr' jednog velikog kamena i od iglenjaka zakrili jezero. Grozdanko se uplaši kad je konj stao, al' onaj veli:

— Ništa se ti ne brini, već gledaj da ga još rasrdiš, a u sedlu se čvrsto drž.

Evo u to i iglenjaka, pa stane prid njima.

— Aha, to si ti Grozdanko mamin! Sad mi ne ćeš pobići!

— A ko biži od tebe, Iglen-sotono?! Ta što ima konca na svitu, sve ću u tebe uditi — nasmije mu se Grozdanko.

— Ti u mene uditi?! — drekne onaj i zatrči se što je više mogo, i skoči da nabode na sebe Grozdanka i konja.

On skoči, al' konj brže odskoči i iglenjak odleti u jezero, i tamo se lipo udavi. Di će plivati kad je od igala?!

— Jesi li vidio šta ja znam? — konj će onda na Grozdanka.

— Vidim, vidim — onaj će — al' kako ću ocu posvidočiti, da sam ga ubio?!

— Znam ja i to. Iglenjak ima sestru od najlipče lipču i eto ti žene — odnećemo je.

O'ma' oni u iglenjakov dvor, uzmu mu sestru i gazi kući. Kad su došli, a tu o'ma' veselje, svatovi, i Grozdanko se oženio.

— No jesam li sad junak, oče moj? — pita on kralja.

— E, sinko moj, još tušta grava triba da protisneš kroz trbumlilo, da postaneš junak. Sad bi još moro pogubiti Slama Đuku, a onda ćeš čuti šta još triba.

Kad je to čuo, Grozdanko o'ma' na konja sedlo. Nije se ni zgrijo kod kuće, već odoše do Slama Đuke. Kad su došli do atara Slama Đuke, konj mu kaže, da ne iđu još unutra. Čekali su tu dan, dva, pa i nedilju, kad se konj diže.

— Sad možemo — kaže — jel sad spava Slama Đuka. Ja ću te odneti do njeg, da se ni sititi neće, a ti mu vrat očukljikaj sabljom.

zkvh.org.rs

O'ma' oni u atar i jedared će konj:

— Vidiš li ono veliko što je ko kamara slame? To je Slama Đuka al' ležećki, jel spava.

U to oni i stigli tamo, al' Grozdanko veli:

— Kaki sam ti ja junak ako ga u snu ubijem?! — i Đuku probudi, pa se počnu sabljama krvati.

Nije prošlo dugo, a glava Slama Đuke odleti, jel je Đuka bio još neispavan. Grozdanko uzme njegovu glavu, tilo mu zapali i na vatri ispeče sebi kajgane, naruča se i ode kući. Čim je došo, on Đukinu glavu prid oca i pita:

— Jesam li sad junak, oče moj?

— Još nisi, sinak moj, jel ima od'ud nedaleko jedan fratar olovnate glave, a ta glava triba tvojoj sablji da postaneš junak.

Neće Grozdanko ni da sjaši s konja, već ode rad fratrove glave. Išo je, i išo, dok nije došo do jednog kamenog derana.

— Tu ćemo se mi rastati — konj mu kaže. — Ovo je već atar fratra olovnate glave i kad ti uđeš, njegov pivac će te viditi i zakukurikati, a u to ćeš se i ti okameniti. Al' zato ne brigaj ništa, skini ti sad s mene uzde i sedlo, i sve to zakopaj o'de u zemlju, pa iđi u atar.

Uradi on tako, a konj se u to pritvori u zeca i uju! Grozdanko sad šta će, već 'ajd u fratrov atar, a kako on tamo, pivac kukurikne i on se skameni. Evo o'ma' i fratra, dotrči i odnese Grozdanka kući. Tu ga opet pritvori u čovika i kaže ženi:

— Evo, ženo, dono sam ti jednog — biće dobar za slugu. Nećeš morati prati sude, ni vode nositi — i postavi Grozdanka za slugu.

Služi Grozdanko, a fratar uvik u lovu. Fratar u lovu — Grozdanko će bižati al' je tu pivac i ovaj kukurikne, a Grozdanko se skameni. Evo o'ma' i fratra.

Grozdanko će onda oko žene i jedared se žena potuži i zapita ga, kako bi odud mogli pobići. I kaže ona, da nije tu drage volje, već da je nju fratar oto od njezinog oca, od ovog i ovog kralja.

— Znaš šta — kaže njoj onda Grozdanko — kad bi ti mogla doznati di je njegova snaga, onda bi mi lako izašli s njim na kraj.

— Znam ja di je njegova snaga — kaže ona.

— Znaš?! A di je?

— Di je, al kaka je?! Ja sam se prvi' noći pravila da spavam i tako sam ga uvrebala i vidila mu snagu. Ima u ovom odžaku više nas jedan olovni pauk i u tom pauku jedno jajce, a to jajce je njegova snaga.

— Onda je lako za nas! — obraduje se Grozdanko.

— Lako vraga! On svako veče odlazi gori u odžak i pauk mu isprede to jajce na dlan. Fratar ga okupa u crnom vinu i onda mu je snaga za sutra cigurna. Al' to je ona nevolja što prvo pivac kukurikne pauku, da fratra pušta sebi. Dok pivac ne kukurikne pauk ugrize svakog, a koga ugrize taj je bogin! Pivac opet ne kukurikne dok nije mrak i dok ga u mraku fratar ne na'rani olovnim žitom.

— Možemo ga i mi na'raniti — Grozdanko će.

— Možemo, možemo, al' sad je dan, a kad je mrak tu je fratar. Zadana će nas pivac poznati i neće žito od nas primiti, već da je mrak!

— E kad nije mrak mi ćemo ga napraviti zadana! — Grozdanko će onda.

Otrči on u fratrov brvinjak, tamo je bio jedan veliki koto u kojem je fratar kuvo paprikaš. Dokotrlja on njega, poklopi s njim sav fratrov dvor i već je mrak ko tisto. Ded oni o'ma' olovnatog žita pivcu toliko, da mu je volja do zemlje, a ovaj kukuriknu pauku. Grozdanko do pauka, onaj u mraku, ko i pivac, misli da je tu fratar i isprede mu jajce. Kako ga je ispreo, a Grozdanko ga smrvi, al' u to stigne trčeći i fratar, jel se sitio.

Sitio se al' kasno. Stigo, al' na svoju nesriću, jel mu Grozdanko sad ociče glavu i s njom u torbu. Uzme fratrovu ženu za ruku i o'ma' će ići, e al' kad koto odigli, nji' pivac pozno pa će kukurikati da se skamene. Kako to Grozdanko vidio, on se nevolji dositio i vikne:

— Hej, brate pivče, okreni se — komšijski pivac ti gazduje među kokoškama.

Privari se pivac, boji se za kokoške, okrene se, a sablja mu već za vratom. Kako je Grozdanko pivca utamanio, sve kamenje u ataru oživi i ljudi mu se lipo

zkvh.org.rs

zafale i odjure svojim kućama. Ode sad i Grozdanko i fratrova žena i prošli su već podaleko, kad tu natrči jedan zec i Grozdanko se o'ma' siti. Potrči on natrag, otkopa svoje stvari, a zec se pritvori u konja.

— Di si ti kog vraga?! — na njeg će Grozdanko.

— Kojeg vraga? — nasmije se onda konj. — Ta da ja ko zec nisam fratra u lovu zavaravo, on bi vas zateko još kad ste pivca 'ranili, i potuko bi vas ko kerove. Vi ste u kotlu pravili mrak, al' on bi od vas pravio u kotlu paprikaš.

Odu oni sad kući, a Grozdanko glavu prid oca.

— No, otac moj, jesam li sad junak?

— Sad jesi, sinko moj, jel si me oprostio od tri najveća nepretelja. Sad se otac tvoj nikog ne boji.

E, tu se sad provesele, Grozdanko fratrovu ženu odvede njezinom ocu kralju i s njim se pobratimi. Kad se tamo nagostio, vrati se kući svojoj ženi, sestri Iglen kralja, i tu je još dugo srićno živio i junak bio. A moro je biti junak, jel znajte, da je Grozdanko bio naše grane.

Pričao Marko Vojnić Purčar
(Iz zbirke Balinta VUJKOVA)

BOGATAŠOVO MASLO

Stari ljudi su pripovidali kako je to kadgod bilo. Svita naritko, zemlja se nije baš zdravo radila, pa parloga dokle ti oko dovaća i di motikom udariš tamo je zemlja tvoja, dokle izoreš, dotle ti je mrginj.

E, u to vrime pao u niku pustolinu jedan čovik, koji nije imao ni kuće ni kućišta, ni kučeta ni mačeta. Baš u to vrime je zapatio niku zarđanu motiku, a dosadilo mu već da vaća zvirenje i traži korenje, pa će on tamo očistiti sebi komadić zemlje. 'Oće da stvori sebi malo čovičanskog života. Paštrio se od zore do mraka pa se već prve godine vidilo da je tu došo čovik koji se ne boji života. A kako se i ne bi vidilo, kad je zemlja odmorna pa jedva čeka da čestito rodi.

Čovik se obradovo što je za kratko vrime taki lip komad zemlje dotiro za rukom pa o'ma' počo čistiti drugi, al' sad već odmirio veći. I tog je on zasijo prije nego je i mislio, pa se nije ni sitio, a brazdu već vuče dalje. I tako iz godine u godinu sve više za'vaća i jedared je samo vidio da poso ne može sam savladati, al' se ni u snu ne sića da ni sebi više ne može zapovidati. Ušo vrag u njeg, pa što više ima sve lakumiji. Što ne može uzeti rukama, on bi očima. S poslom ne može izaći na kraj, al' ne može ni stati. U njeg je sad i zemlje i marve da ni sam ne zna koliko, al' mu je život teži neg kad je živio ko tice nebeske. I počo on veniti. Suši se gore neg' da ga grize crv. I već je sebi uvrtio u glavu da za njeg nema života. Kad jedared naiđe tudan jedna zdravo stara majka.

zkvh.org.rs

— Šta si se, sinko, snuždio ko zelena vrba kad vidim da imaš svega i na odmet?! — o'ma' ona zapita.

— E, šta me i pitate, majko, kad mi ni tako ne možete pomoći — odmanio on.

— Ta šta je to na svitu, čemu pomoći nema? Šta znaš, možda bi' ti baš ja mogla pomoći. Samo ti kaži.

— A velika je rana meni na srcu.

— Biće o'ma' lakše čim je kažeš — majka lipo oko njega.

Postala ona zdravo ljubopitljiva i dotle ga je konabila dok nije kazo šta ga mori.

— E, majko — potuži se on na kraju — kod mene nema druge nevolje, osim te da mi je kratak dan. Sad znate, pa možete viditi da smo zalud trošili riči, jel mi tu živ čovik ne može pomoći.

Tako on veli, al' se majka ne misli tako, već zapita:

— A šta misliš kako bi tebi bilo pomoći?

Kad je već počo prazan divan, misli čovik, nek' do kraja usta iđu ko pusta, pa kaže:

— Kako? Ta jedino tako da sastavim dan i noć — da nad mojim dobrom sunce nikad ne zađe. Al' to ne može biti.

Majka se slatko nasmijala kad je to čula, pa veli:

— E, moj sinko, kad bi to bilo kako ti kažeš. Istina, to ne može biti svakom, a borme ni jednom zemaljskom čoviku, al' šta ćeš kazati na to kad čuješ da sam ja glavom suncova mater?!

— Šta kažete?! — đipio onaj.

— A šta veliš i na to da je mene baš moj sin poslo do tebe. »Iđite, mater moja — kazo mi — vidite šta je taj siroma' čovik uvik taki tužan da se već meni steščalo kad ga gledam po cili dan. Iđite, pa vidite ne bi l' mu mogli pomoći?«

— Šta kažete? — zaintačio onaj.

— To, da se više ne žalostiš, jel ako je u tebe samo ta nevolja onda je od sutra više nećeš imati.

Majka je to još kazala i nestala ko u vitar. Drugi dan sunce granilo, a čovik ga gleda i gleda, i jedva čeka veče da vidi 'oće l' sunce zaći. Došlo ono do zaoda, al' tamo ko da je najedared skočilo i čovik vidi kako ono opet izlazi tamo di se uj'tru pokazalo. E, sad on ne zna

šta bi od dragosti! Zasukao se, pa udri u poso. I kako je onda počelo, tako je sunce odsele sjalo iznad njegovog dobra i dan i noć. Nikad mraka, pa čovik počo i zaboravljati da spava.

Rodila je njemu zemlja i dotle ko luda, al' sad sve po dva roda nosi priko godine. A di ne bi, kad sunce sja dan i noć. I počelo se čoviku bogatstvo sporiti ko da pada iz neba. Daborme, da se nije mogo s njim sam starati, već počo pogađati ljude. Začas se tu nakupilo svakake čeljadi, ta sluga i sluga ko u mravinjaku. Kako ko vidi usrid pustoline tu blagoslovljenu zemlju, svakom najedared dotuži korenje i lov na zvirenje. Svaki misli — tu će biti života i za njega. E, al' misliti i uraditi, to je dva. Ne znadu oni šta i' čeka kad ovom dopadnu u šake. Ako je bio lakum dok je imo jedan dan i dok je samo sebe tiro, al' je sad samo posto zapravo lakum, kad za jedan dan na drugog može dva natovariti. Ne da on odmora nikom dok mu ga grob ne da. A kod njeg nije bilo šale: samo se rič-dvi usprotivi, o'ma' vadi kajiš iz leđa.

— Šta je, šta je, nećemo se valjda manjivati posla u po bila dana?! — zlim on na ljude kad dođe vrime da je po redovnom veče.

Ljudi su samo onda vidili da je to čovik gori neg' zlotvor kad su mu već bili u šakama. E, al' je bilo kasno. Onda su vidili šta je to: da je znati ko zjati. Posto to čovik opak da je prava grijota. Čovika tira dok zna za dušu u njemu, a nikom ne bi dao ni čašu vode. I malo po malo, pa je glas puko o njemu i klonio ga se svaki ko je mogo. Ako ništa drugo, ljudi bi očli makar i umriti na drugo misto, samo da nisu pod njegovom rukom.

E, pa je l' onda čudo što se i on zblenio kad je jedared prid Uskrs i na njegov prag banio jedan stari prosjak.

— Jesi li ti baš prosjak? Pa otkud tebe do mene, matori? — dočeka on didu.

— Iđu blagdani, pa me baba sleptala da isprosim malo masla, a di ću tako štogod dobiti, ako kod tebe neću, kad imaš toliko da bi se u njemu mogo i kupati — lipo se prosjak očituje.

zkvn.org.rs

Bogataš se zagledo u didu, počo se niki zlo zasmijuckavati i najedared kaže:

— E, pa dobro, nek niko ne kaže da sam otiro prosjaka s praga. Ja ti neću dati malo masla, već čitavu kačicu, al' kod mene nema ništa badava. Bar moram viditi, jesi l' je zavridio. Eto, matori, ne tražim ništa drugo al' moraš odneti sam kad ti već dajem maslo badava, onda se bar malo namuči za njeg. Na čast ti cila kačica, ako si je vridan odneti priko mog dobra, a da je ne skineš s ramena dok sunce ne zađe. Čim je skineš, a ja ću ti oma kajiš iz leđa, pa iđi prazni' šaka.

Dida je baš bio stari, navuko se tereta za života, al' misli da će i to primetniti priko glave. Veliko je bogatašovo dobro, al' nije toliko da ga za dan ne može proći. Vuko je dida u mladosti dosta džakova, a sad po čitav dan vuče prosjačke torbe. Ufa se on da će do zaoda sunca već biti i kod svoje babe, pa drage volje pristane.

Bogataš onda izno veliku kačicu masla, pa još i pomogo didi, da je uzme na rame i kaže:

— E, pa sad pazi kako ćeš se držati za kajiše do sunčeva zaoda. Pazi, matori, ja tupim nožom vadim kajiše!

Ne kaže dida na to drugo, već se još lipo zafali na tolikoj milošći i krene polagacko. Iđe on sad i iđe, pa kad je odmako, borme počo i stenjati, al' sunce mu uvik više timena. Tako je kojikako došlo i vrime kad bi bilo veče. Došlo vrime, al' sunce ne zalazi, već didi iznad glave, a bogataš mu skoro staje na pete.

— Hej, dida, kud se žuriš? — žaga on prosjaka. — Vidiš kako je sunce još visoko. Zaokreni malo i ovamo kroz moje dobro da ga sveg vidiš. Toliko sam valjda zaslužio da kažeš svitu šta si lipo kod mene vidio.

I trgnu on didu za rukav, pa ga okrene opet u svoj atar. Prosjaku duša već na jeziku, al' sunce nikako da zađe, a bogataš ga vozika po svom dobru. Siroma' prosjak ne zna je l' živ je l' mrtav, al' ne zna ni je l' mu više žao masla, je l' se više boji da mu onaj ne odere kožu s leđa. Muči se siroma' stari čovik, pa kleca i kleca.

Tako držo čitav dan, čitavu noć, pa još i drugi dan. Al' kad je drugi dan došlo vrime da sunce zađe, a ono mu iznad timena, onda se sirotom prosjaku smrklo prid očima. Najedared mu je sinulo u glavu da tu nisu čisti poslovi. Dotužio mu i život, a ne da maslo ne bi, pa kad je onda najedared lupio kačicu o zemlju, maslo se i prolilo i rasulo da ga je bilo u po bogataševog atara.

— Siči kajiše, proklet bio i ti i tvoje maslo — drekne on na bogataša.

Borme je onaj već i vadio nož, al' uto iznad njeg nebo buknilo ko da se na njemu maslo zapalilo. Kako je nebo iznenada buknilo, sunce se začudilo, pa će na njega:

— Šta je tebi da si se tako zacrvenio?!

Tako sunce pita, al' nebo srdito odgovara:

— Od stida i srama što ti sjaš po meni!

Sunce se sad samo iznenadilo.

— Zašto sad to?

— Zato što ti i dan i noć možeš gledati šta onaj prokleti tamo radi, pa još ni meni ne daš mraka da ga ja bar priko noći ne moram gledati.

Sunce se sad samo zblenilo, al' kad se malo trglo i došlo sebi, borme ni rič nije kazalo, već se i ono zacrvenilo i sve se niko nadulo. I taj čas se zaukalo doli pa kad se onda strovalilo na glavu onog prokletog, spalilo ga je brez plamena.

Od tog vrimena sunce kadgod dođe bliže zaodu, tamo di je prosjak raso maslo, uvik se siti kako ga je nebo postidilo, pa se sve zacrveni. Zato se onda ni ne zadržava više dugo na nebu, već začas ode doli da ne bi moralo dugo gledati to misto di je bogataš prosjaka toliko namučio.

Pričala Luca Vojnić-Purčar Pulak
(Iz zbirke Balinta VUJKOVA)

zkvh.org.rs

KRALJ I MUDRI SLUGA

U kadgošnje vreme živio jedan kralj, koji je iz deset nokata zapatio kraljevski stoc. U njeg je bila ćer jedinica, koja je dorasla za udaju. I stari kralj se ženio ne čerez blaga već što mu je srcu bilo drago i makar je ostario, nije zaboravio šta je mladost, već je ćeri dao na volju da bira sebi para.

— Jedino ću — kaže on ćeri — pogledati je li ima kože na obrazu i je li glava, jel ti ćeri za čovika možeš izabrati i poslidnju linčinu, al' u mom stocu posli mene mora siditi čovek od glave do pete.

Nije ni cura u glavi umanuta i pristane kako otac želi. A stari kralj naumi, da ćerin suđenik prvo mora dati odvit, al' razumno, na sedam pitanja. Neće čovik tirati mak na konac, ta koji čovik zna baš svačem naći kalup, al' ko želi biti kraljev zet, taj mora sedam dana dati po jedan odvit tako, da tu nema zamire.

Sad bi kralj to o'ma' i razglasio, al' mu ćer veli da je momka već i izabrala, a i on nju. Stari kralj se doduše malo začudio što to ne zna, kad je na curu uvik pazio kako se već na jedinicu može paziti, a nikad nije vidio da je ona kudgod zastranila. E, al' ćer kaže, da on to nije mogao viditi, kad je ona izabrala momka otud di on nije zagledao, jel je to sluga što je timario kraljevog konja. 'Ajd, nije to starom kralju nepravo, jel se momak i njemu dopado, ta da nije, ne bi baš njega izabrao da mu drži konja. A nije mu nepravo ni zato, jel kad se dobro prisitio, ta on ni konja nije držao za mladosti, već je bio svinjar kod nikog pope krivog vrata. O'ma' kaže divojki, nek se momak drugi dan

ujutru javi kod njega, pa će nji' dvojica proći malo kroz kraljevsko dobro.

Tako je to i bilo. Iđu sad oni pa udarili kroz atove i jedared naiđu na jednog kraljevog čobana. Dan je bio lip ko naručen, a čoban ga ruži. Slušaj to ova dvojica, al' čobanu kralj ne kaže ništa, već će momku:

— Jesi li ti, lane moje, vidio ludog čovika?! Ovaki lip dan, ta čovik bi se pobojo da će mu od grijote usta otpasti ako ga ružno i spomene, a jesi li čuo kako ga ovaj čoban ruži?!

Kralj je svršen čovik, a borme ozbiljno i divani kako takvom čoviku i priliči. Al' se momak ne da iznenaditi, već i on ozbiljno:

— Baćo — on kralju ko da mu je već zet — nit je čoban lud, nit ludo divani.

— Vidi sad derana! — kralj se ko niki začudio. — Sinko, i da se nisi nakanio da mi budeš zet, prid svršenim čovikom se triba ustručavati u divanu. Kako i možeš izustiti, da nije lud kad ruži ovako lip dan?!

Sluša njeg momak, al' mu gleda u oči, al' baš u bebicu i ni da trene, već kaže:

— A ja borme i sad kažem, da on nije lud kad zna šta divani.

Kralj će se sad ko niki i rasrditi, pa će oštro:

— Šta zna? Eto, kaži mi, zašto onda ruži ovako lipo vrime?!

— Da ste i vi, baćo, uvik napolju ko čobani, onda bi znali. On ruži lipo vrime zato što zna, da će iza njega doći ružno.

Kad je kralj to čuo, samo se malo nasmijao ispod brka, a divan skrenuo na drugo i o'ma' se sitio da je već gladan, jel je vrime ručku već davno prošlo.

Drugi dan kraljica još čisti kralju čizme, a momak već poranio:

— Ljubim ruke, nane.

— Fala, sinko. Ded donesi malo vode u škip i napuni lulu baći, sad će on ustati.

Uto evo i starog kralja, pa se umio, skočio u čizme i čim je lulu zapalio, krene s momkom. Nisu daleko išli, kad na jednom raskršću sustriju kraljova kola. U sva-

zkvh.org.rs

ka upregnuto po šest volova, al' se točkovi jedva okreću toliki je teret. Kralj razgrne ponjave na jednim kolima, a momak onda vidi da se tu nosi čisto zlato.

— No, šta veliš sinko, šta vridi više od kola zlata? — kralj zapita.

A momak njemu o'ma':

— Baćo, blagoslovena kiša, a to je ona kad pada prazna u puno.

— Kako prazna, a kako u puno? — kralj se začudio, al' baš zapravo.

— Prazna je kad je brez leda, a pada u puno, kad su njive s dobrim usivom.

Stari kralj ni tu nije više sporio riči, već se sitio da je vrime ručku, al' sad već i momka zove na kajganu.

Treći dan odu nji' dvojica u njive. Tamo je baš bila hajka i jedan zec pritrče ispred nji'.

— No, sinko, šta veliš: zašto zec ima dugačke noge a kratak rep? — kralj zapita.

— Zato, da ne nastrada čerez samog repa. Baćo moj, da su njemu noge kratke, a rep dugačak, onda ga ne bi morali loviti, već bi mu i vi mogli stati na rep.

Kralj se sad već nije samo nasmijo ispod brka, već kaže otvoreno:

— Sinko moj, čini mi se, da si za danas zaslužio ručak.

Tako je to i bilo. Naručali su se ko ljudi i sad momak cili dan ne radi ništa, već oko divojke. A kad je osvanuo i četvrti dan, kralj mu kaže:

— E, baš mi rižu vinograde, ajde da vidimo kako rade.

Odu nji' dvojica, pa momak gleda pudare, gleda čokoće, al' čudo ozbiljno, jel se pobojao da će ga kralj zapitati da li dobro rade, a on se u vinograd nije baš razumio. Gleda on, al' gleda njega ispod oka i kralj i jedared će samo iznebu'a:

— Sinko, jesi li ti vidio da još štogod ovako suzi kad ga rižu? Vidi, loza plače ko živ čovik.

— Pa danima — momak nakalami.

— A šta misliš zašto?

Momak se borme zamislio. On je gledao kako pudari rade, a stari kralj se latio s lozinim suzama. Zamislio se momak, al' ne zadugo, već kaže:

— Baćo, meni se čini da loza zato plače što i za pijance mora raditi. Kako i ne bi danima plakala, kad će tolike matere i žene pijanaca proplakati čerez lozinog roda?

— Borame, sinko, i meni se čini da za drugo ne bi mogla plakati — zamislio se i stari kralj i ode opet na ručak.

Kralj ne kaže momku ni da je dobro, ni da je rđavo kako mu je dosad dao odvit, al' kad je dan opet svanio, on već zove momka. Odu oni sad među kraljeve bašće.

— Sinko, da vidim 'oćeš se razumiti i u baštovanluk? — kralj će. — Znaš kako je, čovik triba da zna svašta, jel nikad ne zna šta će ga snaći u životu.

— Tako je, baćo — momak potvrđiva, al' dobro gleda na sve strane da pogodi di ga kralj misli skrkljušiti onako na pripuš.

Iđu oni, a baščari baš prikopavaju na sve strane, spremaju zemlju što je još nisu spremili za prolićni usiv. Prošli su ovi, a kralj će jedared:

— No, sinko, da te pitam koji baščar prikopava za koji usiv, ta to ne bi pogodio ni da si vilenjak, a borme ni ja. Već znaš šta, bi li ti meni mogao kazati za čega se zemlja kopa u nevrime, zimi, kad je smrznuta? Da li znaš ti, da ima i taki' ljudi, koji i smrznutu zemlju kopaju?

Kralj je mislio da će momka iznenaditi ko i u vinogradu, jel ga je zato tu i dovo, da se ovaj da u mišalj oko baščarskog posla. Borme se kralj, al' zapravo iznenadio, kad mu je momak o'ma' kazao:

— Borme, baćo, znam, jel će ti i meni i vama jedared kopati zemlju, bila smrznuta, el nesmrznuta.

— Vidi, vidi, a šta će nam kopati ako bude smrznuta?

— Grob.

Kralj se nasmijo i veli:

— E, sinko, kad će tako štogod i meni kopati makar sam kralj, onda da brže ručamo dok smo živi.

zkvh.org.rs

Momak ositi pomalo da ga je kralj već zamilovo i jedva čeka da dođe drugi dan. Odu oni sad kroz njive, al' ne kraljove, već pod jednim selom, pa pod drugim, i jedared kralj sidne na obalu jednog jendeka.

— Stare su mi već kosti, suše se, pa sam susto — potuži se momku.

I zavo kralj tu divan o njegovim mladim danima. Pripovida kako se ženio, kako je vik vikovo. Napripovido se i o kusima i rusima, al' nikako da kogod naiđe tudan. I kad se najbolje raspripovido, jedared će:

— Sinko, a šta veliš na ovo: kako ćeš poznati čovika kaki je, a ni obraz mu nisi vidio, a ni rič mu čuo?

Kralj se smije pomalo ispod brka, al' je momak cilog puta imo prozor. Znao je da ga kralj nije uzalud vodio kroz njive ko kozu na pašu, pa je dobro i otvorio oči. Zato se sad nije ni mislio, već kaže:

— Po ovom mož poznati čovika, al' dobro — i pokaže kudan su prošli.

— Po čemu? — kralj se pravi da ne razumi. — Usput nismo susrili nikog, a nismo vidili ništa.

— Osim dobro i rđavo rađeni' njiva. Ko kako, al' ja, baćo, možem čovika poznati po njivi, al' dobro. Čovik se najbolje pozna po tom, kako zna poštivati svoj krušac.

Kad je momak to kazo, a kralj se niki nasmijo i veli:

— Alaj, sinko, da krušac nisi spomenuo, ta mi se nikad ne bi sitili da smo gladni, a kad je već bilo vrime ručku.

Požure sad kući, a momak bi požurivo već i taj dan, da što brže osvane sedmi. Dočeko je i to, a kad je došo do kralja, onaj ga povede na ledinu ispod dvora. Smijucka se kralj, pa se izvalio na travu i kaže:

— Sinko, juče smo zdravo odmakli, pa smo zdravo i ogladnili dok se nismo vratili na ručak. Nećemo mi više tako daleko od zdile.

Momak zna da ga stari kralj samo zaluckava, pa sve sluša, al' sve i motri. Opružio se i on na ledinu, kad jedared evo dice. Nakupilo i' se sa svi' strana i sad se sigraju. Kralj ni ne gleda na nji', već se opet dao u pripovitku kako je to bilo kadgod, kad je on bio mlad.

Napripovido je tri i po svita, a onda će opet onako iznebu'a:

— A je li sinko, jesi li se ti kadgod mislio o tom, na koga će dite više udariti, el na oca el na mater? Ženio bi se, valjda bi volio i dice, pa ko velim, možda si se mislio o ovom.

Momak ne kaže ni da jeste, ni da nije, već se zamislio. A kralj će onda:

— Evo dice, gledaj i'.

Al' momak njemu:

— Šta ću i' gledati, kad njim ne znam ni oca ni mater. Al' da i znam, ja mislim, da dite mora udariti najviše na ruku koja ga je odranila.

— Veliš? — usprotivit će se kralj. — A koja je tebe ruka odranila kad si osto siroče i ne pamtiš ni oca ni mater?

— Baćo moj, al' ja mislim da je i život pomalo dobra ruka, koja zna odraniti čovika.

Kad je momak to kazo, a kralj đipio s trave ko momak i potrč u dvore.

— Baćo, ako trčite da svatove sazovete, nemojte se truditi — poviče momak. — Mi smo to već jutros nagonetali.

Kralj stao i kad se od srca nasmijo, počeo se od šale prititi, pa veli:

— Daklem, i to ste već pogodili? A ko je to »mi«?

— Pa ja, vaša ćer i nana. Mi smo to jutros svršili, dok je nana prid pragom čistila čizme, a ja vam punio lulu. I nana je već i poslala da se svatovci kupe — nasmije se sad i momak.

— E, zato ja danas i nisam 'tio ići daleko od dvora — na to će kralj i zagrli momka i tako ode s njim u dvore.

Sad je tu bila čast, mast, al' i to pametno, već kaki su bili dida i đuvegija, i tako je svakom svašta doteklo, a ništa priteklo. I ja sam tamo bio u svatovima, pa je tamo čak natrčo i onaj zec dugački' noga a kratkog repa, al' je zapo u lonac i zato je pripovidanju kraj konac.

Pričao Stipe Šević-Cvancik
(Iz zbirke Balinta VUJKOVA)

zkvn.org.rs

SIROMAKOVA ČILAŠA

Siroma' sam ja još bio u ono gluno vrime i imo sam svega što oči i usta zažele, samo nevolja nikako da zapatim. Čoviku i svatovi dosade, a ne da neće tako dobar život kaki sam ja imo iz dana u dan, al' još više dosadi kad dobro nemaš s kim podiliti.

Imo ja komšiju vršnjaka pa vidim, on se čovik lipo oženio i dovo u red. Nema on dice da ištu kruva el' da mu prave nevolja, al' ima ženu, pa se u nje nađe i koja nevolja. On čovik nevolja nema pa se na dan ugoji i kilu, al' kad je u žene nevolja i na pritek, pa mu ona na dan bar dvi kile po'ide samo u kosi.

Gledam ja tako mog komšiju, pa sam posto nenavidan što se on ne može potužiti da mu je dobar život već dosadio. Mislim se, nisam baš ni ja gori od njeg, pa neću ni dati da je njegov pridnjak. Nađem ja sebi ženu, al' o'š ne'š, ja srićne ruke po dobio dobru ženu ko komad kruva.

Sad nas dvoje živimo još bolje neg što sam ja ranije, samo baš na kruv nismo mogli svaki dan nastačiti makar smo na tuđem poslu cipali zanoktice. Nikako da u'vatimo kraj s krajom pa se ja već počo misliti kako bi' život olakšo, al' kake sam srićne ruke, ni oko tog nisam moro trti pamet. Kažu mi ljudi da su krastavci tako rodili da se baščari s njima vućaju za ljudima ako kogod neće da i' kupi, a budzašto se može dobiti i džak. O'ma' se ja složim s ženom, pa ćemo svako jutro prija posla doneti kolica krastavaca i nema brige. Tako je to i bilo kako smo nagatali.

Ujutru žena porani i uzme kolica, pa kad nas dvoje požurimo da još s rose uzmemo krastavce, ja se od uživanja sve protežem u krevetu, i sve se zaboravim kad gledam kako žena tura kolica s krastavcima. Ako 'š za ručak — krastavaca. Ako 'š za užnu — krastavaca. Ako 'š za večeru el' kad dođu gosti — krastavaca. Ne triba nam ni kruva, ni paprike, samo malo soli, pa se mi o tom malom trošku to lito ugojili da nas dvoje jedva sidimo na onom jedinom stočiću, što ima jednu odvaljenu nogu.

Tako smo mogli našu zaradu priko lita mećati na stranu, a pod kraj lita su nam baščari još i platili, samo da njim vučemo te silne krastavce iz bašče. Uplašili se ljudi da će njim krastavci simenjaci ostati, pa će se na godinu tako raskoreniti da ništa drugo neće moći rasti u bašči. Hasnili smo se mi na krastavcima i priko lita kako ni jedan pametan čovik ne bi mogo ni zamisliti, al' još kaka srića nas je čekala pod jesen?

Kad je na pritek onda se i rasipa; što se kaže — di je puna kuća tamo se i tabani salom mažu, a baščari puštili sve krastavce u vitar. Kad je došla jesen, a krastavaca nigdi, pa ni oni' za kišeljenje. Uplašio se i ja da ću već prije zime morati kruv trošiti, pa se od nevolje nikud i zakašljo. O, kad sam se zakašljo, a meni iz usta ispala jedna velika vriža krastavaca. Nije to šala kad u ustima vriža naraste, al' ni to nije šala kolika je to vriža! Napunila čitavu avliju, pa se još i na kuću popela. A krastavac do krastavca visi na njoj, a cvaat toliko da se o'ma' nakupilo 'čela, pa od zujanja rič ne čuješ. Kad sam ja tu sriću vidio, o'ma' ja udario ženu iza vrata i kad se ona nakašljala, njoj iz usta izletila vriža s krastavcima da se sve zemlja ulegla pod njima.

Nije to ni čudo, kad cilo lito nismo drugog zalogaja imali u ustima osim krastavaca, pa se špica nazabadalo između zubi, a sime mora klijati kad je uvik vlažno. I, eto, sad nek' siroma' čovik traži sebi nevolje kad ga skoli srića, pa neće da pušti iz šaka makar koliko se otimo.

Nagrnio sad svit pa plaća za krastavce, a ja već ni ne znam šta da ištem. Išti šta o'š, sve plaćaju. Obogatio se ja te jeseni, pa kad sam jedva jedared sve kra-

zkvn.org.rs

stavce prodo, od vriže sam spleo vinac i obisio ga na slime da ga poštivam i ljubim dogod sam živ. Ta di bi' ja onako siroma' imo života da nije krastavaca?!

Puna sad kuća svega i svačega, ja o'ma' skupio i onu moju siromašku braću što dici ni zalogaj u usta ne može dati. Kupim i jednu čilašu, al' lipu da ti srce stane kad je gledaš da se imamo na čemu vozati. Braća nabavila i dobar koto za rakiju, pa od zabave pečemo sebi rakije od kukuruza.

Tako jedno jutro mi izvotkali jedan kazan pa ćemo otići ručati, a zatim ćemo votku nastaviti. E, al' dok smo mi ručali, nije andrak nano čilašu i popila čitav šavolj votke. Al' ja ne znam da je to njezino maslo, već mislim da su mačke polizale to malo votke, kad su kod mene i one živile ko maze. Nastavimo mi drugi kazan, pa kad smo se tako dobro naručali, 'ajde da se malo provozamo. Izađem ja rad čilaše, a kad tamo, ona se izvrnula u ditelini. Uhvatio ja nju za nogu, noga otpala. Vučem za rep, za uši, al' čilaša ni da makne.

— Braćo — kažem — je l' vam žao, je l' nije, al' se danas nećemo vozati jel je čilaša crkla.

Nije to rđavo biti čuvaran makar je u kući svega i na pritek, pa ću ja čilašu o'ma' oderati da mi bar koža ostane. Počo ja derati od repa pa derem do glave, al' kad ću za uši, čilaša se najedared vući i skoči. O, ljudi, ljucki! Gledamo, šta je sad?!

Potrč' mi za njom i jedva je u'vatimo pod drugim selom. O'ma' ja navuko na nju kožu da me ne sramoti. Di bi moj obraz podno toliku sramotu da svit kaže da tako lipu čilašu tiram toliko da sam i kožu odro s nje. Ta nisam ja naučio na tako što. Siroma' sam čovik, nikad ja nisam imo ni sluge ni nadničara, pa kako bi se i mogo namrsiti na deranje. Može se dogoditi šta o'š al' badava kad si čovik srićne ruke. Navučem kožu na čilašu, al' tako srićno da niko nije vidio osim moje čeljadi. Ona se dotle i istriznila, pa sve zasigrava ko da se raduje što je opet u koži.

Posto to sad konj dobar da se o njem može pripovidati. Da sam to ranije znao, ta bar nikoliko prilika bi našo da mu kožu oderem. Čilaša nas je služila još nikoliko godina, pa ćemo jedared kreniti na njoj na vašar.

Skupio ja svu moju čeljad, posidali na kola, a čilaša sve leti s nama. Nismo baš imali nikog posla na vašaru, već smo pošli da se malo provozamo, i da pokažemo svitu kako u cilom vašaru nema konja ko moja čilaša. A ljudi iz mog okoliša su to već znali, a već i mene poznavali po krastavcima.

Došli mi tako pod vašar, kad ni mislili ni klapili o tako čem, a moja čilaša najedared pala i otresla nogama. O'ma' ćemo je tu dizati, pa vući, al' ona ni da makne. Ja se baš mislim ne bi l' dobro bilo s nje opet kožu oderati, al' se bojim da kogod ne vidi, sramota me da baš na očigled svita radim tako štogod. I baš je dobro što se nisam tog latio, jel baš u to evo nikog velikog gospodara di iđe na čet'ri konja.

— Hej, stani — na kočijaša će on kad je došo do nas, i o'ma' pita šta je s konja.

— Ne znamo — kažem ja njemu.

Kaže on da je u njeg ergela kake u svitu nema. Ta on se među konjima od'ranio, pa se razumi u nji' ko niko. Sa' će on da vidi šta je s konja i što on kaže to je tako pa nikako drugčije. Nek mu je i stoput fala, kažem ja, a on baš zapravo sašo pa će se mašiti moje čilaše.

— Ljudi ljucki — začudio se on kad je malo počakljiko čilašu — pa kako ste vi i mogli kreniti na vašar s ovom čilašom?!

Začudio se on, al' smo se sad i mi.

— Ta zašto, gospodaru? — pitam ja.

— Još pitaš?! Pa ova čilaša je crkla već prija nikoliko godina!

Kad on tako kaže, mora mmu virovati, pa se ja počo misliti — kad je to moglo biti i od čega. Sitim se onda, ta nije moglo biti nikad, već onda kad sam je odero. O'ma' ja i kažem:

— Gospodaru, da nije od tog što sam joj jedared odero kožu do ušiju?!

Ja kažem, a on ćuti, pa je samo pipa i štogod mrnđa u brk. 'Ajd, kad ćuti, neću se istiravati s tako velikim gospodarom, već se opet mislim, pa ću na kraju:

zkvh.org.rs

— Gospodaru, kad se dobro sitim, pa ja ni ne znam da sam kadgod ovu čilašu i 'ranio. Da nije od tog crkla?!

Ja kažem, a on opet ćuti. Al' kad sam ja to ispripovido, a gospodarov kočijaš se niki spuzo u potaji s kola, pa me je povuc' u stranu i šaplje mi:

— Ludi čovče, ma'ni se tog zelenog divana. Šta samo buniš gospodara? Da bi čilaša crkla od tog što si je jedared odero i što je nisi 'ranio?! Ja od ponika služim kod svog gospodara, al' ne pamtim da me je kadgod na'ranio, a kože dere s mene i po dvi al' svaki dan. Ima nas taki' ko čička, pa smo od tog evo još i sad živi. Već se ti mani takog divana, ako ne'š da ga još rasrdiš i da dobiješ po ušima.

Kad me kočijaš tako pos'vitovo, a ja zaćutio pa se zapritio i svoj mojoj čeljadi da kako ne otvore usta. Gospodar se dotle vrtio oko čilaše, pa pipa doli, vuče gori, dok jedared nije došo do žvala. Razvuko on njoj usta, pa se najedared sav niki obradovo:

— Evo zašto je ona crkla! Ded vuči — na mene će.

Zavučem ruku u čilašina usta, pa povuci! Kad je onda ispala jedna velika vriža krastavaca!

— Ded, ded samo — naredi meni gospodar.

O ljudi ljucki, ta po dana sam izvlačio vriže, al' kake?! Šta su one bile što smo i' ja i žena iskašljali?! Ta ništa! Nisu badava čilašina usta bila malo veća od moji'. Naizvlačio sam toliko vriža da priko nji' nije mogo proći ni gospodar s njegova čet'ri vranca, već se moro vratiti. Al' koja hasna što su bile pune i krastavaca kad su svi već uvenili. Ta nije to šala, kad su tolike godine rodili, a ostali u čilašinim ustima.

— Eto zato je ona crkla što te krastavce niste svake godine obrali — kaže na kraju gospodar i ode.

A ja šta ću, već s mojima se sakrijem u te velike vriže da nas svit priko dana ne gleda i ne kara što smo put zagradili, a pomalo mi i sramota što mi se čilaša tako na putu opružila. Kad se mrak spuštio, a ja čilašu oderem, kožu bacim na rudu, pa se upregnem i sam, a u pomoć i čeljad da tako kola odvučem kući. Kad je čilaša očla, nećemo kola ostaviti, a baš nije tako teško bilo ni vući kad je na rudi koža tako dobre čilaše.

Mojim čeljadima je žao pa kad smo kojikako stigli kući, oni bi čilaši pravili i niku daću, ta tako su je volili, al' ja naučio da se ne žalostim, pa kažem:

— Braćo moja, ta šta brigate — čilaša na krastavcima došla, a na krastavcima i očla.

Pričao Naco Štefković, Ljutovo kraj Subotice
(Iz zbirke Balinta VUJKOVA)

zkvh.org.rs

SILA BOGA NE MOLI

U staro vrime senski knez je bio bog i batina u svom selu. Jedan taki mislio da mu je glava do neba. Dala mu se prilika da deka i mamuza cilo selo kako on 'oće. Za kratko vrime posto brezobrazan da kalja poda se. Na slamku pije krv ljudima, muti njim u rođenom tanjiru, i još uvik su oni krivi, još uvik pandurska batina tuče po njevim tabanima.

E, al' jedared knez nanjušio da su tužbe protiv njeg' doprle do varoši, do veći' glavešina. Knez može držati batinu iznad sela, al' je ruka varoške gospode i iznad njegove glave, pa se uplašio za svoje krste. U njegovim žilama nije bila jedna kap lisicine krvi, pa će se on već dovidati. Sazvaće selo, pa nek pred svima starešine kuća kažu kako su s njim zdravo zadovoljni. Kad to ovako kažu prid cilim svitom, nek' posli vrag nanese kojeg da i rič kaže protiv njega, tog će o'ma' priklati zato što bajage iđe usuprot cilom selu. Bundžiju na vile!

Sazv'o ljude i poč'o njim sve najlipče i najbolje, a k'o bajage zaboravio zatvoriti vrata od druge sobe iza koji' se vide dva jaka pandura sa čvornovitim batinama. Namistio pandure lipo iza sebe da se ljudi sićaju šta i' čeka ako ga ne bude 'falio ko samo zine. Knez je to lipo nagat'o, lipo sad i nagovara ljude da počnu razgovor, al' niko ni da bekne. 'Di će se naći čovik koji bi ga 'falio, kad ljudima padne mrak na oči i kad čuju njegovo ime, a kamoli kad ga vide. Poštenom čoviku bi izgorio obraz da podavije rep i laže prid cilim svitom, a istina se nikom ne govori, kad svaki zna zašto su

tamo ona dva »sveta kipa« sa čvornovitim batinama. Knez mislio da će ga ljudi početi 'faliti čim vide pandure, al' je izgleda zaboravio da se bogu ne moli ko se silom tira u crkvu.

Ljudi ćute i gledaju prida se, pa se knezu ne dopada taki razgovor, i jedared će:

— Ljudi, šta ste se stisli ko grošić u džepu? Svaki nek slobodno kaže šta misli, nek' se niko ne boji da će imati štete od tog. Kako ćemo pomoći jedan drugom ako ne znamo šta je kome na srcu?!

Kad je jedan svršen čovik vidio da knez baš nema ni stida ni srama, prikipilo mu pa će se reskirati. Stao prid kneza i u oči:

— Kad 'oćeš da čuješ ko si u našim očima, a ti otvori uši. Ko jedared slaže tom ni istina ne pomaže, a ti znaš dvared slagati dok jedared zineš. Lud bio kovirov'o da mu neće biti ništa ako ti kaže istinu, al' ja ću ti kazati pravu istinu, a ne ono što bi ti želio. Tebi bi bila istina da te 'falimo. Ja ću ti kazati, jel ako svi ćutili, ti ćeš okreniti na to da smo zato držali jezik za zubima jel nemamo ništa protiv tebe.

I kaz'o mu je čerez čega selo plače na njeg. Nije kaz'o ni polak, a knez već viče pandurima:

— Udrite mu pet vrući' na tabane! Šta on misli da je dopušteno i lagati ako je dopušteno kazati šta je kome na srcu?! Svršićemo mi naš pos'o i brez ovog smutipuka, je l' tako, dobri ljudi?!

On bi sa seljanima bajage i sad lipo, al' oni zaglavili vrata.

Tako je knez s batinama završio i ovaj razgovor, al' se zalud nad'o da se svit tako ustrašio da će zaćutiti. U varoš je doprla vist i o ovom događaju, i jedared evo iznenada varoški' glavešina. Sazivaju svit da vide šta je to oko kneza. Kad su seljani čuli zašto su pozvani, samo stiskaju usta da se jezik ne bi slučajno ot'o.

— Pa šta je, kažite već jedared je l' ovaj vaš knez dobar el nevaljan?! — jedan varoški glavešina će nagovarati ljude.

On nagovara, a seljani k'o da su gluvi. Svi gledaju prida se.

zkvh.org.rs

Varošani nisu slipi — ta imadu ti oči na vr' glave — i kad su vidili da se ljudi boje, jedan će nagovarati, a lipo k'o da ga je na to sam knez naučio.

— Ljudi, šta ste se stisli k'o grošić u džepu?! Svak nek slobodno kaže šta misli, nek se ni'ko ne boji da će imati štete od tog. Kako ćemo pomoći jedan drugom ako ne znamo šta je kome na srcu?

Glavešina zdravo lipo divani, al' još dok je pripovid'o, seljani već počeli kupiti skute. Jedan iza drugog se sakrivaju i tako se vuku vratima.

— Ma, ljudi ljucki, šta je ovo! — glavešine samo zinili.

Seljani bar da uvom maknu, a onaj čovik, koji je na posljednjem razgovoru zaradio pet batina po tabanima, lipo kaže:

— Svitla i sveta gospodo, nije to ništa drugo već dobar parasnički račun.

— Kaki račun?! — oni će se čuditi još više.

— Zdrav prost. Znate, na prošastom razgovoru naš lipi knez je baš ovako obećav'o da nikom neće biti ništa ako kaže što ga boli, pa sam ja zinio i o'ma' dobio od kneza pet batina po tabanima. On ima pravo da podili samo pet batina, a moji seljani zdravo dobro znadu da vi imate pravo dati dvadeset i pet batina — eto, to je ta naša računica. Sad ste čuli, pa imate lipo fala na ovak'im razgovorima dok su vama dobri ovak'i knezovi.

Pričao Stipe Šević

(Iz zbirke Balinta VUJKOVA)

KRALJEVSKA BATINA

Bio jednom mrkosan i pakosan kralj, koji ništa na svitu nije toliko volio ko batinu. Iđe po kraljevstvu i 'di koga stigne tamo ga batinom pošiva i potkiva.

Sve živo se sklanja isprid njeg — ko u zemlju ko u vodu — samo da mu nije na meti.

Zato se i začudio kad su iz jednog sela svi seljaci izašli prid njeg. Pridnjak niki starac, pa došo do kralja i pridaje čobansku batinu lipu ko čudo.

— Svitla kruno kralju, ovo je poklon našeg sela.

Kralj se zagledo i samo gleda, pa jedared mora kazati:

— E, da je lipa baš je lipa, al' kako ste samo znali pogoditi ono što je mom srcu najdraže?!

— Tako, mislili, pa pogodili.

Kralj oka ne skida s batine, pa će opet:

— Tako je lipa, da je s ovom batinom prava grijota udarati, al' prava grijota.

— Baš prava pravcata grijota — starac potvrđiva.

— E, kad ste tako pogodili moju želju kažite i vi jednu vašu, a ja ker bio i prolajo na ova usta ako vam je ne ispunim.

Kralj se raskokodako, a starac ga o'ma' prisica:

— To se čekalo. Ne želimo mi ništa veliko već samo to da u naše selo nikad ne svraćate s drugom batinom, i da nikad ne zaboravite da je s ovom grijota udariti.

Kad je kralj to čuo najedared se dositio kud se zatrčo, pa od bisa ode ko vijar.

zkvh.org.rs

— Zašto bi' onda i dolazio ovamo?! Kad si mi izvaro kraljevsku rič nikad više ne neće viditi ovo selo.

On ode, a starac njemu:

— Nama će biti dobro ako nam samo i tu želju ispunite.

(Iz zbirke Balinta VUJKOVA)

SAM SE SA 'RANJIVA

Dida, starešina kuće već saživio svoje kad mu u čeljad udarila nika opaka linost. Kori dida, kara dida, moliće, kumiće dida, al' pomoći nema. Kuća krenila u propast, niko se ne stara.

— Jesam ja lud da to dalje gledam kad mi je baš sve'dno umro danas a umro sutra.

Dositio se dida kako će se najlakše otresti nevolje. Uspentro se na dud, štrandžicu pribacio priko vrata i skoči s grane da se lipo obisi. U čestitoj kući se lako i obisiti, al' u ovakoj i štranga trula, pa se prikinila i dida sletio na zemlju ko anđelak s krilima. Samo se malo više zaušiljo i tako puko da se onesvistio.

Ukućani sve to gledaju, al' niko da će poć' u pomoć. Ne miču se oni, ne miče se ni dida. Jedared će jedan:

— Znate vi da je taj mrtav. Mora da je slomio vrat.

— Mrtav, još kako mrtav!

Kako je rič pala ukućani se počeli čistiti iz kuće. Niko ne kaže ništa, a svi biže da ne bi morali mrtvo tilo sklanjati.

Prid samu noć dida došo sebi. Otvorio oči, sve vidi, sve čuje al' se ne miče. Ne zna on šta se s njim dogodilo, već misli šta mož' misliti.

— Gle, gle, mrtav sam, a budan sam. Pa još na zemlji! Ovi moji su se valjda opet provridnili kad su me skinuli sa štrange.

Mislio on šta mislio, al' se u kući niko ne javlja ni sutradan ujutru. Leži dida tako na suncu i do podne, a u kući ni glasa. Sav se upario, ogladnio a još više na žegi ožednio, pa će dida jedared:

zkvn.org.rs

— Ima l' tu koga živog da jednom poštenom mrtvacu doda čašu vode?!

Nek on viče, al' niko ne sluša.

— Pa je l' to red da mrtvac radi?! — opet će dida u razgovor.

Opet niko da se javi.

— Nije red ni da se jedan pošten mrtvac upari i naduje na ovak'om suncu!

Dida lipo ustane, pokupi jaja po guvnu, ispeče dobru kajganu, i kad se okripio, misli se on svojom mrtvačkom glavom: niko mene neće ni sa'raniti makar me crvi načeli. Nema šta drugo, već skovo sebi mrtvački kovčeg, udesio križ, pa pridveče to na jedno rame, ašov i motiku na drugo i krene lipo u groblje.

Po selu se već davno raščulo da se dida obisio, pa kad su ljudi vidili mrtvaca kako se naoružo, niko ne pita ni rič već se dali u bižanje ko da njim je vatra za putama. Sve se prikošeđivaju jedan priko drugog, a isprid svi biže didina čeljad. Didi nije ni na kraj pameti da su se ustravili od mrtvaca već mu je pamet na staroj nevolji, pa poviče svojoj čeljadi:

— Dico moja, ta ne bojte se, ne tražim ja nikaki velik poso! Evo ja ću sebi i raku iskopati, lipo ću u nju i leći, vi me samo baš zatrpajte zemljom, da me tice ne načnu ovako mrtvog.

(Iz zbirke Balinta VUJKOVA)

BOGOMOLJAC

Znate kako je to kod nas, kad gazda ostari i ostane udovac: salaš pripušti sinu, on dođe kući u varoš, pa šuška oko lule i zapećka.

E, al' ko će ga dvoriti?! Uzme kaku sirotu držeću babu, piše joj posli njegove smrti malo strije nad glavom, krušac i ogriv, pa ima vinčanu sluškinju.

I ona se zove žena, al' taka baba ne mož' zaboraviti da je u sirotinji i rođena i vik vikovala, a dida opet ne mož' izaći iz gazdačke kože.

E bio taki par čeljadi. Baba je sirotovala i napostila se dosti nad tuđom motikom, a dida je čitavog života gazdov'o i uvik gled'o da mu rabadžija više zaradi neg što mu on plati. Pa i sad dida gleda, da što s tanjom i kraćom 'ranom izađe na kraj kad mu kogod radi u kući, a baba opet gleda da što bolje na'rani i napoji. Baba je još bila i otvorenog srca i slobodne riči, a dida niki straboga uplišnivljeni i ukiseljeni bogomoljac.

Tako kad užnaju el' večeraju pa ometu mrvice s astala dida se uvik krsti i prikršća, pa uzda'ne:

— Nek bog da i onima, koji nemadu.

Baba se misli: vidi ti njega, ko ga ne pozna još bi pomislio, da je to podatan čovik.

Ona tako privrće u svojoj glavi, a dida kadgod napuni crivo:

— Nek bog da i onima, koji nemaju.

zkvn.org.rs

— Zašto bog, zašto vi, dida, ne bi dali kad ste toliko pobožni, i vazdan molite?! — baba jedared nije mogla oćutiti.

— Vidi žene! A zašto bi' ja boga toliko molio, kad on još ni to ne bi učinio, da drugima dade misto mene?!

(Iz zbirke Balinta VUJKOVA)

KOŠTA L' KOZA DUKAT?

Bio jedan siroma' čovik. Im'o je jedno šestero dice. Nikako drugo dobro nije im'o u svojoj kući, samo jednu kozu. Toliko ga je nevolja pripušila da mora i kozu prodati. On kozu na štrangu, pa hajd' na pijacu š-njom. Kad on na pijacu, al' ga niko ne pita ni šta je doš'o?

Iđe jedan gospodar na čet'ri konja. Kad je doš'o do tog siroma-čovika, on na kočijaša: — Stani! — a kočijaš stao.

— O čov'če, o'š ti prodat tu kozu?
— 'Oću, gospodaru!
— Pošto je ta koza?
— Koza je dukat.
— Evo tebi dva cvancika.
— To drugačije nije, već dukat.

Gospodar sotim haj. Obazre se još jedared:

— Daj tu kozu!
— Daću, kako sam kazo. — A ovaj kaže:
— Kako sam isko.
— Daj 'vamo! — gospodar viče.

Al' se nisu razumili jedan drugom: gospodar misli da će je dat kako je on reko; a čovik misli da će mu platiti kako je on činio. Kad je odvo gospodaru kući, gospodar plaća, ko što je reko, a ovaj neće da primi novce drugačije, već kako je on cinio. Gospodaru nije pravo da ga siroma' pravi ludog, a siroma-čoviku opet nije pravo da njega gospodar pravi ludog. Al' gospodar ne da kozu voditi, već ga nudi s novci; a on neće da uzme, kad mu ne da dukat. Ostavi kozu, pa ode kući.

zkvh.org.rs

Kad očo kući, žena ga jedva dočekala: »Bože, čovče, di si za toliko, kad znaš, kako je ovde da kruva nema?« Čovik kaže: »Da me maneš ženo!« Pita žena: »Pošto si prodo kozu?« A on kaže: »Nisam nipošto.« Ona se metla u žalost.

A on će otić jednom poznatom bognaru; čuo je da gospodaru triba pravit kola jedna. Tu on svakojakog sersama dobije. Onda će on otić u to selo — di je taj gospodar — opet, pa će vikati: »Kola praviti, kola!« A tog gospodara čuo kočijaš. Utrče pa kaže gospodaru da iđe jedan majstor putom što zna kola pravit. — Al' se opravio odilom, majstorsko na se navuko. — Gospodar kaže kočijašu: »Zovi ga 'vamo!« Svrati kočijaš majstora.

Onda će tu pogodit se oni za kola, al' od gospodarevog drveta. Gospodar ima šumu njegovu; o'ma' će ić' drva izbirat. Čovik kaže gospodaru da triba ponet jedno dvi vrengije. — Kad su očli, majstor onda izbira drvo.

Kad je prvo drvo našo za njegov poso: »Ovde jedan mora, gospodaru, ostat od vas«. Gospodar kaže: »Nek ostane kočijaš«. A majstor kaže: »Privezat ćemo malo kočijaša, jer će on trevit kakogod malo dalje otić, pa neće znat, koje je to drvo bilo.«

Onda nji' dvojica iđu, pa traže drvo za porabu. Kad su našli drugo drvo, onda majstor kaže: »Sad, gospodaru, morate vi ostat, jer vi ne znate kako meni drvo triba; al' ću vas privezat.« A gospodar kaže: »Zašto bi ti mene privezo? Nisam ja valjda deran!« — »E, al' vi — kad ste gospodar — vi ćete čut kaku ticu, pa ćete drvo ostavit, a ja ga neću moći naći.«

A siroma čovik onda kroz šumu, pa nađe tamo dvogodaca, pa nasiječe jedno četir štapa, pa se onda vrati gospodaru. Onda kaže gospodaru: »A košta l' koza dukat?« Gospodar onda vidi da neće bit dobro. — A onaj onda, dok nije iskido dva štapa, sve po gospodaru.

Odriši gospodara. — Al' nije gospodaru do kola, odjuri on pišice.

Dođe do kočijaša, pa mu kaže: »E, dakle, ona koza košta l' dukat, što ste kupili od mene?« Vidi kočijaš da neće bit dobro. — Iskida on tu jedan štap i o kočijaša.

Kad ga odriši, ni taj ne traži kola. — Sidne čovik na kola, pa hajd kući sotim. — »Evo, ženo, što sam ti dotiro za kozu.«

Al' je gospodar vrlo bolestan.

Nađe on tu malo odila gospockog, pa će on bit ko doktor. Pa ded opet u njev sokak, pak viče: »Ličiti, ličiti!«

Sluškinja mete sa sokaka. Kad ona čula likara, utrče, pa kaže gospodaru: »Gospodaru, iđe likar jedan.« Gospodar veli: »Zovi ga 'vamo.«

Al' je doktor pono dobar jedan štap krivi.

— Faljen Isus!

— Amen, uvik!

— O, to nije dobro kod vas.

— Borme, moj čovče, da je dobro ne bi bilo kod mene.

— A što je, što vas boli najvećma?

— Ta sve tilo me boli.

— Lako ćemo mi sotim. Ima u mene evo ovde lika, pa kad ja umažem, to će vam oduminit oma. Već lezite vi ovde na klupu.

Al' tu je i gospoja! — Kaže on gospoji: »Molim vas, kad bi imali jednu štrangu.« A gospodar oma izdrečio oči na njega: »Što ćeš ti — veli — sa štrangom?« — »Privezaću vas malo, gospodaru.« — »A što ti mene da privezivaš?« — »Ovaj moj lik malo će to vas klat, a vi ste težak bolesnik, pa ako trevite past sote klupe pa izgruvate to bolesno tilo, još će vam gore bit.« — A žena veli: »Dobro taj i kaže.«

Donese štrangu, pa ga ovaj priveže dobro za klupu. A ženi kaže: »Ako ne možete slušati taj jauk, iziđite napolje, jer on će se malo i drečiti, jaki je taj moj lik.«

A likar uzme štap u ruke, pa kaže: »Kaži, gospodaru, košta l' koza dukat?«, pa se lati onda voštiti gospodara. — Al' se gospodar dreči, samo što mož bit. Al' se žena čudi: »Ao, Bože, da jaka lika!« — A likar istrče, pa kaže gospoji: »Iđite što brže unutra!«

Viče gospodar: »Driši me što brže da uvatim tog obišenjaka.«

zkvh.org.rs

Kad ga odrišila, istrčo gospodar, pa napravio larmu putom: »Aajte, ljudi, da uvatimo onog huncuta!« — Sve se selo za njim nasukalo.

A ukraj sela suvaja, a suvajdžija kuje kamen.

Al' se likaru već na nevolju dalo.

Utrče u suvaju, pa kaže suvajdžiji: »Biž, suvajdžija, kud znaš: tvog je već dosta, sav se svit uzbunio, što odviše kradeš!«

Suvajdžija je čuo, pa izmiče jim.

Dokle svi otrčali za suvajdžijom, a gospodar osto najstražnji. Kad je dotrčo do suvaje, ušo unutra pa kaže suvajdžiji: »Ajde, suvajdžija, da uvatimo ovog obišenjaka!« A suvajdžija kaže: »Oću, gospodaru, samo ajte, da spuštimo ovaj kamen.« A gospodar se privari, pa reče: »Di ću ja uvatit?« A on ga namistio di najbolje triba. — »Dršte samo ovde vi rukama!« — A on podmetnio drvo pa će on držat za drvo. Kad su ga spuštili u polak, a on istrgne drvo, a kamen gospodaru pane na ruke.

A on će onda ono drvo, pa će na gospodara: »Košta l' koza dukat?« Pa će ga opet voštiti.

»Ta nemoj — veli — ako Boga znaš, platit ću ti što želiš!«

Pričao bać-Grgo (Šijak) Jurković

Pribilježili B. S. i G. M.

(»Neven« 1893)

ĐURĐINSKA GRADINA

Da ste došli od Male Bosne morali bi prići nuz do priko one grede, koju svit zove Gradina. A išli ste već priko nje kolima? Dobro.

Jeste opazili da točkovi tamo drugačije zvone?! Čovik osića da zemlja nije šuplja, štogod čvrsto je pod njom, a ni taj bri gnije taki ko da ga je bog lupio iznad dola.

Stari ljudi su pripovidali da se ispod grede dugo pojavljivala nika kamena koza. Jedan je ćuši ovamo drugi onamo da mu ne smeta pri oranju, dok jedared nisu došli niki Turci. Napitali za kamenu kozu, naprtili je na kola i niko mni reč: odoše ko da i' nikad nije ni bilo. Posli se čulo da je u kozi bilo silno blago.

Svit pripovida da je na toj gredi katgod bio turski grad. Zato valjda tamo zemlja zvoni i pod praznim kolima, pa zato tu gredu i zovu Gradina. Ko zna?! Evo onaj put što iz dola vodi onako usičeno priko Jaramazovićeve grede, stari ljudi su zvali Demerkapija.

Šta je i kako je, ja vam to neću kazati, a to i ja znam da su kadgod Turci gospodarili. Vi cigurno ne znate, a ja znam i ko je odud istir'o Turce. Aničić Ilija je istir'o i poslidnjeg Turčina.

Im'o je vilovskog konja. Puši stivu lulu, pa kad je zapali on krene, i dok je ne ispuši, na vilovskim konju priko noći ode tamo i natrag do onog mista di planine gore u plamenu.

Bio je čakundida čak mojoj majki. I ona je bila još pomalo vilovske povrze. Sav okoliš je to znao. Pozna-

zkvn.org.rs

vala se po tom, da je imala tri reda zubi i doli i gori, a sve zube u ustima je imala kutnje.

Kadgod se o tom više pripovidalo, pa su stariji ljudi pamtili sve i o Gradini.

Ja sam u mladosti još sluš'o o tom. Tako je na blagovist jedna mlada išla s ditetom na salaš. Morala je prići priko Gradine. Ona tamo, kad se na gredi iznenada otvori podrum. Baš je bila sama s ditetom u povoju, al' se nije uplašila. Di bi se plašila, kad u podrumu sidi dida s kosom do zemlje, nuz njeg gore dvi velike sviće, a svud okolo hrpe i hrpe dukata.

»Nosi koliko ti srce zaište« — viče dida iz podruma.

Mlada utrčala, pa će nagrćati u nidra i u pregaču.

Uzela je koliko je živa mogla poneti i biž! Bila je već na Gradini, kad se sitila na dite. Obazriće se, a podrum već zatvoren. Nestala vrata ko da i' nikad nije ni bilo, a dite ostalo u podrumu.

Od radosti evo žalosti. Odnela je kući blaga i blaga, a što to vridi kad nema diteta. Nije ga još ni odbila od sise — kako će dite živiti u podrumu s didom!?

Muka i žalost. Vrime prolazi, ona badava obalazi Gradinu, od podrumski' vrata ni traga, makar je noktima kopala zemlju.

Valjda bi sirota i prisvisla od tuge i nevolje, da joj nije došlo na san, da će se podrum opet otvoriti za godinu dana.

Jedva je živa dočekala drugu blagovist. Kad tamo, a podrum opet otvoren. Tamo je i dida, opet gore njegove dvi sviće, hrpe dukata još i veće, a dite se sigra sa zlatnim novcima. Živo i zdravo, ta lipo, da ni kod matere ne bi bilo lipče.

»Nosi dukata koliko 'oćeš!« — dida opet dočekiva mladu.

Nek on dočekiva nju kako 'oće, a ona skočila u podrum i zgrabila dite pa se nije više ni obazrla. Kažu da se od tog vrimena dida nikad više nije javlj'o.

Pričao Roko Stantić, Đurđin
(Iz zbirke Balinta VUJKOVA)

OTAC I MATER KRALJEVIĆA MARKA

Bili dida i baba, koji su prišli već i devedesetu. Cilog života bili lini, da su i sebi dosadili, pa dida sve uzdiše:

— Av, ljudi ljucki, kako ćemo se nas dvoje ovaki dovući do groba?!

A bili još lake ruke i pameti, pa je l' čudo da u starosti nisu imali ni čestit prosjački štap.

Prose oni, al' i to iđe s mukom. Dok ima zalogaja u kući ne pokrene nji' ni grom ni oluja, a i kad se mora, neće obadvoje. Dogovorili se ovako: jedared će dida s torbom, drugi dan će baba. Tako se ređaju, i jedared uj'tru ode dida.

Baba gladna jedva čeka, al' došlo i veče, dide nema. Kad niko doba noći šalabaza dida, al' dobro nakvašen, a prazne torbe.

— Di si ti, vile te odnile, vištice te gnjavile! — baba će grajati, al' se dida spremio.

— Di sam? Još ti pitaš, ko da si se ti jedina obisila o moj vrat. Briga tebe, što patim od jutra do mraka.

— Kak'a patnja, vragovi te živog kidali.

— Kak'a?! Na onom kraju sela ja u kuću, kad tamo Marko Kraljević plače u kolivki. Ja da ću proći, a ukućani me sleptali: »Kad si mu znao biti otac, znaj ga i ljuljati.« Eto, babo, i ja sve do sad dadij'o Marka Kraljevića.

Šta će baba — od dreke torba neće biti puna, nit' će gladi nestati. Ode u spavinjak al' ne spava, već misli didi o glavi.

Pod jesen dida okenjavio, jedva da u nedilju dana jedared izdura s torbom. Okrenio se red pa je gotovo

zkvn.org.rs

uvik baba u prošnji. Jedared ona pošla uj'tru rano, al' se uveče nije vratila ni kasno. Nema je ni drugi dan, pa ni treći — i tako prošla čitava zima. U proliće evo nje jedared.

— Di si ti, oči ti ispale, jezik ti se osušio! — dida je dočekiva. — Ja sav osušio od gladi, komšije me već skoro ubijaju, da njim ne dosađivam.

— Di sam?! Ti još pitaš, a ja nek patim. Jesenas ja ušla u onu kuću na kraj sela, a Marko Kraljević ni da plače, već sav zapinušio u kolivki. Ja da ću dalje, kad sva kuća skočila na mene: »Stani, stani! Nema tog da ćeš ti od'und izvući krste dok ga ne odbiješ od sise! Kad si ga znala roditi, znaj ga i dojiti!« E, moj dida, i još ti prigovaraš, da si se sav osušio od gladi, a ne pitaš mene od čega su mi se sva prsa sasušila. Nije to šala od jeseni do prolića dojiti glavom Marka Kraljevića.

(Iz zbirke Balinta VUJKOVA)

BABA PUTUJE U RAJ

Bio doktor kojem je gospoja branila piće, a za njeg nema većeg boga od dobrog vina.

Kako će privariti gospoju već izumi ovako: čim je digod dobrog vina, povirni ljudi mu jave:

— Gospodaru, tamo i tamo pao je krajičak raja.. Jedno veče ga zovnu kod nike samrtnice u pudarinu. U vinograde? Zovi, doktora i u ponoć!

Ode on ko da ga vile nose. Kad tamo: bolesnika jedna baka u koju du' dolazi samo u goste. Doktor misli da ona nije već ni pri sebi, pa je nije dobro pregled'o već kaže čeljadima:

— Šteta me je bilo i zvati! Majka će za satićak-dva i tako otputovali u raj.

— Gospodaru, ako je tako, da ne bi baš sasvim štetovali — na to će domaćin — 'ajdemo mi kod mog kuma, tamo je večeras pao krajičak raja.

Doktora ne triba dvared zvati u raj — o'ma' 'vaća za bravu. On će ići, al' se bolesnica iznenada objavi.

— Alaj, dico moja, kad već uskoro i tako moram putovati u raj, povedite vi mene sad s vama da ne moram sama batrgati po ovom mraku.

Vid', vid' bake — pa ta još vlada pamećom i jezikom!

Čeljad se zbunila, al' se doktor dositio i lipo će:

— Majko, ovo je samo jedan mali-malecan krajičak raja pao na zemlju, pa je dosta tisan za vas, a kud ćete vi ići tamo je cili-cilcati raj, tamo gori na nebu!

zkvh.org.rs

On misli da će baku zajoviti, al' se ona ne da.

— Ne marim ja da je mali ko džep — za mene se mora naći mista — samo kad je na zemlji. 'Di ću se ja sama s ovako rđavim nogama penjati čak u nebo?!

(Iz zbirke Balinta VUJKOVA)

SVIT NEZAFALNOŠĆU PLAĆA

Htio se neki umoran težak da odmori ukraj zelene nike planine. Kad bliže stupio planini, opazio je veliki kamen stavljen pri ulazu jedne špilje a kroz malenu pukotinu vidio je unutar glavu velike zmije, koja ga je ozovnula:

— Dobri putniče, smiluj se meni u ovom teškom zatvoru! Moram propasti od gladi, ako taj velik kamen ne oduzmeš; ima tome već i više dani, kako kroz ove pukotine zirim hoće l' kogod ovuda proći i hoće l' me oprostiti. Budi mi, molim te, ti anđeo slobode i spasitelj života mi; ja ću ti biti zafalna, kano što vi, čovičja stvorenja dobročinstva zafaliti običajete.

Težak je to bolno i žalosno stanje zmijino živo požalio, te potaknut prošnjom i obećanjem sjajno zlatne živine, kano da nije ni primetio kakva je ona strahovita. Uzeo je dakle kamen i odvaljao ga sa ulaza.

Al' čim se je oprošćena zmija slobodna osićala, strašno se napne pa upravo k težaku da ga spopadne, jer je u zatvoru jako ogladnila bila.

— Šta? — kliknu težak, koj se sikćećoj zmiji srićno uklonio — je l' to fala za dobrotvorstvo, što sam prema tebi maloprije činio?

— Dakako — odvrati zmija — svit nezafalnošću plaća; a ja sam ti obećala da ću ti dilo vraćati kako svit to činiti običaje.

— Pravo je — reče težak — često puti sam imao za dobro dilo nezafalnost gledati, al' to još nigdi nisam čuo da bi iko spasitelja života svoga iz hvale upropastiti htio.

zkvh.org.rs

— To tvoje mudrovanje — odgovori zmija — ne mogu primit. Dobročinstvo je, istina, dobročinstvo, al' svit nezafalnošću plaća; ja sam dugo trpila od gladi; šta mi vridi sloboda kad bi se što je najslađe tog odreći morala i kad ne bih imala glad čime zasititi?

— Sve moje živine ti stoje na raspolaganje — tolio je težak zmiju — hodi sa mnom, pa čeg hoćeš uzmi i jidi!

U taj čas jim jedna lisica dođe u susret, koja je riči težaka čula.

— Ne daj se, plemenita zmijo — reče lisica — privariti. Vidim dotiravate se; ja unaprid znadem da težak nema pravo.

— Zaista — počet će zmija — budi nam sudija; odmah ću ti pripovidit šta mi je težak činio i šta sam mu obećala.

Dok je zmija pripovidala, lisica je šapnula težaku:

— Obećaj meni kokoši, pa ću te iz očevidne pogibelji oprostiti.

— Samo me oprosti, a ujutro rano možeš doći pa uzet kokošiju koliko hoćeš.

— Dosta je — okrenu se lija k zmiji — drago mi je što je pravda na tvojoj strani; nedavno sam vidila di su jednog konja, premda je život svoga gazde u mnogim ratovima sačuvao, ubili ipak jer je mator i mršav postao. Inače ja virujem da bi se ti sama od sebe iz zatvora oprostila bila, jer si veoma izmršavila. Da si još koji dan u zatvoru ostala, ti bi se zaista tako otanjila, te bi iz pukotine mogla izići. Ali da pokažeš to sve težaku, vrati se natrag u špilju, pak ćete obadvoje vidit da ja istinu govorim.

Zmija lukavo pogleda liju kao da joj htila reć' da ulaz vrlo ne zatvori, i vratila se u špilju; a težak stavi kamen na ulaz.

— Je l' tako bilo? — upita lisica.

— Tako! — odgovori težak.

— E pa nek tako i ostane! — završi lisica. — Zbogom zmijo! A ti, brate težače, što si obećao, učini: sutra rano neka su kokoši u avliji!

— Zaista — kliknu težak — rano dođi!

Zmija je privarila težaka, a lisac zmiju. Niki treći je savladao i privario lisicu, a taj treći je bio: žena težakova.

Naime, kad je siromak težak stigao kući pa ispripovidao kako ga je zmija privarila i kako ga je lisica oprostila, i šta je lisici obećao, žena mu se uzradovala, što će na taj način imati zgode starom dušmanu svojih kokošiju, lisici se osvetit.

I zaista, drugi dan, kad je lija došla u dvorove rad kokošiju, žena je težakova ščepa i do mrtvila ubijala. Poslidnji dah bijaše lijin: »Svit nezafalnošću plaća!«

(»Neven« 1893)

zkvh.org.rs

ZAŠTO SE KURJAK BOJI VATRE

Tako bila jedna žena i imala tri 'ćeri. Kako je bila zdravo sirota, a čovik joj je odavno umro, morala se sama starati kako će odranit svoju dicu. Zato je ona svakog božjeg dana išla raditi, a kad se vraćala kući, uvik svrne u šumu, nabere jagoda i donese svojim 'ćerima da jidu. Jednog dana, kad je ona brala jagode, dođe kurjak i reče joj: »Bako, sa'ću te pojisti.« »Nemoj kurjo, dobićeš Tvrdnu«, kaže baka, a Tvrdna je bilo ime njezino najstarijoj 'ćeri. Pristane kurjak na to i ne pojide baku kad će dobiti Tvrdnu. Sutradan išla baka opet radit, a kad se vraćala kući, svrati u šumu rad jagoda, al' eto ti kurje. »Bako, sa'ću te pojisti.« »Nemoj, kurjo, dobićeš Meknu«, a Mekna je bila sridnja bakina 'ćer. Sad se kurjo obradovo, dobiće i Tvrdnu i Meknu — i zato je neće pojisti. Donese baka kući jagoda, al' ne pripovida 'ćerima o kurji ništa. Ujutru opet ona ode radit, pa kad se uveče vraćala kući, svrati u šumu rad jagoda. Samo što je počela brati jagode, kad eto ti kurje. »Bako, sa'ću te pojisti.« »Nemoj, kurjo, dobićeš Nekecku«, a Nekecka je bila najmlađa bakina 'ćer.

Ode kurjo ves'o, a kako ne bi, ta davno je već tako omastio brkove ko što će sad, dok dobije tri bakine 'ćeri. Al' baka žuri kući i čim je stigla o'ma' zatvori sve pendžere na kući i zaključa vrata, jel je znala da će doći kurjo rad tog što mu je obećala. Nije dobro ni zaključala, kad eto ti kurje, na vrata, pa će o'ma': »Bako, daj Tvrdnu!« A ona će na to: »Tvrdo baka zaključala vrata.« Kurjo će onda: »Bako, daj Meknu!« »Mekano baka namistila krevet«, odgovara ona njemu,

al' kurjo se sad već srdi pa će: »Bako, daj Nekecku!« A baka mu kroz smij odgovara: »Nekec baka više brat jagoda!« Vidi kurjo da tu nema šale, pa hajd pod slamu da se skrije, pa ako bi mog'o kad baka otključa, ući u kuću, pa će i', misli se on, sve požderat. Al' kad on lego u slamu, on ti zaspo da se ne bi probudio baš da s topovima pucaju — a nek vreba đavo na baku! E, al' se to spavanje kurji osvetilo!

Kad ujutru baka ustala, ona daj čupaj slame da loži peć, pa onako traburna ni ne gleda, već zgrabila nasumet, pa sa slamom i kurju unela u peć. Kurjo prominio krevet, al' još i sad spava. Spava on, sve u tri lonca hrče i nije znao ni na koju je stranu okrenut sve dok nije ositio da vatra 'oće da napravi žmaru od njega. Kad on vidio da vatra gori i svitli, on ti se skupio, rep na krste, pa vante Gigo. I od toga doba čim kurjo vidi vatru, on o'ma' petama vitra, al' borme, ni baba ne iđe brez lule brat jagode.

Pričao Pajo Miković
Zabilježio Marko Peić-Tukuljac

zkvh.org.rs

SUNCE GA ODALO

U nikom se selu dogodilo da je jedan čovik svog komšiju, jednog bogatog trgovca ubio: novce pokupio, a njega zakopo u vlastitu bašču. Prošlo tom nedilju podrug dana kad su se sitili da trgovca nema. Otišo nije nikud, dakle mora da ga je ko kod kuće utamanio. Svuda su ga tražili, provrudali cilu kuću i okolicu, ali sve zabadava; morali su se manit traženja; trgovca bilo, pa ga nema.

Ubojica nije mogo da bar ženi ne otkrije svoj zločin. »Čuj ženo, reče jedanput, ja sam ubio trgovca i zakopo sam ga u njegovu bašču.« Žena se sva pristravila: »Kako bi to radio, ne znaš da ćedu te obisit zato?« »E ne budali! Vidio nije niko, a dobro sam spremio. Otkud ćedu doznat?« »Ako ne drugi a ono će te sunce odati«, veli žena. »Ta nemoj bubat koješta! Otkud će me sunce odati? Ti istom štogod govoriš!«

Prošlo tom dvi-tri godine. Lip prolićni dan bijaše; sunce je ugodno grijalo tako da je sve izmamilo van iz zimskog pribivališta. I taj nesrićnik je sio pod slamu da se sunča; šešir je navuko na oči i o kojičem se stao razmišljavati. Pade mu sad na pamet šta mu je žena govorila da će ga izdati; grohotom se nasmije, te će i nehotice na poluglas: »Oj sunašce, sunašce, alaj ugodno griješ! Ta ti si zato stvoreno, a ne da mene izdaš da sam ubio komšiju i zakopo ga pod jabuku, ko što moja žena misli.« Te se opet slatko nasmije.

Ali to čula komšinca, koja se isto desila u bašči i baš za slamom koješta šuškala, te tako i nehotice doznala onu tajnu. Odmah ode i prijavi ga i ispripovida

kako je doznala onu stvar. Policija odmah otira ubojicu i na kaženom mistu iskopaju trgovca. Ali ubojica neće da se prima zločinstva; nije pa nije, dogod komšinca nije rekla gdi i kako je čula.

Sad je uvidio da je to bog tako htio i sve prizno. I kad su ga osudili na višale, teško je izdahnio: »Pravo si imala, ženo, kad si govorila da će me ma sunce odati. Evo me i odade!«

Zapamtimo i mi: »Svako dilo mora doći na vidilo!«

(»Neven« 1899)

zkvh.org.rs

DOŽENJANCE

U društvu naših Bunjevaca često se rado zavodi rič o narodnim odnošajima. Takom prigodom obično biva iskrenih izjava. Jedan se ispovida Mađarom, drugi se priznaje Bunjevcem. Tako se to zbilo i na salašu čiča Toke, kada se lipo društvance sakupilo na doženjance. Tu je bio među sakupljenima uz gazde i radnike još i čizmar iz okolice, koji je svu svoju mudroliju upotribio da neumoljivu posvidoči kako smo mi svi Mađari i triba da učimo mađarski jezik.

Na to će domaćin kuće i gazda risura potegniti: »To je svakako dobro da što više jezika znamo, daklem zacilo je dobro i mađarski da znamo. O tom mislim da niko od naših ne dvoji. Ali mi to smišno izgleda, dragi moj majstore, da smo mi već Mađari a još istom triba da naučimo mađarski jezik, daklem, makar i ne znamo još mađarski.«

»Ništa zato — primeti majstor — mi ćemo kroz koji desetak godina sve naučiti i neće nam manjkati ništa da smo Mađari.«

»Moj majstore Janko, daklem kod tebe ne sudi ko je od koga rođen, kako je jezik primio od majke: već kaki će primit i naučiti u svojoj desetoj, dvadesetoj, tridesetoj godini? Ti daklem sudiš da Mađar koji se porodi od mađarske majke postaje Nimcem, kad se lati učiti nimački jezik; postaje Francuzom kad počne učiti francuski jezik? Je li tako?«

»Oh dragi moj čiča Toko, vi to ne razumite! Domovina čini čovika ovakim ili onakim. Ko se u mađarskoj zemlji rodi, onaj je Mađar.«

Na to se već sve društvo zgleda a bandaš će zasukati brkove. Zagrli bokalić sa obadve šake pa će čizmaru početi nabrajati: »Hm! more majstore! Daklem, kogod se u šumi rodi mora biti vuk, zec ili tele?! Ja sam tako čuo da narodi sačinjavaju domovinu a ne domovina narode. Ovaj salaš ovde do čiča Toke bio je od pamtivika bunjevački jer je Bunjevac stajo u njemu, Bunjevac mu je bio goso, ali otkako ga je Švabo prikupio i stanuje u njemu borme ga sva dica švapskim salašem zovu a ista je zemlja, isti su zidovi, isti je krov.« Zatim će stražnjak bande, koji je i uz kosu mnogo natucao prioteti rič, pa će reći: »Ta da! Pa šta bi ti reko da se štogod zgodi pa da tvoja žena se mora zavući u košaru ili svinjak pa da tamo rodi? Ono tvoje dite, mora l' biti ždribe ili prase samo zato što se u košari ili svinjaku rodilo?«

Tu se majstor upali. Pocrveni povrh ušiju. Pogleda desno livo neće li ga kogod pomoći ali sve zabadava. Sve društvo povlađiva svom natucalu. A bandaš ga poplešte i reče: »No ako si cilog risa ostrag išao, sad si bar jedared naprid istrčao prid nas sve.«

Majstor pobunjen maši se šepe svoje da putuje, ali gazda ga posadi opet na misto i reče: »Ne govori se to, čovče, zlom namirom. Znamo mi da si i ti Bunjevac. Ti si naš prijatelj.«

»A kako ne?« promrda čizmar.

»Tako da, ta mi smo braća!« reče domaćin. »Jest da! Čiča Toko, ta vi ste poznavali mog oca. I oprostite mi što sam ja tako koješta govorio... Vidite vi da je danas taki svit. Ako nećeš tako govoriti nisi čestit, nisi pošten, izgubit ćeš kruh.«

»Da li je prosto, majstore!« doda natucalo.

»E daklem to smo već doživili — poteže nika starčina, koji se nakosio i već sad na novo rukoveta — dočekali smo, hvala Bogu, da smo svi Bunjevci što smo u ovom društvu. To je lipa žetva. Daj Bože, da tako i ostane.«

(»Neven« 1894)

zkvh.org.rs

SELJAK MARTIN I ĐACI

Četiri velika đaka, loše sriće u nauki biše otpuštani iz škule. Hodeć kući pridomišljali se šta da rade, kako li do krajcare dođu.

Hode priko sela i ravnice. Dođu do nike oranice, koju seljak Martin ore na dva vočića. Tu su se đaci u nizi zaustavili da opočinu, a na lipom prolićnom suncu ogriju. Kada se približi pol dana i seljak Martin stane da opočine, sebe i živinu svoju nahrani. Iza tog se i seljak Martin nasloni i zaspe. Vidili to đaci, stupiše k njemu, ne bi li se našlo kako plina.

Kad su bili blizo, jedan od đakova reče: — Vas dvojica tirajte volove preksutra je i tako vašar u selištu, a nas dvojica ćemo ostati ovde kod jarmova.

Kad su ona dvojica odmakli sa volovima, ova dvojica legnu u jarmove. Kad se volar Martin ponaspavao na podne i usto, on će k' volovima, a kad on tamo ima šta gledati. Volova nema, već dva čovika u jarmovima. Martin stupi bliže i zapita šta oni tu rade. Tada reče jedan: — Mi smo tvoji volovi, počinili smo zlo prid Bogom. Bog nas kaštigovao i učinio volovima. Sad nam izašlo vrime kaštigi i Bog nam vratio naše lice... Volar gazda se mećo u čudo. — Ali — reče on — kad vam već Bog prostio i ja vas neću dirat, iđite dico kud znate. Oni se proste sa seljakom i odu. A seljak se tužan vraća kući i ženi svojoj. I u bedi se još tiši: »Sačuvaj Bože volom postati! A kako sam ji' tiro?«

Kad je plug i jarmove privuko i skinio, dade se sa ženom u razgovor, te svrše da će sutra na vašar. Kad oni ujutro stigoše na vašar, seljak opazi svoje volove,

reče ženi: — Eno jih opet su sagrišili, ali više mi ne tribaju baš da mi zabadava dadu te volove... Seljak dođe do njegovih volova, a ovi se ominju za njim, a on će se prignut jednom: — A šta ste opet sagrišili?

Naš Martin seljak nije spado među one o kojima narodna poslovica veli da on spava a srića mu raste.

Kazivao M. Pandžić

zkvn.org.rs

SIJALI SITNU SO DA RODI KRUPNA

Nikako selo kupovalo sitnu so i zato što je mnogo tribalo a skupo su plaćali, jedan dan pozove ljude knez pa reče: »Gle, ljudi, kako nas trgovci mudro varaju, prodavajući nam sitnu so! Zašto ne bismo mi ovu sitnu sijali, pa da nam krupna rađa, i da ne trošimo tolike silne novce utaman.« Svi mu odgovoriše: »Dobro ti je, kneže, duše mi i pametna.« Sjutradan, svaki domaćin svoje volove u jaram te ori i posij, koliko je ko u kući imao. Posli osam dana opet se sastanu prid crkvom i pitaše jedan drugoga: »Je li tvoja so iznikla?« — »Još nije, a tvoja?« »Nije još ni moja.« Knez će sada reći: »Ja se bojim da nam nisu trgovci prodali starog simena.«

BOJ SELJANA SA SKAKAVCIMA

U nikakvom selu navru skakavci i najprije panu na knežev kupus. Knez okupi sve selo na oružje, opkole bašču, gdi su skakavci panuli. Reći će knez polako družini: »Nemoj da koji od vas pisne rič, ili da puške izmetne, da nije grdan, prije nego ja zavičem juriš!« Polako mučke dođu naokolo one bašče i iznesu glavu priko rida gledajući kneza i čekajući kad će im narediti, držeći svaki od njih nategnutu pušku u ruci. Utoliko skoči jedan skakavac knezu na čelu, a on učini znak prstom jednome, koji spram njega onamo priko zida stajaše, polako govoreći: »Ps! Ps! Draže!« Onaj zapali puškom i ubije skakavca knezu na čelu, a na glas puške svi skakavci pobigoše. Kad se vratiše kući, pitaše ih žena: »Kako vam, junaci, danas u boju?« »Lipo, bogu hvala! Poginuo je jedan od njih, a jedan od nas.«

zkvh.org.rs

ĐAVO I ŽENSKI JEZIK

Sastanu se dva pobratima posli dugo vrimena, izljube se i za zdravlje upitaju. Jedan veli drugome: »Brate, ja sam ti napola živ.« »A što ti je bolan?« »Jedno vrime navratio mi se u kuću đavo, pa mi ne da mira. Dovodio sam popove i kaluđere, no sve uzalud. Govori se da je to kršten đavo pa mu ne idu molitve.« »To se i u moju kuću pokazivalo, već se kod mene nastanio, i ja dovodio popove da mi kuću kade, no uzalud. Ali otkako sam se oženio lipom al' lajavom ženom, pobigo je đavo nikud od kuće i nikad se više nije vratio.« Evo kako: »Jedno veče ništo se na me ukosirila pa me okupi vikom, sva se kuća tresla, a na to uđe đavo, čim je opazio ženu, pobigne nikud brez traga.« »A šta mu je učinila brate?« »Sriće mi moje, ništa drugo, osim što mu isplazi jezik.«

DUVAN NA TAVANU

Nika stara žena žarila je već i u to dođu financi. Pokraj peći našli su nikoliko listića duvana. Pitali su ženu odakle joj duvan i zašto ga nije prijavila?

— Sirota sam žena — reče — pa sam se izdržavala prodavajuć neprijavljeni duvan.

Financ počme da piše zapisnik, na što će žena:

— A molim vas koliko ćete me kazniti?

— Kazna je stroga! Biće deset kruna!

— Jezus Marija — uzvikne žena — a koliko bi tek kazna bila kada bi našli i onaj skriveni duvan na tavanu!

Financ ko financ. Odjure brže na tavan, pretraže ga, ali nema duvana. Vrate se doli, ali žena je u međuvremenu bacila u peć duvan koji su financi malo prije našli.

— Di je taj duvan što smo ga tu ostavili? — pitaju ženu.

— Ma kakav duvan, ljudi božji, nisam ja nikad imala u kući duvana! ...

zkvh.org.rs

SUNCE I VJETAR

Jednoć se — kako priča kazuje — prepirahu sunce i vjetar, ko je jači od njih dvojice. Napokon se dogovore da će se jačim smatrati onaj, koji s putnika, koji im se baš približavaše, najprije skine kabanicu.

Vjetar prvi oštro i žestoko navali na istoga putnika; no što se vjetar većma ljutio, onaj se sve bolje i bolje zamatao i skrivao u svoju kabanicu.

Sada dođe red na sunce. Ono ti prižeže sa svom svojom toplinom na našega putnika i njemu naskoro postane vrućina nesnosnom. On dakle raskopča svoju kabanicu, sunce još bolje prižeže tako, te putnik morade skinuti kabanicu, smota ju, metne kao jastuk pod glavu i legne u hlad da malko otpočine i od velike žege odahne.

Zapamti dobro: da se više može postići milom nego silom!

VRABAC I LASTA

Zavirio vrabac u laščije gnijezdo da pozdravi sestru lastavicu: »Zdravo da si mila sestro lasto! Baš sam te rad bio vidjeti!« — »Svrati mi u goste, primam te kao brata svoga.« Sutradan reče vrabac lastavici: »Tvoje je gnijezdo baš ugodno, al' vidiš sele za nas dvoje je premaleno. Dobro bi bilo da se ti odseliš.«

Zalud je kukala lasta, vrabac ju je izgonio.

Sila neće da za pravdu znade.

zkvh.org.rs

VRABAC I MAČKA

Neki stari vrabac poučavaše svoje mlade vrapčiće, kada su okrilatili, kako da se ponašaju i kako da žive u svijetu, pa im reče među ostalim, neka budu uvijek na oprezu i neka se čuvaju svojih dušmana, kojih vrapci imadu na pretek; neka budu uvijek na oprezu i neka ne idu ludo u pogibao. Ali da, što je stari govorio, to su mladi doskora zaboravili, pa kao što je mladost-ludost, tako su vrapci mislili da im je otac odviše bojažljiv, pa njegove savjete i opomene smetnuše posvema s uma.

Kada su lijepo jednoga dana veselo lijetali po polju i gostili se zlatnim pšeničnim zrnjem, dovukao se mačak do njih, upravo kada su sjedjeli nehajno na nekoj priječnici i čavrljali, pa iznebuha skočio i pograbio jednoga i udavio ga, dočim je drugi za ovaj put sretno umaknuo.

Smionost, nehajnost i neposluh ne rode nikad dobrim plodom.

DVIJE ŽABE

Nekog veoma suhog ljeta presahnu jedna bara, i žabe koje su u njoj bile moradoše se drugamo seliti. Dvije, između njih, dođu do jednog dubokog zdenca, u kojem je još bilo obilno vode.

»Evo gle«, poviče jedna, »kud ćemo dalje? Hajde da skočilo unutra!«

»Čuješ«, odvrati druga, »lako je skočiti unutra, ali ako i taj zdenac presahne, kako ćemo onda izići napolje?«

Štogod poduzmeš, čini promišljeno.

zkvh.org.rs

PATKA I ŽABA

Došla je patka do bare, u kojoj je bilo više žaba, pa im stala govoriti, kako treba da zavlada svijetom ljubav, mir i sloga.

Slatkim je riječima dokazivala da ima svatko pravo da živi slobodno, pa da nitko nema prava da tlači druge. Dokazivala patka nadalje da na tom svijetu neće biti dobro dok ne bude među nama prave ljubavi, sloge i mira; stoga treba da se svi stvorovi pobrate, sprijatelje i kao prava braća žive.

Slušale ju žabe radosno, slušale su njezine slatke riječi, njezinu krasnu besjedu, pa kad je svoj govor izgovorila, skoči povjerljivo jedna mala žena do patke da ju poljubi, ali patka je pograbi i pojede. Tako čine i mnogi ljudi: Lijepo govore, a lopovski rade.

Što rekneš ne poreci!

NOV ČOBAN

Pogodio gazda novog čobana, pa mu predao stado da tjera na pašu. Jedna matora semekasta ovca previše se napasila, pa je zato išla vrlo polagano i zaostajala za drugima.

Čoban se rasrdi, što se tako polako vukla, pa ne htijući čekati uzme kamen i baci se za njom. Nesrećom pogodi je u rog i otkrnji ga. Sad se kajao i bojao svoga gospodara, te moljaše ovcu da ništa ne kaže gazdi.

»Imaj mozga«, odgovori mu ovca, »ako ja i ne kažem ništa, ali će kazati moj krnjavi rog.«

Svako djelo, dođe na vidjelo.

zkvh.org.rs

STARI I MLADI RAK

Stari rak reče jednom svome sinu: »Ama zašto ideš tako šepavo i natraške? Vrlo ljepše i pristojnije bi bilo, kad bi upravo naprijed išao!« Mladi rak ovako odgovori: »Pravo imaš, oče, ako mi pokažeš kako treba, obećajem da ću odsele uvijek tako ići.« Stari rak je, međutim, uzalud pokušavao, nije mu nikako uspjelo.

Dobar primjer, najbolji odgojitelj.

(Iz zbirke Ive PRĆIĆA)

SVIJETLIM STRANICAMA PREPORODNE KNJIŽEVNOSTI

zkvh.org.rs

IVAN ANTUNOVIĆ rodio se 19. VI 1815. u selu Kunbaji (Bajski trokut) koje je imovinski pripadalo uglednoj obitelji Antunovića, ali kako im je imanje oduzeto na prijevaru, oni su izgnani u Bački Aljmaš, gdje je udovica Manda odgojila petoro nejake djece u vrlo teškim materijalnim prilikama. Brigu oko djece preuzeo je Albert Antunović koji je zapazio darovitog dječaka, te je Ivana poslao na dalje školovanje u Subotici, Pečuju, Segedinu i Kaloči. U naukama je bio odličan, pa je uživao glas prvog eminentnog đaka. Bogosloviju je završio u Kaloči, te je za svećenika zaređen 1838. godine, zatim je bio kapelan u Čantaviru, župnik u Aljmašu, 1859. godine imenovan je kaločkim kanonikom, a 1876. je postao naslovnim biskupom bosonskim. Svojom osobnom brigom i materijalnom žrtvom iškolovao je više od 200 djece bunjevačkih Hrvata.

Iako je u svom svećeničkom pozivu postigao zavidnu karijeru, Ivan Antunović je svojim političkim i književno-prosvjetnim radom stekao ugled pravog preporoditelja i buditelja nacionalne svijesti bunjevačkih Hrvata, pa su ga »zato i napadale sve peštanske i pokrajinske novine. On je ipak ostao čvrst u odluci da budi uspavanu svijest Bunjevaca i Šokaca, koji su zavrijedili bolju sudbinu« (dr M. Evetović). Stoga je Antunović dobio punu moralnu i materijalnu podršku i od subotičkih Hrvata, jer su oduševljeno prihvatili pokretanje »Bunjevačkih i šokačkih novina«, koje su izlazile nepune tri godine (od 19. ožujka 1870. do 26. prosinca 1872) i najviše pridonijele buđenju nacionalne i političke svijesti u borbi protiv mađarskih denacionalizatora i asimilatora, pa nije ni čudo što je mađarski ministar prosvjete kategorički zahtijevao obustavu »Novina« preko crkvenih vlasti u Kaloči tako da je Antunović bio stavljen pred svršen čin Trefortovim nalogom. To je eklatantan primjer zloupotrebe crkvenog autoriteta u gušenju nacionalne slobode Hrvata u Ugarskoj.

zkvh.org.rs

Osim stalnog petogodišnjeg bavljenja oko uređivanja lista i izravne brige za podizanje hrvatske inteligencije, Antunović je razvio književno-prosvjetiteljski rad u više pravaca: on je najplodniji pisac konfesionalne literature na kojoj je radio još u mladim župničkim godinama. Tako je 1875. tiskao u Kaloči *Slavjan na svetih dnevih ili blagdanih crkvenih* — knjigu religiozno-poučnog karaktera u kojoj je dao opis vjerskih svetkovina, kao na primjer: Božić, Uskrs, Duhovi i sl., ali uz sve blagdane podrobno prikazuje bunjevačke običaje. Slijedi obimno djelo *Bog s' čoviekom*, Kaloča, 1879. Knjiga ima četiri dijela i u njoj autor izlaže temeljne istine katoličke vjere, tumači Sveto pismo Staroga i Novog zavjeta, pa se ona opravdano smatra enciklopedijom piščeva teološkog i sociološkog znanja. Godine 1882. izlazi u Kaloči *Naputak za one koji osićaju napast postati nazarenom*. Knjiga je namijenjena narodu, posebno Šokcima, među kojima se širila vjerska sekta nazarena, pa je imala zadatak da očuva narod od utjecaja krivog vjerskog tumačenja. Posljednja konfesionalna knjiga je molitvenik *Čovik s Bogom*, Kaloča, 1884. Iste godine Blaž Modrošić pozdravlja ovo djelo riječima: »Ovake knjige mi Bunjevci još nismo imali, a ne znamo hoćemo li kadgod nalične joj i imat?! jer dosadašnji molitvenici bili su istina ogromni, al nit jim valjao pravopis, a ni sadržaj ne mož ni s bliza stupit u stope molitvenika Antunovićevoga.«

Posebnu važnost u regionalnoj književnosti ima Antunovićeva umjetnička proza. Njegove novele, putopisi i romani prva su književna ostvarenja takve vrste u književnosti bunjevačkih Hrvata. Za sve svoje crkvene knjige nalazio je sredstava i nakladnika tako da ni jedna nije ostala u rukopisu, ali to se nije desilo i s njegova dva opsežna romana ličnosti *Posljednji Gizdarev* i *Bariša Kitković*, koji čini se neće ni biti objavljeni u dogledno vrijeme, iako nam pružaju dragocjena sjećanja i doživljaje. Dakle, ovi su romani zasnovani na autentičnim svjedočanstvima pisca o socijalnim i historijskim zbivanjima iz prve polovice 19. st. u Bačkoj. To je period o kojem i danas vrlo malo znamo (bilo iz rijetkih umjetničkih djela ili pisanih dokumenata) a činjenica je da je Antunović bio odličan poznavalac specifičnih prilika u Bačkoj županiji. *Poučne iskrice* su bile njegova prva knjiga koja je tiskana u Temišvaru 1872. Još 1869. Antunović je ostvario svoju davnu želju da proputuje sunčanom Italijom i vidi vječiti Rim. Putem je čitao i opisivao gradove, kao i njihov način života, običaje i južnjačke zanimljivosti da bi svoj rod poučio i

korisnu mu zabavu priredio za duge zimske noći. Dvije novele je objavio u »Vili« — *Svilenka* i *Nesretna Marija* — s tematikom iz bunjevačkog života. Njegov prvi roman *Odmetnik* tiskan je u Zagrebu 1875. i može se smatrati najboljim umjetničkim djelom naše cjelokupne preporodne književnosti. Iako je mjestimice upotrebljavao ikavske i ekavske oblike za pojedine lekseme, Antunović je najpotpunije ovladao hrvatskim književnim jezikom i postigao takvu izražajnu kvalitetu u svojoj umjetničkoj prozi da nam i danas može služiti primjerom u umjetničkoj deskripciji i naraciji. To su kvalitete koje su pridonijele da se njegova djela čitaju s lakoćom i zanimanjem usprkos tako naglašenoj religioznoj tendencioznosti.

Dr Matija Evetović u svojoj monografiji o životu i radu biskupa Ivana Antunovića iznio je mišljenje da *Odmetnik* nije bio sazdan na strogoj građi povijesnih činjenica. »Namjera mu je bila da ovom knjigom što bliže dođe do srca svoga naroda.« U podnaslovu ovog romantičkog romana ličnosti I. Antunović je stavio »poviestna pripoviedka« jer se lik glavnog junaka dobrano poklapa s jednim najpoznatijim bunjevačkim učenjakom, filozofom i revolucionarom Ignjatom Martinovićem (1755—1795), koji je kao profesor filozofije i matematike u franjevačkom samostanu u Pešti iznenadno premješten sa svojim učenicima iz nepoznatih razloga u Slavonski Brod 1780, što ga je izravno potaklo da trajno napusti red — kod Antunovića motiv napuštanja franjevačkog reda bile su grube uvrede plemića da on ne može biti učen čovjek jer je siromašnog podrijetla. Ovakvih i sličnih literarnih udaljavanja ima još mnogo i podudaraju se s aktualnim zbivanjima u svijetu i reakcijama poslije sloma Pariske komune 1871. Roman je prožet svim aspektima i problemima suvremene borbe za nacionalnu ravnopravnost Hrvata u Ugarskoj.

zkvh.org.rs

NAPULJSKE ZANIMLJIVOSTI

22-a studenoga pregledali smo mili Napulj grad sa svih stranah. Divni njegov položaj i okoliš predstavlja ti sve što ti može požuditi srce. Razdijeljen je kano u dvije pole. U jednoj vrê život, u drugoj vlada blaga tišina. I jedna i druga zanima te osobito.

Pametan čovjek zato putuje da uči, iskušava i zabavlja se veselo. Te upravo stoga neće ništa zanemariti ponuđenom prigodom da vidi i čuje dješta čim više. Inače šteta bi bila patit se putovanjem i trošiti novce na pregled zgradah. U to ime dosta bi bilo da vidiš dvije varoši glavne i misliš si po njih ostale. Cijela bo svijeta gradove proći nismo dokolni.

Talijan je radin al i gospodujući; u građevnoj struci tako je vješt da mu nećeš ni u velikoj ni u maloj zgradi naći zaškuljice. One su mu tako uzidane da je razonođene ne možeš više uporabiti na ništo. Ukus mu je dosta uglađen; jer u nas dimnjaci obično grde zgrade, dočim je tamo rijese raznovrsni tornjići.

Udobnost i zgodnost pokazuje Talijan tim što altane, doksate ne gradi samo na čelu, već uzduž spolja i snutra zgrade, kako bi se svakom prigodom ugnuo sunčanoj žari i užio svježa zraka. Stog i na samu krovu pravi on šetališta. Tavan je na naših velikih zgradah male koristi, dočim Talijan na svom pravi sobe, koje su pri sunčanoj žegi najladnije. U manjih stanuju siromašniji ukućani, kojim je lakše penjat se u visinu, negoli plaćati skupe novce za pribivalište.

Te dočim žestina sunčana kola, ne dopušta da Talijan zatvoren u svom dvorištu radi, to je njegov posao

javan. U sokacih daklem posalah i zanatah tako su pune da se jedva proturavaš kroza nju. Tu su svi nadničari, zanatlije, obrtnici, trgovci. Kakogod je širok dućan, šiorko mu je tako i zjâlo. Sve što je u njem, vidiš sa sokaka. Mali trgovci posade se u ćošak koje kapije, kuće il crkve. Tu si privežu jedan stol, razastru po njem svoje robe pa cio dan jedni stojeć, drugi hodajuć drèče se i nude svoj espap. Tuda pronose i amo donose teretna kolija natovarene razni stvari s upregnutima trima mazgama. Kočijaši viču neprekidno. Kiriđijaši prolaze svejednako s kočijami. Tu je izobil jestbinah prijesnih i spravljenih u stajah i na trgovih. Tu su bunarovi s velikimi kamenitimi jezeri. Iz njih vodu vuku i u njih peru različne stvari. Tu je takva vika i buka, tiskanje i proturivanje da je čovjeku viditi ljudstvo želećemu i vašar milujućemu radost prolaziti ovuda. Komu to nije drago i komu svaki miris udara u nos, taj neka se uklanja odavde.

Pokraj svega toga ipak je ovdje takav red da pješaci hodaju bezbrižno i ne boje se da će jih satrti kola. Talijan bo je neiskazani kočijaš, koj ne bije živinčeta svoga. Javlja se halabučno, a marva mu se pokorava ustrpljivo. On ju hrani svojom rukom, on ju brani svakoga čovječjega napadaja i nezgodna vremena.

Nigdje nijesam opazio da se toliko pazi na životinju tegleću koliko u Italiji.

U drugoj poli Napulja neima vike ni buke; a to zato što ovdje nije živahan promet. U njoj su svakojaki umjetnici, učenjaci, velik trgovci i novčari, zvaničnici i nezavisni gospodari. U njoj počima život poslije podne oko dva sata na lijepu sokaku, kuda vrvi staro i mlado, bogato i sirotno. Što je lijepa i krasna, to izmeće Talijan javnosti. Zato je tu množ krasnih hintovah, bogatih dućanah, bogata ruha i odijela, uzoritih konjah kolskih i jahaćih, mladih i gospođicah, u svili i kadifi, nakićenih izbornim kamenjem. Bogataši, jer ne mogu svi držat ovdje upregah svojih, najimlju ih ovdje uza skup novac za šetnju. Tu sjedneš u kočiju kićena kočijaša, pa se voziš krasnim sokakom kao najbogatiji spahija il bankijer.

zkvh.org.rs

U toj poli grada i kraljevsko je sjajno dvore. Odanj ideš uz obalu morja, đe nalaziš gomile puževskih i ljužturskih stvarih, izmetnutih na prodaju. Svuda te živa vuče želja da štogod kupiš i dječici kući poneseš; jer popovi su to već davno izučili da jim je poštenje dotle osigurano dok im je kesa puna i ruka darežljiva. Ako, popo, ne daješ, uvidit ćeš naskoro da ti se sve otuđilo i da se uklanja tebi. Umrla ti je majka, udala se sestra, oženio brat, — daj sinko i brate! Zalud ćeš tražiti da tebe tko miluje; jer da imaš malo prijateljah na svijetu, iskusili su jur stari naši druzi. Je li dakle čudo da se jedni zatvore u zidine, a drugi traže naslodu u stvarih, koje jim ne čemere krvi, pokreću čuvstvom, a uzdižu duh nebeskoj domovini?

Nakupovao bih dakle mnogo toga. Al što ćeš? Napoleondori su ti u kesici izbrojeni, a prtljaga i onako već tegotna. Pravedan ćeš onda biti — ne kupuj na putu ništa; nastoj da te kvartirđije ne poglêdaju mrko. Sve to u rukovet uzeto opominje te na putnu štedljivost, prijaznu riječ i veliku ustrpljivost.

Ipak putnik, okusivši ovu šetnju, ne zaboravlja je nikada. Ovdje su ti gostione i svijetle palate, ondje plavetno morje svojimi divnimi šetališti. U dužini četvrt sata po njih šeću gospodski konjanici.

Tu ti je još i koncem prosinca krasna cvijeća. Tu ti je drveće još i sad bujno lišća. A sve takve vrsti, kakva ti se, mili moj štioče!, ne razvija u našoj dragoj domovini.

Mà te kakva potreba snašla, naći ćeš tu pomoćnicu ruku. Proviđen si tu svačim za svašto. Slikari te iziskuju lice za novce da ga snimljena poneseš za uzdarje rodu svomu. Narodni dobročinitelji izasuli su tuj darežljive desnice svoje. Kipovi umjetno rezani s bijela, svijetla talijanska mramora; kipovi hrabrošću, znanošću odličnih muževah nalaze se tu.

Jutarcem se ovdje sigraju dječica u zdravom zraku, šeću se gospoje velikaške i bogataške u najdragocjenijih opravah svojih.

Najčvršće ti privezuju oči bujnorodne masline, kakvih ćeš vidjeti samo ovdje u Napulju. Uljike (palme)

njihove dižu se u visinu kao tornjevi izmed gradskih kućah. I štogod se penju višje, to su deblje, te umjesto granja pušćaju na tle svoje dugo i široko lišće i, otkinuto zamjenjuju novim uznosećim se u visinu.

Kruna maslenice uvijek takova kao glave gospođicah češljane i pletene po sadanjem ukusu.

Iziđeš li od ovih šetalištah, popinješ se na pogorje i dospiješ među palače u sjajan sokak, đe se bogato i siromašno sastaje sveđer vedra srca i lica. Na njem je to dobro, što amo tužni i ucviljeni valjda i ne dolaze, jer kud se obazreš tu vidiš veselo lice.

Sokak ovaj, dobro nam već poznan, jer smo skoro svaki dan dvaput prolazili njim; ostavismo i uputismo se kraljevskoj palači. Al dotam zapele nam oči na ogromnoj zgradi *pozorište* od Karola imenovanoj.

Talijan miluje zabave, te nije čudo što su mu svijetla i kazališta. Želja nam se pobudi da poslušamo talijanske svôj Evropi razglašene pjevačice. Nu sreća nam nije ovdje služila ko u Mletcih i Fiorenci. Pjevanje je bilo označeno, ali se prva pjevačica vođakinja razboljela — a mi šta ćemo? neg spolja pregledamo lijepu ovu kazališnu zgradu. U nju dolazi svaki dan mnogo ljudih na odmor i zabavu.

Seljaci! ne mjerite građanah po svojoj ćudi! Vi obavljate svoj posao pod vedrim nebom na zelenu polju il na zreloj njivi. Upijate Božji zrak čist i nepokvaren u dušu i živce svoje. Istom ako se nediljom i svecem sastanete, izrukujete i poufano porazgovorite. Jedna vam radost i žalost, jedan način zadatka i rada.

Nije tako u građanah — seljački rodi moji!

Građanin sjedi u sobici il djelaonici svojoj. Zatvoren on radi u nečistom zraku. Svaki se za se pati i raduje. Neima tu prijateljska i rodska saveza. Oblačnim licem izalazi on na trgove i šetališta. Traži on tijelu čista zraka, duši vesela društva. Kad je seljaku tečna i smočna prosta jestvina, mora građanin trpat u svoju mirodijah da mu bude sočna i ukusna. Seljak se razveseli pouzdano u društvu iskrena svoga prijatelja, a građanin ga traži ondje đe se pravlja obrtnički.

Eto, iz toga vidite da je svakomu gradu nuždno kazalište!

zkvh.org.rs

Svud je velika razlika među ljudmi. Samo što ta ne upada toliko u oči na selu ko u gradu. Što je koj grad napučeniji, to je i veća pukotina rastavljajuća bogata od siromaka.

Dva su mjesta, đe se izjednačuje ta razlika. Crkva i kazalište.

U crkvi se razastire istine, pred kojom se je poniziti čovjeku. Istina je pako samo Bog, i što nije Bog u tom pomalo ima neistine. Taj u *tom* jest čovjek. U njem je istina da je dušom neumrl, al ne po sebi, već po Bogu. Istina je i to, da ne bi ništa imao bez Boga. Osvjedočenje dovodi čovjeka na to svaki čas. A to u crkvi uviđa uk i prost, te se u poniznosti izmire i poravnaju kao prah i pepeo.

U kazalištu je čovjek prama čovjeku. Misli dok u sjajnom sijelu i skupoj odjeći sjedi Bog zna tko je on! Al za tili čas opazi milioner da je tu platio grošić ko i siromak. Pa će samo ono vidit i čuti što i ubogar. Kroz to bogatac spoznaje da se od drugih razlikuje samo na toliko na koliko je izvjesnim načinom došao do bogatstva. Kroz predstave pako i kazališne sigre uviđa da se kolo sreće čovječje okreće, pa da se imetak dobiva i gubi, da sva naša snaga poslije Boga postoji jedino u sporazumku. To onda ponizuje velmožu, a uzvisuje sirotu — i tim se izravnaje ono, što je nejednako.

Ni toga nije doduše tajiti da se u kazalištu prije vremena bûde strasti, koje bi svakako još dulje spavale u čovjeku te bi se kasnije razvila i pamet i srce što snažnije. Pa dočim ne prevlada svagda krijepost, već ostane u čovjeku više putah grijeh kao gospodar, zato se kod slabija spola i nezrele mladeži pomuti ćut. Ova pomrsi čestokrat misli, zavede volju s puta krijeposti i postane plijenom grijeha.

Nu tko bi od čovjeka mogao odstraniti svako zlo? Tko bi učvrstio neuka u dobru? — Crkva je otvorena svakome da krepi krijepost; evanđelje navješćuje da svijetli duhu. Te ako tko ipak zastrani, a to mi ne možemo silom u tmine, jer smo vikli ostaviti svakomu slobodnu volju.

Pregledavši tako kazalište pojdemo kraljevu dvoru, toj sjajnoj palači Bourbonah stanujućih u Rimu.

Tu se prostire krasan trg sjajnom od svih stranah tako utvrđenom palačom da bi je hrabri vojnici obranili prot dušmanu u najopasnije doba. Spred pročelja i nuzduž ograđena kao i na dolnjih prozorih proviđena je skroz gvozdenimi rešetkami.

S desna ju brani strašno kazalište, a s lijeva nuz morje svud su pometane tvrđavne zemunice pune svakojaka oružja. Ove se vijaju nuz morje i nje čuvaju vojnici. Premda se u vojaštvo ne razumijem, toliko ipak uviđam da bi Bourbonci u slučaju im se gjenerali ne bi bili iznevjerili, igrajuć se protjerali Garibaldovce. Ej, kako je žao moralo biti kraljevskoj obitelji kad joj je bilo ostaviti lijepe ove rajske kraje vedra podneblja i svijetlih palačah.

(Ulomak iz putopisa *Poučne iskrice)*

zkvh.org.rs

ODMETNIK

Martinović je tušta od onoga dostigo, za čim je njegova duša žednila. On nije bio više vezan trima savjetima evanđelskima. Njihov je teret veoma uznemiravao dušu njegovu. On nije milovao da bude siromah, jerbo je mislio, da nije dosta umom svijetliti, već da je potrebno i bogatstvom sjati, ako hoćeš da ti se ljudi klanjaju. On nije volio drugomu volju svoju podložiti, budući je osjećao, da ga je Bog višimi darovi nadario i zato je mislio, da on bolje umije sobom upravljati no itko drugi.

Opatom je postao; stan mu nije više jedna uska cela ograničavala, već se na više sjajnih sobah razdjeljivao. Imao je dohotka, da sve nevolje odbije od sebe i službenikom sebe ogradi. Imao je dostojanstvo, koje mu je ulaz ne samo kod carskoga dvora osiguralo. Ipak Martinović nije mira uživao u svojem srcu, jerbo je ljubav iz njeg iskorenio.

On se odrodio od svojega naroda i tako otkinuo od svojega krvnoga roda. Nije imao dakle koga da ljubi, al ni on nije našao tko njega da obljubi, a čovjek bez ljubavi jest sunce bez vrućine, koje svijetli ob zimu i tušta stvarih rasvijetli, al nijedan ne naplodi, ne razveseli, ne oživotvori.

Martinović se promijenio u licu. Muž visoka stasa, umiljata oblika, pogrbio je glavu, namrskao čelo, namrgodio oči. — Martinović se promijenio u srcu. Veseljak, koj je umio cijelo društvo svojimi dosjetkami razveseliti, sad bježi od ljudih, traži samoću i tûži u

sebi. — Martinović se promijenio u duhu. Muž, koj se rado prepirao u javnih društvih o učenih stvarih, sad ne govori, misli i čuvstva zakriva.

Jedino onda oživi, kada ga obvezani u tajne uvedeni druzi potraže, kada s njimi vijeća: kako da se mreže razastiru po svih razredih ljudskih i kada mu oni donose izvještaje o tajnih uspjesih, što su ih po Ugarskoj stekli.

U samoći, ako mu je misao nehotice pala na vladara, koj ga je tako obilno svojimi milostmi ogradio, onda mu se duša stresla, jer mu se predočila grdna njegova neharnost. — Ako je pomislio na plemstvo, to mu je srce uzavrelo, pak su se čuvstva u njem kao valovi uzburkana mora prevaljivala, a misli jedna drugu gonile kano iz teških oblakah munjevite strijele. Da! brzo hodajuć po svojih sobah kan'da bi ga gonio zao duh i mrguda: vi ste kroz mnogo stoljećah gulili poljodjelca; njegovim znojem i trudom ste se gojili. Vi ste sva dostojanstva vrhu puka osvojili i kao suci i ravnatelji njim vladali. Nastalo je vrijeme, da pomrči vaše sunce, koje nije vidilo vaših krijeposti, već je samo krilo svoje sjajno lice pred vašimi grdnimi grijesi, što ste ih na osobi i imanju podanikah bez milosrđa činili. Svanut će dan, kada ću vam sve vaše povlastice i povelje poderati, i komade vam njihove baciti pred noge!

Al kad se nutarnja bura utišala, kad se oblaci s neba pameti razvrgli, napane ga misao: šta — ako moje tajne budu otkrivene? Ta onda će se na me svaliti razljućena vladara moćna sila! Oborit će me zloba i mržnja uvriježena plemstva, pak će nasrnuti na me kano ranjena lavica, koja je istrčala iz špilje, da obrani svoje laviće!

*

Al u taj čas stupi u sobu njegov službenik i pruži mu pisma s pošte donešena. Tâ kad prošti, odlanu mu srcu, jerbo mu Hajnóczy govori, da je za oba društva mnogo članovah nabavio i onaj katekizam, što je za čovjeka i građanina sastavljen bio iz francuskoga jezika, da je u njemački preveo.

zkvn.org.rs

Laczkovics mu javlja, da je katekizme u mađarskom jeziku na sve strane rasturao.

Szentmariay pak izvješćiva ga, da je već sastavio mnogo područnih tajnih družinah; dočim Sigray otkriva, kako je katekizam, za ocrnbu vjere složen, oko Budima rasprostranio.

Sva četvorica izručuju želju, da bi radi bili kada bi mogli doći u Beč, da se usmeno porazgovore. Misli i osjećaji, što su mu svijest uznemiravali, odstupe, on pređe u sjajan krug, što mu je slavohlepje stvorilo pa se dopao sebi, što je postao vođom mnogih ljudi, koji su spremni njega slijedit u vodu i vatru. Onda nije drugo vidio, već kako se puci njemu kano osloboditelju klanjati. Nije drugo čuo već glas hvale i slave, kojom će se njegovo ime okruniti.

21. dan mjeseca siječnja je uročen na usmeni dogovor, koj je zbog Martinovića vođen u njemačkom jeziku.

Tom prigodom su pogrde bacane na apoštolsku glavu, na vladaoca kano tobože siledžiju, što je neke granice slobode po Josipu raširene suzio. Naruženo je plemstvo zbog svojeg samovoljnog, nasilnog i nepravednog postupka prama siromašnomu podaništvu, i psovani su svećenici kano tobože nosioci i raširitelji tamnosti i gluposti među ljudmi. Tu su vijeća izmjenjivana, kako bi se moglo kraljevsko prijestolje srušiti, povlastica plemska i vjerska uništiti, da se uvede u Ugarsku blagodat ravnopravnosti, slobode i bratinstva, što je sve i nehotice slušao opatov službenik Richard Katzenmayer.

Veliki gospodari ugarski već su se davno osvjedočili, da je za osobna službenika najsposobniji Švaba; jerbo ima najmanje osjećaja svoga ljudskoga dostojanstva. Posjeduje najustrajniju strpljivost i voljan je i sitne poslove tako svršivati kano i krupnije. Umije laskati, jer zna, da je rijetko čovjeka naći, koj mu ne bi otvorio svoje uho. Vješt se je pretvarati, pak i onda dobru volju pokazati, kad mu srce cvili. Ako ga nadariš, neiscrpljiv je u zahvaljivanju; naravno zato, da

drugi put više dobije, a dosta je umjetan, da ti izmami tvoje slabosti i po njih se ispravlja, da što više zavrijedi nagrade.

Istini za ljubav i to valja očitovati, da njegova harnost ne prelazi granice u živa dobrotvornosti. Zato se u pogibelji možeš u njega pouzdati ko u vrbov klin.

Zbog ovakvih svojstvah je i Martinović stupio na opatijsko dostojanstvo, baš i zato izabrao Nijemca za osobnu službu, što je po jeziku i sam nijemštinu sasvim u se upio.

Richard Katzenmayer nije znao, da će se i kad će se ova gospoda kod njegova gospodara sastati. Isti dan pred onaj čas napane ga ljubopitnost, da bi rad bio vidit se u ogledalu, kako bi on izgledao, ako bi se u opatsko odijelo obukao i krstom nakitio? Istom što se ovako opravio i otišao u dvoranu, gdje je Martinović običavao tajne pohode primati, da se ogleda u velikom ogledalu, čuje blizi hoď i uzvrtivši se, ne znade što drugo da čini, buduć mu vremena nije doteklo, da se svuče, već u istoj sobi podvuče se pod krevet i tamo probavi sve ono vrijeme, dok su se gori označeni gospodari i bečki drugovi s Martinovićem, koj je s njima unišao, razgovarali. Nije ga minula ni jedna riječ, koju ne bi čuo, a buduć je razgovor njemački vođen, i razumio.

Isprva se zgražao, kad je izjave čuo, dirajuće u apoštolsku kraljevsku osobu, u svijetlo plemstvo i posvećeno svećenstvo. Al kad je razumio o čem se radi i kakve se niti snuju, onda je taki sazrela u njem misao, da to može biti veoma izdajstvena prigoda za nagradu njegove službe.

Kad se gospodari razišli, dobio je mah i oslobodio se opatijske haljine, koje će se spominjati svega svoga vijeka!

Dugo mu se mutilo po glavi dok je najposlije svoje misli doveo u nekakav red. Lijepa je, reče, i ova zasluga, kojom mu se laka služba kod opata nagrađiva; al opet može biti i valja da bude sjajna, ona što ću ju steći od kraljeva dvora, od plemstva i svećenstva, ako otkrijem pogibelji, koje im prijete. Odluči se dakle u

zkvh.org.rs

friško i otišao u carske dvore, pripovijedi svojega gospodara tajne, pak imenuje svu gospodu na dogovoru bivšu.

Ako i ne bi rekli, svaki bi mogao znati, da oni, koji su uz dvore kraljevskom vlašću raspolagali, nisu bili svi Martinovićevi prijatelji, već se u njihovom svijetlom krugu nalazilo dosta i zlotvorah, koji su krivim okom gledali na Martinovića, kada ga je pokojni vladar Lavoslav, koj je učene i slobodoumne ljude volio, tako odlikovao, da ga je svojim vijećnikom i kabineta prirodoslovna nadzornikom imenovao; pak još u obilje i Sasvarskom opatijom nadario. One plaće, što su svakim ovim naslovom priložene bile, volili bi bili oni sebi, ili svojemu komu prijatelju nabaviti.

Ništa dakle nije bilo po nje radosnije, no otkriće tajnah Martinovićevih. Martinović je baš onaj mah trô glavu svoju, da rastumači svoj san, što ga je prošaste noći snivao. Onaj dan, kada su Hajnóczy, Laczković, Szentmariay i Šigray s njim vijećali o društvih po njih sklopljenih i razgovarali, kako da se sve dalje rasturivaju katekizmi za te družine osnovani i naspore u svakom stališu članovi jakobinskim duhom nadahnjeni. Nije se mogo Martinović tih mislih da oprosti preko cijeloga dana, već, njimi gonjen, legne večerom na svoju postelju, na kojoj dugo se nemiran prevaljivao, dok sasvim smalaksan nije zaspao, i onda noćju snio: da je sjedio na prijestolju, koj je smrtnim glavama nariješen bio. Okolo toga prijestola da su mu služili ljudi grdna obličja, na polak goli, a u bližoj daljini da su stajali vojnici s golim mačem, da odbijahu od prijestolja i u dva reda savijaju silnu množinu puka, koj je tako čudno izgledao, da mu na licu ni radosti ni žalosti nije opazio, već je i mlado i staro željno gledalo na njegovu osobu.

Možda bi mu se i nadalje razvijao ovaj čudnovati san, da ga nije zveka iz službenikove sobe uzbudila. Richard Katzenmayer kako je izdao svojeg gospodara, nije mogao da leži mirno na svojoj postelji, već kako se u nesnu prevaljivao, svali svijećnjak i tim prouzrokuje zvek, što je Martinovićev san prekinuo. Sva se prilika njegova sna živom slikom odlikovala u njegovoj pa-

meti; svu ju je noć pred očima imao i kad je jutrom ustao, nije ju od sebe odbiti umio.

Baš kad si je glavu njom trô, da može što razuma iz nje izvesti, u jutro u 7 satih čuje u predsoblju zvek sabljah i u taj čas stupi u njegovu sobu jedan vojnički kapetan, pak izjavi Martinoviću, da je njegov uznik, da mu dopušta 10 časovah, da sakupi na brzo što mu treba, jerbo će ga morati slijediti u vojničku kasarnu!

U taj čas se razbistrilo u glavi Martinovićevoj, ko kad munja prostrijeli sjajem svojim mrku oblačinu, i stvori mu se pred očima sva ona žalosna sudbina, koja ga čeka.

Al buduć je 10 časovah kratko vrijeme i buduć je vidio, da je izjava kapetanova gola istina, zato je sakupio brzo ono, što je hitro znao smisliti, da će mu biti od koristi, i na izmaku 10 časovah otporučio se na vijeke svojih odajah, s kapetanom stupio u zatvorenu kočiju, što ga je na pragu čekala, gdje su glavni uznici zasužnjeni pod strogom stražom čuvani bili.

Na putu je svejednako trajala u srcu njegovu ona bojazan, koja ga je spopala na izjavu kapetanovu.

A kad je kapetan istupio iz odaje, u koju ga je uveo i brava se na vratih zatvorila, onda mu se u ozbilju predočilo, šta se s njim zgodilo. Onda je prvo nasilje osjećao tužna čuvstva, da je siromah svoju osobnu slobodu izgubio.

O to je strašno čuvstvo bilo! To je bila strašna bura, uzburkavši sva njegova nutarnja čuvstva u duši i na tijelu do dna! Kad mu je u pameti zasvijetlila istina, da je on sad rob, ta mu je poput munje, koja se iz jednog u drugi crni oblak premeće, prostreljavala pamet i srce! Sve mu se tijelo zatreslo, sve žilice pokrenule, svaka kapčica krvi uzbunila. On je sličan bio moru, vrhu kojega sad zuji strašna oluja, dočim mu nutarnjost prevraća strašna bura, pa se valovi kao gorostasi hrvaju i velikom hukom i bukom sad na dno mora padaju, sad se opet u visinu neba propinju. Misli mu se smućuju umom, brzinom munjah, a čuvstva se po srcu taru poput bijesnih talasah. Sad se bacio na pod, kao mrtav, sad uskočio, kano ranjen ris i skočio sad k vratma, sad k prozoru, da izvali, da provali. To je trajalo

zkvm.org.rs

pol sata, dok mu tijelo nije sasvim iznemoglo. A tad se bacio na postelju ničice, da ga ni duvari ne vide, ležo je napole izvan sebe, dok nisu i misli i čuvstva smalaksala i utrnuo se u njemu mal ne cio život.

Od mladosti svoje, kad je u celi zavjetom zasužnjen bio, svaki dan je mislio o slobodi, s njom je pozdravljao svanuće sunca, s njom se od zalazećeg sunca otporučivao.

I kad je posredstvom Barkoczijevim bio riješen zavjetah svojih, kada je istupio iz svoje uske cele, kada je vidio, da mu je povraćena sloboda mislih, osjećajah, govora i čina, da ih ne mora više nositi prvo pred svojeg igumana, i samo ako je on udario na njih pečat svoje dozvole, onda je samo ovlašćen bio iznijeti ih pred svijet, tako je stupio pod barjak boriocah, koji se hrvaju i biju, da slobodu ispriju osobe i zemlje za svakoga čovjeka. On je osjećao, da je to uvreda za Boga, kada se o kojoj grudi zemlje kaže, da je zasužnjena, da se ne može po volji čovjeka radina obrađivati, vrhu koje zemlje je uzletio dah duha Božjega, kada ju je iz vode izvukao, da bude stanom čovjeka i svakoga stvora njemu podložna. On je držao, da je najveća uvreda spasiteljeva, kada može kazati, da je čovjek moj podanik, dočim je za svakoga čovjeka krv Isusova jednako proljevena bila.

Dakle ja, koj sam od svijesnoga mojega bića nosio, gojio, branio i rasprostranjivao pojam slobode za pamet, za srce, za volju svakoga čovjeka, sad sam izgubio svu, al svu moju slobodu! Da! Da! Ja sam rob!

Ovako se morio i lomio u pameti, u duši, u tijelu, dok ga nije kasna i tamna noć zakrila, pak izmučena uspavala.

(Ulomak iz istoimenog romana)

USPOMENA NA DJETINJSTVO

Ovdje su živili naši stari u zajednici obiteljskoj katkad i do trećega koljena. Temelj kućnog blagostanja stajao je duševno na vjeri, koja odsivaše u ponašanju, govoru i činu, a tvarno na gospodarstvu, komu je dušu sačinjavala stoka (svakovrstno blago). — Starješina je umjeo kuću svoju tako urediti, da su dica postajala mirna, krotka i poslušna, ma i nijesu školu polazila. Matere su ji (dicu) vazda nabožnim duhom nadahnjivale, a neokrnjeni ugled starješine, svako je udo zadruge u granicah lipa, dobra i sveta pridržavao. Ženskinje su se brinule za odijelo te su oprele, otkale i sašile sve, i što je njim a i mužu trebalo. Čisti bijahu svi kao labudovi. Divojke su kao burundžuk fino košulje nosile, pa se u tom natjecale, koja će tanje presti, ljepše tkati, postav začončati, navesti i ubijeliti znati. A muškarci su se po vrsti poljodjelstva razmišćali, pa je svaki na svom mistu o tom nastojao, da učini diku svojoj kući: kočijaš, da mu budu uzorni konji, — volar, nahranjeni volovi, — govedar da su mu junice i junci dobro razvijeni, — konjušar, da na argelušah zasjaje dlaka, — a ovčar, da mu se stado umnoži kao ono Jakovljevo kod tasta mu Labana, i da bude mnogo centih vune, a mlika kao vode. Tuj nije bilo gladi, al ni proždrlosti buduć da je kućom ravnala umirenost, pa su ti na čistom zraku izgledali svi kao umiveni. Alaj sam se u Subotici, gdi sam nekoliko godinah ditinstva proveo, nagledao lipih divojakah, rumenih momaka, krasnih mlada i zdravih muževah! — To ti je bila radost, subotom večeri pred vratašca te ogledati, kako sad ovuda sad onuda ulaze

zkvh.org.rs

u grad mladići, jahajuć na uzornih osedlanih konjih, dolazeć sa selištah, da se nediljom u rodbinskom krugu Bogu poklone, objed pojidu, do podne na ravniki poigraju, a pred večer se opet tako na konjih, mnokrat pivajuć ili se ustrkivajuć, na selišta vraćaju! — Nikad toga ugodna prizora neću zaboraviti, kada nijesi znao, na konju ili momku svoje naslađujuće oči da dulje zaboraviš. Ej, mili Bože, zašto je to moralo propasti.

Onda ti odrpana Bunjevca ni za lik nijesi mogo vidjeti. U nedjelju ti je izgledao i svaki nadničar kao ždral, a ženskinje kao paunice.

(Ulomak iz *Razprave)*

Poznata povijesna *Razprava o podunavskih i potisanskih Bunjevcih i Šokcih u pogledu narodnom, vjerskom, umnom, građanskom i gospodarskom* (Beč, 1882) Ivana Antunovića predstavlja bogatu riznicu podataka brižljivo sakupljenih po arhivskim dokumentima, koji govore o prošlosti bunjevačkih Hrvata, također sadrže i memoarske fragmente iz Antunovićeva djetinjstva provedenog u Subotici.

BLAŽ MODROŠIĆ (1839—1900) rodio se u Lonji na Savi. Poslije završene gimnazije i bogoslovije bio je svećenik po Ugarskoj, najviše u Baranji, a zatim u Slavoniji. Još iz mlađih dana ostavio je tri zbirke lirskih i epskih pjesama, pjesničkih pripovijesti i balada. Pokretanjem »Bunjevačkih i šokačkih novina« on se najaktivnije uključuje u Antunovićev pokret. Svojim neumornim književnim radom i suradnjom u »Novinama« ima golemih zasluga za razvitak preporoditeljske književnosti. Nije bilo broja bez Blažovih svestranih priloga o nacionalnim problemima, iz opće kulture, poezije, proze, brojnih »svaštica«, anegdota i dosjetki, koje je sam prikupljao i redovno tiskao u »Vili«. Modrošić ima znatnog udjela na književnom aktiviranju mnogih Hrvata-Bunjevaca, pa je njegov utjecaj evidentan u razvijanju regionalne književnosti bunjevačkih Hrvata od kojih se sve do svoje smrti nikada književno nije odvajao.

Književna proza Blaža Modrošića nosi sve odlike izrazitog romantičarskog pisca. Premda je kao pjesnik bio veoma plodan, njegove historijske i izvorne pripovijesti, anegdote i dosjetke, eseji i putopisi, potvrđuju originalnu darovitost i snažnu individualnost u vrijeme kada se praktički nije mogao slobodno očitovati tako osebujan književni temperament i stvaralačka beskompromisnost. »Nevenova« kritička poruka upućena na adresu Blaža Modrošića u br. 3, 1888. djelomično nam pruža izravno svjedočanstvo o teškim uvjetima književnog angažiranja. »Veoma bi rado tiskali vaš članak, al bojimo se, da nećemo s njim Nevenu *smrtnu ranu zadati*« (str. 40).

Modrošić je napisao više historijskih pripovijesti u »Vili«, kao na primjer, *Vezirova hunka, Poslednji Maronita, Suze kajnice.* Najljepša mu je izvorna pripovijest *Mima* o nesretnoj bunjevačkoj djevojci, koja se teško probijala u tuđem svijetu. Ostala je sama poslije smrti roditelja i društveno bespomoćna doživljava svoju tragediju, koju je tako

zkvh.org.rs

potresno i iskrenom sućuti doživio autor, pa je *Mima* sigurno jedna od najdirljivijih književnih ostvarenja preporodne književnosti i tek u prozi Ivana Petreša naći ćemo takve intimno doživljene likove s tragičnim sudbinama.

Modrošićeve *Putne bilješke* također su izlazile u »Vili« 1875—1876. Iako imaju opću idejnu tendenciju kao Antunovićeve *Poučne iskrice*, one se razlikuju u mnogim književnim aspektima putopisne proze. B. Modrošić je svoju prozu u najljepšem i najpotpunijem smislu riječi posvetio idejama hrvatskog nacionalnog preporoda zbog čega njegove bilješke imaju posebno mjesto u hrvatskoj regionalnoj književnosti.

PUTNIČKE BILJEŠKE

Naši Bunjevci i Šokci između ovih dvojice (Nijemaca i Mađara) srednjom stazom udaraju. Oni su doduše neuki, nu krotki i blagoćudni. Oni su kadšto razuzdani, nu u vremenu ponizni i pobožni. Oni su lijeni, nu ne razbojni i opasni. Otvore li jim se vrata k prosvjeti, oni će sustići, a ustrajni morda i prestići prije Nijemca nego Mađar.

O ugarskom Švabi da i ne govorim. On nit je svoj, nit tuđ. Prigiblje onamo šiju, đe ga manje tišti. On je jezikom junak, a srcem strašljivica. Ako se sam ne pohvali, nitko ga na Božjem svijetu s nikakve krijeposti pohvaliti ne može. On je Ugarskoj jedino dobar za porez!

Baveći se značajnimi crtami ovih plemenah, čujem da dolazi vlak. Uzmem svoj kovčeg i dočekam ga u predvorju. Za kratko vrijeme pođemo dalje.

Na prvoj postaji do Šopruna k meni na jednoj dugačkoj klupi spavajućemu uniđu dva mlada momka, a mislim i dva brata: Petar i Pavao. Među sobom su divanili hrvatski. Meni se nadadne prilika zapitat ji: otkle su? Učuđeni nad mojom riječju pogleđu se međusobno i odgovore da su iz jednog sela od Šopruna.

— Pa ima li tamo i više naših selah? — zapitam ja.

— O, ima gospodine, mnogo ovuda našega naroda. Samo kamo sreće da imamo naših popovah, koji bi naški tako čisto razgovarali s nami ko vi!

— Zašto pušćate takove na pendžer u vašu kuću, koji ne znadu vašeg jezika? Vi si birajte bilježnika i

zkvh.org.rs

učitelja koji naški govore. A ako vaš pop ne zna vašega jezika, tužite ga dotičnom biskupu.

Ja bih rad vidio popa kod Mađarah il Švabah, a da ne zna njihova jezika. Samo naš ustrpljivi puk mnogo gleda danas kroz prste i popu i učitelju, i sudcu i bilježniku — a to ne smije da bude.

Duša je život tijelu, a narodnost i jezik život su duši pa koj mi ovo dvoje oduzimlje, taj mi o sreći i životu radi.

— Jest, gospodine! — rekne mi Petar — al ako čovjek hoće pravo, onda ga mrze, progone i zatvaraju.

— Vidite, gospodine, mi idemo tja u Mitrovicu da kupimo volovah, pa se radujemo — reče Pavao — što ćemo tamo bar u našem jeziku čuti i sv. riječ Božju.

— Tako valja, Pavle! Kamogod zađeš svugdje nađeš roda naše krvi i jezika. Pružajte rodu na sve strane ruke, pripovijedajte mu svoje nevolje, odvijajte svoje rane. On će se ohrabrit, rod svoj sažaliti i bratskom pomoću zakleti. A tada, kad se složimo, neima pod suncem sile, koja će nas savladati.

U tih razgovorih osvanemo u Kaniži. Moji suputnici sađu, a ja pređem na drugi vlak s novom i opet kartom do Žaknja. Na moja kola popeo se jedan stari oficir iz Zagreba. Dva Mađara, jedan Židov i jedan mladi pop u kom sam poznavao nepoznana mlada kapelana.

— Vi ste Modrošić, molim? — bude njegovo pitanje.

— Pogodiste, a ne znam kako?

— I naši svećenici opisivali su mi vaš oblik, a čitao sam djelah duha vašega već podosta, pa sam si odma mislio, čim sam vas ugledao da ste vi taj.

— Ja sam! — bijaše ozbiljan moj odgovor.

— Pa kamo putujete?

— Ja putujem, reče mi, za kapelana evo u Legrad. Ajdete sa mnom, radovat će se braća, a osobito križevački župnik.

— Pozdravljam i moga Berutu i svu ostalu braću. Za sada se žurim kući.

Tu otvorimo i opet politiki vrata. On odvinu bravu i reče da se s Hrvati viteški bore. Ja mu dodam: da i mogu i moraju. Od svojih zahtjevah ne bi smjeli ni dra-

ma popustiti. Oni su narod neovisan, slobodan ko i Mađari. I kao takav mogu stavljati pogodbe kako ih volja, onomu koj želi njihovo prijateljstvo.

Vidio sam na obrazu ovoga mladoga popa da zaudara mađaronštinom; nu to je ipak ispovijedio da mojim duhom dišu hrvatski popovi.

Oficir me je zadovoljstvom i motrio i slušao i na samu mi zahvalio.

Ostali bi bili koju rekli, nu zahman đe su dokazi ondje i istina.

Oblaci se navukli na nebu, a kišica počela rominjati.

Vlak stane; svi sađemo u prijateljskom rastanku. Jučerašnja žakanjska šunka sad mi dobro došla. Nju zalijem polićem piva, izvadim cedulju do Dombovara, kupim smotakah, sjednem opet u kola na drugo mjesto sam samcat i za četvrt ure povezem se dalje . . .

(Ulomak, 1876)

zkvh.org.rs

MIMA

(Izvorna pripovijetka)

Dan za danom je prolazio i minule su pune četir godine. Sudba je htjela i ja sam u jesen g. 1869. ostavio morda za navijek Paliget i divnu njegovu romantiku, te se spustio na žale hladna Dunava, đe živi silni srpski i šokački puk. Često sam te godine, dok sam bio u Paligetu, upitkivao viganjvarske pohoditelje naše: »Što radi starica Kata, i kako se vlada Mimica joj kćerka?« I dobivao sam rijetki odgovor: da su žive. Ja ih kroz to vrijeme nisam vidio.

G. 1872. budem od Dunaja premješten u današnju svoju postojbinu. Odijeljen od svoga roda da mu ne budem vodilac i tumač, zagovoritelj i prodikač, učitelj i savjetnik, budem bačen među Mađare i Švabe, ne bi li se ugušila u duši slavenska rodoljubivost, u pameti narodnost i u srcu slavenska riječ. Nu prije će neba i zemlje nestati ,negoli ja Slavenom biti prestati!

Prilika mi se pružila i ja se u jesen, baš isti dan našega lova na Viganjvaru, g. 1872. zaputim u Beč.

Dan prije moga puta dobijem pismo od prijatelja iz Paligeta, u kome mi odgovara na moj list i na pitanje: je li starica krčmarica živa? Da je mjeseca ožujka iste godine umrla, a kći kamo joj dospjela da u okoliši nitko ne zna.

Sirotna Mimice, uzdanem pri štivu pisma, da mi te je bar još jednoć vidit u životu! I misao ko da mi uli nadu: još ćeš ju viditi! Pojdem na put.

Vrijeme je doduše bilo ladovito nu ugodno. Jesen je bila suha no plodna. S mnogih poljskih miševa bijaše

žito postradalo i krušac poskupio, te nas Amerika smrtna glada i novacah mentovala (ispomogla). Proljetne silne kiše i povodnje dale nam suhu jesen, dosta i valjana vina. Ja ne videći jošter careva grada, poć ću u Beč, ali samo na nekoliko danah, kako mi je zapovijedila služba.

Stigavši popodne dan crkvena goda župe atalske u Dombovar, odsjednem u župnom stanu i priupitam se o noćnom polasku vlaka. Rekoše mi da se kreće put Žaknja i Subotišća prama Novumjestu i Beču u tri sata po polnoći. Te odlučim ujedno do te dobe tuj i konakovati.

Župnik je s učiteljem stigao iz susjedne Atale, te smo zajedno probdili dok zvonce nije javilo sa kolodvora putnikom da je vrijeme tu. Oprostim se s njima, odem, uzmem cedulju za prvo mjesto da se mamuran i snen u vagonu ispavam i prispijem u tričetvrt na sedam u Kapošvar.

Moj prijatelj Bela Strinavić, veliki bilježnik šomođske županije, čuvši da tuda prolazim, izađe mi u susret i htjede svom snagom da se vratim u Kapošvar i sprovedem na njegovu domu bar jedan dan. Pokle mu obećam da ću o povratku bar pol dana žrtvovati, te petak navečer iz Beča u Kapošvar stići, umiri se te me otpusti.

Ja sam sretno putovao, Beč pregledao i zadovoljan se u zavičaj vratio, te se s čekajućim me opet prijateljem u Kapošvar navratio.

Na nebu su titrali milijuni zvijezdah. Samokrijesna đekoja sasula je svjetlo prama zemlji. I kao nijemi svjedoci gledale su kako smo se šetališćem spohađali i nekadašnjosti razgovarali. Šetalište je iz večera prepuno bilo. Sve u jesenskih haljinah otmeno i odlično izašlo da se pozdravi, prodivani i prošeće. Al oko sedme ure od množine šetalacah većina ih ode u kazalište, a ostane samo nekoliko parih i mi među njimi.

S kampanile nuzležeće katoličke crkve odbije sedam. I u taj će hip kraj nas prolazećemu djevojčetu moj prijatelj, zaviriv mu u obraz.

— Dobar večer, Mimice!

zkvh.org.rs

— Je li bio u pisarni? — upita ga djevojka tiho.

— Danas nije. Otišo je u Čurgo. Položaj je koban.

To reče i propusti djevojku, te pođemo šetališćem dalje.

Riječ: Mimice! presiječe mi srce. I upitam Belu: »Kakvo je to čeljade?« Stanemo oba.

— To je naša divna konobarica u svratištu k »Janjetu«. Ako hoćeš, ajdmo na čašu peštanskoga piva. Vidit ćeš ljepotu, kakove jošt vidio nisi. Sirota izgubila je nedavno tamo u pečuvskoj okolici mater, a već nekoliko godina oca, te je svojom divotom usrećila naš grad. Osvald, gospodar svratišta, omilovao ju radi čista, neporočna života. I ona je konobarica gospodske sobe u svratištu. Knežić, županijski perovođa, vrstan činovnik, poštena dosele duša, otvoran, uman i ugledan mladić, od nekog vremena da poludi za njom. U novčari županijskoj pronevjereno je do 1000 forintah. Pjenezničara Szalaja jučer je nestalo; sumnja pada sad na siromaka Knežića. Vele da su bili ortaci...

— Dosta je prijatelju! — prekinem ja nestrpljiv — ajde da vidim tu krasnu... ni ne mogavši da izreknem Mimicu.

Mi smo pretrčali oširok, prazan, da reknem, kapošvarski trg. Pod mramornim spomenikom na trgu sjedilo je nekoliko piljaricah i nuđalo slatka grožđa i voća za otkup. Dva-tri fakina i proletarca rušilo je nogama babam na kupiće poredane kruške i jabuke. A kraj usijana bakrača s vrućim kestenjem stajalo je, glodalo i grijalo se nekoliko besposlicah muktašah. Babe su psovale i klele, fakini se smijali i utrkivali, moj Bela požurio, a ja zamislio. I eto nas u željnom svratištu.

U gospodskoj sobi o zidovih viseće sjaju tri plinarice svjetiljke. A u srijedi o svodu sobe najjasnija četvrta baca sjajnost veličanstvenu po cijelu salonu. Od sedam okruglih stolovah pet ih prazno. Mi ćemo k onomu u kutu s lijeve strane traktera stojećemu.

Jedva nazvasmo gostom: dobar večer! Evo nam s odgovorom istih riječih divne, umiljate konobarice.

Zavjesismo šešire i da sjednemo.

— Mimice — reče Bela — dvi čaše peštanskog piva!

Al konobarica ne čuje. Stoji ko odrvenjena i gleda u me. Gledajući me njoj zadrhta srce silno. Tajna vrućina munjevnom brzinom prošiba mi tijelo. Ja se dobra tri trenutka jedva iznašao, osvijestio i osokolio.

— Mimice, rekoh, Mimice slatka! Poznajete li vi mene?

Djevojka me svejednako gleda. Pa će ko preobražena kroz one biljurzubiće i ružične usnice treptećim glaskom bunjevačke miline:

— Ta jeste li vi to, gospodine B..u? — i zadršće pred nama ko trska na vjetru.

Grudi joj se nadimale; divno lice problijedilo, desna ruka na stol pala. Sva je snova zadrhtala, a iz očiju dvije bisersuze kanule.

Bela je gledao čas u nju, čas u me. Što je mislio? Sam Bog zna. Nu ja nisam znao misliti. Jezik mi zanijemio, srce okamenilo, i da nisam sjedio, bio bih se, mislim, srušio.

— Ja sam, Mimice! — progovorim tiho, i obrativši se k Beli šapnem: »Ajdmo, u drugu sobu.«

Mimica se osvijestila; malu svijeću zapalila i odvela nas u gizdavu svoju sobu.

Tu ćemo večerati, al moje srce ne ište večere, ne ište piva. Popijem kupu čaja i čašu vode, te se duboko zamislim. Moj je prijatelj večerao, al sam opazio kanda mu ne bi pravo, što smo u svratištu. Pomutila ga moja šutnja i Mimičina udaljenost iz sobe. Piva mu ponestalo, ustane i izađe u trijem, povuče zvonce, al mjesto Mime, mjesto konobara i sobarice dođe k nama starac Osvald. Njih se dvojica zadivane, a ja izađem u hodnik da mi svježi zrak ojači srce i pluća. I u taj mah iz jedne gostinske sobice istrča djevojka i teško jecajuć, pane mi na grudi. Da je ne održah, bila bi pala na tle.

— Gospodine, nesretnice mene! I majka mi umrla pred pol godine na Viganjvaru, i sahranih ju kraj oca. I tetka mi umrla o Velikoj Gospi u Pečuhu! Ostah sama sirota u svijetu. A ovdje... — ah, u Kapošvaru...! Možete li mi bar savjetovati? — upita i zalikne ju plač.

— Mimice, sestro — ozbiljno ću ja — ne zdvoj! Tvojim ranama ima u svijetu lijeka!

zkvh.org.rs

— Jeste li vi pravnik? — upita me nešto mirnije.

— Nisam pravnik, već pop, i kao takov svjetovati ću te.

— Mogu li osuditi krivca ako štetu nadoknadi?

— Mogu ga, Mimice, kazniti, al naknada ublažuje kaznu. Ne treba zdvojiti!

— Vi kanda da znate moju nevolju?... — i hoće da nastavi.

Al u tom izađe starac i zovne ju. A i vlak je dovezao par gostih, koji se penju po skalinih, pitajuć za sobaricu, koju je jučer otpustila, i sad sama dijeli sobe. Trgne mi se iz rukuh uz riječ:

— Sutra sam ujutro u 10 satih sama. Dođite, da vam se istužim!... — i ode.

Ja se hitro vratim u sobu k mojemu prijatelju. On dotle sve podmirio; latimo škrljake i palice, te k njemu na počinak. Svu bogovitu noć mislio sam i uzdahnjivao: jadna Mimice, kako ću ti pomoći?... A kroz tihu noć slušao sam kako iz bližnje šume kuka kukavica, a u dvoru vije domaći pas, i pod mojim prozorom kopa jamu do koljena. Aj, to ne sluti dobru!...

Četvrti dan dobijem s hőgyészke pošte s crnim pečatom pismo.

»Prijatelju! Javljam ti žalosnu vijest da su divnu konobaricu Mimu Katićevu danas u osam satih ujutro iz bunara mrtvu izvukli. I nesretnih 1000 forintah nađosmo s pismom u njenoj sobici na stolu. Moli da rado umire, samo da se Vladoji smilujemo. — Bela.« Mene kao da je grom ošinuo. Onesviješćenomu pane mi list iz ruke.

— Siromašno, nesretno dijete, zašto te ne pohodih? Zašto te ne svjetovah?! — poviknem glasno, uhvatim si rukom čelo te počnem plakati.

(Ulomak iz istoimene pripovijesti, 1875)

MIJO MANDIĆ rođen je 12. rujna 1857. u Kaćmaru, gdje je završio pučku školu, ali kako je ponikao u siromašnoj seoskoj obitelji, bez materijalne potpore ne bi mogao da upotpuni svoje obrazovanje. Mandić je bio među prvim đacima, koji su završili preparandiju u Kaloči uz brigu i trošak Ivana Antunovića. Kao narodni učitelj on se od svojih najranijih godina angažirao na razvijanju Antunovićevog pokreta i organiziranju prosvjetnog rada u široj subotičkoj sredini. Pisao je prve hrvatske udžbenike za pučku školu. Čitava života bavio se političkim radom i publicistikom, pa je kao takav bio pokretač brojnih listova i časopisa ili njihov stalni suradnik. U Subotici je umirovljen kao školski nadzornik, ali je i dalje nastavio intenzivnu kulturnu aktivnost kao upravnik Gradske knjižnice. Umro je 1945. u Subotici.

M. Mandić je usmjerio svoj stvaralački rad u više pravaca: kao prosvjetni radnik vodio je stalnu borbu za očuvanje hrvatskog jezika u pučkim školama, koji je službenim mjerama prosvjetnih vlasti bio potpuno istisnut iz škola. Više od pedeset godina pisao je članke i brošure o pedagoškim problemima, o bližoj i daljoj povijesti Hrvata u Bačkoj. Međutim, treba posebno istaći njegovu zaslugu pri pokretanju najznačajnijeg književnog lista »Neven« (zabavno-poučni mjesečnik za Bunjevce i Šokce, 1884, koji je od 1887. godine stalno izlazio u Subotici gdje je ovaj list razvio književno i općekulturno stvaralaštvo s više ili manje uspjeha sve do 1941. godine!).

Kao glavni urednik »Nevena« Mandić je radio sve do 1892. i njegovom zaslugom svih osam godišta predstavljaju najljepše njegove stranice, naročito u pogledu kvalitete književnih priloga. I pored toga on se morao odreći uredništva, pa mu je time učinjena nepravda jer mu je njegova »najljubaznija zadaća od srca oteta«, ali on ni tada nije klonuo.

zkvh.org.rs

Književni rad je započeo kao izraziti romantičarski prozaik s povijesnom novelom *Veseli svatovi, veseliji pođani* (»Neven« 1884), ali već slijedeće godine objavljuje u »Danici« pripovijest u dvije slike *Gospodar Stipe* s aktualnom društvenom tematikom. Sve do kraja 19. st. Mandić je najviše obrađivao nedruštvene karaktere i neobične individualnosti koje su bile opterećene raznim manama i porocima, kao npr. *Žena-žandar, Prokleta srića, Sela i sna, Gavanović Dujo* u kojima je književno portretiranje likova poantirano naglašenim didaktičkim porukama. Ipak je Mandićeva proza književno važna, jer on ne samo da obilježava književni kontinuitet poslije Ivana Antunovića već nam ostavlja i prva vrijedna književna svjedočanstva o mentalnim i karakternim odlikama naših ljudi u vrijeme kada je kulturno-politički preporod jenjavao pod stalnim pritiskom mađarizacije.

KAKO SAM JA POSTAO BUNJEVAČKI PISAC

Teško je čoviku pogoditi čime će šta dostignuti. Čovik radi, hoće da je dobro, a zlo i samo dođe. Čovik snuje a Bog boguje. Ovo se događa manje više sa svakim, pa ni mene obašlo nije. Ja sam se i kao đak rado sićao didinog salaša, lipog vinograda, blagih ovaca, mirnoćudnhi konja, koje sam rado jašio i deko. Svega se ovog rado sićao posli nikoliko završenih sridnjih škula. — Već sam očekivao čas kad ću moći tisne škule zaminiti umiljatim poljanama i slobodnim životom.

Rekao bih da su mi i profesori bili u pomoći, jer su me iz četvrtog razreda nedovoljnom svidodžbom otpustili — valjda da sigurniji budu o tom — da se ni ja više neću povratiti, kad već — kobajage — ni iz mađarskog jezika nisam kadar dovoljna uspiha pokazati. Ja, premako nisam virovao da mi je profesor pravedno sudio, ipak sam se smirio, pošto me je i to nešto približilo žuđenom životu, zlatnome plugu. Ali ja i moji učitelji, mi smo samo osnivali, a Bog je to drugačije svršio. Jer moj otac na kraju praznika, bez svakog dogovora i raspravljanja, naruči mi da ću ići ponavljati ispit. On što reče ne poreče. A ja kako sam za praznika samo opočivao, jer knjige nisam ni u ruku uzeo, nešto sam se ustručavao; ali otac reče i moralo je biti.

Odemo obadvojica ispita radi u škulu, naprid uđe on... A već po starešinstvu ga se i ticalo... Iziđe on, uđem ja, ispit se nastavi i svrši s uspihom za hvalu.

zkvh.org.rs

I tako ja ostanem đakom i jednim Bunjevcem bude više u gornjem razredu. A to kano da se iz načela nije dopadalo baš svakom učitelju.

Uz to se dogodi da se profesor mađarskog jezika nešto pokr'o u javnom životu sa nikim Bunjevcima. Pa da se posve izjadi na Bunjevcima, misto pridavanja u školi, počme ogovarati rod naš, a zatim baš i jezik. To postupanje je on u svisti svojoj domoljubljem znao opravdati. — I ovako nastavi: »Oni hoće knjigu i književnosti sa tim paorskim jezikom! Kako?! Ta nemaju ni trista riči! Sa tim se ne da knjiga pisati.«

Ja sam vazda rado učio i uživao svako lipo mađarsko štivo, osobito stihove, premako i posli osam godina škularenja — po našoj obuci, nisam bio kadar svašta razumiti. Rekao bih sa nikim strahopočitanjem sam se divio svemu onom što sam učio. Ali što reče veleučeni profesor o bunjevačkom jeziku, to me je neugodno žacnulo. Nije me na toliko razjarilo kano ražalostilo. Trista riči! Ne izlazi mi iz glave.

Mislim se: je li moguće da moj dida, majka, otac, mati, braća, sestre i svi rodovi ne znadu više riči nego trista!?

Ova misao kao otvorena rana mučila me, nije mi dala mira dok nisam sio da se osvidočimo... I ja poče pisat bunjevački, ali ne pripovitke ili pisme, niti članke za mil naš Neven, već ja poče pisati riči, jednu za drugom da vidim imamo li više riči od trista? Popišem što sam znao sam od sebe, vrebao sam svaku rič od starijih, iziđem na dvor, pođem u polje, svagdi biližim, kupim kao marljiva pčela po polju što meda traži. — I moje tuge nestanu, srce mi se razgali, jer ja na skoro pretiram tisuću riči, radost mi se poče pritvarati u ljubav materinskog jezika.

U tom nastojanju da što više bunjevačkih riči sakupim, počmem bunjevački čitati.

To je bilo moje novo porođenje.

To je bilo pravo blaženstvo, kakog nisam osićao od krila maternjeg. Onaj čas kad sam prvi put uzeo u ruku »Odmetnika« velikog našeg Antunovića, čitao u njemu bunjevačko pismo sina odmetnika na majku svoju, ganuo je srce moje i ja taj čas nigda zaboraviti

neću. Otkako sam se osvidočio da našim jezikom do dna srca se daje prodriti, ja ljubim bunjevačku knjigu. — Jedna me knjiga odvela drugoj, a ova trećoj i četvrtoj, pa ja ugleda se i osvidoči se da je bunjevačka knjiga onaj krasan perivoj, gdi je teško prosuditi šta je lipše: ili stara knjiga dubrovačka ozbiljnoga Gundulića, ili ljupka pisma nove dobi Preradovića, Jovanovića; ili može bit ono cviće i kovilje, što se leže po narodnih grudi i ustih, te što nigda uvenuti neće.

Tako ja eto sad rado čitam bunjevački, a rado i pišem, jer sam upoznao da nam je jezik ono krasno polje, gdi nam rodi miomirisno cviće, da se njim kitimo. Da — ona snaga o kojoj pisnik veli:

Zuji, zveči, zvoni, zvuči
Šumi, grmi, tutnji, huči —
To je jezik roda moga!

(1892)

zkvh.org.rs

ŽALOSNI SVATOVI, VESELIJI POĐANI

U Subotici 1683. god. tako posli Velike Gospojine, jedno prid podne krene se Petar Bilić od Krmpotah, na važan put. Visok je to i crnomanjast čovik, istina malo pognut, al' je u snazi. Briga i nevolja oru mu brazde po čelu i obrazu, pa i sad tare o čemu god glavu. Krenio se kud god al' nesigurno korača. »Kako da mu iđem?« misli u sebi, »kad baš nismo u dobroj ljubavi. Ismijat će me. Taj ne zna ozbiljno divanit. Narugat će se možda mojoj nevolji i bojazni.« Petar turi prste među dugačke vlasi, počeše se, al' mu padne na pamet, da ga i ne svrbi glava. Spusti ruku i misli dalje. »E, Bože moj, moram baš njemu, kad kažu da je on dono glas. Hm! Moram njemu pa šta bude.« Krene se malo odvažnije. Kad je priš'o Dulić-gredu, uputi se Vučidolu, tamo zastane kod jedne kuće. Okliva jedan komad, pa se onda okuraži i lupi lulom o vrata. »Ko je?« odazva se glas iznutra. »Kršćanska duša«, odvrati Petar. Zjalo na vrati se otvori i pošto vide iznutra ko je, otvore se vrata i gost uđe unutra. »Hvaljen ti bio kršćanski Bog, komšija Lazo!« »Amen!« odvrati ovaj, »ded sidi.«

»Kaži po duši brate Lazo«, reče Petar, »jesi l' se iznenadio kad si mene vidio kroz zjalo?«

»Borme jesam, što da tajim. Mora bit' velika nevolja da si se ovamo uputio.«

»Baš nemir me goni, i eto moro sam ti doć.« Domaćin ga ponudi sa duvanom. »Znaš brate Pero, reče Lazo, mi sad u ovakim teškim vrimenima baš nismo pošteđeni od nevolja. Ded puši, jel vina bome nema, znaš ako, ne daj bože, kaki Turčin bane, jao svima nama.«

»E, pa kad si već spomenio Turčina, pa eto zato sam i došo. Daklem, došo sam da te pitam, što si ti čuo — da Turčin iđe opet i novači, pa da kupi i dicu od petnaest, šesnaest godina?«

»Tako govore brate Petre, odgovori Lazo, kažu da se Turčinu prohtilo ići na Beč, pa da mu zato triba vojske. E tribaju momci jer u takvoj vojsci, ta znaš ti dobro da padaju ljudi kó snoplje, i ko trava košena. Naša su dica već narasla, pa i dorasla sablji već u šesnaestoj godini, zato traži poganska neman već i take mlade. A da je to istina, ta već čuo sam da su jedni Janičari pod pridvođstvom Ahmeda Jemisdžije već sašli po zapovidi Muhamed paše iz Budima, sve do Baje na šajkama, po Dunavu. Hej! Bogda se podavili u Dunavu sve do poslidnjeg.«

»E brate Lazo, šta se ti staraš o tim da čijeg će sina odnet' Turci, ta ti i tako nemaš u tim godinama dice za sablju. A ja bome i danjom i noćom na trnju iđem i na iglama sidim. Pa sve mislim: evo Turci rad mog Bariše. Eto u takoj sam ja nevolji.«

»Nemoj ti brate Petre, tako divanit, ta imam i ja nevolju. Stra' mi je za moju Jelu. Mlada je cura, al' već divojka, pa se već zagleda u nju poganska neman. Ne smim je već ni rad vode poslat'. Kako da je sklonim?«

»To je istina, al' ...«

»Šta, al' ...? Misliš ti komšija Petre da je tako lako naći u našem mistu momka za divojku? Jedni vele: našto da se ženim kad ne znam dokleg ću živit' pa ni gdi ću svršiti. Jel čim odrastu o'ma' ih nose Turci za janičare.«

»Ne govorim ti ja, brate Lazo, samo onako, reče Petar, slušaj da šta ću ti kazat. Daklem, ja imam momka a ti imaš ćer, pa ja bih volio mog Barišu da sklonim od Turaka jel je već navršio šesnaestu godinu, a ti bi opet sklonio tvoju Jelu. Eto baš zato sam ti i došo. Zaboravi naše razmirice, u nevolji smo i triba da se pomognemo.«

»Šta? ... Tvoj Bariša je već tako naras'o?«

»Jeste, brate Lazo.«

Lazo se zamisli, pa posli malo silovito nastavi divan. »Znaš šta«, reče Lazo, »uzmi ti moju Jelu za tvog Bari-

zkvn.org.rs

šu. Budimo pretelji, pa ćeš ti oprostit od nevolje Barišu, jel Turčin ne dira oženjene, a ja ću bit' miran za moju Jelu.«

»Istina prava. O tim pripovida cio svit, da Turci ne diraju oženjene a ostavljaju i udate na miru. Zato sam se brinio cilog puta, da kako ćeš ti tu ponudu primiti, brate Lazo.«

No sad je svanulo starcu Petru, bar jedan suvaljski kamen mu se odvalio od srca. Hm. Kako i ne bi? Komšija Lazo tako ga lipo primio, uputio kako valja Turčina privariti, pa još i mržnje nestalo. Istina on se nije ni srdio već Lazo je bio jogunast, al' evo on se kaje i popravlja svoj grih, pa misto omrze nudi preteljstvo. Pošten je čovik pa nek tako bude.

»Nek bude, daklem pretelj Lazo, kako si kazo. Zovi tvoju Jelku unutra i reci joj da šta smo svršili, i da ju ja vidim, pa onda ću otić do pater Anđelije. Ili najbolje iđi ti, zapitaj ga da kada će moć doći vinčat.«

»Al'«, počne Lazo, »ne bil' dobro bilo prija i Bariši kazat' da šta smo naumili, pa da i on pristane na ženidbu?«

»Ne staraj se ti sotim, pretelj Lazo. Istina, da je moj Bariša, kad sam mu napomenuo ženidbu, zanoveto, jel kaže, da ni čuo ni vidio nije da se ko od petnest-šesnest godina ženi, i on se ne boji ni turskog paše, i neće se ženiti. Da tako govori sva ta današnja luda mladež.«

»Svedno. Kod moje kuće, ja sam gazda i kako 'oću tako mora bit'. Nevolja nas tira da tako radimo; taka su vrimena pa šta ćemo.«

Na poziv Laze uđe Jela, njegova najmlađa cura.

»Faljen Isus!«, pozdravlja gosta, i poljubi ga u ruku.

»Amen, i fala, dite moje«, reče Petar. Zasukiva brkove, pa je gleda, a ima šta i viditi. Jela je lipa crnomanjasta, sridnjeg rasta, obučena u bilo. Bila suknja, bila košulja sa širokim rukavima i modar prsluk sa srebrom vezen. Na nogama crvene papuče; crne oči, crne vlasi, lice bilo a obrazi rumeni. Ta lipše već ne mož' želit. Petar je dariva dukatom.

Lazo se malo zbunio, ta kako i ne bi, voli on svoju 'ćer pa sad da je izgubi. Al' šta će već počne: »Jelo! Ti

znaš kaka su vrimena, pa smo mi svršili da ćeš se ti udat' za bać Petrovog Barišu.«

Sluša ona riči starijih i vidi, da se ne mož' pogađati, već tako mora bit. Niko nepouzdanje joj se vidi na divojačkom licu. Istina mlada je ali uzrast, ponašanje i onaj blagi stid odaje, da je ona divojka za pravog momka. Ne raduje se ali mirno stoji i sklona je primit' zapovid svoga oca.

Zato kad naposlitku i budući svekar zapita je, da ima l' rada poć za njegovog sina? ona prosto odgovori: »Ako on 'oće, ja ne marim; i ovako već nije dobro pa onda šta bude, samo nek ne ostane ovako kako je dosad bilo.«

Pošto ju Lazo pošalje napolje, ona poljubi ruku svom budućem svekru i rekuć', zbogom, udalji se.

Nije posli tog razgovora prošlo ni toliko vrimena, koliko je dan i noć, kad je već spremno bilo.

Jesenja večer. Ladna kišica sipa, i sve veći mrak nastaje. Na Dulić-gredu vere se niko malo društvo, ima ih tako sedmero, osmero. Nemaju riči, ne govore ništa, jer su niki neveseli, kao da će mrcu ili kakom sudu nepovoljnom. Petar Bilić od Krmpotah vodi sina Barišu na vinčanje divojačkoj kući. Siroti svudan paze i gledaju da ih ne bi Turci opazili i možda zaustavili. Zato iđe s njima šest mastalundžija da ih obrani od iznenadnog turskog napada. Tako dođu do kuće Laze Mahnića.

Tamo su ih već čekali, i žurno ih uvedu unutra. Dva mastalundžije odu malo podalje od kuće da čuvaju stražu. Unutri posidaju na ćilime i peći, a domaćin i svekar sidnu oko malog astala i piju vino što su ga kradom nabavili. U sobi gori slabo, lojena svića, samo toliko da baš ne budu u mraku. Nema veselja. Nema vesela podsmija i podvikivanja. Nema pisme lakrdijske, i jedva se čuje po koji razgovor.

Svekar pokunjeno sidi, ali sa pouzdanjem u se, ko onaj koji je opasnog neprijatelja nadobio. Prid njim otarak (peškir) prostrt, a pod njim ćilimom pokrivena klupa. Dočekali su ga kao najmilijeg prijatelja. Lice mu ozbiljnošću svojom odaje njegovu neoborivu volju, koja zapovida i bez riči. Ućutivši on, ćuti i družba njegova.

zkvh.org.rs

Mladenci počimaju gledati kradom jedno u drugo, kao da se hoće osvidočiti, jesu l' se ono prije poznavali? Ta kako da i ne. Sića se Jelka dobro na momka koji je onomadne obranio od jednog nasrtljivog Turčina, samo o tom nije ništa smila kazat' kod kuće jer bi se baćo zdravo poplašio. Ali Jelka ostaje ona koja je i bila. Kao da malo uvažuje to golobrado momče. Sa svojim ponositim držanjem uzdiže se nad cilom družinom; i vidi se na njoj da opakost sudbine i zapovist roditelja svojevoljno prima.

Bariša, sin Petra obučen u lipo čojano odilo, čakšire sa turskim turom, prsluk izvezen zlatom i srebrom i sa velikim srebrnim pucama, široki rukavi od košulje puni su veza, na nogama opanke, a u pojasu lip srebrom okovan nož a oko pasa sablja. Udesio se on za ovaki važan događaj života svog. Najpre, kad mu je baćo kazo da se mora ženit, baš mu nije bilo pravo, al' kad je čuo da koga mora uzet' rado je prist'o.

Ta kako i ne bi, kad ju je teškom mukom izbavio od onoga Turčina, al' o tim nije nikom ništa govorio. Bariša prije hladan i usiljen počne jednom goriti u licu kao da su ga Jelkine sivajuće oči upalile. Razumi sad on Jelkino ponašanje, ta ona nije svojima kazala kako je prošla sa Turčinom, pa ni sad neće da oni znadu pa se tako zato tako ponaša ko da ga ne pozna.

Duboku tišinu prekine jednom jecanje matere divojačke. »Oj, jao, curo moja. Jedinice moja, al' su žalosni svatovi tvoji! Al' ti je nima svirka, svadbenika tvojih!«

Družba pogleda jedno u drugo, samo svekar sidi s mirom i ne buni ga taj žalosan glas. On je čovik svisan, i vladalac je svoje kuće i osića u sebi da ne čini priji nikakve nepravde uzimajuć joj 'ćer u svoju kuću.

Pretelj Lazo ražari se u licu, ukorljivo pogleda u svoju ženu i na licu mu se čak poznalo, kako šapće: »Hej puste li, kratke pameti.« Ženske šapućući tiše majku ražalošćenu. Jedared sama lipa zaručnica progovori:

»Nane! Nemojte srdit dragog Boga. Ta to već ne možete želit' od mene da nevinčana, da brez pravog druga svoga, povežem glavu. Kad tako mora bit', onda nije ni teško.«

»Neka ti je po božjoj volji«, odvrati žalosna mater, koja nije bila naučila davat' svoje dite ko u krađu. Ali evo sad ma i žalosnim srcem mora pristati.

Na taki odvažni ukor divojački, sva se družba malo razveseli, ženske počimaju opet divaniti a i Lazo sa ponosom gleda na svoju 'ćer i nudi pretelja i društvo iz starovinske čobanije, u kojoj je rujno vino jasno klokotalo nad usti pretelja.

Malo posli bać-Petar se već počo uznemiravati. »Šta je to od našeg oca Anđelije?«

Pretelj Lazo to nije dobro! Obećo je da će večeras doći, a ono već blizu je ponoć i još ga nema.

»Da ga nisu ulovili pogani«, reći će divojkina mater, »jer oni borme ne vole što naši fratri zalaze u narod.«

»Moglo bi se dogoditi i to, ali ja ne virujem«, reče domaćin.

»Nego, ako on nije bio kod ove kuće, možda ne zna ovamo doć«, reče Petar.

Zagledaju se jedan u drugog. Lazi kao da padne štogod napamet pa će čeljadima svojim:

»Je li sinko Ivane? Je l' pružena ćuprija priko velikog dola za našu stranu?«

»Jeste, molim baćo«, reče Ivan, »baš ja sam je namistio. Ali mož' biti da je pater Anđelija ne mož' naći.«

»'Ajde sinko, iđi pa slušaj i gledaj, da ne dangubi pater Anđelija tražeći ćupriju. Privedi ga priko nje jel noć već prolazi. Samo pazi da te Turci ne vide.«

Svi odobriše zapovid, a Ive uzo svoj čvornovit višnjevac jel oružja nije htio nosit' da ga ne bi Turci slučajno uvatili pa bi sotim gore bilo, već sa svojom batinom krene se prid patera.

Ali samo što je Ive položio ruku na skakavicu da otvori vrata opazi kroz zjalo da je već pater Anđelija tu i evo i tura pero od skakavice sad ovamo sad onamo, i 'oće da uđe. Ive ga pušti.

Za čas uđe u sobu i svati imaju šta gledati. Otac Anđelija do više pojasa mokar i ukaljan.

»Šta je, križ-bože? Niste l' pali sote proklete ćuprije?« pitaju žene i već hoće da ruže ljude svoje što neće da jedared već priko dola pošten prilaz. Ali umiri ih blagi redovnik.

zkvh.org.rs

»Nemojte«, reče on, »kriviti nikoga, nego hvalu dajte Bogu, što nas nije veće zlo snašlo.«

»Šta je Bože?!«

»Borme, mili moji, ni mrve šale nije u stvari.«

»Ded govorite samo naš dragi pastire i naš oče«, rekoše žene ljubopitljivo.

»Čekajte dok se otac Anđelija malo osuši i prisvuče«, ukori ženskadiju Lazo.

O'ma' one prisvlače ga, habit mu suše, cokule čiste, suve novotkane obojke mu daju. Posle svega počo pater da pripovida.

»Kad sam stig'o na do i krenio 'vamo ćupriji, nisam iš'o dugo kad čujem glas kopita od konja a zatim i ljudske glasove.

Ja nisam ni mislio na nikako zlo. Mislio sam da su naši, pa da sa paše tiraju konje. E, al' bome to nije tako. Kad su došli bliže, a ono turski oružnici. Ja borme 'ajd doli u trsku. I ni mi je bila luda bojazan, jel kad su došli prema meni a to baš prokleti janičari. Pa šta mislite ima med njima i naši' ljudi.«

»Pa kako ste ih upoznali u mraku, oče Anđelija?« upita Petar.

»Po strahu tušta se vidi. Kad sam se baš namišć'o u trski nika bunarina se zgodi baš kraj mene i skliznem u nju. Tu sam se umočio kako me vidite. No sam mišljah, Bog i njegova pomoć! Već su blizo bili. Čuli su i oni kako sam se sakrio. Niki i sađu sa konja pa pritraže a ja sve trsku u usta pa se zagnjurih u bunar. Malo posle podignem se i čujem na čistim bunjevačkim jeziku da ni u Bosni lipše ne govore, kako kažu:

'Ova pustoš puna je zvirenja', našto drugi odgovori na turskom isto tako štogod. Naposlitku posidaju konje i 'ajd dalje.«

»No, to nisam mislio«, reče Petar, »da biće i od naše krvi, i ode služiti Turčinu.«

»Dragi moj brat' Pere, podrug vika već prošlo da kako se Turčin miša sa nama. Nasilan je, privlači, otima ljude, žene, dicu. Da Bog sačuva.«

»Borme, nikad ga se oprostit nećemo«, primeti Lazo.

»Ne misli tako brate«, reče pater Anđelija. »Sve je to u rukama božjim. Ja mislim da neće biti dugo i pri-

sist će Turčinu Beč. Govore da se silan narod sprema na odbranu Beča. Još se govori da su poslati poslanici od cara kralju poljskom Ivanu Sobijeskom. Ako on dođe, onda će ta vojska od Poljaka zapržiti janičarima.«

»Pa vi se časni oče, uzdate da će ko Turčina istući?« upita znatiželjno Lazo.

»Ja se nadam, jel mnogo i mnogo krvi znadu narodu proliti za jedan taki carski stolni grad, kaki je Beč«, reče pater Anđelija.

»Samo da ga jedared mogu već potući«, primeti svekar, »valda bi pripeklo sunce i na naš prag.«

Međutim se spremi pater Anđelija i stupi prid astal, razmota propelo što je sve izlupano i zavijano od mnogoga povlačenja, ali ipak se sja, od zlata je, ko drago kamenje i uzorlišće već je gdigod putom pogubljeno sa podnožja. Sa virnim dušama i propelo trpi progonstvo. To propelo sad svi poljube a mladenci poklecaju prid jedva dočekanog duhovnog oca, da mu izreknu: ljubim je, ljubim ga.

Posli učinjenog svetog čina vinčanja, nazdrave se još pretelji sa po jednom čašom u zdravlje mladenaca. Posli se raziđu po mraku kako su i došli ...

(Ulomak)

zkvh.org.rs

ŽANDAR — ŽENA

(Nesrića sirotice)

Imade ljudi od zanata žandarskog što nisu nimalo ko žandari, a tribalo bi da su; a imade žena kojima ne bi bilo slobodno ko žandar biti, pa su ipak to. Ko da je gdikoji muškarac iz ženskog kalupa a gdikoja ženskinja iz kalupa muškoga ...

Lipše bi i urednije bilo i za jedne i za druge da nije *tako;* al' kad je tako pa će tako i bit dok je svita. Jer imade i *takvog* zakona, te triba da tako i bude.

Čovik žandar, koji nije ni malo ko žandar, nije tome kriv: to se *zakona* njegova tiče. Zato j' čisto smišno, što ga kaštiguju. Ipak ga kaštiguju. Nije ni ženskinja kriva, ako je ko žandar; i u nje se to zakona tiče. Al' je ipak smišno, zašto stog ženskinje *ne kaštiguju* ... Jer one to *katkad* baš zasluže ...

Evo neka se *sirotica Jovanka* potuži svakome na njezinu maćehu, što je prema njojzi pravi »žandar« bila, te je mal' nije u »lude« otirala. (Jovanka je, kad je na maćehu spala, bila od sedamnaest godina.)

I

»Čujem od mojih drugarica da baš i rođenih matera imade te su pravi 'žandari'. Ja moju rođenu 'mamu' nisam pobliže poznavala, jer mi je rano pozvao Bog sebi. Al' čula sam i to da imade i maćeha ko anđela, dobrih. Ja velim: neka Bog svaku takvu maćehu naplati stostruko. Moja je sasvim druge *vrsti* bila ... Odmah ćete čuti: zašto?

Moj je 'tata' bio trgovac osridnjeg kapitala na kraju 'varoši'. Kad mi je 'mama' umrla, on se je oženio i drugi put (doveo mi maćehu), al' se je mojim othranjivanjem i vaspitanjem on *sam* brinuo. Drugi put se je jedino zato ženio, jer nije kuću mogao na meni malenoj ostavljati, kada mu je u trgovački poslovi otputovat valjalo.

'Tata' nije imao velike nauke ni velika vaspitanja. Roditelji mu ne imadoše na to troška ni vrimena naučiti. Što je znao, to je onako za života i u poslu navikao.

Al' je on *znao* ciniti naučeno i vaspitano čeljade. Kada je stiglo vrime, on me je stao učiti po onoj formi kako trgovci varoški prvi svoje kćeri daju obučavati. Morala sam imati ko i one svršenih varoških škula; morala sam znati gospodske ručne radnje svake vrsti; morala sam umiti u svirku i u pivanje; morala sam imati novina i knjiga za čitanje; morala sam se znati obući i nositi kao one; i morala sam znati njihovim gospodskim dvorima otvarati vrata, svakome gospodske časti iskazati, sa svakim se razgovoriti i o svačem, što se ženskoga vaspitanoga čeljadeta tiče. A što je glavno: morala sam se spram očeva kapitala i spram svoje vaspitanosti umiti ponositi.

'Tata' mi nije žalio troška, nit truda, da to sve bude; a i sam se je otimao da bude u svačem i kod kuće i drugde kako se trgovca i kuće mu tiče.

Nije se — hvala je Bogu — u meni privario. U škulama sam imala lipe škulske svidodžbe; svirati i pivati sam tako naučila te su me rado na sve strane primali; obući se, pojaviti se i spram sebe poneti se tako sam znala, te su 'mame' mojih drugarica pozorne uvik bile na mene. A kada je kod kuće naše bivalo gozbe, nit se je 'tati' nit se je 'mami' (maćehi) tribalo za isto starati, jer sam ja unaprid svašto uredila, spravila, dospila svakog dočekati, svakog razgovoriti i razveseliti i ispratiti.

To se je svakome dopadalo, osobito mome dobrome 'tati'. Tako me je volio što me svaki voli i hvali, te mi je skupi klavir kupio. Kad se udam, bar će to biti gotovo. Jer me je kakvom imućnom zvaničniku il' posidniku naminio.

zkvh.org.rs

A 'mama' (maćeha) ko i druga prava maćeha. Nije ni ona imala nikakva nauka školarskoga ili gospodskoga. Dok je 'tata' bio živ, dotle mi nije nikada na put stajala. Najviše je šutila i gledala što se radi.

Već kad mi 'tata' umre te maćeha postade gospodar kuće, a meni othraniteljica, onda se je maćeha stala odmah otkrivati a ja stala gledati, gdi ona ne samo *nema* nauka, nego *nema* prid njom nikakva, nit škulska nit gospodska nauka ikakve cine il' ikakva prava u našoj kući.

Počela me pitati: ko sam kad se tako ponosim? — Spram kog se il' spram čeg se tako ponosim? Nije htila ni da išta o tome znade, kako me je pokojni otac sve dotle othranjivao.

Ako sam sila uz klavir te udarila u sviranje il' pivanje, odmah me upita: kakova je to dreka i larma u 'poštenoj' kući?

Ako sam kojim znancima otišla u pohode u nedilju dana i više puti, ona me je pitala: ko je vidio toliko u tuđe kuće odlaziti?

Ako sam se po adetu mome opravila u poslene il' svečane dane, saletila me: šta se 'lickaš'?

Ako mi je drugarica koja, ko i prije došla pa ostala cilo posli podne, nikad mi nije zaboravila reći: dobro kad nije 'do jutra' ostala.

A ako sam ja šta kod kuće misto nje radila, uvik je znala usne naprnjiti: bolje se ti znaš 'nalickati' neg šta 'ljudski' svršiti.

To ona nije sve za jedan dan prigovarala, nego redom: svake nedilje il' svakog miseca.

A kad sam se ja donajposli sitila i sve najedared pridomislila, vidila sam da sa čeg me sve dotle sunce grijalo, stoga će me otad ledovi biti. Žalosna mi moga vaspitanja!

II

Znala sam da mi maćeha, kakva je jogunasta i žandarasta, odsada već neće pušćati niti mira dati.

Želila sam svašta probati, ne bi li mi se ona drukčije prema meni razgovarala, ne bi li me drukčije, praved-

nije gledala. Al' sve mi moje probe uzalud bijahu: moja maćeha ni blizu. Il će me 'sabljom', il' da se pridam bez ikakva mejdana...

Al' sam se ja smislila maćehi se i njezinim nepravednim zahtivima se ne pridati.

Gdi bih ja sama sebe zatajala!

Gdi bih ja sve svoje nauke i zabave tajila!

Gdi bih ja moga rođenog 'tate' uspomenu na taj način tarmala i ostavila!

Nisam znala uviditi da bih ja nepravedna bila te da bi se meni tribalo pridati.

Odlučila sam dakle: sve tako i nadalje da budne ko i dotle. Na maćehu neću ni gledati. Kad ona nema toliko pameti, ne može je niko ni od mene želiti. Osobito ne može niko od mene želiti da ja radi maćehe samu sebe uništim i pogazim. Odlazila sam dakle i nadalje u pohode, a i druge sam u pohode primala. Zabavljala sam se ko i prije. Kao da mi je još i onda otac moj dobri živ. Uviravala sam se da mi moja maćeha pored mojih dobrih znanaca neće ništa moći nahuditi.

Znanci su mi davali viditi da su nuza me, a da nuz maćehu suprot meni neće nikad biti.

Maćeha mi je to dobro vidila. Sve dotle me neće pokoriti, dogod me od poznanstva ne otkinu. A gdi bi se ona, žena, vlasnica trgovine, othraniteljica dala *meni* nadvladati! Il' će ona u 'lude' il' ja moram 'kleknuti' pa ma je pravo il' nepravo.

Sakupljala je dakle oko sebe svoju silnu *rodbinu*, te me je uvik prid svakim i prid svakom tarmala.

Kaka sam jogunasta; kakva sam hajkara; kakva sam neposlena i neuka; kako ne znam ni s kim tako živiti kako red i zakon *donosi*. A tome je svemu kriv pokojni otac, jer je i on takav bio; i krivo je moje poznanstvo što me sve većma suprot njojzi draži, a onamo me na drugome *licu* ismihava i mene se ratosilja.

A njena me rodbina, kud se razilazila na sve strane razglasila. Od mene, što sam dotle samo mojim znancima bila dobro poznata, stadoše sada u ciloj varoši *svaki* svašto pripovidati i glasati.

zkvh.org.rs

'Kako ne vidi — vikaše — kako je (ova il' ona) gospoja trgovkinja vuća i baca, te kako se s njome smije!'

Ko je mudar bio, svaki se je sićao otkud je tolikih glasovah o meni sasvim osiroćenoj. Moje poznanstvo ko mudra čeljad, nisu ni čas u zabuni ostajala. Znala su da mi maćeha nije dorasla mene prociniti te da nije dorasla mene suditi: otuda tih tolikih glasovah! I ja sam znala da me niko od moga poznanstva neće ismihati; već da je i to pust glas da mene otuđi.

I jedni i drugi smo znali to: ipak kao da smo se tuđiti stali. Ja sam se stala malo ustručavati, jer me je strahotom morio o meni razastrti neistinit i nepravedan glas. A oni su se ustručavali još većma, jer nisu htili prid cilom varošom odgovornost za naš kućni belaj primati na se. Nisu htili prihvatiti naš kućni belaj kao svoj; nego su se radovali što su se mogli bolje od njeg odustati.

Maćeha mi najposli otišla čak i ujaku jedinome u ciloj varoši i na cilome svitu rođaku mome, i stade se prid njim na me dotle tužiti dok joj on sasvim povirovao nije i mene nije sasvim osudio.

Kada joj još i to pođe za rukom, te me tako od svakud istiskala, onda joj je sasvim lakše bilo, te me je već počimala u *sav glas* napadati i ružiti; kako sam smutnja i zlogod svakome; kako će mi najbolje biti skrivati se od svakoga; jer ako neću, svu ću svoju sriću pokvariti te nigdi nikome neću tribati!

Kada sam još i to morala prislušati, maćehi sam rekla šta je zaslužila, ali se ja nisam nikome otišla tužiti. Nisam od to doba nikome ni odlazila. Ta onda mi već društvo ni meni nije na maćehu htilo dolaziti. Ostajala sam kod kuće, te sam se kod kuće zabavljala.

Ej žalosna uspomeno 'tate' moga! Ko bi to njemu, kada me je svud provodio, ko bi to onda njemu smio i u šali reći. Pa, vidite, što se je onda kao ludost krilo, to se eto sad podiglo nad svaka onda hvaljena! Na radost i veselje žandar-žene, a moje maćehe...

III

Druge othraniteljice glede da svoju dicu rođenu il' zatečenu, ako su pod manom, kriju; a što su višta i učena, to da svitu na znanje iznesu. Osobito, ako su im dica ženska i blizu udaje. Vidite, mene je moja maćeha dotle tarmala dokle me nije sasvim potarmala. Nije se ona starala sa tim, što sam ja sirotica i što sam blizu udadbe bila, već da me nadobije i slomi. Da kukavne othraniteljice! Da kukavne 'mame'!

Morala sam se svakog i svačeg radi nje jedino parati.

Bilo je i više nedilja da je ko brojio bilo bi i više miseci: kako sam kod kuće osamljena stajala.

Zatvorila sam se u svoju sobicu, te sam nasamo provodila dane, čitajući, vez vezući, različite poslove obavljajući. Još mogu reći: i boli bolujući. Često sam se snuždila i tražila: jesam li ja u čem kriva? Često sam tražila uzroke: zašto mi je maćeha zlobna? Žalila sam često što od mene mnogi odustaše. Nisam bila vridna sebe utišiti. Sagnula sam glavu te rukom odmahivala: valjda ih imade i drugih takove *sriće* te moraju, premda pravedni i finoliki, od suhoparne, nasilne nepravde podleći i patiti! A kad mogu drugi, može bit imućniji i od većeg sjaja takva tarmanja podnositi, moći ću to valjda i ja od sjaja manjega...

Može se u taj par pravdati što se s maćehom nisam odviše želila sastajati i zabavljati. Ako sam joj 'luda', onda joj ne tribam; a ako nisam ja luda već ona, onda što da ja na nju i gledam?

Koliko se kućanskoga roda tiče, s njome sam se ipak sastajala. Pri malom ručku, pri ručku velikom i pri maloj užini. A više osim ta tri puta — jedino. ako sam s njome prikoga imala posla il' divana. Al' i u te slučaje govora velika ne bijaše, većinom samo što smo se vidile. Maćeha mi se s kalfom razgovarala i smih razmećala. Kadšto se je trudila da i mene razveseli na *njezin* način; al' sam ja ostajala uvik nika 'kisela'. Jer ako se njezinim šalama smihao kalfa, on je valjda morao. A ja nit sam morala, nit sam se takovim šalama nasmihati *naučila*. Nisam ni njemu virovala da bi ma-

zkvh.org.rs

ćehu tako cinio kako se je to vidilo, samo zbog dobrog mista u trgovini. Jer je i on premako siromaških roditelja sin, u nauci škulskoj i gospodskoj nad svojom 'gospojom' bio s glave višji.

Što je on to morao te učinio, zato se ja na njeg nisam jidila. Inače je bio pošten, valjan i vridan mladić. Ja sam se s njime obdan i više vidila, katkad od njega koješta raspitivala. On mi je rado govorio. Znao me je ciniti, znao me žaliti u tome, u čem sam. Samo što mi nije smio reći. Često mi je posli govorio: Alaj sam časkom pomišljao da 'tata' ustane! (Pokojna mi je oca i on 'tatom' zvao, jer mu je bio i šegrče i šegrt.)

A kako nisam mogla uvik stajati u sobici, katkad sam izlazila i u naša lipa dvorišta. Tamo sam se sa starcem dvornikom viđala, koji je još ostao iza oca mi. Siromah starac! Nije uvik smio na me pogledati; istom kada je bio siguran da ga 'gospoja' viditi neće. A dok mi je otac bio živ, dotle me je uvik slobodno pitao za zdravlje, za zabave i za želje.

To su mi *sva* čeljad bila, s kojima sam se priko dana viđala. Ali nije ni to dugo trajalo. Što me je katkad sa starcem i s kalfom vidila i govoriti čula, to se maćehi nije dopadalo. Šta ja imam sa starcem *bez nje* posla? Šta ja imadem s kalfom *bez nje* posla? Mora da od nje šta krijemo i tajimo? To je rijala i rijala, kopala i kopala... Kad valjda ništa drugo nije iskopala, najposle me stala napadati, jedanput sa starcem, drugiput s mladićem.

Ja sam se njezinim napadajima i prigovorima dugo *nevišta* činila te nisam ni u što uzimala. To je moju maćehu tako razjidilo i tako kopalo, te me je stala osobito s kalfom u *sav* glas napadati: ta da sav svit već o meni i o kalfi divani; da se sav svit smije i gadi; da sam joj kuću onepoštenila; da bi bolje bilo da me nema!

Dotle sam joj samo 'luda' bila, sad sam joj evo već i nepoštena!

Teške, hudne moje sriće!

Teške hudne moje othraniteljice!

Slatki moj 'tato' pokojni!

Gdi si da mi ustaneš sada!

Da me ti vidiš uz kog sam!

Da me oprostiš! I da mi kažeš šta ću ja nevoljna, osamljena, potarmana, obeščašćena sirotica!

IV

Dok si srićna, imaš društva; a kad bi ti tribalo društvo koje bi te u nesrići ohrabrilo, onda si ostavljena! Tako sam ti i ja onda bila! Moja me je maćeha tako isklala, te sam se pravom *nesrićna* mogla nazivati. Društvo mi se tako povuklo, te sam se pravom *ostavljena* mogla nazivati.

Svaki me ostavio. Svaki, svaki, svaki!

Kome da se potužim?

Od koga vića da ištem?

Kada me niko ni poslušati ne smi!

Kako da se nesrićna stanja *ratosiljam!?*...

Jer ja više ovako ostati nisam htila, niti sam mogla. Nisam htila vazda biti tarmana. Nisam mogla da vazda budem kao nepoštena smatrana. Ako nikoga neću naći da mi pomogne, a ono ću u ime Boga ja samoj sebi sama tražiti i naći pomoći!

Od čega, od koga da se bojim?

Od svita? Ta eto kakav je svit slab i kako se u pravdu ne uzda! Od maćehe? Ta dosta sam joj se dala gaziti, zar da joj se dadem i *sasvim* pogaziti? Da čuvam ime? Ta ime mi maćeha uništila! Da čuvam poštenje? Ta eto i poštenje već stala okidati! Ja se dakle ni od čega, ni od koga, nit radi ičeg bojati nisam imala. Što je moje očinstvo, to mi valjda od mene neće niko oduzeti: to sam mislila.

Više dakle nikog nisam imala!

Bože, koji jesi na nebesi, Tebe molim, oca svetog svakojim ostavljenim! Koji znadeš veća milosrđa udiliti nevoljnima i sirotama nego anđelima, molim Te, prašćaj mi, što ću Te i za časak uvriditi. Ta Ti vidiš da će se svit mnogo veće smutnje i zabune oprostit na *način*, koji ja smišljam, neg kakvu će zbog istog podneti morati!

zkvh.org.rs

Poslidnji mi je korak i poslidnji mišljaj bio: udat se, još istog dana. Pokle me isprosio niko nije, sama sam morala. Isprosila sam ondašnjeg kalfu, sadašnjega moga muža! Pokle me maćeha na lipi način nije dala, morala sam na priki način, to jest: *uskočiti!*

Tako sam se oprostila i njezine maćehinske othranidbe i kuće. Ona je svoje uživljenje dobivala, a ja sam s mojim mužem trgovinu svu priuzela i vodila evo sve do sada.

Znala sam da uskočiti ne dopušta zakon božji; znala sam da će se za to mnogi 'vaspitanoj' Jovanki narugati; da će mi to do smrti kao žig usrid čela žežen ostati, al' se nisam starala. Uzdala sam se da će to svemogući Bog, koji mi je maćehi *tolike* nepravde odgledao, to meni mladoj sirotici rado oprostiti; jer je moja nakana čista bila.«

V

Jovanku je otac pokojni vaspitao kako su 'ćeri većih trgovaca vaspitane. On je nju naminio, siromah, kakvom ovećem zvaničniku il' posidniku. To se tako ne ispuni. Već je njegova Jovanka uskočila za siromaškog kalfu. Jovanka se sve dotle nije imala na šta tužiti pokraj njezina muža. Da je valjda za kakvog posidnika pošla ne bi ni onda povoljnije i nebrižnije živila.

Jedno je ostalo nezgodno ciloga života što su joj izbacili da je ona za kalfom uskočila! To je nju, kadgod su je *opeći* htili, uvik i *peklo.*

A to je imala svakom zgodom svojoj othraniteljici maćehi, toj »žandar-ženi« zahvaliti...

(1891)

BARIŠA MATKOVIĆ (1846—1900) rođen je u Subotici. Poslije završene kaločke Bogoslovije postao je jedno vrijeme bajmačkim župnikom, a već 1886. »Neven« informira subotičku javnost da je Bariša Matković imenovan kotarskim bilježnikom. Inače, bio je stalnim suradnikom »Nevena« još od njegovog pokretanja 1884. Prevodio je s njemačkog, ali je ipak najviše napisao originalnih priloga: crtice, novelete i novele, koje je slao književnom listu.

Svjetovna funkcija bilježnika sigurno je povoljno utjecala na književno oblikovanje mnogih autentičnih zgoda i nezgoda koje su kolale gradom. Samo tako je mogla nastati pripovijest *Iz doba influence* ili crtice iz narodnog života *Glavato dite, Krvavo uho* ili šaljiva *Uprošnja* koja je objavljena u »Nevenu«, 1890.

Kultura književnog izraza i stilska preciznost B. Matkovića u mnogome prednjače u usporedbi s ostalim piscima pripovjedačima koji su nastavili i produbili preporoditeljsku književnu tradiciju u prvom najrazvijenijem kulturnom središtu bunjevačkih Hrvata.

zkvh.org.rs

IZ DOBA INFLUENCE

Gospodin Teodor Glavanić, gradski vićnik ništo je bojažljivije naravi, on čita visti o kobnoj influenci s velikom uzrujanošću, pa buduć da neima od nikog vrimena posla, uvik mu je ona na pameti.

Jednoga dana skine gospodin Teodor Glavanić s klina svoj zimski kaput kožom obšiveni, umota se u njega, uzdigne ovratnik do ušiju, na glavu metne šubaru, naposlitku pograbi još palicu, te nakani poći.

Gospoja vićnikovica, gledajuć što joj muž radi, bila sva kao izvan sebe, te nijednu rič ne mogaše progovoriti nego istom kad je gospodin vićnik položio ruku na kvaku od vrata, otvori joj se jezik. »Teodore! Jesi li poludio? Takovo pasje vrime, pa ti hoćeš još da van ideš!«

»Ja se moram malo razbistriti i te misli o influenci rastirati, jer inače će me još naposlitku zgrabiti«, ovako odgovori gosp. vićnik svojoj suprugi i otvori vrata.

»Ali za ime Božje, čoviče, kuda ćeš? Ti baš hoćeš silom da padneš u bolest i tvoju obitelj unesrećiš!« povikne za njim gospoja vićnikovica.

Gosp. Glavanić ne mareć za jadikovanja svoje supruge, kao da ništa i ne čuje, otputi se; on je odlučio na svaki način danas sproći. Mala zabava! To je najbolje sridstvo pri takvim okolnostima i ne čitati tako dugo novine, dokle god u njima štogod o toj pošasti stoji! S tom odlukom otputi se g. Teodor Glavanić.

Iđaše on polagano i dostojanstveno najprvo prama glavnom trgu, tu kod gostionice »Bilom zecu« skrene u usku ulicu, te pođe na gradsko šetalište. »No danas baš

nije bogzna kakova šetnja, jer ovo sve većma kiša sipka«, ovako je govorio g. vićnik sam sobom, »ali što ćeš, kad čovik mora na svaki način nastojati da stane na put ovoj zimskoj bolesti, triba da malo očvrsti i da se malo razbistri, a ja mislim da mi neće ništa naškoditi, jer moj debeli zaogrtač ne propušta nijedne kapljice kiše, ni najmanje ne može kroz njega hladan zrak: dakle s njim neima nikakove pogibelji o kakovoj rashladi, hod je također lagan tako da mi se je nemoguće ugrijati. Pa kako mi se onda moglo jadnomu što dogoditi!« promrmlja gosp. vićnik i zamahne palicom po zraku, kao da je htio jednim udarcem sve misli o influenci rastirati.

Najednom projure dvi muške prilike, od glave do pete zamotane pokraj gosp. vićnika. Jedna će od njih: »Kod moje je kuće grozota, žena mi u krevetu jeca, Vilim i Paulinka također, a u susjednih kućah nalazi se množina bolesnika, to je . . .«

Čuvši to gosp. Glavanić, prođoše ga srsi cilim tilom, ali ipak pođe naprid. »Moja žena imala je ipak pravo kad mi je govorila — 'Po takvom pasjem vremenu ne izlazi'«, reći će on sam sebi, »pa učeni ličnici i tvrde da se uzroci influence nalaze u zraku — i meni se čini da ja već imadem groznicu, jer u kostima osićam niko cipanje, mislim da bi bilo skrajnje vrime da se povratim kući.« I uistinu gosp. Glavanić smista se okrene, pa kući — i to sve trkom. Ali za ime Božje, polako, samo polako! Zamrmlja on, najedanput se zaustaviv. »Dragi Bože, evo se već znojim i to po cilom tilu! I baš sad mora taj nesritni vitar duvati, natrag povraćeni znoj u svako godišnje doba ima zle poslidice; što će istom bit pri ovakvom vrimenu, najmanje upala pluća!«

Bisan vitar zaurla opet priko glavnoga trga, na kojem se je naravno protiv mene urotila da me uništi. Kod ovakovih odnošajah uprav mi je nemoguće dalje ići, ali samo da skrenem!? G. vićnik stajaše sada nasrid trga, razmišljajuć kamo bi se sklonio. I opet zaurla strašan vitar! Tu neima više nikakvog oklivanja, tu se radi o životu ili smrti, dakle brzo u najbližu kuću! Bijaše ta slučajno gostiona »Bilom zecu«.

zkvh.org.rs

Gostioničar gostione »Bilom zecu« nakloni se duboko gosp. vićniku kad je ovaj stupao unutra i ponudi mu misto blizu peći. »Tu je najbolje u ovo doba influence«, progovorit će on prijazno. Gosp. vićnik naruči međutim, kako se već samo po sebi razumiva od »bolje vrsti«, i udobi se u mekom naslonjaču. Vino je da ne želiš boljeg. Na stranu lude misli — razbistrenje! Ja sam se više bojao, nego što je istina, to bi morala biti veća rashlada da nastupe poslidice; dakle na stranu s tim ludorijama!

Najednom se je čulo bubnjanje s prstima po stolu, to je bio običaj gosp. vićnika. Malo kašnje otvoriše se vrata, a tko je stupio unutra? U istinu dušom i tilom gosp. Milan Cindrić, doktor prava, iskreni prijatelj gosp. Glavanića i drug mu iz đačke dobe! On inače stanuje u obližnjem mistu, a danas je samo ovamo došao radi nikakvog posla. Sada da je bilo viditi ono pozdravljanje i rukovanje prijatelja! Ta kako i ne bi kad se tako iznenada sastadoše, a još k tomu tri se godine nisu vidili. Jedan drugomu imao mnogo pripovidati, govorilo se je o obitelji, o domaćim odnošajima i o drugim stvarima; veseli doktor iznašao je šaljive događaje jedan za drugim. O svemu i svačem se je govorilo, samo ne o influenci; za to nije veseli doktor imao vrimena, a gosp. Glavanić? Oh Bože dragi! Taj bi prvo na smrt nego na influencu pomislio. Jedna boca za drugom stupala je na stol — gosp. Cindrić nije zamiravao dobrom vinu, a gosp. Glavanić osićao se je kao da je još đak, onako slobodan. odvažan i žedan. »Prijatelju, vrime je da se rastajemo«, reći će g. vićnik svome prijatelju, ustajuć i vukuć uru iz džepa, »već je sedam prošlo, a moja me supruga sigurno već pol ure čeka sa večerom.« »Dakako!« skoči na to gosp. doktor i potisne gosp. vićnika na prijašnje misto. »Kakovo rastajanje! Ni govora o tom! Nego u dvanaest ura i deset minuta ja ću se opet odvesti željeznicom, a ti me možeš do postaje otpratiti«, i pri tom udari u smij videć zabunjeno lice svoga prijatelja. »Ali dragane, ja neimam ključa od kućnih vrata!« »Možeš ga doneti, pa se opet povratiti«, reći će mu na to doktor. Ali gosp. vićnik rađe je to ostavio u miru; u gradskoj vićnici bila je njegova

rič uvažena i oholo je tamo odzvanjao njegov glas, ali kod kuće — tu je rič i neograničeno gospodstvo imala g. vićnikovica. Doktor Cindrić uistinu bijaše dobre volje. Sad je mogao opet gosp. vićnik par godina čekati na tako veselu večer; vino gostioničara od »Bilog zeca« bilo je upravo izvrsno, pa se je gosp. Glavanić sam sebi čudio da se nije nikada ovamo navratio i obećao je da će to već u buduće nadoknaditi, što je zanemario. Od naravi već crven, crvenio se je sad kao novi opanak. Pilo se je i smijalo — pa opet pilo. Tada se je opet nastavio prijašnji govor — s doktorom se je moglo mnogo toga govorit — zatim opet pilo — napokon je govor sve malo pomalo zapinjao.

Na velikoj uri u gostioni »Bilom zecu« odbilo je pol noći. Skrajnje je već vrime da se gosp. Cindrić otputi na kolodvor, neće li zakasniti, a to on ne htide na nikoji način. Stoga uzme on brzo svoje stvari, prišapne »zbogom« svome dragomu Teodoru, koji već pol ure snivaše san blaženika, i otputi se brzim korakom iz gostione prama kolodvoru, ostaviv iza sebe u velikoj zabuni gostioničara od »Bilog zeca«. Ovaj se je sada sam nalazio ne znajuć što da počme sa spavajućim gosp. gradskim vićnikom. Doba je već prošla do koje smiju gostione biti otvorene, ali na koji način da opomene g. vićnika? Jednog gradskog vićnika probuditi nije mala stvar, osobito ako je u dubokom snu. Ako čovik upotribi kakovo blago sridstvo, to ne koristi, bude li ga nastojao oštrijim načinom probuditi, ako se dogodi što više, ono najmanje može pasti u nemilost. Stoga on počme najprije kašljucati, kao da mu je bogzna što u vratu zapelo, motreć pri tom da li se spavajući miče. Ali taj ni makac, nego je i dalje mirno hrkao. Sada počme on još jače kašljati, ali o kakovom micanju ni govora. Sav zdvojan odustane od toga načina. Nerado, ali druge pomoći nije, morao je gosp. vićnika za rame podrmati i to prviput polako, ali g. vićnik još se ne miče, podrma jače i micanje nastane. »Poglaviti gospodine, njihova poglavitost će mi oprostiti, ja sam se usudio . . .« i ne dovrši od samoga straha.

Napokon otvori g. Cindrić oči i prvo što je opazio, bilo je ponizno klanjanje gostioničara k »Bilom zecu«,

zkvh.org.rs

zatim mu odmah prileti po glavi misao: o doktor Cindriću, izvrsnom vinu, o dvanaest sati i deset časova, o kućnom ključu i o ženi kod kuće. Čim se je nje sitio, skoči kao da ga je tkogod hladnom vodom polio, ali je zatim odmah naslidilo znatno klimanje u ravnotežju. Pomisao na ženu bila bi u stanju rastrizniti g. vićnika da nije baš tako jako pofalio.

Ključ od kućnih vrata, dvanaest sati, žena kod kuće, nepristano se je motalo po glavi gosp. vićnika, koji je sada već, oprezno se oslanjajuć o zidove kuća, kući išao. To će biti lip sukob — dragi Bože pomozi dalje! Najednom sine u glavi gosp. vićnika sretna misao; barem se je sam zadovoljno smijao i veselo dalje teturao.

Gospođa vićnikovica iščekivala je svoga muža u najvećem strahu, koji je svaki četvrt sata veći postajao, a kad je deset odbilo i njezinog Teodora još ne bijaše, probudi ona cilu kuću. Sada je bila sigurna da mu se je moralo ništo dogoditi, jer on inače bijaše uvik točan. Tri cipelarska pomoćnika, koji u istoj kući stanovahu, služavka i momak, ti svi bijahu odaslani da traže g. vićnika. Ovi su u sve zakutke zavirivali — jer nije bio velik — al' ništa ne nađoše. U gostionu k »Bilom zecu« na sriću nije nijedno od njih došlo. Gosp. vićnikovica pak je zazivala kod kuće u pomoć sve svece da se njezin Teodor nađe. Odbije jedanaest, služkinja se povrati natrag, odbije pol dvanaest, tri pomoćnika dođoše kako i otiđoše. Moguće da će sluga kakovu vist doneti, on je bar isluženi pandur, i kadgod se je s tim stvarima bavio. Ništo prid dvanaest sati dođe i on, jednostavno tvrdeć da gosp. vićnika neima u gradu, jer bi ga inače morao naći. On je šest puta prišao priko glavnog trga, ali k »Bilom zecu« nije ipak zavirio. Napokon, posli dvanaest zazvoni nitko žestoko na kućnih vratih. Gosp. vićnikovica napol nesvišćena dođe k vratima. »Moguće, da ga mrtva donesoše«, od straha drhtajuć, otključa vrata i svom ih brzinom otvori — gle čuda, njezin Teodor stoji naslonjen o zid jecajuć i stenjuć. »Teodore, za ime Božje, što ti je!?« »Influenca«, promumlja gosp. Glavanić, »nasrid me puta pograbila — prid očima mi se smrklo — pao na zemlju — pet sati ležao na kiši.«

Na ove riči opipa gosp. vićnikovica njegovu odiću. »Ta čoviče, ti si posvema suh«, reče mu. »Vitar je sve isušio — groznica — neizmirna slabost.« Amo-tamo teturajuć iđaše gosp. vićnik uz stube gori, kraj njega njegova supruga, lamajuć rukama od zdvojnosti. Došav nikako gori, bude odmah položen u krevet i od brižne supruge do glave umotan. Gosp. Glavanić zbacivaše pak nepristano pokrivač, a lice mu se je kao kuhani rak crvenilo.

»Teodore, ti imadeš strašnu groznicu«, reći će kroz kratko vrime gosp. vićnikovica svomu mužu. »Posve naravski da je strašna«, odgovori jecajuć gosp. vićnik, prikrenuo se, međutim, na drugu stranu. »Ja ću dozvati doktora.« »Taj se je u dvanaest sati deset časaka željeznicom odvezao.« »Dragi Bože, on već bunca!« žalosno progovori gosp. vićnikovica i zalomi rukama od zdvojnosti, te odmah probudi služavku da trči po doktora. Dok se je služavka žurila po doktora, pripravljala je gosp. vićnikovica bazgovi čaj za svog na smrt bolesnoga muža. Kada ga je zgotovila i približali se s njim postelji bolesnikovoj, odavao je ovaj glasove slične onima koji se čuju pri pilenju kakovog panja. Ispočetka bila je g. vićnikovica skoro izvan sebe, mislila je tužna da se je približio konac njezinom milom Teodoru; počme ga drmati, ali hrkanje bijaše odgovor, koje je dalje išlo. Gospođa je u strahu prisluškivala jedan čas hrkanje — a onda joj istom pane na pamet da gosp. vićnik od svog postanka takovu glazbu u snu proizvađa. »On spava, to je dobar znak«, stoga tiho na prstima i u sebi Bogu hvaleć izađe g. vićnikovica iz sobe, premda je mogla i jače koračati, pokraj sveg tega ipak se ne bi gosp. vićnik probudio. Služavka se povrati natrag. Doktor će za četvrt sata doći; gosp. vićnikovica pošalje ju odmah da bi doktor ujutro došao, jer njezin muž spava.

Sutradan bijaše već sunce ogranulo, kad se je gosp. vićnik probudio, pokraj njegova kreveta stajaše zabrinuta žena. »Teodore, kako ti je?« upita ga ona. Gosp. vićnik se na prvi mah zabuni, zatim mu sve polako dolažahu na pamet jučerašnji događaji. »Žedan sam i to strašno žedan.« »Dakle, još ti nije prošla groznica?« opet će ona sva u strahu. »Hoću li ti malo donijeti juhe?« Gosp. vićnik slegnuv s ramenima odgovori: »Ne

zkvh.org.rs

— ja bih haringe sa sirćetom i uljem.« Gosp. vićnikovica stajaše sva upropašćena na te riči. U tom trenutku eto ti doktora Švarca. On prigleda bolesnika i ne nađe nikakvog trag groznici i inače ne stoji bogzna kako zlo za gosp. vićnikom, to je bio samo slučaj koji često u čovičjem životu nadođe, ali svakako bez opasnih poslidica. Tako reče doktor, smijuć se pri tom malo. Kad mu je pak gosp. vićnikovica pripovidala, kako joj je muž prvo zahtivao haringe sa sirćetom i uljem, smijao se je još više, dapače je dozvolio da mu se želja ispuni, a pri odlazu pogleda lukavo gosp. vićnika, koji se je već posli podne od svoje bolesti dobrano oporavio tako da je na veliku radost svoje supruge doli gori kroz sobu šetati mogao.

Gosp. vićnikovica pripovidala je često svojim poznatim o čudnovatoj bolesti svoga muža i nije se mogla dosta ishvaliti što je to tako sretno prošlo. Istinu su znali doktor Cindrić i gostioničar od »Bilog zeca«, ali ovaj je šutio kao stina. Lukavi doktor Švarc znao je također više nego što je rekao.

(1890)

MATIJA IŠPANOVIĆ (1874—1935) rođen je u Kaćmaru. Završio je preparandiju u Kaloči, pa je poslije učiteljevao u subotičkoj okolici i najzad u samoj Subotici. Išpanović je bio jedan od najboljih prijatelja Mandića, te su razvili živu suradnju u društvenom i političkom radu. Išpanović je bio vrlo popularan učitelj u narodu, djeca su širila glas o njemu »da je dobar kao ni jedan do sada...«. Imao je bogatu osobnu biblioteku i pratio je s interesom sva kulturna zbivanja.

O književnom radu Išpanovića do sada nije ništa rečeno, jer po navođenju njegovog sina Toše, odvjetnika u Subotici — sva književna ostavština oca je nestala, a on pouzdano tvrdi da je imao prilike još za mlađih dana većinu od njih da i pročita. Još za Mandićevog uređivanja »Nevena« objavljena mu je pripovijest *Beda i srića* (str. 101—106, 1890), pa je i kasnije slao crtice i uspomene kao što je *Mal' što nismo vašarili* koja pruža vrlo zanimljivo svjedočanstvo o staroj Subotici.

zkvh.org.rs

MAL' ŠTO NISMO VAŠARILI . . .

Ja i moj pobratim Velo čuli smo i čitali smo kako su vašari subotički čitav sabor svakojakog naroda: sav se svit o njima u Subaticu žuri kupovati brana, kabanica, kastrona, spona, papuča.

— Jedanput ćemo otić — rekosmo — da Suboticu i njezin vašar vidimo.

Godine 1892. približavao se »sridnji« subatički vašar. Dođe mi pobro Velo, pa me uzo napastovat:

— Hoćeš li da iđemo u Subaticu, bit će vašar?

— Ne marim — rekoh ja i bi svršeno da ćemo ić.

Velo je nagovarao u našem selu i druge koji su obično rad društva na svašto pripravni, al su mu svi dali košar.

Dakle, samo ćemo nas dvojica ići. Nismo, doduše, imali ni mi nit prodavat nit kupovat, al smo željni bili vidit bilu Subaticu, htili smo uživat bučnu suriju, koja se na njezini vašari u glasovitom obliku prikazuje, o kojoj se toliko pripovida.

Kad svanula nedilja, koje se vašar počimao, ja se i Velo — kako smo se dogovorili — krenusmo na koli, u rano jutro.

Bili bismo se mi il na njegovi il na moji konji krenuli, al pokle je i njegov onaj s desne strane nigdi ošantao stoga smo sudili pa s te strane moj livi bude upregnut. Pa malo što se nismo pokajali. Jer kad smo već blizu Subatice grada bili, umalo je bilo što se zbog mog nestašnog riđana nismo na subatičkom takozva-

nom »somborskom« kamenisanom tisnom drumu u niku nezatrpanu hendečinu strmoglavili. Umalo je bilo što nismo prije vašara vašarili...

Al naučni smo mi, ja i pobratim Velo bili kola izupravnit i konje nanovo uprezat. Tu smo mi pogibelj strmoglavljenja odmah zaboravili, čim su nam poslušna čeljad gostoljubiva domaćina u subatičkom Novom selu kapiju otvorila.

Kad smo utirali kola u avliju, nazvali smo lipo »hvaljen Isus«, našto nas domaćin uvede unutar i ponudi da sidnemo. Toga se podneva nismo nikud s konaka nit mogli nit htili kretati.

Slideći dan, kad smo se ja i pobratim Velo podigli malko po varoši razgledati, onda ti je već svud, po cilom unutarnjem gradu bio čitav, pravi vašar. Ele, brate, to ti je bila prava izložba naroda, živina i rukotvora svakojakih...

Izveo nas najpre tisni niki sokačić na pijacu kraj »velike« crkve. Tu su bili smišteni stolari, kanabdžije, zdilari, staklari i kašikari iz gornje Madžarske. Nismo brojili (i ko bi izbrojio toliku silu!), koliko je od koje vrsti bilo, al smijem reći, onako da nam je cilo selo s nama došlo, ne bi bilo pobune nit bi se magadilo... A onako da su sve volove i škopce poklali, što smo po vašaru vidili kotlova i drveta, mogli bi silni čobani i govedari po vašaru za sve vašardžije pridosta paprikaša za čas pripraviti. I konja je bilo valjda ko nikada; također reklija i druge odiće. Što nas je tamo bilo, svaki bi se mogao bio zaoditi i svaki bi mogao po jednog dobrog konja dobiti poda se.

Al je ipak — mislim — najviše brana bilo. Od somborske kapije, do Zlatnog jelena s jedne i s druge strane: to je sve sama brana, sadivena jedna više druge, ko kakav zid visok i debo. Ta valjda je svaki Subačanin sve po dvi morao uzimati... Vele, svaki Subačanin kroz brane na vašaru prođe i po više puta. Tude smo se i mi — zvonilo je već podne — sastali s našim domaćinom, baš kad je za dvi kaparu plaćao.

— Dico — reče — čekajte, pa ćemo zajedno, podne je, tribat će već k domu da štogod zahitimo.

zkvh.org.rs

Kući smo išli putom kuda je valjda najviše trgovaca vodilo kljusadi. Pa smo čas morali paziti da zgaženi ne budemo, jer Subačani bisno tiraju; čas pak moradosmo motriti da nas koji kandžijom ne dohvati: i to ćeš, ako si na smetni, na subatičkom vašaru lako dobiti.

Posle užine i posle podne, meni i Veli dođe u glavu, ta moramo gdigod malko i svirke slušati, jer to se zna da se na subatičke vašare ne samo iz okolice nego čak iz Srema i iz Beograda srpskog sakupe guslari, gajdaši, tamburaši, harfiste i muzikanti — remekovati i sriću probat.

Pridveče, kad se smrklo, čas dva: eto nas dvojice u niku, ko što se kaže, elegantnu gostionu, di je bilo prave gospode i varošana pravih i di je krasno gudilo gudalo povrh tankih žica hegeda ciganskih. Ni na što se nismo imali potužit, al nam dalje ostat ipak nije bilo milo: želili smo mista di bi i bunjevačke svirke mogli čuti.

Opet čas dva, eto nas u nikoj prostranoj pivari di su momci u uniformama obučeni tamburicom služili mnogobrojnim gostima.

Kad onaj s tanjirom obredio po gostima, Velo mu reče:

— Volio bi da mi se bunjevački svira.

Opet čas dva, momci krasno zasvirali: »Brez tebe draga, ne mogu«. Ne tajim, i ja i moj Vele tu pismu poznavali smo, čuli smo je i svirat i pivat i više puti otprije već; al ovaka nam se lipa još dosad nikad nije činila ko sad usrid bile Subatice. I slika lipša postaje u bogatom okviru, i divojka je krasnija u pomodnoj opravi, pa i pisma nam ugodnije mora opojit grudi kada je u gospodskoj pivari pivaju.

Što su momci dalje svirali i kad su pivati uzeli: »Ti si moja — moja — moja, a ja sam tvoj!« — i ja i Velo stadosmo sve bolje pijuckati, ko da nam se i vino osladilo bilo, isto kano varoško ukusno bunjevačko pivanje.

Nuto kao da nas svud pogibelj pratila! Nismo još ni drugi špricer ispraznili, al ti se niki gospodar »Janika« i niki gospodar »Stevo« zbog pisme srepili, te se čisto negospodski stadoše između pivarskih astala hrvati i čupati potpunim, naklatim bisom.

Svi gosti i gošće poskakaše ko je di bliže smotrio izlaza, a i nas dvojica. Velo naprid, ja za Velom pa spopali klobuke i mange... drukčije može bit, e bi još nezgodom vašarili.

Kad smo se na ulici, na asfaltu malko pribrali, i stali mislit šta ćemo, baš blizu fenjera plina (gas), susrio nas niki mladi gospodin, od kog smo upitali koji put vodi odvud u Novo selo i sebe pridstavili mu da smo sa strane. On sasvim pogospodski pružio desnicu i reče:

— Ja sam gospodo Stanko Orčić, izvolite...

Pitao on nas kako smo proveli, a mi njemu pripovidali kako što mal' nismo nastradali.

— Hm — uzo on — ta u Subatici niko pivat ne zabranjuje — i odmah otpoče: »Ti već spavaš Milko moja, tebe grli laki san!«

Kad će on nama kući pomoć, a mi ćemo njemu pivat pomoć, te stadosmo i mi tanko, glasovito ko i on, sve su ječile dvokatnice i novi asfalt.

Moglo je već bit oko ponoći. Na ćošku prid nama stajala dva čovika kao da su nas čekali. Kad smo sasvim do njih stigli, jedan nam reče:

— Gospodo, o ponoći nije slobodno pivati sokakom!

— Ko meni zapovida? — rekne Subačanin.

— U ime zakona ja vam zapovidam! — odgovori čovik u redarskoj uniformi.

— Nama ti nećeš zapovidati — opet će Subačanin, te udri još glasnije pivati.

Al tad se otpoče čitava potira. Redari za nama a mi pobiž isprid njih. I gospodar Stanko Orčić je bižo, a pivanja — naravno — nestade. Dobar komad smo se tako ustrkivali. Međutim, gospodar Stanko se i dotiravao. I sva srića, što se jednom oružaniku kapa za niku granu zapela i pala na zemlju, jer inače ne zna se, ne bi l' sa Stankom Orčićem i mi kakogođ kaparisani bili.

To nam je treća sreća bila, što mal' nismo vašarili. Zato smo, čim smo kući stigli, konje u kola pa zbogom Subatico.

Od to doba se u Subaticu još nismo ni ja ni Velo spravljali...

(1893)

zkvn.org.rs

Fra JESSE KUJUNDŽIĆ (1848—1903) rođen je u poznatoj subotičkoj obitelji. Nakon završenog studija stupio je u franjevački red i otuda mu redovničko ime Jesse. Svi su izgledi da je njegova popularnost u narodu bila nepoželjna u očima tuđinaca, te je bio uklonjen iz Subotice vješto iskonstruiranim intrigama, o čemu svjedoči i »Nevenova« informacija: »Stari rodoljub koji je nedužno kroz spletkarenje subotičkih bekrijah iz Subotice krenut, primišten u Jászberény za gvardijana tamošnjeg samostana franjevačkog« (str. 164, 1893).

U početku je pisao isključivo poučne pripovijesti, kao na primjer: *Tuđe dobro povrati, Glavnina i kamata;* zatim se nađe i po koja humoreska iz vojničkog života *(Dositio se),* a i društvene novele *(Oholica* i *Sirotan)* u kojima daje zbiljsku sliku propadanja hrvatskih obitelji u Subotici ili društvenu kritiku neljudskih odnosa posjednika prema slugama. O tome sirotan Ivo Ivić priča: »Mnogo sam radio, malo sam dobivao jila, a često sam bio šiban, te govorahu da nisam zavridio da me sunce božje ogrije« (str. 161, »Neven«, 1888).

zkvh.org.rs

DOSITIO SE

Davno je već reko braca Pero da vojnički život ništa ne vridi bez ključa od kasarne. Pa pravo i ima.

Jer ako je kasarna na primer u gornjem, a mijana u dolnjem kraju grada, iz tog se nepodgodan posao mož' dogoditi kad mirozov zateče vojnika za čašom, pokle dok on ne odžuri do konaka, vrata već mogu biti zaključana.

Ko što se to dogodilo jedanput s našim kum' Đukom.

Teško se znao rastati sa čašom dolibašom, te kad je stigo prid kasarnu, vrata već zabravljena biše.

Šta će siromah? Stao, ćavira oko kasarne, kao mačka oko vruće kaše, al ne zna kako bi mogao unutra. Na to straža ga opazi i drekne:

— Stani! Tko si?

— Dobar prijatelj — odgovori Đuka, jer u straži upozna baš braca Peru.

— Gdi si ti u ovoj kasnoj noći, kume Đuko? — upita ga Pero.

— Malo sam zakasnio, jedna me čašica zadržala...

— To ja razumim, al šta će biti sutra? Pet dana sigurno!

— Samo kad više ne bi bilo!? Al kako bih mogo ja obići kaznu!?

— Tu već ne obiđe.

Đuko se duboko zamisli, zatim reče:

— Znaš šta Petre, ti se razboli i sidi u »Šildhaus«, a ja ću tvoje oružje osamarit na se, te kazat ću da sam prije mirozova bolesna zatekao i izminio.

Pero skroz razumi Đukinu namiru i pošto dobrom drugu valja na uslugu biti, načini se bolestan, a Đuko se oruža i stane na misto straže, koja onde u ime cara stoji.

Vrime je prolazilo, odbije jedan, otkucne drugi i treći sat; Đuki je već dosadilo pod oružjem... U te mire čuje se bat čeljadeta, on prizove k sebi mimohodeća čovika i zamoli ga da prijavi na stražari vanjskog bolesnog čuvara i zamoli drugog na njegovo misto. Ujedno pak rekne da jedan vojnik stoji na straži i pazi na bolesnika. Ove poslidnje riči osobito je naglasio Đuko.

Kroz četvrt sata dođe desetnik i dovede novu stražu, Đuko pak uhvati oboljena (?) komorata ispod pazuha i odvede ga u kasarnu.

Ujutro dok ličnik ne dođe, Đuko ganutljivo ispripovida časniku kako je on još *prije mirozova* naišo na bolesnog Petra, te znajuć zakone vojničke, po kojim nije slobodno stražu bez katane ostavit, zastupi on bolesnog stražara... To je Đuko tako višto pripovidio da je časnik sve povirovao.

Za to vrime stiže ličnik. Izvedu prid njeg tobož bolesnika, pipa mu žilu na ruci, gleda jezik — i tako iznađe da je bolest jur na izmaku. Zato priporuči samo jedan dan odmora.

Kad je sutradan došao ličnik, Peri već ni brige, zdrav kao jabuka a gladan ko kurjak, jer nije ni bio bolestan. Ličnik je bio zadovoljan, što je lik pogodio i reče:

— Vidi se da je odmor pomogao...

Đuko je mislio, no sa tim se hvala Bogu ova stvar dobro svršila.

Al ne tako.

Za ovaj slučaj dozna čak »Platzkomandant«, te kroz nedilju dana stiže od njega pismena izjava, koja sadržavaše pohvalu Đuke i glasila je ovako:

»Prost vojnik Đuko Petrašić, malko prije mirozova dolazeć u kasarnu, nađe određena stražara jako bolesna, koj nije mogao svoju dužnost ovršivati. Svisno shvaćajuć vojničke dužnosti, priuzme on službu i nastavi stražu do izmine.

zkvh.org.rs

Ovo junačko dilo dopalo se i na višjem mistu, zato se ovim javno pohvaljuje i ujedno za slideći primer stavlja se vojnikom.«

Sutradan u podne junak (!) Đuko pristavljen bi časništvu i nagradu baš od samog đenerala dobi pet forinti.

Al jedva je čekao da se časnici raziđu i odmah ode k Petru i reče:

— Pokle si mi u pomoći bio da zaslužim pet forinti, hajde sad pa ćemo zajedno to popiti — al na mirozov da smo u kasarni.

(1890)

OHOLICA

Tko bi znao, zašto je osamnaestogodišnja Marica ohola bila!? Da li je lipota tilesna, il bogatstvo roditeljah, il baš krivi odgoj bio povodom njene taštine: to bi teško bilo pogoditi. Dosta je to da je ona veoma ponosna, al nije takva uvik bila.

Istina ona uvik bijaše krasna, zato su je roditelji »pravim anđelkom« prozvali. A i zavridila je, jer bijaše mala Marica dobra, poslušna i ponizna. Dakle onda još ne bijaše ohola: ne, jer nije ni znala da je lipa; također ne zna kakav upliv ima lipota na ovom svitu. Bila je ona čedna i priprosta, često je pohađala crkvu i tamo skrušeno molila.

Pa ljubio je nju svatko, bijaše bo ona ljubavi vridna. Jer nikog prizirala nije, sa siromašnijim curicama tako se igrala kao sa svojim sestricam, a i milosrdna je bila prema njim. Tko je dakle ne bi ljubio?

Vrime leti — Marica navrši dvanaestu godinu, kada ju žalosni udes snađe: izgubi svoju rođenu majku.

Teta se primi Marice, al krivo je nastojala ispuniti želje brata. Ona je vodila Maricu na veselja, sjajne plesove, da se tobože privikne kolu, u kojem bi imala posli živiti.

Marica s prva težila je za očevim domom i za svojim drugaricama, nije se znala prikloniti velevaroškoj modi . . . Al mlado srce je kao vosak, kakvi lik hoćeš, možeš u njeg pritisnuti.

Zaboravi ona za kratko vrime molitvu, ostavi crkvu, jer teta joj govoraše da je crkva samo za babe, misto

zkvh.org.rs

molitvenika čitala je ljubavne pripovitke, s jednom ričju posta izobražena divojka po *današnjoj modi.*

Odlazila je i u školu, al ne kakvu kršćansku, nego u takovu bezvirnu, gdi su učenice učile i tilovižbu, a misto vironauke su pikantne pripovisti.

Teta je zadovoljna bila napritkom Marice...

Mnogo otrovno štivo priruši srce prije čedne divojčice.

Sad vidi Marica da ona nije već mala curica, njezina lipota privlačila je ni samo svakidašnje umrle mladiće, nego još i »naslovne« barune i grofove (propalice), na što je teta osobito upozorila.

I ovo nju još većma zbuni; znala je da je lipa, al htila je bit još lipša: pooholi se.

»Draga moja lipotice«, reče joj jednoć teta, »u veoma sam neugodnom stanju zbog tebe, jer i barun Zagorac i grof Propalić živo se za te zanimaju, te u zvizde kuju tvoju lipotu: gledaj, pa se umiljato ponašaj prama njim.«

Marica primi savit svoje tete i tako se višto ponašala da sa svojim čarnim očima sve udvornike baš zanese...

Otac Marice za sve ovo nije znao ništa: istina nikoliko puta pohodi svoju kćerku, al to kratko vrime trajaše, za koje nije mogao svašta razaznati; a sela, kad mu je vrimenom pisala, nije znala dovoljno hvaliti lipu Maricu, što je otac, naravno, povirovao.

Tim više bi iznenađen, kad Marica ispunivši osamnaestu godinu vrati se kući, al ne sama, nego s tetom i s grofom Propalićem.

Još većma se čudio narod promini Marice, jer ona, koja prije svakom bi draga, zbog svoje priprostosti, sad se ukaza prama svakim hladnom i oholom.

Al tim bolje je ugađala grofu, koga je već za svog muža držala i blaženu budućnost si prorokovala uz bok njegov.

Dobro su se osićali na selu, veseli su bili — al samo njih troje, jer otac je išao za svojih poslovi. Al to je samo dotle trajalo dok teti ne panu u pamet velevaroški sastanci i grofu svoji drugovi, i onda sude povratit se natrag.

Nu teta čitavom poplavom laskanja opkoli brata, koji i najposli dozvoli da mu se jedinica vrati s tetom. Marica se sad srićna i blažena osićala. I ovaj povratak u pristolnicu bi uzrok žalosne budućnosti.

Kad se vratiše u grad, svud se već govorilo o grofu i Marici kao zaručnicima; i ovo bi sasvim naravno, jer grof ne samo da je svakidašnji gost bio kod tete nego je još tetu s Maricom i na selo otpratio.

Ova vist razveseli tetu, jer bi ovako njezinoj Marici a po njoj i sebi dvorovi višjih krugova otvoreni bili. Radovala se i ohola Marica, jer ovako izgled bi još većoj oholosti. A nise ni siromak grof protivio ovoj visti, jer ovim putem nadao se dostignuti lip posid; zato svečano isprosi lipu Maricu. I ona odmah privoli njegovoj volji, obeća da će poći za njeg, na što teta da svoj blagoslov.

Al šta će reći moj otac? progovori Marica, on se zaista srdi kad ne odgovara na list u kojem sam mu ovu moju nakanu javila.

I zbilja Maricina slutnja ne bi prazna, jer otac joj strogo zabrani udat se za grofa Propalića, ujedno zapovidi joj kući se vratiti da mu bolesnom bude u pomoći.

Zapanjene stojahu teta i Marica, pročitavši list očev, te misliše se kako da sad iđe kući kad stoji na pragu svoje zemaljske sriće!?

»Tko zna je li u istinu bolestan ti otac«, reče teta, »može bit da te samo plaši da ti tvojoj srići stane na put!«

Ovaj divan veoma ugodi Marici, koja i tako ne hti poći kući, i ostane kod tete.

Otac ju za to vrime čekao i čekao, jer ozbiljno teško bolovaše. Al zalud. Napokon pokle je bolest opasna bila, pošalje ličnik Marici svojeručno pisano pismo, u kojem joj javlja da se požuri kući, ako hoće oca još živa viditi.

Sad je već Marica povirovala, što prije nije i odmah se spremi na put; al prispivši kući, oca već u smrtnoj borbi nađe, još bio je živ, al nije znao govoriti, samo mu sažaljivi pogled govoraše iz kojeg je ona oštri ukor čitala.

zkvh.org.rs

Posli smrti oca, misto da je kajala pokojnog, radovala se što joj sad nitko ne stoji na putu da se s grofom vinča. Tako i bi. Posli smrti oca što prije bi obavljen pir, na kojem ne znaš tko se osićao najsrićnijim: teta, barun ili udavača?

Barun posli vinčanja odmah latio se uređivati posid svoje supruge, ne bivši zadovoljan sa dosadašnjim gazdovanjem. Nakupovao lipih konja, mnogo strojeva, krasne vrtove nasadio i uvik otvorenu kuću držao za goste. (Tako je isto svoje vlastito dobro potrošio.)

Marica se srićnom smatrala, kako ne bi? Nikad nije radila ništa, a svaki joj se umiljavao, svaki ju uzveličavao i sa svojom bajnom lipotom staro i mlado za sobom povede. U ovakom raskošnom mamurluku življaše od dana do dana, misleći da će uvik tako biti.

Al drugo bi zapisano u knjigu života. Raskošan život proguta sav prihod dobra; dvi-tri godine, što se nije moglo iz prihoda nadoknaditi, nadomisti veresija; dok napokon i to se vrilo začepi. I zavlada u obitelji zlo.

Barun ohladnu u ljubavi prama svojoj suprugi, na što ga ova počela koriti da ju samo zbog blaga oženio, i pokle je sad toga nestalo da je se hoće otresti.

I pravo je imala; pa da ne bi zaslipljena davno bi već to uvidila bila, sad joj se otvoriše oči — al kasno.

Sva imovina dođe na dražbu...

A barun da raskrsti s Maricom, čije je samo blago volio, ujedno ne bude prisutan kod dražbe, jedan dan ode od kuće da se više nikad ne povrati.

Posid bi prodat i promini gosu. Marica osta u velikoj žalosti bez muža i lipe imovine.

Ovom se pridruži još teška bolest, koju je raskošnim životom si naprtila, pade u krevet da se više ne oporavi.

U svojoj boli često je mislila na svoju prošlost, često se spominjala svoga ditinjstva te pomisli kako ju mila majka mudro učila i svitovala, pa uzvapi: »Barem da sam primila majčine dobre savite!«

Želila bi ono ditinsko doba, al je već kasno bilo, jer zdravlje joj neizličivo potkopano biše, dok jednog dana u dvadeset četvrtoj godini svoga života priseli u vičnost sirota Marica.

(1888)

NIKOLA KUJUNDŽIĆ (1861—1906) je rodom iz subotičke ugledne obitelji. U rodnom je mjestu završio srednju školu i još kao đak ističe se u radu »Pučke kasine«. Prekida studij filozofije u Budimpešti da bi prešao u Kaloču na bogosloviju. Kao svećenik Kujundžić je služio u neposrednoj blizini svoga rodnog grada u kome je razvio književnu aktivnost nakon prelaska »Nevena« iz Sombora u Suboticu.

Kujundžićeva suradnja u »Nevenu« primljena je s naročitim oduševljenjem, jer je svaka njegova pjesma ili pripovijetka naišla na povoljan odjek i u redakciji i kod čitalaca. Njegove novele inspirirane su kompleksnijim likovima iz naroda, kao što su: *Dida Kojica, Dobro dite, San materine maze.* Uopće, sva njegova proza pisana je u duhu narodne pripovijetke, protkana biranom komikom i folklornim humorom.

Prevodio je kraću prozu s njemačkog i francuskog jezika. Urednik »Nevena« Mijo Mandić ga je stalno bodrio na suradnju i kada Nikola Bučilović (pseudonim N. K.) ne bi poslao svoj književni prilog, obično je dobio kakvu javnu poruku kao na primjer ovu: »Što ne bučiš da u Nevenu odjekuje tvoj glas? Ti se samo kladiš uvik«, ili: »S tvojim umotvorom ukrasit ću sičanjski broj. Dotle još štogod zbubaj.« Ovakvih fragmentarnih osvrta i poruka uredništva suradnicima nalazimo u svakom godištu »Nevena« i predstavljali su jedini oblik književne kritike u regionalnoj književnosti.

zkvh.org.rs

DIDA KOJICA

(Starovinska lakrdija vika novoga)

Gdi je ljudi mladih zdravih il starih kremenitih više zajedno, tamo ako se donikle i mirno i ozbiljno koješta raspravlja, al donajposli svagdi mora biti ma i najmanjeg podbadanja il lakrdisanja. Bili oni na pijaci, bili oni pod suhajom; bili na roglju il na brdu, pa baš i prid crkvom.

E — takvog je podbadanja i lakrdisanja bilo (jedanput!) i na klupici dide Kojice.

Moj štioče dragi! Ta je lakrdija sasvim starovinska — vika novoga. I ko je požudan to upoznati, taj mora prije svega upoznati didu Kojicu i njegovo društvo. Ko je on; ko li su mu drugovi; kakve su nature; kakvi li su delije?

I. KO BI TAJ DIDA KOJICA?

Zvao se je dida, i bio je dida. I bilo je zašto, jer je već imao unučadi, ko što ima u proliću pilićah.

Imao je i side kike u glavi, al još nije bio »sida glava«, kao što to obično »dide« prolaze. Dida Kojica je istom bio prosid kao kakav »čiča mali«.

Da li je bio Kaćmarac il Šokac: to nije slobodno znati.

A ni to se ne zna: je li bio Bugin il Mudrin...

Bogataš bio nije nikad. S bogatašima se je ištom pazio. Al nije bio ni puka sirotinja. Već je on bio od

onih, koji imadu kućicu, imadu koji lančić zemlje, i imadu društva, ko jim poslove posvršiva; te nit moraju radit, nit baš i rade.

Nije bio običan (a nije ni mogao) praviti sofre. Al zato je uvik imao za se u našaranoj, pletenoj butelji rakijice komovice, a na ormanu koji samunčić mekanog krušca.

Nije bio krupan, nije bio golem već nizak, sitan al čvrst, ko gvožđe, zdrav ko puce.

Baba mu je još živila: čudo pogan stvor. Po katkad je među njima i »grmljavine« i »pucnjave« znalo biti. Al se nikad nije znalo: je li dida povezan, i je l' je na babinoj glavi šešir. To se minjalo, kako se junačka srića obično minja. Uvik je to bilo: »kad — kako!«.

I kako ste čuli, braćo, za staro čeljade koje za staru čeljad ne mari, takav je bio i dida Kojica. Nije mogao ni smislit te se sa starcima družit. Samo uvik s onima, što su još ljudi mladi i jaki. On se još držao uvik — za mladog.

A mladi su ga volili. Uvik su se na njegovoj klupici kupili. Uvik su se s didom Kojicom šalili. Oni svi a dida Kojica sam. Kad su oni didu nadvladali, onda su oni svi pravili graju. A kad je dida Kojica njih sve sam smoto, onda je opet on sam za njih sve znao činiti graju i galamu. To se je tako događalo kad god su oni mlađi imali od posla kad k njemu dolaziti.

Svakog sveca, svake nedilje!

I još poslenog svakog dana, kad god je ljude kiša prije podne s posla rastirala, a posli podne nisu mogli na posao.

II. KO SU DIDE KOJICE DRUGOVI?

Doduše, mnogi mu se baš nisu na divan kupili. Ṭamo su bili obično sami takvi, koji nikad neće umrti, to jest, koji nikad neće ostariti, kao što nije ni dida Kojica; — i koji su znali, ko i dida Kojica, svako podbadanje dvostruko podbosti.

Tamo su bila njih tri Benina. — Oni su znali sve, kako j' koji iz sela po vašari prolazio.

zkvh.org.rs

Bila su dva Lamburina. — Ta su dva opet znala sve drotare i pendžerlije, što su u selu ikad konak imali i kod kog su ga imali.

I još je tamo bivalo njih pet Brobuščevih. — Ti su opet najvolili podizati (pa spuščat) one ljude, što se sa ženom ne znadu udesiti, il koji ko da nisu muški i ko da jim nije šešir na glavi.

To je bila obična skupština. Oni su sami imali reda i oni su sami divanili, kao »keveti« na peštanskoj skupštini; a oni su se drugi kupili, slušali, smijali i ćutili, jer drukčije odmah kući pa s — kvrgom (ko i na peštanskoj skupštini!).

Svaki je imao koječeg u skupštini, čim su ga prošpotali, al najviše je imao najstariji, to jest: dida Kojica. Pekli su ga i s njegovim iroš-vašarima, pekli su ga i s njegovim Kum-drotarima, i još koječim drugim — istina, al najčešće i najvećma s njegovom čudo poganom babom.

Za te je njihove sastanke već skoro od počela cilo selo znalo. Sve je selo volilo znati: kako j' koji divandžija prošo; a najvećma — šta je dida Kojica odadro, šta li je na vikovitu uspomenu vridno učinio. Dida Kojica je dakle uvik na vrhu ostajao.

A i znao je koješto izmajstorisati. Što je on izmajstorisao lakrdiju nedavno, te je takav konštuk, kakvog valjda ni on više neće biti srićan zdesiti.

III. KAKO SE TA LAKRDIJA ZAVELA?

Baš se za nediljom dvostruk crkveni svetac svetkovao. Litnje je doba bilo — dugi dani — dokasni sastanci.

Drugovi su još poslidnje veče poodlazili didi Kojici na klupicu. I čekao ji onda dida Kojica čak od litanije, pod dudom u hladovini na samo mudrujuć. Nije ni u mihani bio. I već se je stao ljutit, jer su one druge divandžije koje po poslu, koje po mihanama malko zaostali.

Malko su kasnije dolazili, neg obično. E — al i kuražnije, neg obično. Kad su prvi stigli: Benini i Lamburini, već je bilo posli šest il sedam sahati.

Dida Kojica je odmah saletio: on bi se već odavna inatio! Al još se nisu dobro zainatili, oko pozdravljenja, stigoše najedared njih svih pet Brobuščevih. Iz velike mihane. Nakvašeni!

Ha! To je dida Kojica baš i čekao!

Već jim unaprid kroz prkos drekne: »*Jesu l' to pijančure, što po sutonu iđu iz mihane? A sutra jim rano valja na salaš!*«

Sav sokak je od didine dreke zazvonio. Sav sokak je doznao: sad će se skupština kod dide Kojice otpočeti. Ko kad crkvena sva zvona udare, pa svit doznade da se sveta misa otpočima.

Među drugovima divandžijama i lakrdijašima se ritko gleda da se koji ne nađe uvriđen. E, al su ovi ovde didu Kojicu, obično, štedili. Znali su da mu je svašta slobodno reći: i da mu je baba ćorava... i da mu je baba gluha... i da mu je baba šantava... pa su ga sa tim i žegli. A znali su samo mu to nemoj reći: da ga je baba povezala. Pa mu to dakle nisu htili ni reći — obično! Da se dida Kojica ne nađe uvriđen, il ko — uvriđen!

Al sad, jer su Brobuščevi bili »nakvašeni«, dida Kojica sasvim neobično prošo. Takim mu se najkuražniji Brobušak u onu maloprašnju rič prkosnu uteče, i kao da ga je ožegao, govoreći: »*Ej, siromah dida Kojica! Ti misliš da je i Brobuščima žandar za leđi!*«

A dida, ko kad ko cilu ljutu papriku zelenu pojide te se čestito opapri i zapuri, onakav zapuren đipi upravo vraticama avlijskim, pa biž, unutar od društva: tako su ga zabridile riči Brobuščeve!

Nij' im rekao ni »zbogom«, ni »lahku noć«, ni »smrzli se«. Ama baš ništa.

Drugi bi se ljudi na ovaj način već omrazili. Bre, u ovom se društvu to znalo otprije da tu nema nikakve omraze. Već samo da se je dida podbio i da je (ko i drugiput) pobigao. Svi su znali da je to od dide istom obsina i da se je istom načinio ko uvriđen. Samo da jih se lakše oprosti. A on će to njima, kadli-tadli dvostruko isparirat (izjednačit).

Eto tako se lakrdija zavela.

zkvh.org.rs

IV. LAKRDIJA ISTA

I jest izjednačio naskoro. Odmah sutradan, kad su isprid njegove kuće na salaš prolazili. Izjednačio jim kao što nikad dotle.

Na sriću — nikog mu od čeljadi nije bilo kod kuće, zaostali su gdigod na proštenju. Dida je dakle legao s babom u stražnjoj sobi, al je priko noći dva-triput morao izlaziti u dvore i ulaziti u pridnju sobu. Obadva puta je napolju gledao koje je vrime (da ne izmaknu Brobušci!), i koje je babin krevet (izbirao je najveću babinu perinu!) a babi je govorio da će obić to malo siromaštva.

Poslidnji put već kad je izišao, onda je već prid zoru bilo (onda se iđe iz sela na salaš). Kad ga baba pitala, kud će? Sad joj rekao, napit će se u pridnjoj sobi komovice pa će se onda Bogu pomoliti. Istom je posli kadgod vidila baba, kako joj se dida Bogu pomolio, kad se je na graju probudila i kad je ustala!

Evo ovako se je pomolio!

Unišao je u pridnju sobu, izvukao je najširu i najčistiju perinu iz babinog kreveta, zaogrnuo je te u njoj prid avlijska vratica sio na zemlju (sasvim ozbiljan). Isprsio se i nevišt se činio.

Kad su Benina i Lamburina dvoja kola prolazila na salaš, dida Kojica je, kao mlad momak, u perini vrišak ustao. Te se je zatrapavao... te se je zaogrćo... te se je namišćao... Samo da Benini i Lamburini opaze da je on u perini babinoj, da mu dakle, žandar nije za leđi baš!

U te su se mire primicala i dvoja Brobuščeva kola. I u svakoj koli po dva Brobuška.

Čin ji opazio dida Kojica, opet će, kao mlad momak, u perini vrišak ustati. Kad se izupravnio, pa će se ispod pendžere uzet šetati: da vi'š, kako se kočio i kosirio! Kad su isprid njeg prolazili: da vi'š kako jim se u perini poklanjao... da vi'š, kako im je šeširom i rukom gospodski mahao! I dok god nisu prošli, uvik je (ko da će ji ujist) ujidljivo režao: »Hm, Brobušci! Kome j' 'žandar' za leđi?«

Bio je na salaš poslidnji išao peti Brobuščev. Onaj isti, što se didi Kojici onako nemilo utrčao u rič. Kupovao je klinaca, pa je zaostao od kolije.

Hah! Čisto se didi Kojici obadva obraza od radosti sinula, kad ga je vidio gdi pišice prolazi. Al je huda srića Brobuščeva što je baš sad morao zaostat pa — pišice.

Jer čim ga je dida Kojica opazio, odmah se didi prosida kika kostrušila na glavi ko u kakvog zubatog nerasta, odmah mu se oči zakrvavile ko u kakvog rogatog bika, odmah đikne kao kakvi bisneći ris... Bisno spopadne s leđa perinu babinu, te je stade plesti u dvoje, pa ti pletenom perinom babinom mog Brobuška (kad je prolazio) udri... pa udri... i po šiji i po ušima i po leđi i po plećima... pa za njim... za njim... te za njim dida Kojica... pa ga mlati smlaćaj... i omlaćaj babinom pletenom najčistijom perinom...!

I jedva se Brobušak »nakuražen« uteče... jedva ga razlarman komšiluk od dide oprosti... jedva didu Kojicu umirili... jedva ga naveli da se kući vrati i da se mahne već njegovog lakrdisanja... jedva se dida dao utišiti da već više ne đipa i da već više ne viče sokakom: »Aaa Brobušak! Kome j' 'žandar' za leđi!«

Nit je on gledao, što će babi jedna perina nestati; nit — što je svud po sokaku babinog perja; nit je gledao što ga smiju, nit što ga ruže, nit što su se svi u kraju strčali; a to je opet baš i htio da se ta lakrdija upamti i da se uvik znade: da didi Kojici ne stoji »žandar« za leđi!

V. KRAJ LAKRDIJE

Kad se dida izbisio i smirio, onda je sio lipo, napio se rakije, i iskao od babe ručak kao pravcat pravedan.

A kad se je naručao, onda je izišao na divan, kao da to malopre nije ni moglo bit drugačije, već baš tako, kako je — i bilo. Kao što mu je to pripoznao i Brobušak izlakrdisan. Jer da se dida Kojica nije Brobuška naperinovao (to će reći: perinom namlatio) još bi ga Brobušak većma peckao, al ne babom, već — perinom!

(1888)

zkvh.org.rs

STJEPAN GRGIĆ KRUNOSLAV (1836—1914) rodio se u Vancagi, na području Bajskog trokuta. Iako imađaše samo pučko obrazovanje, on je doživio pedesetogodišnjicu svoga književnog rada koji je započeo svojom suradnjom s prvim preporoditeljem Ivanom Antunovićem da bi kasnije nastavio taj rad i s književnicima Subotice u »Nevenu« i »Danici«.

U prvom periodu svoje književne suradnje u »Vili« Grgić se javio originalnim i prijevodnim pjesmama, dok je prvi kraći prozni prilog objavio u »Nevenu« 1887: *Tko piva zlo ne misli.*

Grgić je pisao svoje novele na poticaj Mije Mandića a pod utjecajima književnog rada Ivana Antunovića i usmene književnosti. Novele i novelete pisao je sve do svoje smrti tako da su neke od njih po stilskoj jednostavnosti i zanimljivosti fabule ljepše od Mandićevih. Grgić je također naglašavao didaktičnost u svojim novelama kao npr. *Zašto ne ide Katica u bal,* a i u prozi sa suvremenom tematikom *(Priča o srići).*

zkvh.org.rs

PRIČA O SRIĆI

Sunce bijaše već pri zalasku kad na krstopuće stiglo četiri momka. Bijahu veoma utrđeni. Kraj puta stajala česma, te kano da je nuđala svoju frišku vodicu.

— Čujte braćo! — oglasi se jedan — dobro će bit ovde počiniti. Ima i vode, a i lipe mekane travice za počivalište.

— Ni ne tumarajmo dalje — progovori drugi — već bolje da se raziđemo svaki svojoj postojbini. Ta dosadi čoviku to silno pišakanje.

— Istina je — reći će treći. — A sve je uzalud; utaman vandrujemo priko nedilja i miseci, ne dobismo posla ni zaslužbe nigdi, svagdi nas samo tim odbijaju: »Vidit ćemo« ili »Posli!«.

— Tako se vidi — nastavi četvrti — kraj je već tomu da siromah momak u vandrovanju naiđe na svoju sriću. U staro vrime drugi je svit bio. Koliko zgoda možemo čitati, da su mlađi vandrovnici postali srićni. Dakako, danas već nema ni vila ni drugih dobrih duhova, koji bi čoviku u nuždi pomagali.

Ovako se razgovaraše četiri momka; dočim su počeli vaditi svoju poputbinu da štogod založe. Ali nuto, niki se šum čuo bijaše.

— Nemate pravo! Nemate pravo! . . .

Momci začuđeni se poobziraše: tko li za boga divani tu, gdi nikog ne vide!? I eto, opaze u dugoj, ružičasto-biloj haljini s plavetnim pojasom divojku, koja im nastavi govoriti: »Ne brinite se dico, žive još vile, koje su navadne dobrima pomagati. Evo i mene! Čula sam vam tužbu, pa sam došla da vam što pomognem. Samo

što sad već mi nemamo onaku vlast kao nikoć. Vriću dukata i viku bisera borme ne možemo više davati, jer su sad take naredbe kod nas da samo marljive i otmene mladiće slobodno nam zaštititi. A vi kako vidim take ste vrste; pa zato ako bi raditi i učiti htili, ja ću vam pomoći. Najmit ću vas po dobri misti. U jednom gradu imam prijatelja učenjaka, u drugom trgovca, u trećem rukotvorca i obrtnika, u četvrtom posidnika — zemljoradnika. Ovima baš tribaju mladi pomoćnici; ondi ću vas razdiliti među njima.«

Začuđeno slušahu momci lipu zlatokosu vilu. Njezin plan im se dopao; ali su u razgovoru među sobom uglavili da ta osobita služba ne potraje dulje od deset godina, te da ih onda donese na isto misto da se mogu sastati i međusobno ispripovidati: što se s kim dogodilo? A onda će već odlučiti: da li će ju služiti i dalje? Kako li će udesiti stanje svoje?

Dobro! Vila im sve obećala. Obrekla im da iza deset godina u isti ovaj dan, ovaj sat — i na ovo misto će ih doneti; a tada će biti konac njezinoj vlasti. Biti će rišeni ispod njezine čarolije.

Kad se to tako sve uglavilo, odjedared nestane — štono se veli: magla za mnom, magla prida mnom!..., Hop, nek sam tamo gdi bi htio!... U jedan čas nestade momaka, pa kad se veče spustilo, već im ni traga ne bijaše na tom mistu.

*

Vrime teklo i prolazilo. Eto najedanput isteklo deset godina, a k česmi kod krstopuća stiglo četiri putnika. Svaki je sa protivne strane došao, te baš gdi se putevi križaju najedared se sastali. Velike li radosti! A kako ne? Poznala se na okupu četiri dobra prijatelja, koji se od deset godina nisu vidili!

Razviše se svi zdravimi ljudmi, muževnim obrazom, s brkovi i bradami. Lice im bijaše rumeno, život i krpkost odsivaše s njih.

Kad su se od ganuća i uzbuđenosti razabrali, opaziše da uz čemu kraj puta krasni lugoš stoji — i trpeza

zkvh.org.rs

prostrta na četiri osobe. Odmah su se sitili da je to dilo njihove dobrotvorke vile, te nisu ni čekali ništa, već odmah posidali. No uzalud bi i čekali da ih tkogod nudi, ta ne viđaše ondi ni žive duše. Latiše se dakle zalaganja. Čast priobilna u slasni tek im išla. A za njom se na brzo počmu međusobni razgovori.

— Postao sam učenjakom — započme rič prvi. — Moj nadstojnik me je uveo u sve tajne znanosti, a ja sve priučio, jer sam se dan i noć trudio. Nečuvenom hitrinom sa mse naobrazio. Cilo mi biće nevirovatna snaga obuzimala. To bijaše dilo naše dobre vile. Za kratko vrime sam dotirao čak dotle da sam i sam napisao znanstveno dilo o jednom mom iznašašću, o kojem sad sav učeni svit razgovara i rad čega mi se i isti vlastodršci klanjaju.

— O srićna li čovika! — govoraše ostali.

— Srićna!? A šta mi to vridi tako? Uvirio sam se da moje iznašašće, mojeg izuma sistem nije potpun, da je manjkav. To — doduše još drugi ne znadu, ali će znati. Pa dok tu manjkavost ispravim i naknadim, proći će valjda i još deset godina, te dok drugi na miru spavaju i uživaju, mene će danjom-noćom briga trti da ispipa mi izračunam sve, pa da mi izum postane savršenim. Možemo li se onda ćutiti srićnim — ma da mi drugi i zavide učenost?

— I meni je godila srića — produlji drugi. — Postao sam majstorom i velikim obrtnikom. Bio sam dobar radnik. Na izložbi sam se odlikovao jednom važnom rukotvorinom, a sad toliko naručitelja imam da jedva zadovolji msvima. Al mi mnogo dodijava brojna obitelj, kalfe i naučnici. Imam doduše izdašna dohotka, al sam nemiran zbog velikih osnova koje imam u glavi, a nisam ih kadar izvesti. Tomu pothvatu malena je jedna kraljevina, pa ne znam kako da se pomognem.

— Ah, ta tebi je ipak bolje — reče sad treći. — Šta da rekнem ja koji sam trgovcem postao, pa se nepristano moram boriti sa svojimi naticatelji, te svejednako klanjati svojim kupcem? Ta, to ti je biti sužnjem svojeg zanimanja. Istina, promećem silnim novcem jer ga imam u izobilju; mnogo sam ga natekao; al koja mi

fajda kad ga ipak nemam toliko da se od vreve svita uklonim na jedan svoj majurić, gdi bi na miru mogao živiti.

— Ama, mani se majura — nastavi napokon četvrti. — Imam ga ja! Ali da ne moram iz njeg živiti, odmah bi ga prodao, koliko je sveudiljne brige i posla s njime. Sve vištine i mušterije poljodilstva sam proučio i izvižbao. Otimao sam se sve većma za napritkom. Želja me gonila da se odlikujem, te sam zasnovao i započeo *uzorno gospodarstvo.* No kad ću od toga koristi viditi? Pa možda nikada! Onda tako ne radim sebi nego potomcima. Virujte, bolje bi mi bilo da sam ma šta drugo postao.

Dok su se tako pritirivali i svoje doživljaje uzajamno pripovidali, eto najedanput se rasvitli lugoš, te među cvićem pojavi se mlada vila. Nije se ona ništa prominila, upravo je tako dražesna i ljubezljiva bila, kao i prije deset godina.

— Znam čemu se čudite! — progovori odmah. — No čemu bi bila ja vila kad bi ostarit znala?... Mi smo vikom svoju radost nalazili u ljubavi dobrih ljudi. No u njima se mnogo puta privarismo. Eto, ja sam i vama dobro htila, pak kaki je konac tomu: tužba i nezadovoljstvo! Kad li ćete dobri ljudi već razumiti da se srića baš u borbi, u svlađivanju zaprika sastoji! U koji čas bi nastalo vrime da nemate šta više poželiti: u taj čas bi postali pravo nesrićni.

Hvalite, mlada braćo. ako se tužite; vi ste srićni svi. Svaki stališ, svaka struka života ima svoje teškoće, svojih naporah. Nema tu iznimke; i jedna i druga čitavog čovika, trudoljubni i poletni ruku zahtiva. Vi ste se takimi pokazali i dostali ste se lipog uspiha i pobede. Godilo vam i zdravlje i snaga da se do željenog cilja približite. Šta vam onda još više triba?

Bit će vam i odsele sudbina: plemenita borba, priložna i odana radnja, svlađivanje nagomilanih teškoća i neugodnosti.

Pošten i okretan čovik sveđer i svuda nailazi vila pomoćnica. Ali ona samo onom može biti u pomoći, koji primaju dobra nadahnuća. Ljubav k radinosti, dobre vile vam nadahnjuju. Radnjom ne dobavljate

zkvh.org.rs

samo imetak nego i zdravlje uzdržavate; a da to i sačuvate i zaštedite, i to vam ona nadahnjuje. Posluhnite li to, eto vam nova izvora radosti, jer će vas uz mirnu vašu svist i ljudi poštivati — dapače ako u tim vrlinama uznapridujete — i slaviti. Vile vam sve ono nadahnjuju, što se slaže zakonom božjim i pravilom njegovih ugodnika. Komu su drage prave vrline: to je vilin ljubimac.

Na noge dakle! odlučnom voljom i poštenim prignućem — *hajd u borbu!*

Ove zadnje riči velikom je žestinom izrekla. No kad su se na to putnici razočarali bili, njihova dobročiniteljka mahne rukom da se oprašća — i zbilja naglo iščezne, a oni se opet na putu našli. Ele, sad su ojačanom virom spremni uz borbu s većom pouzdanošću krenili opet k cilju svome.

(1899)

IVAN VUJIĆ rođen je u Bajaszentistvánu (Vancaga) — Bajski trokut. Nema iscrpnijih podataka o njemu osim da je svojom suradnjom, vjerojatno, navukao mržnju od strane mađarona i klerikalaca (najavio je satiru i o popovskim nosevima), pa je tako i praktično onemogućen da dalje piše. Naime, Ivan Vujić je napisao uspjelu satiru *Nos* i čitaocima daje do znanja da će ovu temu nastaviti u slijedećim humoreskama, ali od tada ni traga ni glasa o njegovoj bilo kakvoj suradnji u »Subotičkim novinama«. Nije li to evidentan primjer kako su talenti sasijecani u korijenu svojih stvaralačkih htijenja. Da je Vujić imao vrlo razvijen estetski ukus, razgranatu stilsku strukturu i zreo umjetnički smisao u razvijanju teme, to najbolje potvrđuju svi njegovi tekstovi koje je objavio u relativno kratkom razdoblju.

zkvn.org.rs

ČEŽNJA

(Priviđenje)

Posljednji sunčani zraci padaju na široki drum po kome umoran putnik putuje, a nestašni vjetrić prašinom se baca na tanane jele, koje su tako milostivo pružile hlad na sve strane...

Ko je taj putnik?

Čovjek, kome je bog zapovjedio: da živi, da se muči, da umre!...

A šta je taj putnik?

Odgovorit će vam *knjiga*, koju u svojoj torbici nosi, kad je pročitate od korica do korica!...

To je sin slavnog književnika, a on je oca svoga naslijedio... naslijedio je pero i prosjački štap...

*

Približuje se noć...

Povjetarac ćarlija udvostručenom snagom, valjda da putniku natjera na potiljak šešir, koji mu je lice sakrio.

Momčić od petnaest godina!

Još mu nije ni jedna brazda naružila čelo, još mu nisu nausnice probile, al' ako mu u oči zaviriš, vidjet ćeš iskupljen sav jad i bol ovoga svijeta...

Spustio se na mahovinu, a pored sebe položio pero i prosjački štap. Duh mu se šeta po zlatnoj travici, gdje nikakva nogostupa nema!...

I pogleda nebu u visine, pa je molio i preklinjao noć, koja se lagano i veličanstveno spuštala, zamotana u svom crnom plaštu:

»*Hodi da me naučiš pisati krvlju srca mojega!*«

Koga je on prizivao?

On ne zna.

Gle, kako se blista u gustom lišću, kako mu se približuje sve bliže i bliže, osvijetljena nebesnim svjetlom... Nije to blijedi mjesec zamotan u sivoj magli — *to je žena!*

Tko je ta žena?

Izgleda mu poznata, baš kao da mu se više puta javljala u snu.

O, kako je željno u oči gleda!...

A da li je lijepa?

On ljepše žene nije nikad vidio na ovome svijetu...

Crna kosa obvila je njezino tijelo kao kakav gust oblak, lice joj je blijedo, a iz tog bljedila sijaju joj oči velike i tajanstvene, u kojima neizgorivim plamenom plamti trka i lomljava hiljadu hiljada stoljeća!...

On pogleda u te tajanstvene oči, pa promuca: »A ko si ti?«

— Ja sam sjen, koja uzastopce koračam za tobom, a ime mi je *čežnja!*

— Ti si čežnja, ti? — pa je željno pružao ruke da je zagrli.

— Da! — bješe odgovor.

— O, onda teško meni! Osjećam po dahu, koji mi dušu sagorijeva da si ti to... A zašto si došla k meni?

— Jer si me ti zvao, a i za to, što si čovjek!

— A zašto sam osjetio tako užasan bol u duši svojoj, kad sam te ugledao?

— Jer onaj koji hoće da se uzvisi nad običnim čovjekom, mora da trpi više, negoli običan čovjek.

— A da li ja to želim?

— Da! Ti hoćeš da te naučim pisati krvlju srca tvoga!

— Pa da li me možeš naučiti?

— Mogu, jer ja sam svemoćna. U pjesnikovim pjesmama ja sam besmrtna istina; slikaru sam dala laku kičicu, koja je umjela u platno da nadahne život, kiparu sam dala oštro dlijeto, kojim od hladne stijene ostvaruje bujnu maštu... Ja sam svemoćna, čuješ li! i po-

zkvh.org.rs

javljujem se u svakojakom vidu. Pa se danas i tebi približujem da te nadahnem: nadahnut ću ti najnježnije osjećaje u tvoju mladu dušu...

I ona spusti nad njim svoje svemoćne ruke, a on pade na koljena pitajući je drščućim glasom:

— A šta će sa mnom biti ako me nadahneš?

Ona se nagne nad njim, pa mu tiho reče:

— To, što i s voštanicom, koja gori pred oltarom božanstva — istrošit ćeš se, nestat će te; to, što i sa zvijezdama, koje neumorno oblijeću oko sunca, od koga ih *neizmjerna daljina rastavlja*...

— Pa na što mi onda čežnja, kada *nikad ništa* postići neću?

— Ti svoja krila ne smiješ uzalud širiti, jer, iako te ne uzdignem više sunca, uznijet ćete visoko, visoko, nad običnim i svakodnevnim tričarijama!

— ...Imaš pravo — odobri snužden. — Nu, odgovori mi još i na ovo: Ako na toj kidljivoj ljuljašci dohvatim visinu, koju sam želio, hoćeš li me onda ostaviti?

— Ne! Nevidljivo, nečujno i neosjetno često ću pored tebe koračati, ali te neću nikad ostaviti, upamti! Nikad! Vlast i bogatstvo otpadnu od čovjeka kao uvelo lišće sa drveta, a ja, čežnja, ne ostavljam ga nikada. Vjerno koračam uz njega od kolijevke, pa sve do groba.

I kad mu je to rekla, spustila se u gustom i crnom oblaku, *pa ga objema rukama zagrli*... Poljupci njezini sagorješe mu dušu, suze njezine slile su se njegovim... pa onda nestade iz njegovog zagrljaja... nestala je u njemu samom... *ona je postala duša njegove duše*...

*

Vrijeme teče, čase ganja, godine se nižu za godinama, a čežnja ga nikako ne ostavlja... ona je što je i on. Ona mu natjeriva silna sunca da mu osvijetle crne noći; desnica njezina pokazuje mu šta je postigao... *a ispod pera njegovog lopti krv razblažena toplim suzama*...

Knjiga njegova tješi ojađena srca; ucviljenoj majci nježno suze tare; sirote i uboge hrabri i čeliči; bez-

dušnike u pakao vija, ne prezajući ni od same svijetle krune velikog cara, gospodara sudbine naroda paćeničkog...

Nu, gle! Poslije tolikih godina, kada je počeo slobodnije da diše, srce da mu bujnije kuca, izgledaše mu kao da ga čežnja napušta... Djevojka, to primamljivo cvijeće, zanosi ga...

Umilne riječi, nestašna šala, koju nikad nije čuo, sada mu odjekuju na dnu duše: veselost mu se igra na ružičnim usnama, a iz usijanih očiju plamti ljubav, plamti...

Sad je opet ugledao čežnju, koja je pored njega koračala.

Kako ti je sada ime, je li? Tvoje su oči svjetlije negoli prije a dah s tvojih usana opija me...

A ona se samo smiješi, pa reče:

— *Čežnja*, samo što sada za mojim stopama korača ljubav!

Gle, ljubav korača za čežnjom!...

I kad ga je zagrlila ljubav, pobježe od njega čežnja, daleko kao što je mjesec od sunca.

— Sijaj mi uvijek jarko sunce ljubavi!... — uzdisao je on suznim očima, *ali uzalud*.

Jedne noći, kada je grlio ljubav, pobježe od njega čežnja, a on opasan u teškim okovima ljubavi i čežnje, plakao je i jadao se dugo i dugo.

— Kojoj od vas dvije pripadam ja? — pitao je on u očajanju.

— *Čežnji*! — bješe odgovor, a ljubav nestade...

I tako od čežnje do čežnje, od želje do želje, batrga se neprekidno. Što nema za tim čezne, a što ima ispušta iz ruku, pružajući drugome.

O, ti neumorna strasti! Ti nas tek onda ostavljaš kada nam se život gasi...

*

...Ne, to je obmana.

Jer kad u samrtnu postelju legne, zajedno sa smrću, javit će se težnja, a on će je gledati ukrštenim očima, jer će mu se onda javiti u drugom vidu.

zkvh.org.rs

U njezinom plaštu nosit će sjajnu krunu od suvoga zlata, a ta kruna iskićena biserom i dragim kamenjem, bacat će blistave trake na smrt, koja će se lagano spuštati.

A samrtnik, koga će ova vječna noć da grli još će jedanput pitati:

— A kako ti je sada ime?

— *Čežnja za vječnošću!* — odjeknut će posljednji odgovor.

Zatim će duh njegov zaljuljati iskidanu ljuljašku, on će se izdizati malaksalom snagom, njegov će zrenik samo da puhori, pa će sklopljenim rukama i drhćućim usnama moliti:

— Hoćeš li mi dati vječnost?...

Al' ovoga puta neće odgovoriti... samo će njezina sjajna kruna da blista u vječnom mraku, i ta kruna će se tiho spuštati na glavu samrtnika, pa će mu s usana s vrelim poljupcima izmamljivati umornu dušu...

(1895)

O NOSU

(Šaljiva mudrovanja za ozbiljne ljude)

Kad već svi znamo da je nos sprovodna civ misli, onda držim da je moj nos veću slavu zaslužio, ako pišem »o nosu«, negoli na primjer »o žapcu dešperatu«, koji se načočio u kraj kakve baruštine, pa u promuklom basu krekeće, prevrćući očima, kao kakav nimački oficir. Umio bih, doduše, pisati i o žapcu i na široko i na dugačko i to tako šaljivo da bi nam se dogoditi moglo tako što, što nikom ne bi bilo prijatno, a najmanje našim nosevima — to tek svi znamo da je nos zato načočila priroda čoviku posrid lica da hladno sudi i prisuđuje: šta smrdi, a šta miriši.

Kad je, dakle, rič o nosu, onda vas molim da skinete šešir, jer zaslužuje da mu se oda svako poštovanje: nos je pristol na obrazu čovičjem.

Nos karakteriše čovika; on je ponekad izdajnik duše čovičje, pa otud se i kaže: »Poznaje mu se po nosu.« Eto na primjer, neke najnovije »književnike« poznaćete vrlo lako po nosu, jer ćete u njihovim nosevima mnogo što šta više naći, negoli u njihovim književnim radovima. No ni njihovi nosevi nisu na odmet, jer su veoma podesni da ih književni listovi dobro opauče po nosu.

Ima noseva svakojakih: advokatskih, policijskih, profesorskih, učiteljskih, glupih, pobožnih i diplomatskih, a najodvratniji su književnički nosevi.

Svaki stvor božji ima svoj osobiti nos, a ponekada dešava se nosevima što i književnicima: slabo se ko za njih raspituje.

zkvn.org.rs

Kad se neki potuku, obično će se onom slabijem reći: »Udri ga nosom u stražnjicu da mu oba oka iskoče.« Tu se nos pojavljuje u svojoj slavi, kao kakav hrabar megdandžija, koji će na sigurno pobijediti. Nos dakle može biti i ratoboran.

Pored svoga nosa često puta prišabane nam još jedan nos, i mi se u tom slučaju odšuljamo »dugačkim nosom«.

Divna je poslovica: »Ne zabadaj svoj nos u svašta«, jer nikome nije prijatno, ako svoj nos zabode u vrilu poparu, a najmanje izvjesnom subotičkom birtašu i birtašici, kad svoj nos zabadaju tamo za što njihov nos nije dorastao, jer tako vrlo lako mogu dobiti »šupalj nos do očiju«.

Ženski su nosevi najlipši. Dokaz je tome što na njima obično hvalimo oči, kosu, usta, prsa, ruke i noge i sve ostalo đuture, a vrlo ritko kad da im hvalimo nos, jer se to po sebi razumi.

Ćelavi ljudi nemaju brige, jer ne moraju svoju kosu bojadisati, tako isto bezbrižni su i oni, koji nemaju nosa, jer se ne boje da će ih neko »zvrcnuti po nosu«.

Veliki su nosevi najbolji kišobrani i najpodesnija sedla za cvikere, zato nije ni čudo što mnogi cvikerski omladinac odlazi iz ženskoga društva »velikim« nosom.

Advokatski su nosevi veoma ositljivi, zato ipak vrlo često puta dobiju od svojih klijenata u misto novaca »šiljak u nos«.

Policijski nos liči na njušku, jer uvik njuška, zato se i kaže: »mora da je imao dobar nos, kad je mogao nanjušiti«.

Diplomatski su nosevi nježni i tanki da se lako mogu udjenuti u iglu, zato nije ni čudo što Austrija ugarske diplomate ima uvik u svome džepu — jer ih lako za nos vuče.

Profesorski su nosevi paradni, pa nije ni čudo što oni svoju dužnost vrše tek onako »parade radi«.

Mnogi učiteljski nosevi su veoma uobraženi, jer oni tvrdo viruju da se sva mudrost slila u njihove noseve. Ako mi vi ne virujete a vi pitajte kojeg učitelja.

Ljudi imaju bradu i brkove, a žene nemaju; ali oboje imaju dlake oko nosa, što se dakle noseva tiče,

tu su muž i žena potpuno »ravnopravni«. Nos oženjena čovika veoma je ositljiv: još iz daleka ositi punicu.

»Čuvaj svoj nos«, »Nemoj da ti od nosa napravim pečurku«, »Zvrcnut ću te po nosu« i tako dalje — sve su to dokazi, koliko se pažnje poklanja nosu, *pa zar da se čudimo, što »prosvićena« Evropa obraća pažnje na Koburgov nos, negoli na ijedan izmučeni narod na Balkanskom poluostrvu.* Nu iako Koburg ima tako kapitalan nos, u njemu nije onako kao što triba razvijen njuh, jer da jeste, on bi već davno strugnuo iz Bugarske u svoj Švabenland, to jest, *ako mu je stalo do svoga nosa.*

Što se tiče popovskih noseva, koliko su meni poznati, moram priznati da su oni najdostojanstveniji i ujedno najzanimljiviji. O njima bi se čitave pripovitke mogle napisati, te koje stoga, koje s njihove dostojanstvenosti nećemo da ih pomišamo među ostale višega reda, već ćemo o njima jednom prigodom, ako nam štovano uredništvo ovih novina dozvoli posebno na dulje i na šire pričati.

(1895)

zkvh.org.rs

STIPAN RADOŠ rođen je u Sonti. Ne postoje iscrpniji podaci o njemu. Kao novelist bio je aktivan suradnik »Subotičkih novina« 1896, 1897. i 1898. godine, kada su ove novine prestale da izlaze, kao glasilo javnog mnijenja, koje je otvoreno iznosilo političke stavove, stvarajući demokratsko raspoloženje kod svojih čitalaca.

Stipan Radoš je napisao više novela na temu iz narodnog života bunjevačkih Hrvata. Takav lak i vedar način pripovijedanja zanimljivih a realnih događaja mogao je samo u ovoj sredini povoljno da djeluje na širenje kruga čitalaca »Subotičkih novina«.

zkvh.org.rs

»SAD SI SKUVALA, KAO MOJA POKOJNA!«

»Sve badava, ne znaš kuvati, kao moja pokojna! Ej, nikad više moje Janje!«

S ovim je uzdahom sidao Ivo svaki dan za stol, na kojem već odavna nije bilo po njegovom kusu skuvano jilo postavljeno. Nije tribao ni da okusi jilo, već je znao da nije po njegovom »gustu« skuvano. U svakom slučaju bi se uvik sa bolom i tugom sićao svoje pokojne Janje, koja mu je tako umila ugoditi. Samo Janja, na Ivinu neiskazanu žalost, više nego godinu dana pod zemljom leži. Ne bi jedno drugog uvridili ili kaku želju neispunjenu ostavili ama nipošto!

Ali nisu se dugo radovali vedrini života svoga; naoblači se i nad njima.

Dođe nesmiljena smrt, taj nemili kosač, mahne kosom i Janja prista živiti.

Smrt još nije nikom prouzrokovala toliku žalost, koliko Ivi. Muškog još nije vidio niko tako plakati, kao što je Ivo plakao. Jedva se mogao rastati s grobom, gdi su mu sve blago, svu radost njegovu zakopali.

*

Dođe nedilja. Žene se iskupile na ćoši. Pošto su jedna drugu sa velikom grajom pozdravile i za zdravlje se ispitale, otpočeše svagdanje događaje pritresati. Prvo su divojke i momke ogovarale; ona je zato zakasnila u crkvu da joj svaki gladi novo ruvo; onoj ćošak pregače

bio malo zgužvan; onoj suknja nije bila dobro ispeglana; ona nije dobro koračala; ova izgleda kao »tačka«, ona je bila umaljana, »naštrikana«. Momci su bili: jedan kao »ćupica«, drugi kao »ćelavi Muslija«. Naposlitku se povede govor i o smrti Janjinoj.

— Siroma Ivo, baš mi ga žao! Kako je žalio! — otpočeće jedna.

— Znam da se taj neće skoro oženiti! — veli druga.

— Šta radi? Vidićete! Za kratko vrime Ivo se oženio!

— Kako to može bit'?

— To tako biva! Sigurni znak kad muž zdravo voli ženu da će se naskoro oženiti.

— Al' ja ne možem virovat'! Ni ja! Ni ja! — viču sa svih strana.

— No kad vam ja kažem, to je tako; to sam čula od baba Emerke, koja je u tom poslu iskusna bila jer je ona te stvari još u mlađim godinama od babe Vite naučila, o kojoj govore da je s vištičama igrala na vrzinom kolu; a to će vam najposli i Nanika Ciganka na kartama izbaciti!

Dok je ona tako govorila, sve su izbečile oči, zinule ustima i tako je slušale, kanda baš sveto pismo čita. Umirili se, jer baba Emerka, Vita, Nanika i njezine karte, to su taki dokazi, protiv kojih se ne smi ni jedna usuditi da se protivi, premda je gdikoju vrlo čačkalo ništo da se protivi. Morale su virovati. Dobro su i radile. Jer zbilja, što je ona baba prorokovala, to se i dogodilo. Ivo je tugovao, tugovao, dok napokon smisli, pa se oženi. Uzme jednu mladu udovicu, Jagu.

*

Prošlo je malo vrimena posli nove ženidbe Ivine i žene su već divanile na ćoši o neslogi, koja je među Ivom i Jagom postala.

— Jesam li vam kazala da nećedu jednodušno živiti?

— I ja sam znala!

— I ja sam mislila!

— I ja! I ja!

Pa sad je svaka znala.

zkvn.org.rs

— Pa zašto ne žive dobro? — pitaće jedna mlada.

— Ta borati sinko, vidiš tako ti je kad je žena raspikuća! Da, da, tako ti je, znam ja! — veli jedna baba bez zubi.

Na to jedna druga baba (ima samo po gdikoji neljani zub) skoči, pa se podboči.

— Ko to smi kazat? Jaga raspikuća? Znaš da nema take kućarice kao što je ona! Poznam je dobro, rođakinja mi je!

— Jest, jest! Istina je! — prikine je jedna. — Dobra je ona kućarica samo što ne zna skuvat po Ivinom gustu. Baš mi se niki dan tužila. Sirota! Al' kako ko može biti tako zanovetalica kao taj Ivo? Čim uđe u avliju, on već ositi da nije tako skuvano ko što je pokojna Janja kuvala. Sirota Jaga, to podnese!

— Pa kako to da ne zna skuvat, valjda joj zaprška izgori? — pita jedna.

— Taj mora imat dobar nos! Sačuvaj bože takog muža! — misle u sebi one reduše, koje se više puta zadivane i na vatru zaborave, te im zaprška zagori. Svaka je žalila Jagu.

I zbilja imali su je i zašto žaliti. Pomislite samo, po godine pa nikad ne skuvati po volji. Ta to je odviše za žensku taštinu!

Dogodi se jedared, te Jaga zaboravi na zapršku, pa sva joj izgori.

Ao, tužna Jago! Šta ćeš sad? Šta će sad bit od tebe? Taj će te izist živu! Kad mu dosad nije bilo dobro, šta će ti sad reći? Teško tebi! Ovake i slične se misli vitlale po Jaginoj glavi. Uvirena je bila da će je Ive odmah odvijati. Kudgod je hodila, svuda je uzdisala i jaukala: »Uh, bože, što si me stvorio!? Jao majko! Što si me rodila? Jao bolje da nisam živa! Šta ću tužna da radim? Bože moj, bože moj!«

Ne može čovik pojma imati o onom strahu, koji je jadna Jaga podnela. Na toliko je već došla da je htila sebi i smrt učiniti, samo da nije to za grih držala.

Došlo vrime kad Ivo obično kući dolazi. Nije znala kud da se okrene. Spazi ga iz daleka. Sva je klonula: jedva je stojala na nogama, ruke joj drhtale, oči se zamaglile. Nije znala već šta da radi. Misto čorbe vodu

je sipala u zdilu, a čorba mal što nije otišla u tepsiju misto vode, koju je u kotlić htila da uspe, gdi je suđe mislila prati. Misto drva sudoper i varnjaču je ložila i mal što nije sapun iskrižala za rizance misto tista; tri lonca i dvi zdile je polupala. Jednom riču: nije znala šta da radi, išla je kao muva bez glave.

Dođe Ivo u avliju, stupi u kujnu i kao da se sav prominio, do sad uvik namrgođeno lice sasvim se razvedrilo; iz očiju mu nika neobična radost sjala. Ali Jaga u njenom velikom strahu nije vidila ono veselo lice, samo onu srditu, namrgođenu sliku, koju je u sebi pridstavila, prije nego što je Ivu opazila. Sva je strepila.

Side Ivo za stol, na kojem se jilo pušilo, pogleda na ženu, a ona se k vratima odmiče. Ivo uzme jedan zalogaj u usta, Jaga se hvata brave, napokon Ivo blago reče:

— Vidiš ženo — a s Jagom se okrene sav svit, mislila je: sad će biti šta će biti, već je gledala kudan je kraći put da izbigne — sad si skuvala kao moja pokojna!

A nato se Jaga već okrene.

— Šta radi? Sad sam skuvala, ko pokojna? No dodobro! Samo kad znam tvoj gust, kuvaću ja odsad tebi tako uvik.

I od tog doba mir stanuje u kući.

(1896)

zkvm.org.rs

ISPOSTILA GA

(Iz narodnog života)

»Danas dan, sutra dan, prikosutra Badnji dan!« ovo su već kazivala manja dica u radosti što će već doći skoro veče, kad će i u sobi biti slame, što će doći Božić. I Janja, lipa ćerka bogatog bać-Pere se radovala Badnjem danu, jer će znati ko joj je — suđen! Jer ko cili dan ništa ne jide ni ne pije, tom se u snu suđeni odnosno suđena javi. I ona će postiti, i postila je. Pridveče po starom običaju iščisti sve svinjake, košare i druge staje. Poškrope svetom vodom, nahrane svu živinčad i kad dođe veče, spravljaju se i čeljad večerati. Još prije večere bać-Pero uneo slamu starinski pozdravljajuć: »Hvaljen Isus! Čestitam vam badnje veče. Adama i Evu!« sad side za stol, a mali Stipo istim pozdravom unese upaljenu božićnu svićicu u zamotanoj ruci, našto kućegazda baci na njega nikoliko zrna žita i kukuruza sa odzdravom: »Uvik hvaljen! Živ i zdrav bio!« Tako i kad je gazdarica unela čorbu grahovu. Sad svi posidaju za stol, samo Janja neće, zovu je:

— Ajde, mani ludorije!

— Ta neću.

— Ta koj' ti suđen, taj će ti i tako doći.

— Pa neka; ja hoću da znam!

Prvo i prvo piju medljane rakije jedan na drugog nazdravljajuć i blagosivajuć, samo Janju niko ne blagosiva kad neće ništa u usta. »Janjo, Janjo, neće biti srićno kad se nećeš da primiš blagosova!«

— Sad kako mi bude!

Iza medljane rakije svaki uzme malo bila luka, oraha i jabuke s medom od glavobolje, vratobolje, od uroka, a Janja sila pod peć, pa samo gledi. Jila bi za dušu, sve guta, e al' onda... Neće ona. Svi se vesele, pivaju božićne pismene, ona se ne može ni veseliti kad je gladna.

Došlo vrime za spavanje. Janja je to jedva dočekala te metne potajno pod glavu muške čakšire, šešir, prsluk, jedan komad kajiša od opanaka i uvo od čizama. Legne, al' spavat ne može, gladna je. Privrne se na jednu pa na drugu stranu, sad joj visoko pod glavom, sad opet tvrdo, vrućina joj, pra' je guši. Ne zna sirota, šta da radi. Jedva jedared zaspi. Prošlo dobra po sata, al' Janja ti najedared skoči, pa vikne: »Vile te odnele, vištice te večerale! Kud ćeš do bisa ovamo?! Sad dajte da večeram!«

Odmah je stali pitati:

— Šta je, koji je, koga si vidila u snu.

— Ta tog skrnavog Paju, ne bilo ga!

— Pa kako?

— Lenijom se uputio upravo našem salašu. Ja zbog nikog tolko patiti glad. Dajte da se najidem!

Svi se smiju i rugaju joj se: »Evo vi'š koga si ispostila!«

— Ta neću se, Bože, udat za njeg ma divojkom sidu kosu plela!

— E nećeš da! — govorili su, ali ozbiljno nije niko mislio, jer Pajo nije bio od kakve velike lipote momak, a siromah kao prst, dok Janja lipa da joj para nije u ciloj okolici, a pored toga i »tala« još gusto!

Prošao Božić, došle poklade, u Janje svatova vazdan. Kako ne bi? Lipa je, bogata je. Ali Janja jako izbira: ovaj nije lip, onaj nema dosta, šta će joj ovo škembe, jedan je mator, drugi tutljiv, treći »malounast«, četvrti vucibatina. Došla jesen Janja opet odbija, došla druga godina, Janja opet izbira. Kad al' njojzi ne smi već niko doći. Bolji su momci već svi bili, a siromašniji je ne smidu zaprositi. Dan za danom, godina za godinom, a Janja još divojka. To već i njojzi dosadilo.

zkvh.org.rs

Baš litina se radila. Janja nosila užinu, a Pajo vodio konje napajati na bližnji salaš, stigne je, siđe s konja i upusti se s njom u šaljiv razgovor.

— Hvaljen Isus suđena!

— Amen uvik, ne bilo te!

— A zašto to?

— Ta da nije tebe, davno bih se već udala.

— A jesam li ja tom kriv?

— Ti da, zašto sam sanjala o tebi?

— Ništa i jest! — Pa čuješ, zašto se ti ne bi udala za mene?

— Iđi vodom mutnom! Tribaš mi!

— Al' ako sam ti suđen?

Kad su se rastali, poče Janja razmišljati: »Pa zašto se ne bih udala? Ako sam ti suđen? Hm? Pa šta bi falilo! Pajo je vridan, čestit momak. Eno da sam se udala za Peru, on je bogat bio, al' je već sve utuko, Stipan je lin, sve mu žena mora poraditi. Na Ivana se mlada eno sve jednako tuži. Da sam se za ove udala, ne bi propivala, a Pajo je raden, čuvaran, a suđen mi je«

Ove i ovima slične misli su se vrzle po njenoj glavi. Da ih se oprosti, zapiva iz sveg glasa:

Šuma mlada al si puna lada!
Srce moje još punije jada,
Ko bi moje jade razjadio,
Kašikom bi Dunav izgrabio.

Srce moje, al si puno rana,
Što ne mogu naći sebi para!

— Pa evo Pajo! Hm, siroma je! Pa ništa to. Nij' sve zlato, što se sja! Što ću s njim kad mi je suđen?!

Opet zapiva:

Oj moleru, moleru!
Namoluj mi maramu,
Na marami sedam grana,
Ljubim sirotana!

Aj tio, pa tio!
Paja bi se ženio,
Al je novce popio,
Pa u džepu ni krajcare,
Da kupi cigare!

Kroz nikoliko dana Pajo ope počme je nagovarati da se uda za njega. Ona se odgovarala, ali već ne tako zdravo.

Došlo vrime da se kukuruzi beru. Pajo se pogodi kod bać-Pere, Janjinog oca u nadnicu, te je gledao da baš nuz Janju bere. Svako tirao četir reda. Pajo uvik naprid, još i Janji pomaže tako da njih dvoje dobrim ispridnjačili. Janja počme pivati:

Na što meni te šlampave bluze,
Kad ja moram brati kukuruze?

A Pajo dopivava:

Ajde Janjo, pa se udaj za me,
Ti ćeš biti moje milo lane!

Janja opet:

Iđe dika iz dola
Nosi tunju i ora'.
Slađa tunja neg orasi,
Diko siroma si!

Pajo:

Siroma sam, istina je diko,
Viruj diko, kriv tom nije niko,
Al ako ćeš biti moja,
Živit ćeš mi ko gospoja.

Janja:

Nije nužno da ja ljubim ružno,
Ružno neću, za lipim umriću!

Pajo:

Lip da nisam to ja znam,
Neka draga, dobar sam!

zkvh.org.rs

»Šta je sad?« pitaju ostali radnici jedan drugoga. »Evo još ako se nećedu uzeti! Mani čovče, kad su suđeni! Ko bi to mislio? Hm, hm, još će bit štogod!«

Ono se tako i dogodi. Janji se dosadilo divovati, prosce je sve odbila, Pajo je nagovara, a što je najvećma sudilovalo, to je bila predrasuda da joj je Pajo suđen. Kroz nedilju dana razneo se glas da su Janja i Pajo na malom vinčanju bili, a mladež je svuda na sve strane pivala:

Svudan šajke a Dunavom čeze,
Cura momku maramicu veze,
Navezla je ime i prizime,
Samo nije da se voli s njime.

Volili su se il' ne volili se, samo su se oni uzeli. Janja je posli uvik govorila da se ona za Paju nikad ne bi udala da nije vračala na Badnji dan. »Al' onako, baš sam ga ispostila!« I divojke je uvik svitovala: »Cure, nikad nemojte vračat', jer to na dobro ne izlazi.«

(1898)

ISTINE I PORUKE O MINULIM DANIMA

zkvh.org.rs

PAVLE BAŠIĆ-PALKOVIĆ rođen je u Subotici 1. listopada 1875. On je podrijetlom iz obrtničke obitelji pa je bez naročitih teškoća mogao završiti gimnazijsko obrazovanje u Subotici i Kaloči, gdje je maturirao 1897. Iste se godine zaposlio kao činovnik u Gradskom poglavarstvu Subotice i ostao na tom mjestu sve do smjenjivanja gradonačelnika L. Mamužića 1902, kad je Bašić izgubio podršku svoga zaštitnika, te se preselio u Sentu i radio kao glavni knjigovođa u privatnom mlinu. Učestvovao je u I svjetskom ratu kada je teško ranjen u Galiciji. U Sentu se vratio živčano rastrojen, ali je još za rata bio na službi u Ministarstvu prosvjete u Budimpešti. Poslije okončanja rata bio je službenik Ministarstva vanjskih poslova u Beogradu do 1921, a potom odlazi za carinskog službenika u Zaječar, gdje je umro 1931, od posljedica ratnog ranjavanja.

Pavle Bašić je još iz đačkih klupa razvio književnu suradnju u »Subotičkim novinama« 1895, gdje je objavljena njegova prva pripovijetka *Doći će i dan svadbe*. Svoje književno stvaralaštvo prekinuo je odlaskom u rat, ali je do tada napisao svoje najzrelije humoristične novele: *Jesam li ja on* (»Neven«, 1913) i *Oskuda u divojkama* (»Neven«, 1914). Međutim, u najzrelijim godinama života Bašić se nije bavio književnim radom jer ga je u tome spriječila teška bolest.

Bašić je izraziti novelist, koji se inspirirao motivima i temama iz narodnog života, pa mu je i prozni stil karakterističan po folklornom humoru. Autobiografska novela *Jesam li ja on* označava domet u našoj humorističkoj prozi. Pisac nije razvio sve svoje kreativne mogućnosti niti nam je ostavio posebno djelo, osim desetak novela i humoreski te nekoliko općekulturnih i političkih napisa. Udaljenost Bašića od svog zavičajnog kruga prelaskom u Sentu objektivno mu je stvorila teškoće da razvije plodniju suradnju u hrvatskim časopisima i listovima.

zkvn.org.rs

JESAM LI JA ON?

(Zimska pripovitka, koja se daje i liti čitati)

Ako se dobro sićam, prohujalo je tome već priko pola stotine godina, kada je moj pokojni babo — bog da mu dušu prosti — zajedno sa Nacinim ocem Rumom pod zakup držao zemlju nikoga gose u okolini Sombora, gdi smo ja i Naco zajedno proveli bezbrižne dane našega ranoga ditinjstva.

Ja i Naco — naime — jesmo vršnjaci. Jednoga istoga lipoga dana, te baš i jednoga istoga sata ugledasmo ovaj bili svit. Naco tačno u pola dvanaest prid podne, a ja baš kad odjeknu dvanaesti otkucaj našega starodrevnoga sata... Moji i Nacini roditelji odmah odlučiše da će i naše krštenje jednoga istoga dana obaviti i u našu slavu ťaku čast-mast prirediti, kakove još nije vidila ova strana naše ravne Bačke, tim više se pripravljaše ovome veselju, što smo mi obojica našim roditeljima prvenci bili!

Moja se nana u prvi mah protivila toj odluci, jer nije smatrala za uljudan posao da ja kao neznabožac živim čak četrnaest dana, kada će Nacu — pošto je on Čivut — po naredbi Talmuda, to jest čivutskog Svetog pisma, krstiti, sunetiti ili opsići, ili kako već oni taj njihov časni obred nazivaju. Ali, htila ne htila morala je moja nana na to pristati tim više jer su naši stanovi mnogo daleko bili i od najbližega sela, a ovamo snig debeo čoviku do pojasa i ljuta zima stegla pa sve do kosti siše, pa se moja nana bojala da ja ne bih u daleku putu doista kao neznabošče otišao Bogu na isti-

nu. Tako dakle sačekaše desetak dana, a za to vrime, pošto su nam majke vrlo oslabile, poviriše mene i Nacu na dojenje jednoj mladoj seljanci, kojoj nikako baš tada umre sinčić jedinac. I sa tim svojim dilom posvidočili su naši oci kao dobre komšije svoj međusobni iskreni dobar odnošaj.

— Ta za boga, dragi komšija Marko — reče gazda Rumo babi — i nas jedna te ista zemlja hrani pa neka i našima sinčićima jedno te isto mliko bude prva njihova hrana.

— E pa de, meni je pravo, mome sinu i priliči, ali tvome već ni ova prva hrana nije košer, a šta li će još on posli sve kršćansko jisti i piti... — zadirnu moja baba gazda Rumu i slatko se nasmija.

Krštenje nam se obavilo na svečani način. Gostiju smo imali i mi a i gazda Rumo. No njegovi gosti kada su se njihovim svetim vinom malo potkripili, onako veselo došli kod nas pa doneli sobom i burence sa onim njihovim svetim vinom da ne bi morali naše vino piti. Veselje lipo produžiše. Gosti se svi pomišali tako da je svaki Čivut između dva Bunjevca sidio; vinom je služio naš pudar Bono, koji je gazda Rumino vino manio i svima gostima samo našim vinom služio. Kad niko vrime prođe a Čivuti svi nakrivili kape i počeli grliti naše goste, koji odmah udariše u trojanice. Posle trećih trojanica, digne se u pročelju gazda Rumo, zovne »kelnera« to jest pudara Bonu i reče mu:

— Pono! iđi kot moja kuća, ponesi i naše pure i kaši moje šena, ta nam pošalji još vina.

Na to će Bono zadovoljno reći:

— Uživajte vi samo gazda Rumo i ne brinite ništa, vaše vino stoji još onako, kako je donešeno, ja ga nisam ni dirnuo, jer moj gazda Marko — hvala Bogu — ima uvik dosta vina da goste počasti.

Gazda Rumo nabra čelo i privrnu očima, no nije se našao uvređen, ali njegovi drugovi, kada čuše da su svoje pravovirne čivutske guše ogrišili o kršćansko vino, digoše se i oteturaše gazda Ruminoj kući... Tako osta kod naše kuće opet čisto bunjevačko društvo i veselje se produži svojskim načinom.

zkvh.org.rs

Gazda Rumo je imao računa da sa mojim babom i dalje dobro živi a i nije bio u viri strog Čivut, pa stoga ga i nije naše vino vriđalo nikad, ali je mome babi posli našega krštenja pričao da su njegovi gosti sutradan postili i molili Boga da im oprosti krišćansko vino...

A kako smo se slagali ja i moj komšija Naco kod naše zajedničke dojilje? Pa da ste vidili, sasvim dobro i lipo. Ako sam ja drekao, on mi je pomagao, a ako je on hukao, i ja sam hukao; a — boga mi — ne sićam se da smo se ikada začerupali. No to sigurno stoga nismo činili što tada ni jedan nije imao kose na glavi, ili pak što se u ono doba još nije znalo za onu zvir, čije pusto ime danas svakoga Čivuta zgrozi, a zove se: antisemitizam! Jednom riči, ja i Naco pazili smo se i slušali kao prave dobre komšije.

Ali to naše blagostanje bilo je veoma kratkoga vika. Kad bih smio, rekao bih kratko kao ljubav mnogih virnih žena. Jednoga lipog jutra dođu naime dva šarena pandura i otiraju našu milu dojilju Liziku u Sombor, jer je prošle jeseni u Miliću našla na sokaku niko zlatno prstenje, koje u istini i nije bilo izgubljeno. Tim slučajem ja i Naco našli smo se na pravoj nezgodi, ali ne dugo zgodila se i veća nezgoda, jer trećega dana stigao je mome babi i gazda Rumi od somborskog suda nimački poziv da se smista spreme i prte u Sombor. Jidiše se grozno, ali ne bi vajde, moralo se ići, jer je zakon mada ga i Nimci diktiraju...

Oproštaj naših roditelja bio je tužan i žalostan. Ta u ono zloglasno doba nije bila šala kada koga u Sombor pozivaju, jer ako baš i nije dobio uže na vrat ili kuglu u čelo, ali godinu dvi robije ili pak šest i devetnaest vrućih batina, što se tako lako dobilo kao — čaša rakije; tada su batine nikle i cvatale svugdi i naglo kao pečurke, i dobio si ih čim si htio a — boga mi — dobio si ih i kad nisi htio!... Istina, doduše, naši nisu počinili nikakve krivice, osim što su pokatkada kojega siromaha bigunca na konak primili i nahranili, ali se dešavalo da je nimačka vlast kome još i za takve stvari pošteno isprašila — gaće, pa se bome i našima užegla mekinja.

Očevi nam dakle na neznano otidoše u Sombor, a matere naše udariše u plač pa se sve dave... No tim

veća bi radost njihova kad im se muževi posli dva dana vratiše kući zdravi i čitavi. Da, zdravi i čitavi, ali ne čili i veseli. Kao bez duše istrčale žene prid kola, ali ih odvratno dirnu zabrinuta lica i oštri pogledi njihovih muževa.

— Šta je bilo, zaboga? — upitaju žene kao u jedan glas.

Babo ljutito viknu mojoj nani:

— Sad ćeš znati šta je bilo i šta jeste! Gdi ti je to podmeče?!

— Kakvo podmeče? Bog s tobom, čoviče! Jesi l' ti pri sebi?

— Pa taj tvoj sin! To jest ne tvoj nego Rumin! Odmah ga pridaj njegovoj materi, nesrićnik jedan!

— Ta šta je to? Šta je? — zapitkuju žene uplašeno.

— Pa to je — dreknu babo i škripnu zubima — da je ona beštija dojilja prominila dicu, Rumonoga sina odnela u našu crkvu na krštenje a mojeg — uh trista joj muka! — odnela u čivutsku . . .

Da je moja nana na mistu u nesvist pala, to će mi svaka žena virovati, čije su maternje srce kadgod slično obradovali. A kad i Nacina mater pokuša onako na pričac onesvisti, moj babo diže takovu graju i galamu, kakove se još nije čulo ni u noćnom mraku uzanih ciganskih sokaka u grbavom Somboru.

Da bi čitaocima cila stvar jasnija bila, valja znati da moga babu i gazda Rumu nisu zbog kakova zločina zvali u Sombor, nego uslid izjave naše bivše dojilje. Nju je morila savist zbog naše slučajne i nehotične promine, te je namislila da svoju pogrišku popravi, što i učini otkrivši prid sudom našu prominu. — Mene i Nacu odmah su prominili i ujedno prikinili svaku dalju vezu komšijskog prijateljstva. Nacu doneli mojoj materi a mene odneli njegovoj . . .

Jedva blagovah nikoliko dana u brižnoj njezi Nacine matere, a naši očevi opet dobili aber da iđu somborskom sudu; pošto je mržnja velika bila, to oni otidoše na svoj put svaki zasebno. No tim više su se čudile žene, kad im se muževi trećega dana u dobru raspoloženju i zajedno kući vratiše.

zkvh.org.rs

— Ama šta je to s vama? — upitaju obe žene najedared.

— Gdi je taj dečko? — vikne moj babo radosno. — Ta znao sam ja da je on bunjevačko dite i moj sin! Ona obišenica dojilja... lagala je i sad oporekla svoju laž, pa zato nas je sud i zvao opet da nam to javi i da nas umiri. Ona htide da nam samo neprilike i žalosti načini, jer je držala da smo je mi potkazali zbog one krađe sudu u Somboru, a ono nju je izdao dilber iz Pačira, pa sad i ona uživa srdačno gostoprimstvo somborske tamnice...

Zatim mene i Nacu opet i to zadnji put prominiše. Sada je tek nastala prava radost u obim kućama. Šta su sve sa Nacom njegovi radili, koliko su ga čistili i ribali po njegovom povratku iz krišćanske kuće — to ne znam, ali mene su naši svi redom ljubili i gnjavili, pa čak i naš stari čoban me je cmakao i dušmanski mi je protrljao nos svojim čupavim brcima, koji su mu tako milo mirisali bilim lukom da sam se sve gušio...

— Znao sam ja — reče on mome babi — da je ovo vaš sin, ta pozna se na njemu; a onom drugom, znate, onome i njegova riđokosa glava svidoči da je čivutska sorta.

Naši su se posli tek onako iz daleka pazili sa gazda Ruminom kućom. Ja i Naco odrasli smo i otišli na škole, koje sam ja već davno i svršio. Postao sam gospodin zvaničnik i oženio se, što sam dobio od mog babe i sa ženom, sve sam srićno utucao i nemam brige da čuvam; stekao sam lip broj obligacija, ali ni za njih ne brinem ja nego moji jamci. Naco je pak postao trgovac, pošten koji ne laže i ne vara nikoga — ako ne može...

I sada se pokatkada viđamo, ali bog će da zna, poznavajući ovaj događaj našega ranog ditinjstva, uvik Nacu sa nikakvom jezom i sumnjom posmatram, kao da još ni danas nisam načisto o tome, nije li on možda ja, ili: jesam li ja on...?

IVAN PETREŠ ČUDOMIL (1876—1937) rođen je u Kaćmaru. Bogosloviju je završio u Kaloči, pa je bio svećenik kaločke nadbiskupije. Do 1918. god. najviše je službovao u hrvatskim mjestima po Bačkoj. Kako je bio i u Subotici župnik, on je svestrano književno stvarao: uređivao je dvije godine »Naše novine«, bio je stalni suradnik »Nevena« i naročito »Danice«. Petreš je književnik kompletnog dara, jer se pročuo i kao pjesnik, i kao pripovjedač i dramski pisac.

Iako Petreš nije objavio nijednu zbirku novela, on nam je ostavio pripovjedne proze i za više zbirki, koju je potpisivao svojim pseudonimima: Čudomil i Čongradac, pa je stoga i tako malo poznata. Petreš je po umjetničkom temperamentu izvrstan pripovjedač, kakvim bismo se mogli i danas ponositi, ali, na žalost, nitko od naših povjesničara nije uočio prave dimenzije njegova književnog stvaralaštva, koje je započeo još u 19. st. i do svoje smrti nije prestao s književnim djelovanjem.

Za Petreša ne bismo mogli ustvrditi da je ostao čisti romantik kakav je bio u početnom periodu, jer on je preživio korjenitu umjetničku evoluciju sve do realiste suvremenog tipa. Ne može biti sumnje da je Ivan Petreš u svoje vrijeme bio najbolji književni prozaik, koji je počeo s romantičnim legendama o nesretnoj ljubavi *Lipa Mara*, dok je u svojim najzrelijim godinama napisao više desetina trajno vrijednih poetskih novela.

zkvh.org.rs

VIRNO DO GROBA

On se zvao Ante, a ona Anđa. Obadvoje pravi goli sirotani. Ante je uz spahinskog vrtlara kao pomoćnik nadničario, a ona je često polazila u istu bašču kad pliviti, kada pak polivati.

Bez da bi prije kadgod i rič med četiri oka progovorili, ipak su im na toliko stopila se srca, najdražesnija misao i najuzornija spomen-slika. Najlipše je ružice prozvao Anđinim okom, najzdravije muškale Anđinim licem, najveće ljiljane Anđinim srcem, rumene jagode Anđinim usnama, biser rosu Anđinim suzama, a zelenu travu Anđinim smijehom. Ona je pak u jakim stablima štovala Antinu jakost, u pismi ptičica Antino grlo, a u lijetu sokola Antinu smionost. Jednom ričom u svemu, što je u bašči lipo bilo, vidili su i ljubili su jedno drugog.

Jedno veče sastali se baš kod jezera. Zadnji suncotraci baš onda su se okupali i iščeznuli iz vode, kada je ona dobrzala da poslidnju kantu vode odnese i polije rumene muškatle. Dok je ona po stepenima sašla i vode zagrabila, on je motrio nikom neopisivom željom, a kada se nanovo na obalu popela, stajao je momak na gornjem stepenu. Tako je bilo u taj čas da će joj srce iskočiti, al' se zato nije vratila, već je hrabro koračala više.

— Anđa — progovori najedared momak — kakva mi je čista volja tako te očito pitam, hoćeš li poći za me? — i veselim licem željno čekajuć njezin odgovor zagleda joj se u oči.

Ona pak obori svoj pogled. Nevinog stida rumen zora joj oblije lice. Stavi kantu na basamagu, rukom

pak zahvati čipke svoje kecelje i bez da bi odgovorila poče zuriti u kantu.

— O Anđa — reče posli kratkog mučanja momak — odgovori! Znam da sam te iznenadio, jer sad te prvi put zaustavi, pa sam ipak tako važno pitanje upravio na te. Al' meni si već odavno poznata. I ružice, i muškatle, i ljiljani, i biser rosa, te i zelena trava nepristano mi o tebi govore. Iz nji sam čito da me i ti ljubiš. O reci, da je to istina i ublaži moju nadu. Reci da ćeš moja biti!

— Hoću — reče i podigne Anđa oči stidljivo, a u drugi čas digne kantu i odleti da poliva muškatle.

Nitko sritniji od Ante. — Moja će biti! O hvala ti Bože! — Zahvalno pogleda na nebo, pa i on ode za poslom. Srićan Ante, još srićnija Anđa? Tko bi mislio u onaj čas da će naskoro tako nesrićni postati?

Sutradan je nedilja bila. Po običaju i oni odoše posli podne u igru. Baš je stajalo veliko kolo, zato se i oni pohvataše. Al' u drugi čas već stupi ojak momčuljak, uzme Anđu za ruku i na najveću sramotu njezinu izvede ju iz kola.

Kao lav, kada laviće brani, skoči Ante i iskre bacajućim očima tupne prid momčuljka, ćuši ga s desne i s live, pa će rad Anđe. Al' čim se on okrenuo, nasrne na njeg odostrag momčuljak, te za okotrenuće probije mu paklenim nožem junačka pluća i Ante za kratko vrime od silnog krvoprolića na mistu izdahne.

*

Još ono veče tužno su zakukala zvona. Najlipši momak sela mrtav je ležao. Više njega neutišivo je suze ronila rascviljena udova majka, a komšinice i poznanice vrućim suzotokom su pokazale da ju iskreno žale. I mogle su. Ta umro joj jedini sinak, jedina potpora i jedini hranitelj. Samo jedno oko je bilo suho, oko Anđino. Zablenuto je gledala u mrtvaca i grčevitim bolom u srcu drhtala na čas, kao jablana lišće na dah tihog vitrića. Al' najedared, kao da se čega sitila, poškropi mrtvaca i odjuri iz kuće.

zkvm.org.rs

Kada se ujutro žene opet k mrtvacu nagrnile i iskrenim suzama dilile boli nesrićne majke, doleti Anđa kao na vilovitim krilima noseć čitavo brime cvića. Ubrzo nakiti kovčeg, a zatim oplete vinac i stavi ga Anti na glavu. A kada ga je svega cvićem posula, probudi se u njenoj mašti sve o čemu je sa Antom sanjala, te za čas vrisne u gorki plač i žalenje.

Evo Ante ružica rumeni,
Evo srce muškatla šareni,
Evo ljiljan, evo i jagode,
Evo rosa, moje suze gorke!
Moje oko o drugog zapeti,
Moje lice drugi obljubiti,
Moje srce za drugog kucati,
Nigda neće! — Tog ne rodi mati!
Nigda m' drugi svojom neće zvati.

*

Nikad selo tako žalosan ukop nije vidilo. Put prama groblju pokvasile su suze pratioca. A kada su se svi kući vratili, ostala je Anđa i grleć nimi križić iskreno se isplakala.

Sad je već stara baka, al' još uvik divojka. Ipak još i danas odlazi u spahinsku bašču pliviti i polivati. Jutrom nosi cvića na grob pokojnika, a posli podne marljivo radi.

Kažu da kada na jezeru vodu grabi i na obalu se penje da onda uvik na istoj basamagi se zaustavi i nešto govori. Baš onako kao što je sa Antom prvi put govorila.

Niki vele da onda svoj zavit ponavlja.

(1909)

PROKLETA TINTAROŠKA

Podne je već odzvonilo. Još jedan sat, pa će zvaničnici na užinu. Al' ovaj sat još valja raditi.

Gori na katu, u pisarskoj sobi kod prozora sidi Ico Ćaćić i već treći put spisiva jednu te istu stvar. Prvi put se baš pri kraju zabunio; drugi put je dovršio, al' je misto piska tintom polio pismo, zato sad tako pazi da ni podne nije čuo zvoniti. Ruka mu leti, kao da je motor tira.

Ali gle, od topline ugrijane peći oživila jedna muva. Izašla iz pukotine pa namišća krila, al' ju brzo odvijaju dimovi karike, koje je Ico u ljutosti oštro puštao. Opet zaleti i stane Ici na glavu. Ovaj mahne rukom, a muha prene i primisti mu se na čelo.

— Beštija jedna! — drekne Ico i lupi dlanom o svoje vlastito čelo.

Al' muvi nije nahudio, već čim on opet zamočio, pa da će pisati, doleti ova nanovo i posadi mu se na vrh nosa.

— Uh, osušila se! — cikne Ico ljutito. Za čas baci pero i baš prilično udari sebe priko nosa.

Al' muva ni brige. Opet odleti i stane na okno od prozora. Ico skoči i lupi o prozor da pogodi muhu.

Naravno da se okno sasulo, a tintaroška na sokak izletila. Ico sluša kad će past na asfalt, al' ne čuje ništa. Trgne prozor da vidi što je s njom, al' mal' mu ne zađe svist. Jedna gospoja u bilo obučena se pritila prema njemu. Leteća tintarška svu ju uštrapala.

— O bolan Ico, što učini? — zabulji na prazno misto tintaroške — ako se dozna, onda će propasti ovomisec-

zkvh.org.rs

na plaća. Al' ovo još sve nije ništa! Šta će moja blebetuša reći, ako prvog praznim buđelarom otidem kući?

Ali nije on zato bio Ico da si ne zna pomoći. Zna bome. Zagrne kaput, uzme štapicu i odjuri u najbližu kavanu na čašu piva, a redari neka traže gazdu tintaroške.

Nuto nije sidio ni četvrt sata kada se otvore vrata kavane, a na njih bane u kavanu jedan redar. U ruki mu tintaroška. Upravo stupi prid Icu i u ime zakona ga pozove neka ga slidi na kapetaniju.

— Čuješ Đuka! — reče na to Ico — baci tu tintarošku, pa bolje na uzmi čašu piva u ruku.

— Avaj gospodaru, dinst je dinst, vi morate sa mnom — odvrati Đuka — a ja mogu čašu i ovom drugom prihvatiti.

— Onda nećeš dobiti ništa! — zukne na njeg Ico i odmah lupne čašom o stol po konobara da kontu isplati.

Međutim, primisti Đuka tintarošku u drugu ruku da si malo zasuče plave brkove. Al' na svoju nesriću. Kako mu ruka bila od tinte uprljana, jedan brk postane crn dok je drugi ostao plav.

Sva kavana udari u smih.

— Što je tima? — pomisli Đuka i zaviri u ogledalo. A kad je vidio kako se nakazio, srdito lupi tintarošku o jedan bilim obrosom pokriven stol tako da je špricajuća tinta poštrapala blizu sideće goste, a stol dobio tintavih piga. A zatim je opet zgrabi i požuri za Icom, koji je dotle kontu isplatio.

Kad Ico prid kapetana stupio, mal' se ne okameni. Tamo je stajala i ona žena, koja mu se pritila i koju je njegova tintaroška nakazila. Pa još da je kakva druga žena bila, al' baš njegova vlastita blebećuša supruga.

— Je l' ovo vaša tintaroška? — upita ga kapetan.

— Je-est-e! — promuca Ico.

— Želite l' gospojo da se krivac kazni? — upita zatim kapetan ženu.

Blebećuša baš htila da kaže: *želim*, al' se brzo siti i neopisivom zluradošću na licu okrene se mužu, koji je drhćo, ko miš u šapama mačke, te ga zapita:

— Hoćeš li mi kupiti onu svilu, koju smo prikjučer u Stantićevom izlogu gledali?

— Hoću, slatka golubice, kupit ću pol tuceta svilenih sukanja — odvrati Ico blažen od dragosti.

— Onda ne želim kaznu — reče žena kapetanu.

I odmah se poklone obadvoje i ruku pod ruku udalje se. Redar izbuljitim očima koračaše za njima. Al' čim on na vrata, već ga gurnu natrag i najedared stupe pred kapetana konobar kavane sa utintavljenim obrosom i tintom poštrapani gosti. Kapetan ih pripanut motriše. Što je danas, pomisli u sebi, nisam uzalud noćos o pekmezu sanjo. Evo nanovo tužba zbog tinte.

— Što želite? — upita konobara.

— Molim — ispripovidi ovaj na vrat na nos — redar mi utintavio obros i ruho ovih gostiju — molimo odštetu!

— Nije istina, slavni kapetane! — isprsi se redar — to će zacilo fleke od crne kave biti!

— Tako i jest! — odvrati kapetan. — U kavani se s kavom radi, a mnogi gosti su nespretni. Ona tinta pak se prolila na onu gospoju. Možete otići!

Srićan pisar, srićniji redar, a najsrićnija pisarova blebećuša. Nesritna je samo tintaroška. Nju proklinje i pisar i konobar, a i uštrapani gosti.

*

Kažu da otkako se ova nesrića desila, Ico je najsmireniji zvaničnik u ciloj varoši. Kad stupi u zvaniju i opazi tintarošku nazove joj *dobro jutro* i slatko ju pita kako je provela noć? Kad pak muha zazuji po sobi, odmah sklopi ruke i zavapi: ne uvedi nas u napast, zatim pak ustane i kuda muha želi, otvori joj ili vrata ili prozor, pa ju uljudno ponudi: *izvolite izletiti.* A kad izleti, zaželi joj *sritan put!*

Pitaš zašto? Hja brate, skupa je svila!

(1909)

zkvh.org.rs

BLAŠKO RAJIĆ (1878—1951) podrijetlom je iz siromašne seoske obitelji sa subotičke periferije. U Subotici je završio pučku školu i šest razreda gimnazije, a potom kaločku Bogosloviju. Kao svećenik postao je župnikom crkve sv. Roka, pa je još intenzivnije nastavio svoj preporoditeljski rad među sunarodnicima na svim poljima: političkom, prosvjetnom i književnom. Bio je popularan u narodu, stekavši ugled narodnog svećenika i borca za nacionalnu ravnopravnost, kao književnog i kulturnog radnika. Jedno je vrijeme uređivao »Naše novine« koje su izlazile u Subotici. Kao narodni predstavnik sudjelovao je u događajima prilikom otcjepljenja Vojvodine od Ugarske na skupštini u Novom Sadu.

Njegov najintenzivniji književni rad bio je usmjeren na populariziranju »Naših novina«, pa je za svaki broj Rajić pripremio crtice s moralno-poučnim nastojanjima pod naslovom *Ivan i Bašo*, ali pisao je i legende iz doba prvih kršćana *Stari mirotvorci*, koje su tiskane kao posebna knjiga 1925. Tu se prepleću povijesne ličnosti kao Neron i Seneka s apostolskim prvacima sv. Petrom i Pavlom. Naglašene regionalne odlike nalazimo u posebnoj knjižici *Bunjevčice* tiskanoj 1928. u Subotici. Josip Andrić je vrlo jednostavnim riječima ocijenio vrijednost autobiografskih pripovijesti B. Rajića, tvrdeći da su one ponikle iz dubine priprostih duša, bistrih izvora narodne mašte čiji biseri »možda još nisu posve umjetnički izbrušeni, ali su nepatvoreni« u svojoj ljepoti i duhovitosti.

zkvh.org.rs

U CAREVOJ PALAČI

Krasni peristil Neronove »zlatne palače« sav se smije u proljetnim sunčanim zracima. Po dosta velikom ribnjaku sijevaju, kao munje, sitne zlatne ribice, lete, kao zlatne strijelice po vodi, onda se zaustave i legnu nauznak, kao da znadu, kako lijepo sja zlaćana ljuskica na tijelu njihovome u sunčevim zrakama. Onda se opet okrenu potrbuške i nanovo počnu hitru utrku, po bistroj vodi.

Najedamput nadvije se neka sjena nad ribnjak, zlatne ribice se uplaše i zarone u dubinu. Sjena je od velike lijepe glave, koja sjedi na sitnim, ali žilavim ramenima, a nosi dva krupna, bistra oka. To je glava mudroga Seneke. On je prvi došao u carevu palaču. Malo se zaustavi, nadvijen nad ribnjakom nepomično; ribice se opet oslobode, pomole se iz dubine i izvrnute, da ih sunce obasja svojim vatrenim zrakama. Seneka je duboko zamišljen gledao igru krasnih životinjica.

— Nije moguće, ne, nije moguće. Ta mala ribica ima svoje zlatne ljuske, i one bliješte u sunčanom sjaju. Rep, krila osposobljavaju ih da lete kroz vodu, kao grom kroz vazduh. Nalazi i dostiže svoj cilj, sve. Ima svoga razloga u prirodi sve.

Odmakne od ribnjaka, u eksedre. Stupovi, na kojima počivaju strmi svodovi kao da su zlatom okovani; po njima se prelijeva, kako kuda zađeš, svjetlo i sjena kao jato zlatnih hitrih bubica. Seneka sjedne u jednu naslonjaču, svilom obavitu, zlatom okovanu. Pogleda na vrt, koji pred njime puca na široko i duboko. Proljetne, prve ruže baš sada otvaraju svoja mirisava usta; kako

koju omiluju traci sunčevi, ona se probudi i nasmije, pokaže svaka svoju dušu: jedna rumena kao krv, kao da se pruža u vis jedno malo srdašce; druga bijela, kao snijeg; kao da se zavlači u zelene latice, iz kojih ju izvabio cjelov sunca, bijela, nježna; kao stidljivo djevičanstvo, što se krije i ispred — sebe samoga.

Po ružama i po cvjetovima zuje, lete, sjajne pčelice i oblijetaju ih neki šareni leptiri...

Seneka sve ovo motri, motri. Duša mu tone u ljepoti, u miomirisu, u zvucima, u talasanju — života.

— Sve ima svoga cilja; sve ispunjava svoj zadatak... U meni nešto zahtijeva, neodoljivom silom, da budem srećan, ne samo danas, već u vijeke, bez kraja... Ja ili sam najveća nakaza u svoj prirodi, koji imam silni zamah, što me vodi, goni, nosi, da dostignem sreću, kojoj sili se potčinjava sve ostalo u mome životu: srećan biti, srećan i sa najvećim žrtvama; srećan biti, još i protiv zakona pravde, zakona časti... Ili ove sreće i ima... Pa ju mogu i dostići... E, ako sam nakaza, onda je priroda, koja je dosljedna, koja stvara cjelishodno sve, i svuda: onda je ta priroda u čovjeku, u svome remek-djelu, grdno pogriješila, jer je čovjeku dala želju za srećom, koja se nigda ispuniti ne može... To bi bilo, kao da je dala oči, a ne dala svjetla, dala pluća, a ne dala vazduha, dala usta a ne dala hrane, dala krila, a ne dala mogućnost za letenje... Može li tako velike pogreške biti u prirodi? Kada joj sve cjelishodno, mudro, ne može ni čovjeka da je proizvela za besciljnu nakazu. Ako dakle nijesam nakaza, onda moja želja mora da ima svoga ispunjenja, kao oko što ima svjetlo. Onda ja moram u vijeke da živim. Tijelo, znam da mi, pretvara se u prah i pepeo. Nešto mora da mi ostane živo. *To sam ja.* Ja ostajem živ u vijeke. Zovem li se tada duša ili sjena: *ja živim u vijeke.*

A gdje nije vječna sreća? Ruža uvene, leptir skapa, ribica ugine, sunce zađe. To je za moju sreću, vječnu sreću sve malo... Moja sreća mora da bude i vječna i beskrajna. Dobrota, ljepota, koju nikada do kraja iskusiti ne mogu... beskrajna, koja nikada ne iščezava — vječna... Pa ona mora da bude mudra kao i ova priroda, ali beskrajno mudra; ona, ta Ljepota i Dobrota

zkvh.org.rs

mora da bude razumna... beskrajno razumna... To mora da je Bog, kojega se mudrost, ljepota, dobrota u prirodi odsijeva... Ja sam neumr'o, nada mnom je svemogući, premudri, predobri Bog.

U taj trenutak netko metne ruku na lijevo rame Senekino. On se prene, pogleda i vidi pred sobom sinovca svoga Lukana.

— Ave, ave! Zdravo čiko! — pozdravi Lukan strica svoga. — Mislio sam da spavaš, tako si nepomično sjedio.

Seneka ništa ne odgovori.

— Jesi li dobro spavao noćas?

— Nijesam spavao. Zaspao sam, i snio sam strašan san. Išao sam po tužnim poljima Okeronta, onoga svijeta. Baš pored mrke vode Lete. Najedamput, kao da je iz zemlje iznikao, stade preda mnom jedna strašna spodoba: kano da joj je lice slično licu carevu. Ona me spopade, donese do vode Lete, tu stade sa svojim čamcem Haron, skeledžija od onoga svijeta, ova me spodoba baci u čamac i ja se — probudim.

— Ja mislim, da to ne znači ništa; a ako bi značilo, to bi značilo, da ćeš sa carem zajedno poći u slavu neumrlosti.

— Iza toga nijesam zaspao, već sam cijelu noć promišljao...

U taj trenutak stupi među njih Svetonije Paulinus, vojvoda i glasoviti pisac, u društvu sa Domicijem Korbulom, također pretorom.

— A, Seneko, ti već tu! Ave! — pozdravi ga Svetonije.

— Zdravo, magister cesarov! — pozdravi Korbulo. Izrukuju se.

— Nekako si mi nujan, Seneko — raspituje ga Svetonije — što ti je?

— Obuzeše me neke hude slutnje. Da ću skoro poginuti.

— Ta valjda nijesi ti vojskovođa! To ako bi nama došlo, kojima nam je svaki dan život u opasnosti.

Na ove riječi otvore se vrata i uniđe čitav niz senatora, vojvoda i prvaka rimskih.

Pozdraviše se i podijeliše se na grupe, pa stadoše razgovarati.

— Jeste li čuli, šta se je zbilo najnovije u Palestini? — pita senator Casije, i namjesti desnom rukom na lijevom ramenu svoju senatorsku togu.

— To li, da su Judejci opet potukli našu vojsku?

— Rimsku vojsku nije nikada nitko potukao, ona je samo odstupila — reče Flavije Vespasijan, pretor vojskovođa.

— Ovo jedamput je potučena, jer nije ostalo od 12.000 ljudi ni dvjesta!

— Ovo će biti kazna bogova, za to, što nećemo da istrijebimo Judejce iz rimske države, već se oni, na našu sramotu svaki dan više šire i spore. — To reče veliki svećenik, Flamen Cajo.

— Kazna je to, kazna, ali nije radi Judejaca, nego radi razvratnosti samih Rimljana! — veli Seneka. — Bogovi još nijesu zaboravili nevinu krv Britanikovu; istina, da je Agripina, majka careva, životom platila tu krv...

— A je li to istina, da je Nero ovako osudio na smrt svoju majku Agripinu: »Sasijecite je, da vidim utrobu koja me je nosila!«

— Jest. To sam ja na moje uši čuo. Znam, zašto je poginula i Oktavija, kći cara Klaudija, žena Neronova. Ona je opominjala muža na vjernost vjenčanu, a on ju dao ubiti, da mu, veli, »ne zuji u ušima« s njenim opomenama. A uzeo je onu razvratnu žensku, Sabinu Popeju. Kada je gorio Rim, svi smo plakali, samo on je, Nero, svirao u harfu i veličao — oganj. Sav Rim znade da je on zapalio taj dio, a i onomadne, kada je gorio, da je to njegovo maslo. Eno, onda je dao ubiti Judejaca i kršćana, bez broja, jer ih okrivio, da su oni zapalili Rim. Pa bogovi ne prestaju kazniti Rim. Nije li to zaradi ovih bjesomučja jednoga čovjeka, kojega rimski senat pušta da čini, što hoće?...

Na ove riječi Senekine svi se osupnuli. Rimski vojskovođe uvukli glavu među ramena i ćutili kao zaliveni, ostali bojažljivo pogledali jedan u drugoga, a Lukan, sinovac Senekin, da ublaži ove riječi, reče:

zkvh.org.rs

— Božanski car je mnogu slavu stekao rimskome oružju. Domicije Korbulo, evo baš sad je došao iz Jermenije, gdje je potjerao pod krila rimskoga orla sve Jermence; slavni Svetonije Paulo, on je u Britaniji odbio strašne napade divljih barbara na granice rimske i sav Rim je pun robova, koje je on nahvaćao u tom slavnom ratu. Flavije Vespasijan je već tri put uništio vojske Judejaca, istrijebivši ih do zadnjega čovjeka. Što su sada tamo opet oni oživjeli, to će biti samo donde, dok se Vespasijan ne vrati iz Rima, kamo ga je carska zapovijed zvala.

Ali Lukanove riječi nijesu mogle, da razgriju društva, koje se je ohladilo na riječi Senekine.

Iz društva se odvoji jedan libertin, bivši rob, Licinije, koga je Nero izdigao iz ropskog stanja i metnuo za senatora rimskog. Izgubi se između senatora. Otišao je caru i rekao mu je sve, što je Seneka rekao i Lukan.

— Znam, da su ove moje riječi bile strašne, ali imajmo na umu da smo mi odgovorni pred bogovima za sve, što on čini. Eno Priso se je digao proti njega i u toliko maha ga smakne. Eno u Galiji vrê i niko ne zna, kada će prekipiti i šta će biti, ako se Galija digne proti Rimu. Baš u korist samoga cara rekao sam što sam rekao.

U taj čas otvore se velika zlatna vrata i u samom zlatu, obasut dragim kamenjem uđe car Nero.

Lice mu je bilo sitno, okrugljasto. Oči tamne i nekako zamagljene. U ovaj čas nije bilo na tome licu nikakova znaka uzrujanosti.

Svi, senatori i veziri, pokloniše se duboko i u jedan glas rekoše:

— Ave, Ceasar!

Nero laganim korakom uspne se na zlatno prijestolje i sjedne na njega. Senatori i svi ostali, pomjestiše se naokolo u polukrugu pred prijestoljem.

— Patres konskripti! Ocevi Rima! Zamolio sâm vas, da dođete na vrlo važan dogovor. Vi ste se, vidim lijepo, odazvali. Cesar vam je zahvalan. A drugčije nije ni moguće, ta Rimljanin je na oprezi, kada je otadžbina u opasnosti. Otadžbina je u opasnosti! U Galiji vrije; nevjerni vojskovođe, izdajice, dižu vojsku proti cesara

i proti vječnog Rima; u Indiji Jevreji i kršćani ugrožavaju rimsko gospodstvo. U samome vječnome gradu umnožili su se, kao pijesak i danas-sutra spalit će nam Rim i poklat će nas Jevreji i kršćani... Rim mora da se brani. Mač rimski koji je pokorio cijeli svijet, ne može da poštedi ni unutarnje neprijatelje, koji podrivaju temelje grada. Vas, oceve, i najmudrije starješine pozivam, da mi kažete, što da činim?

Nero sjedne. Nastane duboka tišina. Iza mučnog odužeg ćutanja progovori Seneka:

— Zapitao si nas božanski cesare za savjet. Mi s tobom zajedno, držimo da je vrijeme, i vrlo ozbiljno, nastalo.

Neronu sijevnu oči. Lice mu se iznakazi. Ovo je znak da je nastala kod njega uzrujanost. Seneka nastavi:

— Ja sam mišljenja da rimski mač nije otupio i da će svoje i sada, kao i uvijek, učiniti. No uvjeren sam da ima neke opasnosti, koju ne možemo mačem odstraniti. To je opasnost, kojom nam se prijete božanstva. Tu opasnost ćemo, možda, moći otkloniti, samo ako se povratimo na krijeposno življenje, kojim su se naši oci odlikovali. Sve ove pojave, koje prijete našemu Rimu, izgledaju mi, kao opomena bogova da se okanimo bluda, prolivanja nevine krvi, otimanja i svih drugih okrutnosti i budalaština...

Lice Neronovo se sasvim promijenilo. Postalo je ljupko. On se počeo smiješiti. Seneka produži:

— Ti božanski cesare, imao bi, kao prvi među nama da nam prednjačiš...

— Krasno! Božanski! Ovako lijepo još nigda nijesi govorio, moj premudri meštre. Šta li imaš u glavi tvojoj, kad tako mudro govoriš...

S tim se obrati oružnicima, liktorima:

— Liktore! Rasijeci odmah, ovu mudru glavu, da vidimo, šta je u njojzi, kad je taka, prejasna.

Dva liktora, bez oklijevanja, pristupe Seneki. Jedan razdriješi snopić pruća, i odvije sjajnu — sjekiru. Dok je jedan uhvatio Seneku za obadvije ruke i stao pred njega, drugi je sastrag, zamahnuo sjekirom i — raspolovio glavu Senekinu. Glava se raspade na dvije strane, a on se sruši, obliven krvlju.

zkvn.org.rs

— Sada je dosta — vikne Nero. — Još onoga uhapsite. — I pokaže na Lukana, sinovca Senekinoga koji je stajao kao osuđen pred cesarom.

Liktori pristupe Lukanu, i svežu mu ruke i odvedu ga.

— Ovako će biti svim izdajicama otadžbine i cesara.

S tim Nero ustane i praćen od liktora-oružnika, iščezne na vrata, kuda je i došao bio.

MOJ PRVI PRUSLUK

Ušao sam u šestu godinu. Toga lita sam dobio prve gaće i prvi prusluk. Dotle su bila odila: suknjica, p' onda bekeš, p' onda »flundre«, rastriž sastrag.

O Maloj me je Gospojini otac ponio »u Bili Aljmaš«. Gaće i prusluk na meni. Gaće široke, Bogo da ih nisam mogao da stegnem; ne mogu da stanu na ugaćnjak. A prusluk, od sivog štroce, sa crvenim pucama od cakla. Dok sam još čekao prusluk, uvik su me zamamljivali, kada su me slali u dućan ili rad vode:

— Iđi »dobićeš prusluk od nevidiša na nemariš grane«.

Uvik sam tr'o glavu: kaki može biti taj »nevidiš«? Vidio sam u strica, momka svilen prusluk na grane. Al' to nije »od nevidiša«. Pitao sam i druge sa pruslukom:

— Je li, od čega je ovaj tvoj prusluk? — Jedan je bio od tifle, jedan od sukna, drugi od čohe, drugi od cvilika, drugi od svile, od kumaše. Ali ni jedan »od nevidiša«.

Taj »nevidiš«, to mora da bude nešto još drugačije nego i sama svila i kumaša.

A kad sam ga dobio i obukao, onda sam vidio šta je taj »nevidiš«. Krasno! Šta je stričev svileni prusluk napram moga, što je od »nevidiša«.

P' onda te »na nemariš grane«. Malo me je dirala ta rič »nemariš«. Kake će te grane biti a da ih ja ne marim?... Ali sam se utaložio sa tom misli: bile kake bile, ja ću mariti za njih.

zkvh.org.rs

A kada sam vidio grane na nevidišu, a mene novo sunce ogranulo. Grane k'o i na drugom štroci poiskakale iz mezeva, pa sve roje, sve viču, sve pivaju...

Promotrio sam svaki prusluk, koji mi je u susret išao: momački i dičiji i »didinski«, al' ni jedan ni bojtar mojemu! Take grane, takav sjaj, tako šuškanje... A jok! toga više nema. P' onda puca. Od crvenog cakla. A žuto uvo na svakome. Pa kad sunce padne na moj prusluk, crveno caklo sve sikće, a kroz njega se smije žuto uvo od puceta...

Kad smo u Dalju sišli sa voza i pogledali u dô gdi je crkva i »proštenje«, ja sam vidio sijaset naroda, kola, konja, velike hrpe lubenica i dinja. Meni se učinilo, kada smo se ukazali nad dolinom biloaljmaškom, da se sav narod okrenio glavom ovamo, da vidi moj prusluk. Još i konji podizali glave iz šaraga i puna usta sina klimali glavom prema meni, kao da bi rekli:

— A jesi krasan, Stipane! Takav prusluk, kao ti, niko nema. Još ni ova Šokčad ovdi. A njima bar šiju šarene prusluke.

Pa i hrpe dinja i lubenica: kao da se izdižu lubenica nad lubenicu i dinja nad dinju:

— De, da i mi vidimo Stipana u prusluku! — A ja sam išao pored oca i mislio:

— No, moj čiča mora da je ponosit, kad njegov sin ima tako krasan prusluk.

I držao sam oca čvrsto za ruku. Ko bi znao, može se kakav rđavi deran il' i čovik »zblanuti«, pa od mene oteti prusluk. Al' ovako, kad je moj čiča pored mene, ne bojim se ni — Maksina.

Jedna snaša, što je išla za nama, vidila kako ja sitno koracam, stigne nas, pa će da me pohvali:

— Ao Stipane! Alaj ti imaš lip šešir!

Ja je pogledam prezirno i ne kažem joj ništa. Samo sam je u sebi prosudio: »Ta nema oči! Ne vidi kaki ja prusluk imam...«

U tom smo već spustili blizu crkve. Crkva se bili, a toran, kao da je sad ustao, pa da se smije i dobrohotno me motri:

— Ao Stipane, golube gaćasti! Alaj ti imaš lip prusluk!

I ja sam bio zahvalan i crkvi i toranu, što se tako jasno i dobrohotno meni smijucka.

Ušli smo u crkvu. Počela sveta služba. Ja se priljubio ocu i slušam i gledam. Na oltar izišlo mnogo svećenika, svi obučeni u lipo zlaćano odilo, na grane, sa portom, sa zlatnim gajtanima išarano. Gori na koru zasviraju vorgule, narod zapiva, sva crkva ori od pisme. Onda pristanu vorgule, narod ućuti i na oltaru zapiva svećenik. Vorgule opet zaore, narod se zanese za vorgulama i piva, Bože, sve roji. A moje srce raste, diže se čak do crkvenih svodova: Bože, alaj je to lipo... I pomislim: to je sve za to, što ja imam nov prusluk lip, kao ni u koga, »od nevidiša na nemariš grane«. Iz pisme naroda, iz svirke vorgula, iz hvalospiva svećenikova, sve k'o da čujem:

— Stipan ima lip, lip prusluk. Bože hvala Ti.

A kad smo izišli iz crkve, to da ste vidili!

Šokice postajale prid crkvu, i kad sam ja išao, držeći očevu ruku, u prusluku, one me opazile i stale među sobom da govore:

— A ju, a ju! Otkuda ovo lipo dite? — Jedna me ulovi za desnu ruku i otrgne od oca, pa me stala cmakati: i u jedan obraz, i u drugi, i u oba oka, i u vrat, i gdi me dohvatila. Ja se brišem rukavom, al' sve pazim, da mi seka ne ugužva prusluk. Kad sam se jedva negda izmotao iz njenih ruku, htio sam ocu, ali me ne pušta već me pita:

— A jo, kaži mi, kako ti je ime?

— Stipan! — rekoh ja ponosno.

— A ko ti je kupio taj lipi prusluk?

Kad mi je to rekla, mal' nisam onda opet ja počeo sa poljupcima.

Pogledam je, kao da ću je zagrliti i reknem:

— Moj čiča i moja nana!

Tada me već spopala druga Šokica. Al' joj se već nisam dao ljubiti. Počeo sam, da se derem, kako živ možem:

zkvh.org.rs

— Joj čiča, ne dajte me!

Ona me pusti i ja potrčem ocu. A da me ublaži, uzme veliku lubenicu, što je ležala pored nje, rasiče je po pole, odjakari od nje veliku komadinu i vikne me:

— Oj Stipane! Odi, odi! Evo na lubenice!

Volio sam lubenicu, kao sunce jarko. Ali mi padne na pamet moj novi prusluk i odgovorim:

— Neću, uprljaću prusluk!

— Uh, uh, bona! Dođi samo, tetica će ti zastrti prusluk, vidi sa ovom maramom.

I razmota veliku bilu maramu. Ja se približim, ona mi pripaše maramu, koja je dohvaćala od vrata pa do prstiju na nogama. Tada sam primio i skalu lubenice i zagrizao u nju, da je iz nje na sve strane štrcala slada. Ali sam se, kad god sam zagrizao, uvik i pognô naprid, da ne bi slada lubeničina probila kroz maramu i ukvasila moj lipi prusluk.

U to se već sa 10 strana diže po komadina lubenice i sa 10 strana viču Šokice.

— Oj Stipane! Odi, odi: evo lubenice.

Ja sam u prvi mah vidio, da svima ne mogu udovoljiti, a i prvi komad je tako velik bio, da sam ga jedva pojio, za to se nisam htio da osvrnem na nove pozive. Ali se Šokice ne dadu sramotiti! One donele lubenice meni »na noge«, i hoće silom da mi ih strpaju u ruke.

— Uzmi ovu, ova je jako slatka. Ova je još slađa! Gle, moja je najslađa.

Ali se ja okrećem i naposlitku morala je da me oslobodi iz vatre i juriša moja gazdarica, što mi je pripasala maramu.

Moj čiča je jedno vrime sa smiškom gledao moju borbu, a kada sam pojio prvi komad, on pristupi pa reče: — Ićemo.

Gazdarica moja odveže maramu, ali prija dobro mi ubriše njome obadva obraza, onda me izljubi i prida ocu. Jedva smo se provukli kroz dobre Šokice, koje su sve htile da me vide. A ja sve rastem: »Moj prusluk! Ta valjda ga nema ni u careva sina . . .«

Kada smo prolazili pored jedne mijane, otvore se vrata i jedan pijanac — bljuzne vino i rakiju baš po meni. Sav moj prusluk oblije i zaprlja. A on pade koliki je dugačak prid vratima. U prvi mah mislio sam, da će mi srce pripukniti. »Jao, moj lipi prusluk!« A onda kada sam vidio pijanoga čovika, gdi leži, ko vrića prid mijanom, nisam htio da plačem, već sam mislio: »Nikad, nikad taki biti neću.«

zkvh.org.rs

MOJE ČOBANOVANJE

Svršio sam drugi razred osnovne škole. Kod kuće me nisu mogli upotrebiti ni za što, a salaškom rodu nisu htili moji roditelji da sa mnom dosađivaju. A ja bi u polje kao u raj. Još mi se iza dvi godine duša svejednako kupala u sunčevu svitlu, opojena mirisom poljskog bosiljka, zelenoga kukuruza, pčelinjim zujanjem i njihala se u visini na talasima ševina pivanja. Polje, polje... Šarenilo poljskog cvića, švračja nožica, različak, rižak, još i magareće trnje... Sve me je privlačilo, mamilo: hajde u polje... Sva srića, imao sam tetka čobana. On mi je bio kum na krizmanju. On se našali:

»Haj, Stipane, o'š bit moj bojtar?«

Da li oću! O, to je vrhunac svih mojih želja. Biti bojtar! Imati kuku! I kabanicu! Jašiti na magarcu! Nositi mliko u dvi čobanje! Da li oću? To bi bio moj raj zemaljski. O, o!... Ali nisam smio ni pisnuti, nego sam samo pogledao na nanu. Valda mi je pročitala iz očiju, šta se u meni zbiva. Ona se sa nekoliko riči »udivani« sa tetkom i ja posta — bojtar.

Bio sam glođvasto derle visokog stasa, tako da su sa malo truda prekrojili za me jednu staru kabanicu. Galir sastrag ostao kao i prija, i rukavi, samo su ih odozdol potkusavili malo. Vrlo malo, tako da se amade vukla za mnom po zemlji. Ali su mi pod vratom prišili svezu od novoga kajiša. Dobio sam i štap, al' bez kuke. Dobar, oguljeni, suh drenovac, ali ni kuke ni karike... Taj sam manjak naknađavao time, da sam, kada je te-

tak ili njegov ortak Stipan Lemeš otišao na vašar ili kuda bilo, ja njihov štap sa kukom i karikom nosio za ovcama.

»Tanja« nam je bila u Tuku. Tu dva pulina i veliki čobanski ker, kolik dobro tele. Tetak ga prozvao Bošnjak. Mislim, da je imao nekog zlotvora, pa je njegovo ime dao keru. Iz tog se vidi, kako je tetak volio još i zlotvora svoga, jer je njegovo ime nadio najkorisnijem svome pomoćniku. Bošnjak je bio neobičan pas. Kada je netko došao, da se sa tetkom ispravlja radi nekake zobi, što je mamila ovce, ili zbog kakvih kukuruza, koji su ležali blizu strnike, gdi su ovce imale svoju pašu, pa je počeo da ukrupno divani i slučajno digne ruke, on je odmah bio dolje: Bošnjak je sastrag skočio na njeg, ošinuo ga o zemlju i metnuo mu šape na ramena, a gubicom mu obzinuo gršu tako da je čovik ležao ko mrtav. Kad je tetak zovnuo Bošnjaka, on je otkoračio sa čovika, ovaj se digao — i razgovor brzo svršio pa otkulecao. Tetka je zamolio, da ga otprati do uvratina.

Kerova smo dakle imali i imali, ali magarca skoro nikakvog. Bila je jedna siva matora magarica, tako matora, da nije bila vridna da sažvače ni najmlađi zametak kukuruzni. Koracala je ona sirota vrlo brzo, kad smo išli s mlikom u varoš, još brže nego druga magarad, ali je slabo odvađala.

Meni se nije nikako sviđala. Drugo magare, kad štogod usput šušne, kad spazi ususret kera ili bilo šta drugo, živo ili neživo, ono digne glavu, naćuli uši, zastriže, pa će da nešto po magareću i frkne. Ali matora sivka bolan, kako krenemo, i ona spusti glavu i oklepi uši: zadrma i ide jednako, kao da je drvena mašina. Još ni repom nije mahala, osim ako ju je kakav obad ubo, ili sam je javio sa stiskom opanaka.

O, malo nisam zaboravio opanke. Moj mi ih čiča »sputro« od starih sara sa čizama. To su bili opanci! Naprid sto mrsaka, sitnih ko na švapskoj suknji. Šiljasti ko baba Lucin nos; ona se svaki dan zato svađala sa svojim didom, koji joj je govorio: »Opet si turila tvoj zaoštrljasti nos, kud ne triba.« Kad sam s otim opancima stisnuo slabine sivkine, odmah je mahnula repom i stala. Jednom ričju sivka je bila slabo magare.

zkvh.org.rs

Za mene, koji sam oprobao na Gatu svu šnajdersku magarad od Škoranove pa do Nojčićeve. A ti su magarci odgojili na svojim leđima pet do šest šegrtskih generacija, izakako su ih kao »ovčje konje« poslali u penziju, da vuku krojačke kovčege. Stane ko jagnje. Ti se popneš. Druzi pušte glavu, baća Mate, varoški svinjar, kara nas izdaleka, a magarac đipi ko pomaman, skoči desno, skoči livo, skoči uvis, rep baci na krste, potrče među svinje, dok napokon usred bare, gdi svinje planduju, strese, te magarac otrče malo dalje i sa podsmihom pobedioca gleda, kako se ti vučeš iz blata već naprid osićajući modrice od peruške, što ćeš od nane primiti za ublaćene košulje. To se baravno dogodilo dva ili tri puta. Onda sam se i ja izumio, kako se triba držati za grivu, pa nogama oko trbuha magarčeva, da me ne zbaci kao mače, kad padne s tavana. Toliko sam već napredovao, da jedan sivi magarčina, na kojem se još nije živ šegrt ugrijao, nije mogao da me zbaci, već je trčao sa mnom po svem Gatu, dok me napokon ne sastruže sa sebe ožuljav se o jedan mladi kiseljak na novom onda vašarištu.

Zato nisam bio sa sivkom nimalo zadovoljan. Nikakve opasnosti. Valda da sam i slučajno s nje pao, i ona bi legla, da sa nižeg padnem, da se ne bi ugruvao.

No moja muka nije bila zadugo. Moj tetak kupi na vašaru od nekih Dalmatinaca veliku magarčinu. Crn, vran ko gavran. Uši male i glava mala, noge visoke i tanane... kao kakav arapski konj. Tetak mu nadine ime Maksin. Imao je jedan loš adet: nije trpio dite u blizini svojoj. Čim je čuo dičji glas, on je zastrignuo ušima i namištao, da se vući. A zato su ga kupili, da brže doveze mliko u varoš, da se ono ne bi u vrućini pokvarilo. Ali je vrućina škodila i čobanima, ne samo mliku. Oni bi rado poslali mene, ali kako će, kad me Maksin ne trpi ni za grošić. Naposlitku iza dugoga mog moljakanja naume, da će me poslati s mlikom na Maksinu. Ko veseliji od mene! Natovare mliko, jedan zatisne Maksinu oči, a drugi me baci na leđa magarcu, dadu mi u šake veliki štap a s kukom i sa karikom i utvrde me da putom ne pisnem jer ako Maksin čuje moj dičji glas, bit će me na sve strane. Ja klimnem glavom i

pođemo. Da posvidočim Maksinu, da sam »čovik«, okrenem deblji kraj štapa i okinem Maksina po glavi. On zatrese glavom, digne je i pokasa. U mene srce sve igra, sve se cipa od dragosti. Mislim, da sam mustulundžija. Sretnem ljude, sretnem žene, sretnem čak svoga učitelja, pokojnog Peru Rajčića. Treba ih pozdraviti. Ja šešir podignem, ali riči ne puštam. Ni da pisnem. Tako stigosmo kod Čičine kuće. Tu me skinu žene, izliju mliko, a iz druge čobanje razliju po pola, pa me ko i prvi put posidnu na Maksina, dok njemu zakrile oči, da ne vidi ko mu sida na leđa. Isto se to dogodi i kod moje tetke Jelke. I tu me natovare povrh praznih čobanja, ja raskrilim široke gaće moje (imao sam gaće u četiri pole, jedva su stale mrske oko mog vitkog stasa), pa »Bože, pomozi«! Ali samo u sebi. Maksina opet oparmačim štapom po glavi, pa evo nas za čas ispod senćanske gvozdene ćuprije. Maksin ide, sve se praši. Pored puta dubok jendek. Pun dičice. Na tu miru nanese anđeo mog najboljeg druga, Šimu Mikinog. Kad me je vidio, kako se šepurim na Maksinu, on poviče sav razdragan:

»Ao, Stipane, otkud tebi tako lip magarac? Ajde, pusti i mene, da i ja malo jašim!«

To je bilo mnogo, on da jaši! On, ni bojtar ni čoban. Bio je guščar pred njihovom lazom. Ja se prevarih i dreknem mu:

»Mani se ti jašenja!«

Kad je Maksin čuo moj dičji glas, on zastriže ušima, pogleda bisno natrag. Onda: po tri koplja u visinu skoči, a naprid skoči po četiri... Ja se držim, al' on pravom magarećom lukavosti skoči desno tako bisno, da se ja srušim s njega upravo u jendek, strm i dubok do dva hvata, i stadoh se kotrljati po dičici u gaćama i u košulji baš do dna jendeka. Maksin ode ko iz puške, a ja se iskopeljah iz jendeka i stadoh tribiti dikičine boce iz ruku, iz nogu, sa leđa, odasvuda. Jedva sam se oćibao od silnih boca. Šime pobigao još s početka tragedije, a Maksin otkasao pa do tanje nije ni stao. Samo jedared se okrenuo, kao da bi rekao:

»Aj, oćeš tući Maksina po glavi!«

zkvh.org.rs

Ja uzeo sa zemlje štap sa kukom. Prije sam ga uvik nosio na ramenu i preko njega obisio kabanicu ko pravi čoban. A sada sam ga stao drljati za sobom. Malo pa postanem i češe mi stiskam rane, što ih dikica zadala. Tri dana sam se škrabao, dok nije nestalo bola i svrabeži.

Uto je došla i škola, dokonča moje čobanovanje i ja se sa Maksinom navike rastadoh. Onda sam prvi put iskusio na svojim leđima, da nisu svi magarci — magarci.

PETAR PEKIĆ (1896—1965) potječe iz seoske obitelji iz Gornjeg Sv. Ivana (Bajski trokut). Završio je šest razreda gimnazije. Kao politički radnik bio je aktivan u narodnom pokretu svoga rodnog kraja. Bio je član deputacije na Mirovnoj konferenciji u Parizu. Od 1918. živi u Jugoslaviji, gdje se bavio znanstvenim, književnim i novinarskim radom.

Prvi roman *Novi ljudi* (1932) nije bio tako zapažen u književnoj i kulturnoj javnosti kao ljubavni i obiteljski roman *Uvela ruža* (1934). Ne treba posebno dokazivati da se radi o drugorazrednim romanima, koji ne mogu pretendirati na trajniju vrijednost, ali ne može se osporiti njihova problemsko-tematska zanimljivost koja je objektivno inspirirala Pekića kao regionalnog romansijera. Jer, šta može biti veće za jednu sredinu od realne mogućnosti da makar sagleda i jednu stranu istine svoga društvenog bića, svoj lik u književnom zrcalu, pogotovu heterogenog društva različitih građanskih slojeva kakvi su se mogli naći u predratnoj Subotici.

Tadašnja je kritika opravdano dala prednost Pekićevim romanima u odnosu na Maricu Vujković. »Kod Pekića opažamo više dubljih misli. Više ljepših opisa. Ali nema toliko jedinstvenosti. Nema onoga što teče mlazevima lakoće. Naprotiv, ima zastarjelih riječi, i nekih koje se često spominju.« Ali, i takav kakav je roman *Uvela ruža* danas sigurno nedostaje mnogim sredinama, koje su preplavljene bezvrijednom literaturom, iako ovakvi drugorazredni pa i trećerazredni regionalni romani ozbiljno ispunjuju duhovni vakuum u životu manje razvijenih kulturnih središta, dajući o njima fresko sliku čija se autentična svjedočanstva kristaliziraju u tipičnim likovima.

zkvn.org.rs

CRVENOKOSA MARTA

...

Već od svoga djetinjstva postao je miljenikom svoje gospodarice i češće je puta provodio dulje vremena u njenom dvorcu. Nitko je nije zanimao kao on, nikoga nije tako slušala kao njega. Kad je zbog bilo kakve sitnice u plamenu gnjeva sipala pogrde na svoju služinčad, svaki je izbjegavao njenu blizinu, jedini joj se Nikola usudio približiti. Dok su svi sa strahom drhtali pred njom, ona je pred njim osjećala nemoć vlastite volje u tolikoj mjeri da je on s nekoliko riječi uvijek umio razoružati svu okrutnost i ublažiti svu žestinu njene razjarenosti. Otkuda tolik moralni autoritet kmetskog mladića nad obijesnom plemenitašicom, to bi se moralo tražiti ne toliko u običnim strastima, koliko u nedokučivim tajnama ljudske duše. Ima ljudi, pred kojima osjećamo neku prisilnu duhovnu podređenost, protiv koje se uzalud bunimo. Tako je jamačno i ona osjećala neobjašnjivu psihičku superiornost toga mladića i bila, tako reći, u okovima njegove sugestivne moći.

Nikola Majević je tim svojim dominantnim uplivom na okrutnu plemenitašicu mnogo puta otklonio nesreću svojih kmetskih prijatelja, ali ta njegova posrednička uloga nije mogla biti stalna, jer on je imao i drugdje svojih dužnosti i obaveza. U kući je bio jedini hranitelj svojih roditelja, a van kuće je sve više vremena posvećivao ljubljenoj djevojci Ani Miričevoj. Bila je to osamnaestogodišnja prekrasna i dražesna plavojka, koja je među djevojkama značila ono, što je Nikola bio među

mladićima. U selu je i danas običaj da prva djevojka većinom ide s prvim mladićem, a tako je to uglavnom bivalo u svako povijesno doba. Nikola i Ana su prema tome najbolje pristajali jedno uz drugo i postali pravim ponosom čitavog naselja.

Ali ono što je u cijelom naselju pobuđivalo divljenje, izazivalo je u plemenitašici otrov zavisti. Ona je već tako navikla na mladićevu blizinu da ga je htjela stalno privući uza se, pa makar je on često smeta u njenoj volji, a to je možda bilo baš ono čime ju je najviše privlačio. Nije dugo oklijevala da tu svoju zamisao pretvori u djelo. Jednoga dana mu saopći da ga želi uzeti u službu i da će mu, ukoliko je on suglasan s time, povjeriti dužnost nadzora nad jednim dijelom njenoga dobra i vođenja brige o kmetskim davanjima. Nikola s veseljem prihvati taj prijedlog ne toliko što bi težio za tako zavidnim položajem, koliko radi toga, što će u svojstvu nadzornika moći olakšati breme svojim kmetovima i što će, kad se oženi, svojoj dragoj Ani pružiti udoban život u dvorcu.

Nakon što je tu radosnu vijest saopćio svojim sretnim roditeljima, pjevajući pođe svojoj ljubljenoj Ani, da je iznenadi tim neočekivanim događajem. Ani je laskala ta Nikolina karijera, premda ni ona nije imala druge ambicije, nego da svoj život provede uz njega, a sada joj život pruža više, nego što je od njega očekivala.

Njihovu su radost i sreću iskreno dijelili svi kmetovi, koji su od tada u Nikoli još više gledali svog anđela spasitelja. Među njima je nastalo neizrecivo veselje i radi toga što su znali da odsada pri svojim podavanjima neće morati izdržati omraženu i osornu pojavu plemenitašice. S njima će biti Nikola, koji će tražiti dužnosti, a poštovati prava. Njima je pak neuporedivo lakše bilo vršiti i nepravedno nametnute dužnosti, nego snositi nečovječno postupanje okrutne plemenitašice.

Nikola je već sutradan stupio u službu i svoju dužnost vršio revno i savjesno. Nakon što je obavio svoje dnevne poslove, preostalo je vrijeme većinom posveći-

zkvh.org.rs

vao svojoj dragoj Ani. S njome se šetao u perivoju dvorca ili obalom Dunava i snovao planove o skorom vjenčanju.

Međutim, dogodilo se ono na što ta dva dobrodušna mlada bića nisu mogla ni pomišljati. Plemenitašica je naime uzela u službu Nikolu da bi ga na taj način približila sebi, a udaljila od Ane. Ali se u tome bolno prevarila. Sa zebnjom u duši je uvidila da se dogodilo baš obratno onome čemu se nadala. Dotada ju je morila zavist, a sada je muči bijes ljubomore. Dotada je samo znala za njihovu ljubav, a sada ju je morala gledati vlastitim očima, što je mahom stvorilo pakao muka u njenoj zločestoj duši. Njeno srce, koje nikada nije zagrijao plamen ljubavi, čeznulo je za srećom ljubljene Ane. Često je u noći mučena dugom besanicom sama sebi govorila: »Ljubljena ljubiti je pravi smisao života, sve ostalo, pa i moć i bogatstvo, je laž i puka obmana.« Zar ona, vlastelinka, da propusti sreću kojom se naslađuju i posljednji kmetovi? Zar ona, bogatašica da zavida njihovoj sreći? Zar ona da i nadalje živi u takvoj nesreći, koja je za nju tim gora, što je bogata? Te pomisli joj razotkriju svu mizeriju njena bića. Štogod se tim mislima osjećala više poniženom, tim joj je revolt protiv tako prezrenog stanja bivao sve jači. Kako se pak mučna neizvjesnost više puta čini gorom i od same nesreće, to je odlučila da što prije dokonča to već neizdrživo stanje. Jedne večeri, kad je bila pod najsnažnijim dojmom tog duševnog mučenja, dozove sebi Nikolu te mu bez ikakva okolišanja reče:

— Slušaj, Nikola! Ti znaš da još od svog djetinjstva uživaš moje najveće povjerenje. Zato sam te i uzela sebi u službu. Ja sam tvojim radom više nego zadovoljna, pa te želim nagraditi više nego što se nagrađuju sluge. Ti si, doduše, rodom kmet, ali si duhom plemenit, što više vrijedi od svake plemićke povelje. Zato želim s tobom podijeliti svoje bogatstvo i učiniti te gospodarom ovoga dvorca...

Zadnje riječi je popratila upitnim pogledom i blagim osmijehom, ali od njenih riječi i osmijeha je Nikolu spopala prava konsternacija. Da je znala kakav dojam čini njen osmijeh, onda se jamačno nikada ne bi na-

smiješila. Osmijeh je doduše dar božji, kojim se pobuđuje draž i milje, ali priroda kao da se i u tom pogledu htjela narugati opakoj velikašici, koju je osmijeh učinio ružnijom nego što je bila. Nije prema tome čudo, što je Nikola, pogođen tim dvostrukim udarcem, blijed i nepomičan stajao kao kad osuđenik sluša smrtnu osudu. Sabravši se nešto, on dosta zbunjeno i neodlučno odgovori:

— Ali ja kao kmet mogu biti bolji sluga nego gospodar...

— Radi toga se nemoj ništa brinuti — upade velikašica u nadi da joj namjera dobro uspijeva — ja ću već učiniti sve što je potrebno da ti sa mnom bude i lijepo i dobro.

— Ali ja ne mogu... — usprotivi se Nikola.

— Zašto ne možeš?

— Zato što imam zaručnicu.

— U tom pogledu moraš birati između mene i nje.

Nikola se tada već dosta sabere te odlučnim glasom i pun samosvijesti reče:

— Plemenita gospođo! Tražite od mene sve što hoćete, sve ću vjerno izvršiti, ali se svoje zaručnice nikada neću odreći.

Velikašicu su moralno uništile te fatalne riječi. Sva ohlađena, blijeda i nepomična, ona ga zbunjeno zapita:

— Dakle nećeš?

— Nikada — bijaše odlučan odgovor.

— Onda možeš ići.

Nikola joj se duboko nakloni, te iziđe u predvorje.

Plemenitašica se klonula tijela i slomljena duha sruši na krevet. Bol od zadobivenih udaraca još nije pravo osjećala; u takvim momentima duševna tortura dolazi kasnije.

Noć je bila strašna kako za plemenitašicu tako i za Nikolu. Ponižena vlastelinka se kao u groznici prevrtala u krevetu ne mogavši nikako naći pokoja u željenome snu. Peklo ju je što je kao velikašica prezrena, a još više što je uvriježena u svom ženskom ponosu. Osjećala se najbjednijim stvorom na svijetu, posljednjim i od posljednjega kmeta. Sva je bila zaokupljena vlasti-

zkvn.org.rs

tim ništavilom i najradije bi htjela da joj u tome ništavilu nestane i svijest o svome opstanku. — Nikola je pak strepio za sudbinu svoju i svoje Ane. Znao je da je velikašica navikla zadavati, ali ne i primati udarce. I to još primati od svoga sluge. Stoga je slutio da će posljedica toga događaja biti osveta i to krvava osveta. Ali za njega nikakve muke ne bi bile strašnije nego da je iznevjerio svoju ljubljenu Anu. Ta ga pomisao donekle primiri, jer mu je pored svih pogibija, kojima je bio izložen, glavno bilo to, što mu je savjest bila mirna.

Sutradan je nastavio svoju dužnost istom živahnošću i revnošću kao da se ništa nije ni dogodilo. Ni svojim roditeljima ni Ani nije ništa govorio o sinoćnjem događaju, jer im nije htio buniti duševni mir i zadati možda veće brige, nego što je opasnost koja mu prijeti. Konačno, nije bio baš siguran da će mu se vlastelinka zaista osvetiti.

Sasvim je dugačije bilo raspoloženje vlastelinke. Njoj se pričinilo, kao da joj svaki na licu čita naneseno poniženje i da joj se kradomice zlorado smije. Zato je rijetko izlazila iz dvorca, ali je tim više patila u njemu. Njena je povučenost pak veselila služinčad i sirote kmetove, koji bi bili najsretniji da se ona navijeke zakopala u zidinama dvorca.

Proteklo je tako nekoliko dana. Vlastelinka, koja nije mogla živjeti u spoznaji poniženja, kovala je najstrašniju osvetu. Ne mogavši dulje izdržati stanje, u kojemu je kao bijedna robinja čamila, ona jedne večeri pozove svoga dvorjanika Josipa Marvanja te mu reče:

— Sutra ujutro ćeš s nekoliko ljudi otići na Dunav, te splavom otpremiti kukuruz u južnu pustaru. Stavljam ti u dužnost i to da u isto vrijeme Nikola Majević mora nestati s ovoga svijeta. Za potonje si mi osobno odgovoran a o izvršenju toga čina ćeš me odmah obavijestiti.

Josip Marvanj se nakloni, te ne malo začuđen tom odlukom vlastelinke, napusti njenu sobu. Nije mogao razumjeti zašto baš Nikola, njena najpouzdanija osoba, mora biti najnovija žrtva njene samovolje. Ali on je već tako navikao na slične događaje da nije puno ni raz-

mišljao o njima. Glavno mu je bilo izvršiti zapovijedi svoje gospodarice.

Sutradan rano ujutro Nikola s tri čovjeka, među kojima je bio i Marvanj, pođe do Dunava da otpremi splav kukuruza. Čim su došli do obale, dva snažna čovjeka pograbe Nikolu za ruke, dok je Marvanj vadio iz torbe konop i počeo ga odvijati. Nikoli je odmah bilo jasno da ga namjeravaju svezati i baciti u Dunav. Istoga trenutka odgurne od sebe dva čovjeka tako divljom snagom da su obadva nekoliko koraka od njega tresnula o zemlju. Marvanja pak tako udari šakom u prsa da mu zastade dah i sruši se na leđa. Tada im dovikne: »Služite i nadalje tu kuju, dok vam ona ne plati kao što je meni htjela platiti, a ja odlazim u široki svijet, gdje ću naći i služiti boljeg gospodara!« Zatim se pun samopouzdanja udalji obalom Dunava.

Prestrašeni tim događajem i začuđeni golemom Nikolinom snagom, Marvanj i drugovi se počeše savjetovati što da učine. Ako priznaju vlastelinki da im je Nikola pobjegao, ona će ih pogubiti, a ako joj opet kažu da su ga bacili u Dunav, pa se kasnije laž otkrije, ona će ih također pogubiti. Sjetivši se zatim Nikolinih riječi da on odlazi u svijet, odlučiše se da će joj saopćiti izvršenu zapovijed. Tako će bar, mišljahu, dobiti nešto vremena za eventualno bjekstvo, a dotle će možda vrag odnijeti i Nikolu i vlastelinku.

Nakon što je otpremio splav, Marvanj pođe u dvorac. Stupivši pred vlastelinku, ona ga odmah zapita:

— Dakle, šta je bilo s Nikolom?

— Bacili smo ga u Dunav.

— I on se utopio?

— Jest.

Vlastelinka poblijedi. Kajala se, ljuto se kajala, što ga je dala pogubiti. To joj je bilo prvo kajanje u životu. Volila bi da ga i nadalje ima uza se, da ga vidi sretnog, pa makar ona sama bila nesretna. Ali sada je već kasno, kasno. Stajala je ukočena, nijema. Odjednom se trže, krv joj navali u glavu, te se razdere na Marvanja:

— Što stojiš ovdje kao kip?!

zkvh.org.rs

Prestrašeni Marvanj u zabuni nije znao što da počne. Vlastelinka na to muklim glasom zaviče:

— Nosi se odavde, nitkove jedan!

Dok se Marvanj sav tresao od straha i napuštao njenu sobu, ona pade licem na krevet i zaplače gorko...

(Ulomak iz istoimene pripovijesti)

UVELA RUŽA

...Ružu je nesreća svojih roditelja duboko potresla. Sjećala se da je u njihovoj kući oskudica bila nepoznata pa nije mogla dovoljno ni pojmiti sav užas da njeni ljubljeni roditelji odjednom padnu u krajnju bijedu. Plakala je zbog teške nesreće što ih je zadesila i razmišljala kako da im pomogne. Ona bi mjesto njih rado podnijela sve samo da im u životu bude dobro, te da u tome dobru vjeruju da je i ona sretna pa ma je sve nestajalo od bola i tuge. Osjećala je da joj to nalaže kćerinska ljubav prema dobrim joj roditeljima iako je ona sama više trebala utjehe nego što je bila u stanju da druge tješi. Čaša se punila i naskoro će biti prepuna a onda će doći ono što ne može biti drukčije.

Kad je Mladen došao iz zvanja, nađe Ružu za stolom svu zaplakanu. Ona nije ni digla glavu nego je još jače počela plakati. Taj dirljivi prizor ga se duboko dojmio. Iznenađenje mu bijaše tim veće što je od kako su se vjenčali nikada nije zatekao tako predanu bolu i plaču. Znao je da tu ima razloga koji za njega nisu manje kobni nego za nju. Stoga je prestrašen i uzrujanim glasom zapita šta se dogodilo. Kad mu je ona odgovorila da joj je otac pao pod stečaj, on poblijedi, a mjesto dotadašnjeg straha u njemu brzo prevlada ljutnja, jer je vidio da mu propada sve što se nadao da će mu Ruža još donijeti blaga. Ne mogavši dominirati svojim ogorčenjem što mu je sve više trovalo srce, on iza momentalne pauze ljutito reče:

zkvh.org.rs

— Tako prolaze ljudi koji umjesto poštenog rada raznim špekulacijama preko noći žele da steknu milijune.

— Nemoj vrijeđati moga oca! — zagrozi mu se uvrijeđena Ruža spremna da gine za svog nesretnog roditelja. — Moj otac je pošteno radio i radi. Da nije tako pošten, to mu se, jamačno, ne bi ni dogodilo. Zato znaj da preda mnom možeš o njemu samo s poštovanjem govoriti.

— Pa drukčije i ne govorim. Mislim da nije uvreda što kažem razlog njegove propasti. Jest, ponovo tvrdim da ljudi koji su valjano radili nisu propali. On kao stari trgovac trebao je biti oprezan i više paziti na ono što radi pa do toga ne bi došlo.

— On je pazio, ali nije mogao znati da će doći ono što je došlo. Kad bi čovjek vidio budućnost kao što zna prošlost, onda bi lakše uklonio sve što smeta njegovom blagostanju.

— Nije tu potrebno poznavanje budućnosti nego dobro upravljanje u sadašnjosti. Koliki trgovci su propali zato što su uložili sav novac u robu za koju su držali da će poskupiti, a ona je pojeftinila. Trebalo je imati u vidu *validiranje valute* koja je u tim slučajevima sudbonosna. Zato se pametan trgovac neće zaletiti u rizikantnu špekulaciju koja, doduše, može da uspije sjajno, ali može da donese i propast kao što je to donijela i tvom ocu.

— On nije tome kriv — rastužena će Ruža. — Drukčije valjda nije moglo da bude.

— Dosta je žalosno što je tako. Pa kani li poduzeti kakve mjere da spasi ono što se još dade spasiti?

— Ništa ne znam.

— Nije pokušao da dođe do poravnanja?

— Jest, ali nije uspio.

— Onda će otići sve na javnoj dražbi...

Ruža zaplače. Glavu joj obori na sto i jecaše gorko. Mladen se pak nemirno šetao po sobi. Iza kratkoga razmišljanja počne glasom više ljutitim nego ozbiljnim:

— Sad je već uzalud plakati. Ako se ništa ne učini, sve propada. Lijepi rezultat od čovjeka koji je ostario u trgovini. Tako upropastiti sebe i svoju obitelj...

Ruža je sveudilj plakala, ali kad je čula da se on opet diže protiv njenoga oca, odlučno progovori:

— Već sam ti kazala da ne vrijeđaš moga oca!

— Ja ga ne vrijeđam, nego mi je žao što će pod svoje stare dane ostati bez ičega.

— Dok je mene dotle neće ostati bez ičega. Pa baš da je i kriv što je tako prošao, on je ipak moj otac i ja ću za njega učiniti više nego što mi dužnost nalaže da činim.

— To je od tebe vrlo lijepo — potvrdi mirno Mladen pobojavši se Ružinih riječi.

— Isto tako bi lijepo bilo i od tebe. Imaš dovoljno razloga da mu budeš sa mnom zajedno zahvalan. Mnogo je trebao štedjeti da sakupi tri stotine tisuća dinara što sam ih donijela kao miraz. Time je, držim, dosta učinio da mu se oboje najljepše odužimo.

— Učinio je mnogo, ali nije sve. Ti znaš koliko je obećao da će nam još dati.

— Vrlo je žalosno kad u ovakvim okolnostima na to možeš i pomisliti. Za tebe je, prema tome, novac sve, a sve bez novca ništa.

— To nisam rekao niti ga priznajem za svoje načelo. Nego velim, i to najodlučnije, da je brak isto što i svaka druga konvencija koje zainteresirani treba da se vjerno drže. Ti znaš da ti je pri našoj vjeridbi od strane tvojih roditelja obećano bilo još sto tisuća dinara. To je bio jedan od uvjeta sklapanja našega braka i ja zahtijevam da se taj uvjet što prije izvrši.

— Šta? . . . zahtijevaš . . .!?

— Da, zahtijevam. Tvoji roditelji su još uvijek u stanju da ti dadu tu svotu novaca.

— Pa zar ti nisam dosta donijela? — uzrujano će mu Ruža.

— Znaš i sama da nisi. Ne gubimo zato vrijeme u suvišnoj raspravi već otiđi tvojim roditeljima neka radije dadu taj novac tebi nego da dođe u tuđe ruke.

Ruža više nije mogla uzdržati svoju nestrpljivost nego sva plane od uzbuđenja te mu ljutito dobaci:

— Zar bi imao obraza u ovakvim prilikama tražiti još od njih koji su ti toliko dali? Sramota!

zkvh.org.rs

— Onda ti smatraš sramotom tko traži svoje, a poštenjem tko ne da tuđe.

— Nemoj se još pravdati, jer i takvo pravdanje insultira i mene i moje roditelje.

— Ja ne insultiram nikoga već tražim svoje pravo.

— Na taj način budi siguran da ga nećeš naći.

— Šta?... neću...?

— Ne! nikada! To zapamti dobro za sva vremena.

— Zar tako govoriš sa mnom?! — razviče se Mladen.

— Jest, tako — odgovori mu odlučno, a oči su joj sijevale od uzrujanja.

Tu nastade među njima žestoka i dugotrajna prepirka koja se konačno završila plačom Ružinim.

Objedovali su u nijemoj i tragičnoj tišini. Nisu izmijenili ni jedine riječi. Bilo im je vrlo dosta od svega što se među njima dogodilo, ali su istovremeno i slutili šta ih čeka. Vidjeli su da je njihovoj bračnoj harmoniji došao kraj i da je među njima pukao razdor što ih sve više rastavlja. Mladena je upornost Ružina još jače izazvala te se umjesto dotadašnjeg simuliranja pokazao pravi fanatik nezasitne lakomosti za novcem. Trgao se iza toga i uvidio svoju pogrešku, ali je bilo već prekasno, jer po Ruži je primijetio da je poslije toga više neće uvjeriti o lažnoj mu iskrenosti. On ju je napao kao zvijer i tražio od nje da učini ono što i sam uviđa da je tako nepametno kao što je i nemoguće. Sam na sebe se ljutio što je tako nepromišljeno radio, a Ružu je mrzio i to mrzio iz dna opakog mu srca. Bijaše nemiran i nervozno zlovoljan. Situacija koju je sam stvorio izgledala mu je neizdrživa, ali kad je već tako — mišljaše — treba da dokonča što je započeo. Drugo mu ne preostaje nego da živo nastoji da spasi što može pa da čim prije likvidira stvar koja mu zadaje toliko brige i nemira. Došao je čas da učini što je zasnovao te postigne ono za čime je toliko žudio. Ako taj moment propusti, cilj mu je promašen, a sreća uništena. Zato mora paziti šta radi; mora postupati smjelo i oprezno, jer uspjeh će samo tako biti siguran. Time će valjda i njega obasjati svitanje ljepše budućnosti kojoj se nada i koju žuđeno čeka.

Poslije objeda bez riječi ode u grad, a Ruža ostane kod kuće sama. Bila je rastužena, potištena, zdvojna. Nepomično je sjedila za stolom i duboko se zamislila. Razmišljala je više o burnoj sceni sa Mladenom nego o propasti svojih roditelja. On joj bijaše odvratan. Svojim sotonskim ispadom, on joj se pokazao grdnijim nego što je mislila da čovjek uopće može da bude. Sa kakvim tonom je samo napao sirote joj roditelje! Umjesto da im rado pruži pomoć, on ih zbog ličnih interesa još više hoće da upropasti! Tako samo zloduh pakleni može da čini. Kad tako želi njima, ne misli ni njoj bolje. Tko nema samilosti ne može imati ni dobrote. Mladen je pak okrutna srca i pokvarene duše. On se ukazuje dobar za svoj interes da ga poslije uživa svim zanosom zločeste mu naravi. I baš njoj je suđeno da mu bude žena! — zabrinu se tužno. Šta će biti s njome? — pitala je samu sebe. Da li će biti u stanju da s tim čovjekom provede cijeli svoj vijek? Ako i bude u stanju, kakav će biti njen život? Zar da bude nesretna samo zato što je on zao? Zar da trpi zato što je on muči? Zar je to život? Oh Bože! Šta da radi? Narav je upravo sili da traži bolje, a kako će ga naći? Osjeća da joj je lakše bez njega nego s njime. Dakle da ga napusti? Ili da još čeka nešto? Ali šta da čeka? Možda još gore! Ili će se on možda u tijeku vremena popraviti, ali su mnogo veći izgledi da će postati gori nego bolji. Tolika zloća kao što je njegova jedva je moguće da se popravi. Šta dakle da radi? Na to pitanje nije znala ništa određenoga da odgovori. Od svih razloga ni jedan joj nije bio dosta jak za stvaranje konačne odluke. Napokon se odluči da će najbolje biti da sve to još prepusti vremenu. Sada i bez toga ima dosta brige za sudbinu roditeljskoga imanja. Ako se to povoljno svrši, onda će sa više iskustva bolje znati kako da riješi to najvažnije pitanje o kojem ovisi čitava budućnost njenoga života.

(Ulomak iz istoimenog romana)

zkvh.org.rs

LJUDEVIT VUJKOVIĆ (1907) rođen je u Subotici, gdje je završio Trgovačku akademiju. Poslije završenih studija dobio je službu u Gradskoj skupštini i tu radi sve do početka rata kao činovnik pripravnik. U oslobođenoj Subotici obavlja odgovorne funkcije: bio je i direktor Narodne banke i kao takav je umirovljen. U gradu se istakao kao talentirani sportski radnik i poznati pedagog fizičkog odgoja, ali i kulturni život nije time zapostavljao bilo u odnosu na svoje suradnike ili u intimnom životu, pa je njegov pjesnički i pripovjedački rad bio zapažen već u trećoj deceniji. Nastavio je da piše sve do danas, iako nije nailazio na podršku, naročito poslije oslobođenja. Do rata on je bio stalni suradnika »Danice« i »Klasja naših ravni«, kao i ostalih listova u Subotici i Zagrebu.

Zbirka crtica *Zaboravljene bilješke* djelomično je objavljivana u »Danici« i već tada se moglo nazrijeti da je hrvatska regionalna književnost dobila još jednog talentiranog pripovjedača. Dok je u autobiografskim crticama dao realističke doživljaje iz svog djetinjstva vrlo zanimljivim i dinamičnim stilom, u kasnijoj književnoj prozi analizira psihološku stranu likova bilo da koristi tehniku dijaloga ili deskripciju unutrašnjeg portreta svojih likova. Poslije oslobođenja napisao je roman *Trećim putem*, ali kod nakladnika nije naišao na razumijevanje, pa mu je rukopis ostao u osobnoj arhivi.

zkvm.org.rs

PRVA ČORBA

Crtica iz zbirke »Zaboravljene bilješke«

— ... nać' ćeš lonac od litre i popet se na tavan, 'di ćeš blizu vrata naći jedan džak napunjen s gravom. Skini malo više od po lonca, te s Matom, Barom i Janjom priberi taj gra'! Pazi, smedžuran i rđav da ste izbacili. Kad ste ga otribili i pribrali saspi u lonac što je na šporelju. Pomalo loži, jel se vatra ne smi utrniti, a kad vidiš da voda kipi, skini poklopac, pa lonac privuci u stranu. Al' ne sasvim! — zaprijeti majka prstom i upita: — Jesi l' razumio? Posli tog ćeš dati pilićima proje i prikrupe, jel ja njim još nisam dala. Pazite na piliće. — Kada je bila obučena nastavi: — Ja sad iđem, a vi budite mirni dok se mama ne vrati. Posvršavajte sve šta sam kaz'la — zapovjedila je već na kapiji, te rekla »Zbogom« i otišla.

Tako je ona običavala govoriti svakog ponedjeljka i petka, kad je bio tužni dan u nas. Naređivala bi po nekoliko poslova, koji su se morali posvršavati dok je ona izbivala od kuće. Obično je meni kao najstarijem zapovjedila i otišla. Kao udovica sa četvero djece morala se laćati svakovrsnih poslova samo da bi smanjila tegobu oko odgoja svoje siročadi. A u poslovima smo joj i mi, njena djeca, pomagali koliko je koje moglo. Pošto nam imanje nije bilo veliko, ona je ponajčešće morala pribjeći trgovini kako bi otklonila nedostatak s imanja. Imala je rijedak trgovački duh. U ovakvu kupovanju i prodavanju bila je pravi majstor i što dru-

gom ne bi uspjelo, uspjelo bi njojzi bez ikakve teškoće. Taj svoj dar dobila je svakidašnjim posjećivanjem tržišta.

Svakog ponedjeljka i petka bi ona odlazila na trg. U te dane smo znali da se dugo neće vratiti kući, a kada bi se ipak vratila, podne je već prošlo.

I sada je bilo tako.

Bio je petak prije Duhova. Kraljice su u susjedstvu neprestano vježbale svoje kraljičke pjesme, koje će pjevati o blagdanu Duhova. Sunce je nemilosrdno grijalo, jer su Duhovi pali veoma kasno. U dvorištu su bila već sva susjedna djeca, gdje su, igrajući se, dizala neizdrživu galamu začinjenu smijehom, a često i plačom.

Majka još nije mogla stići ni do uličnog ćoška, a ja sam već bio na tavanu. Sve sam učinio kako mi je zapovjedila. Ponio sam lonac od litre, pronašao džak napunjen grahom i napunio ga skoro do tri četvrtine. Poslije toga sam ga skinuo u kuhinju, prosuo grah na kuhinjski stol i pozvao brata i sestre da ga otrijebimo i proberemo. Prilično dugo smo radili taj posao oko izdvajanja dobrog od neupotrebljivog graha.

Čim smo nas četvero svršili s probiranjem graha, čist grah operem u hladnoj vodi i videći od majke da i ona to čini s probiranim grahom, usuh ga u lonac koji je ona priredila na štednjaku. Ovo mi je, istina, majka zaboravila reći, ali ja sam ipak učinio, povodeći se njenim primjerom, računajući da to tako treba učiniti.

Svršivši sve, kako je majka zapovjedila, pošao sam i ja među djecu igrati se. Igra me je privezala i zanijela potpuno i ja zaboravih posve na piliće. Češće sam međutim pogledao vatru gori li onako kako je majka kazala i kada primijetih da dogorijeva, nadometao sam pokomad drveta da se ne bi ugasila.

I vraćajući se jednom iz kuhinje među djecu opazim zgaženo pile. Ono je ležalo u travi mrtvo. Ispred očiju na čas projure strašne slike odgovornosti. Vidio sam pred sobom majku gdje me grdi i bije zbog moga zaborava i kao preplašen upitam naglo:

zkvh.org.rs

— Ko je zgazio ovo pile? — U mom glasu je moralo biti toliko straha i prijekora da su djeca protrnula kao da su počinila najveći zločin.

— Ja nisam — odgovori pokunjeno Pero, spustivši glavu. Ostali također zanijekaše da ga je bilo tko od njih zgazio, te i oni spuste glavu.

— Evo još jedno! — začu se glas Marka iza nekoliko trenutaka, te podignuvši pile pođe prema meni. Ovo me još više zastraši. No, ne prođe nekoliko trenutaka samo ču se glas i Klare.

— I o'de je jedno! — pa također podiže zgaženo pile, već treće po redu, ali sasvim mirno.

— Ko je zgazio te pilićе? — povičem, a glas mi je od bojazni podrhtavao.

— Ja ne znam — odvrati Klara tako hladnokrvno da sam prosto osjetio kako mi jeza podilazi.

— Ni ja ne znam — odgovore i ostali redom skinuvši odgovornost sa sebe, ali već ne toliko uvjerljivo kao Klara.

Tako je krivica pala jedino na mene i izgledalo je po njihovim odgovorima da sam samo ja bio taj što je sve troje pilića zgazio.

— Sad niko nije zgazio ni jedno pile — odgovorim samom sebi i obraćajući se njima nastavim tražeći spasa od njih. — A šta će mama kaz'ti? — Slijedećeg momenta već briznuh u plač. Kroz suze sam ugledao ozbiljno lice majčino i ta bojazan potjera mi suze na oči da su curkom potekle uz glasnu dernjavu i ostalih, koji su prihvatili moj plač.

Još malo prije smijeh, cika i veselje, a sada već žalost karakterizirala je našu igru. Krišom i bez riječi, plačući napuštao je jedan po jedan dvorište. Brat i sestre također. I dvorište ostade najednom pusto.

Šta ću s pilićima, pomislih čim sam opazio da sam napušten. Kako ću ih sakriti da mama ne sazna? Šta ću s njima? Da ih bacim na smetište, tamo mama i onako rijetko zalazi i tamo ih neće vidjeti? Ta misao izgledaše mi tako spasonosnom, da sam potrčao, skupio zgažene pilićе i bacio ih na smetište.

Šmrcajući i pri tom brišući suze rukavom od kaputa uputih se u kuhinju da vidim kako se kuha grah. Žerave

je jedva bilo, a to me ponovo zastraši, te dohvativši ne jedan već odmah dva komada drveta stavim ih na vatru i počnem duhati kako bi što prije progorjelo. Stojeći pokraj štednjaka, kada je već vatra potpuno progorjela, po prvi put pogledam u lonac. Kada sam digao poklopac, voda je baš nekako trebala provreti, vidio sam to po sitnim mjehurićima što se dizahu na površini vode. Kipjela još nije, a s mjehurićima se dizao na površinu i grah i to jedan po jedan.

Zablenut od iznenađenja gledao sam to, ne znajući šta se to zbiva u loncu i šta je s grahom kada se diže na površinu vode. O kuharskom umijeću nisam imao nikakva pojma.

Gledao sam tako jedno vrijeme, a graha je bivalo na površini sve više i više, i misleći da sam rđavo probrao grah, prosto sam se skamenio. Evo opet nove nevolje — pomislim. Danas sve ide nekako naopako. Ovo je već drugi grijeh. Tri zgažena pileta i rđavo probirani grah. To je već previše. I kao što u ovakvim slučavima biva, djeca uvijek čine ono što ne bi trebalo provoditi u djelo, tako i ja od straha zbog grdnje i batina, čime mi je zaprijetila majka, pa da popravim svoju krivicu dohvatim cijetku i počeh kupiti grah iz kipuće vode. Grah se međutim i dalje dizao i čim bi jednoga ulovio na površini vode, na njegovo mjesto bi se smjesta digla dva, tri, pa i četiri. A ja sam samo kupio i kupio grah. Lovio sam ga po površini sve dok nijesam vidio da se i posljednji digao, a na stolu su bila već dva tanjura napunjena grahom pokupljenim cijetkom iz lonca.

Opet je došla nova briga. Što ću s grahom pokupljenim u loncu? — zapitah sama sebe, ali ipak sam bio prilično smireno što se novi grah ne diže.

Nijesam mogao dugo gledati na stolu tanjure s pokupljenim grahom već prosuh sve po dvorištu kako bih spremio tragove i druge svoje krivice... svog drugog grijeha... To me nekako umiri i time kao da mi je pao teški teret sa srca. Odahnuvši zadovoljno, obrisao sam znoj s čela i stavih ponovo dva komada drveta na vatru, neka još bolje proplamsa.

zkvn.org.rs

Podne je već odzvonilo kada sam sve to posvršavao, a baš je bilo i vrijeme, jer se majka ubrzo vrati. Nekako je ranije došla no drugi put, a razlog njenom ranijem povratku je bio ujak, koji je morao ići na salaš.

— No, je l' gotova už'na? — upita čim stupi u dvorište i opazi me.

— Jest mama! — odgovorim s oborenim pogledom. Osjetio sam u taj čas da mi je krv navrla u lice i morao sam jako porumeniti. Šta će biti, ako opazi grah i piliće, pomislih. No, majka ne primijeti ni grah ni piliće, nego pođe s ujakom u sobu. A dok se nije skinula, presvukla i izišla u kuhinju mog rumenila već je nestalo. Došavši u kuhinju prvo pogleda vatru, koja je posve tiho plamsala. Gorjela je baš kako je ona htjela. No, kako je trebalo požuriti s ručkom, nadometne i ona na vatru, a u tom trenutku oborivši oči opazim na podu nekoliko zrna graha što nijesam pokupio i što mi je vjerojatno spalo s tanjura ili cijetke. To opazi i majka, a ipak mi ne reče ni riječi, prije nego što promiješa grah u loncu. Ne znam šta je pomisllia tog momenta, kada me zapita:

— A kaki je ovo gra'? — i pokaza prstom na pod.

— Rđav, mama — odgovorih.

— Rđav?

— Jest, mama, taj gra' se diz'o u loncu — promucam nekako i pomislih da će sad saznati sve. Preplašio sam se jako, da sam problijedio od straha, a na leđima sam osjetio tupe i mukle udarce prvog predmeta koji je majci bio u blizini, iako nas je veoma rijetko tukla.

— Kako? Rđav gra'? Pa to je sasvim dobar gra'!

— Nije mama. Taj gra' se dig'o gori i ja sam ga citkom pokupio iz lonca.

— Pa šta je ostalo onda u loncu? — upita i ponovo uze kašiku kako bi promiješala grah što se kuhao u loncu. I kada vidi da tek par zrna graha pliva u loncu, u ključaloj vodi, oštrim glasom mi se obrati: — Ti kažeš da je to rđav gra'? A 'di je onda dobar?

— U loncu mama — uvjeravao sam je i dalje.

— Pogledaj samo — i promiješa kašikom vodu pred mojim očima i uvjerivši se u istinitost njenih riječi ostao sam zinut od iznenađenja i čuđenja što samo par zrna zaista pliva u loncu.

— No, ko ima pravo? — upita me poslije kratka vremena, a ja kao da sam zanijemio.

— No, šta ne odgovaraš?

— Ne znam — i već su mi navrle suze na oči, po drugi put toga dana.

U to stupi ujak u kuhinju, a sam se baš spremao da neprimjetno izjurim, pa kako sam šmrcao i skoro se sudario na kuhinjskim vratima s njime, zadrža me i upita:

— Šta je, šta šmrcaš? Šta si skrivio?

— Ništa, ujo.

— Pa, zašto plačeš?

— Ne znam — odgovorim mu zbunjeno.

— Jel gotova već už'na? — obrati se majci.

— Nije. Eto, nećak ti je misto grava skuv'o vodu — i u brzini mu ispriča kako sam kuhao grah, prvu moju čorbu.

Ujak se dugo smijao mojoj čorbi i da me utješi, te ohrabri, pomiluje me po kosi i licu govoreći mi:

— Ništa, ništa! Naučit ćeš već kuvati i gra' dok ostariš, a ne samo vodu . . .

*

I tako sam, eto, kuhao svoju prvu čorbu.

Tek kasnije sam saznao da se grah pri ključanju vode mora dići na površinu vode i potom se sleći na dno radi stvarnog prokuhavanja. A zapravo otkud bih i znao o tim fizičkim zakonima, kada niti o fizici, a niti pak o kuharskom umijeću u tim godinama nisam imao nikakva pojma.

zkvh.org.rs

POVRATAK

Bilo je to uoči Nove godine. Debeli plašt snijega već je pokrivao cijelu okolicu. Snijeg je padao već treći dan. Guste pahuljice udarale su jedna o drugu u kovitlanju slabog sjevernjaka, pa su se nekako istodobno rušile na zemlju.

Ispod kuća, oslanjajući se o dvije štake, prtio je Ivo, probijajući se teško i s mukom. Štake su mu se čas klizile, čas duboko zabadale u smetove, pa ih je teško izvlačio iz debela snijega, ili zadržavao pod pazuhom. Primicao se lagano i mučno kraju grada kuda je naumio stići. Krećući se polako, gdje-gdje bi zastao i malo odahnuo. Ali, gle! pao je. Pao je naprijed, licem u snijeg jer mu se desna štaka iskliznula i nije mogao zadržati ravnotežu tijela. Štaku je ipak čvrsto privukao sebi i držao je uz tijelo. Par trenutaka se mučio i okrenuo na leđa, ali to je učinio jedva i uz krajnji napor. Palo mu je to teško, vrlo teško. Pokušao je da se digne i tek na četvrti put mu to uspije. Sa stisnutim pestima, čvrsto držeći štake, pridigne se, strese snijeg koliko je to već mogao, i progovori samom sebi: »Skoro sam ostao u snijegu. Ali ne, to se ne smije desiti, ja moram stići, moram govoriti s njima još večeras. Svakako još večeras! Moram, moram...« I pošao je naprijed. Pomalo je već malaksao, što od napora probijanja kroz sniježni plašt, što od muke maloprijašnjeg pada. Ali ipak skupi snagu, samo da uspije, samo da stigne...

I, evo, već je blizu cilja... Sumrak se već dobrano spustio, ali još nije bio mrak. Do tastove je kuće bio udaljen kojih dvjesta-trista metara. Baš je prelazio pre-

ko puta, ali jao... Skoro su ga pogazile saonice, pune bezbrižnih mladića... »Šta ne ostaneš kod kuće, kad ne možeš ni da ideš? Smetaš samo prolaznicima. Zaustavljaš promet«, dobaci mu jedan mladić sa saonica koje su projurile par centimetara pred njim. Ivo samo podiže glavu, pogleda za njima i u oku mu sijevnu iskra prijekora i bola, što umalo pred ciljem ne nastrada. »Zašto me tako svuda odbacuju? Pa još i ovi!? Zašto sam svakome na smetnji?« mislio je Ivo, gledajući za saonicama, koje su skrenule u prvu ulicu i izgubile mu se s vida. Ali su mu se misli nizale i dalje. — Zato, valjda, što sam siromah, zato što sam pošten?... Ne, ne, to ne može biti... Ili zato što sam hrom? Pa, zar sam ja tome kriv? Ne, ne... To je teško izdržati. — U tim mislima prijeđe preko puta: uputi se tastovoj kući, koja je bila blizu kraja grada, a kojoj je već bio na domaku.

»Napokon!...« Uzdahne i malo sustane. »Tu sam, stigao sam.« On je bio pred tastovom kućom. U njoj on još nije bio, a već su prošle pune tri godine što mu je Pero Kuntić, stari čika Pero, kako su ga svi udomaćeno nazivali, bio tast. Sređujući misli, čekao je nešto... Neka ga bojazan ipak zaokupi. Lice mu prekri nemir a u srce uvuče tjeskoba... I tu na cilju izgubi hrabrost — nije smio unutra. »A toliko sam se mučio dok sam dovde stigao — govorio je samom sebi — a sada se bojim... Zašto sam takav? Zar nije i tast čovjek, kao i drugi ljudi? Zar on nema razumijevanja? Zar...?« I tu Ivo zastade, namršti čelo, zamahne glavom i odlučno krene. »Ne smiješ stati pred ciljem, moraš Ivo unutra, moraš... moraš...« Koraknu odvažno i već je bio pred vratima dvorišta. Otvori vratašca i zakoraknu u nj. Morao je prijeći dobrih tridesetak koraka preko dvorišta da bi stigao do zgrade. To par trenutaka ga smirilo. Sabrao se. Nestalo je nemira i tjeskobe koji su ga maloprije još zaokupili. Evo, već je pred kućnim vratima... Pokuca... Nije se čulo ništa... Pokuca i po drugi put. Opet nikakva odziva. On uđe. U predsoblju nije bilo nikoga, te pokuca. I tu se nije čulo ništa. Pokuca još jednom. Nešto nerazum-

zkvh.org.rs

ljivo razabra iz sobe. Uhvati za kvaku i lagano otvori vrata... U sobi je bilo mračno i Ivo nije vidio ništa.

»Dobro veče«, pozdravi Ivo.

»Dobro veče«, odvrati čovjek pored stola i podigne glavu i okrenu se prema vratima. U glasu Ivo prepozna svoga tasta Peru Kuntića. »Tko je to?«, zapita ovaj. Bio je sam u mraku i tišini.

»Ja sam oče Pero, ja, Ivo, vaš zet...«, i priđe mu u mraku, da ga poljubi u ruku. Dozvolio mu je, nije ga odbio... A Ivo je računao da će ga odbiti i istjerati... Nadao se da mu neće dozvoliti ni da progovori. A, evo, desilo se drukčije... To ga ohrabri...

»Došao si, a nisam te zvao«, upita ga tast.

»Da, tata, došao sam... Morao sam doći. Oprostite što sam došao. Moram govoriti s vama još večeras. Nisam mogao već izdržati. Teško mi je, tata!«

»Slušaj, Ivo, ja tebi nisam nikakav tata, ti meni nisi nitko i nemoj me nazivati tako. Ja sam tebi, kao i drugima — čika Pero. Jesi li me razumio?«, dočeka ga njegov tast.

»Jesam«, odgovori Ivo i riječ mu zastane u grlu. Nije mogao zbog takvog stava čika Pere progovoriti ni riječi. To ga na trenutak iznenadi, te on izgubi sigurnost. Osjetio je da mu neki neprijatni osjećaj prostruji žilama i problijedi kao krpa. Rukom se uhvati za sto da ne bi pao, a štaku je pustio, koja je tresnula o pod... Naslonio se na stol. Tast videći to, ponudi ga mjestom, a Ivo posluša i sjedne...

Tek sada Ivin tast ustade i upali svjetlo...

»Čime vas mogu poslužiti, gospodine Ivo?«, progovori ozbiljno Ivin tast, čemu se on opet iznenadi. To, što ga je nazvao gospodinom, upravo ga je izbacilo iz uravnoteženosti, koju je maloprije osjetio, kada je stupio u sobu. — I čemu da zahvali tu nenadanu sreću? — zapita čika Pero svoga zeta.

»Hvala vam«, odgovori Ivo, »što ste me primili. Računao sam da me nećete pustiti. Ni to me nije moglo zadržati kod kuće. Moram s vama još večeras govoriti... Zato sam došao. Ne ljutite se što vas uznemirujem«, i ušuti.

Njegov tast je također šutio i gledao ga. Kao da je očekivao da Ivo nastavi. Ali on ne progovori. Ipak se Ivo osmjeli i progovori prvi.

»Došao sam da vam vratim posjetu, koju ste mi učinili prije tri godine. Vi se još, valjda, sjećate?«

»Sjećam se.«

»Onda ste došli«, nastavi glasnije, »onda ste me molili da vam ne oduzmem kćer, molili ste me da se ne ženim Jelkom ... Da, to ste tražili. A ja sam sada došao da vam je vratim, da, došao sam da vam je povratim...« I ušuti ponovo. Čika Pero ustade, primakne se Ivi i zagleda mu se u oči ... Njegov ovakav pokret poplaši Ivu, oči mu poprime bezizražajan izgled, a odmah zatim se napune užasom i strahom. Videći to, njegov se tast isto tako naglo povuče i ustuknu.

»Da, došao sam da vam ponudim Jelku, da vam je vratim, da je primite«, ponovi kasnije.

Iza toga opet zavlada tišina u sobi kao u kakvom grobu a samo se čulo tiho otkucavanje zidnog sata.

»I vi se još sjećate svega toga?«, zapita čika Pero. »Sjećate se svega točno? Da li vi to ozbiljno mislite da mi vratite kćer? Dakle, kraj je toj vašoj idili? Rekao sam vam tada da će doći ubrzo kraj...«

»Kraj? Jest, kraj je...«

»Rekao sam. Izvršilo se sve ono što sam vam govorio. Tako sam mislio. Znam sam da će se tako dogoditi...«

»Nemojte me krivo razumjeti ... nije baš tako kako vi mislite, jer ja Jelku sada još i više volim, nego onda, i prije tri godine ... Ona to zaslužuje. Sada je volim nesebičnije, volim je istinski, iz dna moje duše ... Takvu ljubav onda nisam znao, nisam je poznavao ... Znadete li vi šta se sve dogodilo od onog vremena? Znadete li šta smo nas dvoje odonda proživjeli? Ako želite i ako mi dopustite, ja ću vam sve reći ... Vi ste iskusan, pa ćete me razumjeti ... Hoćete li?«

»Hoću«, odgovori mu.

»Vi ste došli upravo prije tri godine k meni i molili me da odustanem od vjenčanja s vašom kćerkom Jelkom. Bilo je to na dan prije našeg vjenčanja. To ste slučajno saznali od matičara. I ja nisam htio odustati.

zkvh.org.rs

Nisam vas htio poslušati jer nam se život smješkao. Mi smo nasmijani i vedri išli njemu u susret. Bili smo mladi... veseli — zadovoljni... I neobično sretni. Vašu molbu sam smatrao nerazumnom i pomalo glupom. Rekli ste mi da ste joj spremili bolji zalogaj kruha od moga i da ste je obećali drugom... To me je uvrijedilo i nisam htio odustati od vjenčanja. Našu potpunu sreću jedino je pomutilo vaše nepristajanje na naš brak. A znate, da vas je Jelka voljela i silno poštovala. Nije imala drugog osim vas, a vi ste prema njoj bili uvijek dobri i nježni. I ja sam vas, uprkos vašoj želji, i poštovao i cijenio. Vi niste imali nikog osim nas, ipak nas nikako niste htjeli razumjeti, iako sam se ja tome nadao. Vi ste se protivili našoj ženidbi. I otjerali ste Jelku od kuće bez išta, ona je došla k meni i mi smo se vjenčali.«

»Da. Ja sam je otjerao. Nije me htjela poslušati. Opirala se mojoj želji... Udala se protiv moje volje, a ja sam joj drugo spremao...«

»Nju to nije moglo odvratiti od vjenčanja. I mi smo se vjenčali i protiv vaše volje... Vas je to toliko naljutilo, da niste priznali ovaj naš brak. Niste dali vaš očinski blagoslov... Ja znam da ste vi uvijek u Jelki gledali svu svoju sreću, svoju nadu. I ja sam isto to gledao u njoj.«

»Pa mogla je slobodno birati između nas dvojice.«

»I izabrala je. Danas držim da sam tu pogriješio. Bio sam onda veoma sebičan i neuviđavan. Vi ste me tada potražili i rekli mi šta nam se sve sprema ako se vjenčamo. Pristali ste još, da Jelka izabere između nas dvojice, tada velikih suparnika, kome će... Sjećate li se rečenice koju ste mi naročito podvukli tom prigodom. Rekli ste da svijet sreće ne može živjeti na zraku bijede...«

»Sjećam se... Bio sam iskren. Iskren i razborit!«

»Da, ali ja sam bio drugo, drukčiji nego sada, danas. Ja sam vas držao za svoga neprijatelja, iako sam vas cijenio i poštovao. Držao sam vas za nepravednog. I makar zakašnjeno, ja priznajem da se dogodilo čemu se nisam nadao. Sada vidim da sam trebao odustati od

vjenčanja, no ja zbog mladosti to nisam učinio. A to nisam učinio i zbog Jelke! Dočekao sam, evo, ovo...«, pokazavši nogu i štaku, pa nastavi: »Proživio sam, čika Pero, puno, puno... Vi ste imali pravo, a sada vidim da je vaše pravo na Jelku veće... Ja sam je, imajući manje prava na nju, ipak uvukao u bijedu. To ja onda nisam shvaćao. To nisam vidio, jer se siromaštva nisam bojao, meni je kruh siromaštva bio poznat i on mi nije bio suh i bez ukusa. Ja sam na tom kruhu odrastao, a bolji nisam smio poželjeti. Da, onda sam bio slijep u svojoj sebičnosti. Eto, da sebi stvorim sreću, ja sam porobio i uništio ono što sam najviše volio. Sada vidim da nije siromaštvo za svakoga. Mene to boli, izgriza mi dušu. Mene peče savjest što sam bio neuviđavan prema Jelki... Ja danas vjerujem da se Jelka nije rodila za bijedu koju sam joj ja pripremio...«

»Da, ja sam njoj drugi zalogaj kruha spremio... Ona nije za vas.«

»Imate pravo. To tek danas vidim. Čika Pero, oprostite mi, molim vas. Nastavit ću tamo, gdje sam stao... Mi smo živjeli isprva veoma sretno. Voljeli smo se i bili zadovoljni, vrlo zadovoljni. Baš kada je prošla godina dana iza našeg vjenčanja, rodio nam se sin Mirko. Bio je to moj sin. Sin i vaše kćeri! Vi ste bili njegov djed, a ni vidjeli ga niste. Mi smo vam poručili, no vi niste htjeli našu poruku primiti na znanje. Bili ste gord i nepopustljiv. Mi smo našeg Mirka silno voljeli... on nam je bio sve... bio nam je radost i sreća. Ja sam bio ponosit na njega... Za našu skromnu kuću Mirko je bio sunce koje nas je neprestano grijalo, ono nam je davalo snage, davalo nam nadu u bolje... Bio nam je jednom riječi sve... Mirko, dijete moje, jadno dijete... Mali moj...«, i Ivo za trenutak ućuta, spusti glavu, uzdahne duboko i nastavi: »Oprostite, raznježio sam se, to ne spada ovamo. A gdje sam ono stao? Da, da... znam već. Došao je dan 17. kolovoza prošle godine. To je moj sudbonosni dan. Bila je toga dana strahovita bura. Vjetar je duhao takvom žestinom da je čupao cijela stabla iz zemlje zajedno s korjenom, tresnuvši ih uz strašan lom o ulični pločnik. I krovove kuća je zbacivao uz zaglušenu buku da se čovjeku koža

zkvh.org.rs

ježila. Duga i razvučena grmljavina, kao stenjanje teških bolesnika, samo je omanji dio ove bure, koja je toga dana vladala. I kiša je padala. Ja sam bio u službi. Svuda kiša, voda, vjetar... bura... Bila je noć. Mrak kao u rogu. Oko mene je vjetar fijukao. Strašno... Vlak je baš trebao stići, kad je bura bila, valjda, najžešća. Objavili su već njegov dolazak. Izidoh van da ga i ja pripravno dočekam, kao pregledač kola. U ruci sam nosio lampu i čekao pored tračnica... Najednom, kako sam stajao pored pruge, okrenut leđima vjetru, da zaštitim lice i oči, osjetih da me nešto gura odostraga. Okrenuh se da vidim šta je to. Bila je to velika drvena kutija, koju je nosio vjetar, a kako se tu stvorila, to ne znam. I ona je zapela za mene, gurajući me. Da je se oslobodim i da joj dam puta, odskočio sam u stranu. Ali, jao!... Ja uopće od oluje nisam čuo dolazak vlaka i kako odskočih tako me lokomotiva zahvati i povuče pod sebe... I, evo rezultata?! Gledajte mi nogu, odrezana mi je sasvim do buta. Ja sam hrom, idem pomoću štaka... Patio sam mnogo, mučio se u bolnici — izgubio sam nogu. Žena je međutim kod kuće sve više i više patila i padala u očaj. I dok sam bio u bolnici, razboli nam se i Mirko od upale pluća i — umre. Da, naš Mirko je umro, on je umro, a ja sam, eto, ostao. Vi biste Jelki i Mirku već oprostili, vjerujem... Ali, to nije bilo tako, premda je to bilo pravo. Ja sakat, bijedan, hrom... I sada sam pred vama da vam kažem da su me otpustili i iz službe. 'Šta će sa mnom?' kažu. Tek sam četiri godine bio zaposlen, pa im je to tim lakše bilo. Obrazloženje moga otpusta je: nesposoban za rad, a pošto nemam dovoljno godina za mirovinu, jer sam još bio u privremenom svojstvu, ne mogu me dalje zadržati u službi. A osiguran pak nisam bio i — mene su sa ženom bacili tako na prosjački štap. Šta da činim sada... i šta ću... neprestano mislim, a nikako da nešto pametno namislim... I ja vidim da to Jelku silno tišti, ubija joj raspoloženje, volju... truje joj svaki zalogaj kruha, kad ga već ima...«, i tu Ivo zašuti ponovo. Nešto ga je grizlo iznutra, vidjelo se. Gledao je jedno vrijeme pred sebe nemoćno i tupo da bi i uzdahnuo koji put i rekao samo: »Eto! sad znate sve!«

»Kažite samo, Ivo, to vas najviše boli, što joj taj zalogaj kruha vi pružate, vi dajete, a drugi ne možete.«

»Kunem vam se da je meni stvaralo najveću sreću to što sam mogao raditi za Jelku. Ja sam u radu odrastao, takav je bio moj život, a vi Jelku niste učili da radi, osim kućanstva ništa drugo. Jadna moja Jelka. Ona ne zna šta bi počela. A hoće da radi. Nju to muči i ubija, a svaki dan stvara novu i novu ranu na srcu što ne može dobiti zaposlenja i što ne zna šta bi. A nikako da vidi boljitak. Ja ne mogu raditi, a i ne znam, jer zanata nemam. I sada sam došao k vama da vas molim da primite Jelku natrag, a ja ću već nešto naći... možda...«, i tu Ivo zastane.

»Vidim, vi ste se pokajali... Uvidjeli ste da sam vam istinu govorio. Rekao sam vam da vi niste za Jelku. Znate li?«

»Ja ne mogu raditi, vidite i sami. Ni Jelka ne može naći rada i zaposlenja. I osjećam da se poda mnom otvorio ponor, koji će progutati cijeli jedan svijet, najljepši o kome su dva mlada i srećna srca nekada sanjala, samo ako se blagovremeno ne spasi. A ključ spasa je u vašim rukama. Sada vidim to, a prije nisam opažao. Eto, nemam namještenja, umrlo nam dijete, Jelka je očajna... Ja nemam ništa... Prosjak sam na dvije štake!...« Ućuta... Suze mu polako navru na oči, ovlaže se i Ivo zaplače.

Čika Pero je čekao i čekao. Šutjeli su obojica. Nijedan nije rekao ni riječi prilično dugo i dok je čika Pero bio očito potresen sudbinom svog zeta, dotle je Ivo plovio mislima po bespuću, ne znajući ni šta bi ni kud bi.

»I sada sam došao da vas zamolim da oprostite svojoj kćeri. Ona nije ništa kriva... Ona je bila dobra i poslušna dok nije upoznala mene. Ja sam nju pokvario... Ja sam je odbio od vas iz sebičnosti... I vi joj morate oprostiti!«

»Kako to mislite?«

»Već sam vam rekao... Obećajte da ćete Jelku primiti natrag, a ja vam dajem poštenu riječ da ću nestati iz ovog grada i da ću joj vratiti slobodu. Rastavit ću se

zkvh.org.rs

od nje na takav način kako vi zaželite, samo je primite, molim vas. Kada dođem pokatkad na grob svoga sina, doći ću noću samo da ne mislite da vas napastujem i uznemiravam. Kunem vam se da ni vama, a ni Jelki neću predbaciti niti jednom pomisli što je to ovako. Bit ću vam, naprotiv, zahvalan... Znam da vi ne možete biti nemilosrdni i nepravedni kada se radi o vašoj jedinoj kćeri. Ne možete biti tako tvrdog srca, to znam...«

»A znade li o tome moja kći štogod?«

»Ne, ona ne zna ništa. Ja sam došao od moje volje... Ona je sad kod kuće, kao i drugi put. Uvijek je utučena i samo plače... Vi ste joj otac, a ona vam je jedina kćer i zar možete dozvoliti da toliko pati? Zar dozvoljavate da vaša jedinica toliko trpi i podnosi? Zar baš nemate prema svojoj kćeri smilovanja? Oprostite joj...«

Čika Pero je i dalje šutio, spustivši glavu na prsa, a ni Ivo nije imao više riječi...

Vani se već spustila noć poodavno. A snijeg je još sveudilj padao. Njih dvojica su jedno vrijeme šutjeli i, makar je svjetlo gorjelo, izgledali su jedno drugom kao sjene, kao crne utvare.

»Dakle, kažete da moja kćer ne zna ništa o tome?«, prekide šutnju čika Pero, nekako kao prenut iza teških misli i snažnih dojmova.

»Ne zna ništa«, odgovori Ivo.

»I vi uzimate na sebe da će se ona vratiti?«

»Uzimam«, odgovori Ivo tako muklo kao da mu glas dolazi iz groba.

»Dobro, pristajem. Recite joj da ću dvije nedjelje čekati... Dvije nedjelje, to je dosta za predomišljanje i — da je uvjerite...«

»Dvije nedjelje«, ponovi Ivo, »zahvaljujem vam!«

Ivo se diže, poduprijevši se jednom rukom o stol, onda digne štaku, koja mu pri dolasku pala na pod... Metne šešir na glavu i pođe...

»Molim vas još samo jednu riječ... Ja znam šta vi žrtvujete... ne kanim biti nepažljiv... Vi ćete trebati mnogo, a nemate novaca...«

Ivo se okrene naglo, kao da ga netko udario... Iz oka mu sijevnu bijes da se odmah utrne i progovori pokorno, savladavši se:

»Molim vas, čika Pero, samo me sada ostavite na miru. Ne otvarajte mi novu ranu na srcu. Ne kopajte mi raku baš vi... Ne vrijeđajte me, molim vas!«

Ode i ne pozdravivši svoga tasta.

*

Dvije nedjelje su prošle. Svaki dan je čika Pera Kuntić proveo na prozoru svoje sobe, pazeći i motreći neće li se povratiti njegova Jelka.

Nije se vratila...

Petnaesti je dan već bio na izmaku. Noć se polako spustila na gradske ulice.

Čika Pero pođe od kuće. Uputio se svom zetu, prema sredini grada, gdje je stanovao Ivo. Našao se i sada pred istim vratima kao i prije tri godine. Bez kucanja ih otvori i zaustavi se na pragu. U sobi je gorjela samo jedna lojanica, jer drugo nisu imali, a za stolom su sjedili Ivo i Jelka bez i jedne riječi. Kad čika Pero stade na pragu, svi troje se pogledaju, a Ivo i Jelka naglo ustanu u znak poštovanja prema ocu.

»Čekao sam te«, reče tiho čika Pero, »čekao sam te i nisi došla... Dvije nedjelje sam te čekao...«

»Znam«, odgovori Jelka.

»Nisi došla?!«

»Nisam«, odvrati mu.

»Da si došla, Jelka, za ove dvije nedjelje, otjerao bih te natrag i ne bih te primio. Ali sada, sad sam ja došao po tebe...«

U Jelkinu oku opazi suzu, a istovremeno i strah koji se ne može sakriti u ovim trenucima, blagim glasom nastavi iza male stanke:

»Da si došla, pustio bih pse da te otjeraju... A sada sam ja došao po vas obadvoje... Oprostite mi...«

zkvh.org.rs

IVE PRĆIĆ (1894—1959) rođen je u Subotici. Iako je bio podrijetlom iz imućne hrvatske obitelji, on nije mogao završiti ni srednje obrazovanje, jer je već drugi razred gimnazije morao prekinuti zbog bolesti tako da je i kasnije u životu bio slabijeg zdravlja. Prije smrti deset je godina bio potpuno nepokretan zbog tromboze nogu. Međutim, njegova stvaralačka strast kao da se bolešću samo potencirala što očito dokazuju dvadesetak naslova njegovih većih i manjih djela, koja su djelomično objelodanjena dok mu je u rukopisnoj baštini ostalo 17 naslova među kojima se nalaze tri potpune zbirke bunjevačkih narodnih pripovijedaka. Treba istaći njegov dvadesetogodišnji rad na uređivanju »Danice« (do 1941) koju je i u materijalnom pogledu podržavao radi pokrića troškova njenog tiskanja.

Prćić je razvio svoju stvaralačku aktivnost u dva pravca: prvo — kao sakupljač svih rodova i vrsta narodnog blaga, koje samo manjim dijelom poznajemo, jer većina rukopisa još uvijek očekuju svog nakladnika; drugo — kao originalni stvaralac različitih književnih djela. Dovršio je opsežan rukopis *Godina dana bunjevačkih narodnih običaja* — opis svih običaja od jeseni do slijedeće jeseni. Ovakav iscrpan etnografski rad o običajima bunjevačkih Hrvata nitko još nije napisao, pa je utoliko zanimljiviji za našu znanstvenu javnost. Napisao je više narodnih drama i igara: *Prelo,* bunjevački narodni običaji u tri slike, *Orao u Bačkoj* i *Jedinica i gospodar,* slika iz života bunjevačkih Hrvata u tri čina. Svoju kraću umjetničku prozu sabrao je u knjigu *U dokolici,* priče za zabavu i pouku. Neke je priče objavio u zagrebačkom Almanahu »Selo i grad«, 1928, zatim u »Danici« i »Subotičkim novinama«. Priče je pisao u duhu narodnih pripovijedaka, ali s mnogo dubljim i originalnijim umjetničkim idejama, metaforičnošću stila i poetskim porukama.

zkvh.org.rs

ČUDNOVATA ŽICA

Bogat je, ko je zadovoljan.

Poslao Bog jednom svojega anđela na zemlju među Bunjevce da vidi šta je tomu narodu najmilije.

I zađe Božji poslanik u spahinske dvore i paorske kućice, u divne vile i trošne kolibice, te raspitivaše njihove stanovnike: šta im je najmilije?

Jedni mu rekoše da su im najmilija njihova dica. I pitaše anđeo te ljude:

— A bi li vi umrli za vašu dicu?

— Ta kako bi ih onda othranili?!

Drugi mu rekoše da im je najmilija njihova otadžbina. I pitaše anđeo i te ljude:

— A bi li vi umrli za vašu otadžbinu?

— Kad kralj zapovida — odgovoriše mu.

Trećima opet bijaše najmilije njihovo blago i bogatstvo. I te pitaše anđeo:

— A bi li vi umrli za vaše blago?

— Kako bi ga onda uživali — odvratiše ovi.

I svi ti odgovori ne zadovoljiše Božjeg anđela i zato se vrati Gospodu Bogu svome da mu javi što je doznao.

Na povratku u rajske dvore, opazi anđeo kraj jedne šumice jednu malu, ali čistu i uređenu kućicu. »Još ovdi nisam bio«, pomisli, »svrnit ću da pogledam.«

I svrne anđeo u mali, ali uredni dom čiča Marka, spahinskog subaše. Čiča Marko ga svesrdno primio. I njega zapita anđeo: što mu je najmilije?

— Vira — odgovori čiča Marko.

Opet ga zapita anđeo:

— A bi li ti umro za tvoju viru?

— Prija umriti, nego se izneviriti — biše odlučan odgovor.

Na to se anđeo nasmihne, jer je doznao radi čega je poslan bio. Pa zato zapita čiča Marka, šta želi da mu učini za njegovu virnost.

— Star sam — reče čiča Marko — teško mi je snositi križ i nevolju, učini da uzmognem još preostale mi dane bezbrižno proživiti.

— Sve mogu, ali to jedno ne mogu — odvrati anđeo — jer brez križa i nevolje nema života na ovoj zemlji!

— Kako to? — zapita čiča Marko — to ne mogu da shvatim, kaka je nevolja u onoga, koji ima svašta u izobilju.

— Sad ćeš viditi — odgovori anđeo. — Ja ću sad pustiti duž ove šume jednu žicu, na koju mora svaki i bogataš i siromak, i učen i neuk, i gospodar i paor, i kralj i prosjak, i muško i žensko, i staro i mlado da donese svoje križe, svoje nevolje i da hi prostre po toj žici, pa da biraš koju oćeš. S njom će ti pripasti i stanje priješnjeg joj gazde.

Čim je anđeo pustio žicu, odmah stanu dolaziti — po mišljenju čiča Markovom — najsrićniji ljudi, sa svojim križevima i nevoljama. A čiča Marko je samo gledo i krstio se od čuda nad tolikim strahotama.

Vidio je on srićnu bogatašicu, kako dolazi suznih očiju, izmučena da položi svoj križ: nevirstvo svoga muža. Zatim opet ženu nikog bogatog trgovca, modru, izudaranu od tereta križa: od čovika pijanca. Vidio je kako dolazi njegov spahija sa svojim križom, tužan i žalostan, rascviljenog srca: za umrlim jedinkom. Vidio je onog velikog gospodara kako iđe sa svojim križom, sakrivajući svoj obraz: pogažen nevirstvom mlađane supruge. Zatim je opet vidio jednog lipo i bogato odivenog mladića sa svojim križom: sa sušicom u bolnim grudima. Za njim opet nikog gazdu, gdi jedva koraca pod težinom svoga križa: vozeći svoju pijanu ženu.

I tako redom, sve jedna žalosnija slika od druge. Dok najednom spazi čovika, u samoj svili i žeženom

zkvh.org.rs

zlatu kako iđe zamišljen, nemiran, obzire se i desno i livo, motri poplašeno na sve strane da mu ne bi ko oteo križ: kraljevsku krunu.

Sada rekne anđeo čiča Marku:

— Biraj, što 'oćeš, šta ti je po volji.

A čiča Marko padne ničice na zemlju i zavapi:

— Oprosti gospodaru! Nemoj me darivati, nek ostane po starom, kako je to Bog mudro naredio.

A kad je usto i osvistio se, nesalo je žice i anđela.

(1928)

KOTRLJAN

Svi poznate onaj mali, neugledni stvorak božji koji se zove čičak, ili kako ga mi Bunjevci nazivamo: kotrljan. U jesen, za branja kukuruza i kasnije, vidimo ga kako se neumorno kotrlja po dugačkim i širokim bačkim njivama.

Na početku svita nije on bio tako nemiran. Sidio je na svom mistu dok ga ne bi vrime izanđalo. Ali jednom zgodom Bog odredi da on iđe po svitu i da opominje ljudi »da se zaklela zemlja raju da se sve tajne doznaju«.

*

Na kraju nikog sela u širokom svitu bila jedna kućica i u njoj par čeljadi, Pere i Mara, koji su silom, od bide i nevolje, životarili.

Dosadi to jedared Peri pa rekne svojoj ženi Mari:

— Znaš, ženo, šta? Ja ovako već ne možem dalje. Uvik samo radim, pa radim da se prekinem, a mi uvik jednako siroti ko Veliki petak. Nego ja iđem kudgod u svit ne bi l' mi se tamo srića nasmijala. Ako štogod skucam, ja ću se vratiti, a ako i tamo ostanem ko post, ne čekaj me više, već živi kako te Bog uputio.

Sutradan spremi mu Mara torbu, a on štap u šake, put pod noge, pa 'ajd u bili svit, kud ga oči vode i noge nose.

Kad je već izvrnio torbu naopako, dođe u jednu veliku pustaru 'di stigne jednog bogatog trgovca koji je nosio punu torbu dukata. Pere pomisli:

zkvh.org.rs

— Ovaj ima i ima, a ja silom životarim...

Obazre se, nigdi nikog. Bog visoko, car daleko, a u rukama dobra »štula«...

— Kako bi bilo da ja š njim obračunam? Nikad se to doznati neće, samo nas dvojica pa ni klete duše, ko bi znao i odao. — Samo što je to pomislio i već ga lupi štapom iza leđa. Kako ga je lako udario, sa crnom ga zemljom sastavio. Čim je onaj pao, Pere mu klekne na prsa, pa ga spopadne za gršu da ga zadavi. Onaj progovori:

— Nemoj, brate, dok se dozna, nastradat ćeš...

— A otkud će se doznati kad nema ni klete duše da vidi i prijavi.

— Eno vidiš i onaj mali cvitak što se tamo šćućurio na kukuruzištu i on te može odati. Veliko je Božje mogućstvo.

Pere se nasmije pa jače stisne, a onaj se trgne i izdahne... Vitar duhne, a cvitak se poče kotrljati... A Pere ode s dukatima...

*

Na kraju sela, na mistu one male hidže, koči se lipa velika kuća. Čisto ne dolikuje u taj kraj. U avliji iste kuće velika je žurba. Bogati trgovac Pere sprema se s pet kola na dalek put.

Prošlo je već urečeno vrime, a njega još nema kući. Mara ga već nestrpljivo pogleda... Povazdan sidi na sokaku i plače, plače... Komšinice joj dolaze na divan da je tiše i razgovaraju.

Jedared, kad su opet tako sidili i pogledali Peru, jedan se kotrljan otkudgod s njiva prikotrlja priko druma, a Mara prasne u smih, i smije se, smije, ko da je, Bože m' prosti, pofalila u pameti.

— Ha-ha-ha, jeste l' vidili, žene, da kotrljan zna divaniti? Ha-ha-ha — jedva od smija rekne Mara.

— Bog s tobom, Mare — žene će — di će ti kotrljan divaniti? Ta ti si možda u groznici pa buncaš, već iđi pa lezi da se odmoriš, a doće Pere, danas-sutra, a on tu.

— Ta nisam ja u groznici, već to je onaj kazo...

— Ta koji onaj? Bog s tobom — opet će žene.

Jadnoj Mari, u dugom iščekivanju i strahovanju nad Perom, potavnio um. Ona ispripovidi ženama razgovor Perin u pustinji sa onim bogatim trgovcem, a koji joj razgovor — u jednom slabom času — Pere pripovidio.

Žene se sve jedna po jedna raziđoše svojim kućama. Na sokaku ostane samo Mara, čas plačući, čas smijući, čekaše Peru... A prikoputa, u komšinskoj avliji, nestrpljivo čekahu dolazak Perin i žandari.

Odao ga kotrljan.

zkvh.org.rs

MARA ĐORĐEVIĆ-MALAGURSKI rođena je 20. prosinca 1894. u Subotici. Potječe iz ugledne bunjevačke obitelji. Obrazovanje je započela u Strossmayerovu zavodu u Đakovu, a potom je nastavila srednju školu u Subotici, gdje se naročito zalaže na kulturnom polju među bunjevačkom ženskom omladinom.

Književnošću se počela baviti 1912. kao učenica u svom rodnom mjestu. To su bili prvi radovi nacionalno-borbenog, etnografskog i kulturnog karaktera, koje je ona objavljivala u »Nevenu«. Surađuje u subotičkoj »Danici« kao i u većini listova i časopisa koji su izlazili u Subotici. Godine 1925. javlja se prvom novelom *Gurgo Darocija* u »Književnom severu«. Preseljenjem u Beograd (1929) surađuje u časopisu »Misao« u kojem je objavila opširnu pripovijest *Snaš-Vita Đanina*. Kao najzapaženija ova njena najsvježija realistička proza nagrađena je na konkursu »Cvijete Zuzorić«, dok je 1933. na književnom konkursu Srpske akademije nauka i umjetnosti nagrađena njena prva knjiga *Vita Đanina i druge pripovetke iz bunjevačkog života* kao najbolje književno djelo objavljeno u toj godini. Svi njeni rukopisi napisani do 1941. propali su za vrijeme rata, kao na primjer: historijsko-psihološki roman *Ničiji* i povijesna pripovijest *Pajica Kantorov*, kao i bogata etnografska građa o bunjevačkim Hrvatima. Poslije oslobođenja književno surađuje u beogradskom časopisu »Savremenik«.

Mara Đorđević-Malagurski prva je naša književnica koja je naišla na nepodijeljeno priznanje književne kritike između dva rata. Iako je po tematici usredotočena na život sela sjeverne Bačke, njena širina i osebujnost umjetničkog portretiranja živih likova nadrasla je tradicionalne folklorističke manire u književnosti o našem selu. Stoga su njene pripovijesti uvijek bile neponovljivo poetsko otkrovenje malo poznatoga svijeta u književnosti, pa su se one mogle či-

zkvh.org.rs

tati s jednakim interesom na selu i u gradu. U ono vrijeme davani su i takvi komplimenti: »Kako ti salašari Bunjevci umeju i prozaične stvari da poetiziraju!« što je, uostalom, potpuno točno, jer to najbolje potvrđuje više od tisuću narodnih pripovijedaka sakupljenih u ovom kraju.

VITA ĐANINA

(Pripovetka iz bunjevačkog života)

PETRUŠNICA

Znala sam odavna da se Miško držao s nekim ženama, ali je ranije bilo i bože pomozi. I znalo se, i nije; i virovalo se i nije... Imale žene vinčanog muža u kući, pa se krile. Ali kad se uvatio sa onom birtašicom, s onom Petrušnicom, e to je bila prava propast! Tu ni stida ni sramote nije bilo. Kući je redovno jutrom dolazio, a posli sam mu ja i konja hranila i timarila i uprezala. Meni je bilo teško konja upregnuti, a on je uživao da skoči u kola prije nego što ja zapnem štrange, pa me šiba kandžijom dok ih ne zapnem i ne prestaje dok mu i kapiju ne otvorim. Kažu, da mu je ta nesrića dala nešto u rakiji da popije, i dokle god ona hoće, ludovaće za njom. Ona je tolike ljude tako upropastila. Čula sam da u vino i špiritusa liva, samo kad joj dođu neke debele gazde, pa oma pamet izgube. Znala je ona baš i buđelare da vadi, kad ih opije. A znate naše gazde, ako ne slože u buđelar sve novce što imaju, onda im se čini da nisu ugledni! Kad im se hiljadarke ne raširе kao harmonike u buđelaru, onda ni nevade veliki buđelar, nego iz malog plaćaju.

Ne čudim se što je gazde mamila, ali što je napopala moga Miška! Kakva joj hasna od njega? Ta on ni toliko nije zarađivao, da bi mog'o dug i kamatu plaćati! I to sam ja morala misto njega!

zkvh.org.rs

Što je Miško više ludov'o s Petrušnicom sve me je više i više tukao, a u našem kraju žene su sve više pripovidale o njoj i Mišku.

Jedno veče privarim se, pa odem prid Petrušnicinu mijanu. Kad tamo, nike žene skupile se oko vrata i pendžera i vire unutra. Priđem i ja, povirim malo kradom da me niko ne opazi, i imam šta da vidim! Tamburaši sviraju, kao da će sve žice pokidati, a Petrušnica na sridi među pijanim bać-Grgom Fićurom i Miškom, koji jedva stoji na nogama. Ona, sve iskićena s novcima, ljubi čas Fićura, čas Miška... Fićur joj za svaki poljubac pripne stotinjarku na konđu, a Miško deseticu na keceljac. Ona se jedno za drugim kuca sa njima, ispija trojanice na iskap, kida desetice sa kecelje i baca tamburašima. Zapovida kolo i bisno igra nasrid sobe sva razgolićena do prsiju... Obrve joj nagaravljene, usne narumenjene ko da će krv vrcnuti iz njih i sve privrće očima i pripija se, čas uz jednoga, čas uz drugoga. Tako ona, a Miško pijan poče joj i bluzu svlačiti.

Meni kao da se smrče prid očima. Naslonim se na zid da ne padnem, pa se jedva odvučem priko puta i sidnem na jednu klupicu. Koliko sam tako sidila i kako sam kući došla ni sama ne znam, ali se sićam da Miško ni sutradan nije dolazio kući.

Trećeg dana radim ja po kući i sve izgledam neće l' Miško naići, kad najedanput čujem sa ulice niku svirku, dreku, ciku... Meni kao da se noge odsikoše. Oma mi pade na pamet da će to biti Miško...

Nisam se još ni s mista pomaknila, a vrataca na avliji se širom otvoriše i na njih upade Miško razdrljen, gologlav, krvavih očiju i pijan, da se jedva na nogama držao. Kraj njega Petrušnica, zagrlila ga livom rukom pa sve podvriskuje, a za njima tamburaši bisno udaraju u tambure... Miško, kako me ugleda, povika zaplićući jezikom:

»Vito, hej Vito!... Evo, doveo sam ti, da vidiš šta ja volim!... Vidiš li ovo, ove kose, ova usta, ovu jedrinu?... To je, Vito, čega sam ostao željan pored tebe!...«

A onda, kao da malo dođe k sebi i kao da se nečeg priseti, povika mi:

»Al', kad to nisi imala, da si mi bar lanaca ili novaca donela, pa da kupim što mi srce želi! ... Vina, Vito, vina daj! ... Iđi, kupi, tušta vina, donesi, da sve zaboravim! ...«

A ja se ukočila i stojim kao ukopana, pa ni da maknem. Vidim nešto strašno prid sobom, čujem da me nekud šalju, ali ne možem ni da kažem štogod, ni da s mista krenem ... Miško, kad me vidi takvu, zakrvavi očima, dreknu, i iščupa nož ... Ali, hvala gospi, u tom se i babo pojavi na vratima, nakostrušen, strašan ... Miško, kako ugleda babu, ispusti nož i stade kao malo dite, a Petrušnica i tamburaši, kad vidiše kako se Miško skameni prid babom, razbigoše se kud koji ...

Kad tako njih dvojica ostadoše sami, babo — sav crven od bisa — samo promiri očima Miška, pa se skloni malo ustranu, da ga propusti. A Miško obori glavu, pa skoro poguren prođe pored babe i teturajući se upade u kuću ...

Šta su tada babo nadivanili Mišku, kako su ga ružili i psovali, to se ne može ričima iskazati. Znam samo da su babo tada prvi put u životu i mene branili ...

RODI, PA SARANI ...

Težak križ sam ja nosila na leđi cilog svoga vika! Težak je on bio, a valjda najteži, kad su dica počela dolaziti na svit. Babo i Miško nisu gledali da li sam ja na tom dobu, da li sam zdrava ili bolesna, da li sam rodila ili ću tek roditi, i čini mi se da su još gori bili kad sam bolovala.

A bivala sam ja tušta bolesna sa tom mojom dicom! ...

Nisam imala sriće sa njima i sva su mi prva dica umirala. Ja i bab-Liza sve smo činili da mi se dica zadrže, ali badavad. Vezivali smo i komarnjak od vištice, jer te nesrićnice znaju da unakaze dite, pa ostane pravo podmeče. Mećali smo i posvećenog omana u krevet, jer vištice od njega najviše biže, a bab-Liza je zadivala u krevet i nož i kašiku i vilicu, da nam se ne nabace čini. I češanj biloga luka smo mećali pod uzgla-

zkvh.org.rs

nicu, jer i od njega vištice biže, pa opet čim zaspem, a mene te nesrićnice spopanu, pa mi sve mliko posisaju.

Moja su dica valjda i zato umirala što babo nisu dali da kod mene čuvaju babine. Kad se kod drugih dite rodi, onda se kod porodilje skupi mladež iz rodbine, divojke i momci, pa tri večeri uzastopce sviraju, pivaju, igraju, šale se i vesele do jedan sat posli ponoći, a onda se razilaze, jer posli ponoći prolazi vrime vištícama. Ako te tri noći ne čuvaju babine, one nesrićnice dođu, pa uguše dite ili mu pamet odnesu. Zato se, valjda, i kaže za onog, koji nije sasvim u glavi, da je nedočuvan. Ko zna kakva bi moja dica bila da su ostala živa, kad babo nisu dali da se čuvaju babine! ...

Babo nisu dopuštali da se troši na mene, pa mi ni škipić nisu kupili da ljuljam dicu. Kad god se koje dite rodi, a babo veli:

»Šta ćemo kupovati škipić i trošiti novce, kad će ti dite i tako umriti! ...«

Ni peškir kumu nisu dali babo da kupim. Kažu:

»Odnesite dite u crkvu. Tamo je zvonar, pa neka kumuje: i tako nema drugog posla! ...«

Jedino na što babo nisu žalili potrošiti za me bilo je kad me spopadne groznica, pa mi donesu litru crnog vina. Time su oni mene ličili i govorili:

»Gucni ti malo vina, pa će ti proći groznica! Sa tim sam ja i moju pokojnicu ličio, pa joj bilo bolje! ...«

A kad ja nisam mogla ni gucnuti, nego se tresla u groznici da se sve krevet poda mnom micao, babo bi ispijali cilu litru i ružili me:

»Šta bi 'tila? Doktora da ti zovem, kao da sam ja niki spahija! ...«

Toliko sam se sa prvom dicom izmučila, da mi je laknilo kad bi mi koje dite umrlo. Sedmoro sam ih rodila živih, a potajnica koliko je bilo, to i ne znam.

Jedanput sam nesrićno prošla. Udavilo mi se dite. To mi je bila prva curica i živila je dvi nedilje. Molila sam babu da mi kupe škipić ili kolivku, ali oni nisu ni slušali šta ja divanim. I, žalosna Vito, šta mi se dogodilo! Jedno jutro nađem mrtvu curicu pokraj sebe: ugušila sam je te noći ... O, što mi je bilo tuga i grijota! Oma sam se bogu zavitovala da ću tri puta ići

o suvom kruvu za križem pod Baju na vodicu. A Miško, posli, misto da me žali, uvik me špot'o, kad god se gdigod o dici divanilo, pa kaže:

»Naša su dica malo pomrla, a malo ih je Vita podavila!...«

Ja sam na sve pazila, pa i na to da se dica ne krštavaju na ime pomrle, pa ni to nije pomoglo.

Druga cura, Tilka, toliko se drečila, da ni noćom nije mirovala. Miško joj donese iz pateke cafle. Patikar mu dav'o i rek'o da to i doktor daje maloj dici. Dam ja uveče dvi kašičice od toga ditetu, a ono ujutro osvanulo mrtvo... Miško, kad je to vidio, uzeo caflu pa je bacio na sokak...

Moja pokojna nana, kako su mi starije sestre pripovidale, 'ranila nas je s korom od makove glavice, kad smo bili mali da se ne drečimo, pa smo eto svi ostali u životu i narasli, a moja dica maka ni vidili nisu, pa opet pomrla! Al' šta ću?... Božja volja!...

Jedino mi je duže poživila moja pokojna Etela. Kad mi se rodila svi su za nju kazali da će živiti. Takva mi je mala matorka bila, čim se rodila. Od prvoga dana je gledala, migoljila se i gukala.

Kad je bila od godine dana, ja odem u dućan kod Jakeca rad kvasa, pa ponela i nju, ona se nikog nije bojala, već, rano moja, na svakog pruža ručice, smije se i guče. Jakec je uzme na ruke i metne u mali funtaš da je izmiri, ali ona je bila okrugla k'o jabuka, pa je bila teža od deset kila, a na malom funtašu Jakecovom moglo se samo deset kila izmiriti.

Rano mi je naučila divaniti, a kad je prvi put počela zvati babu: ba... ba... ba... a onda su se i babo raskravili, pa su se čak i osmihnili! Ko zna. da su mi dica ostala živa, možda bi i babo i Miško bili bolji... Bivalo je da su je babo i na rukama držali, pa kažu:

»Nisam drž'o svoje, a držim tvoje!...« i čisto im mrsko.

A Miško, kad dođe s pijace ili s vašara, on joj donese šećera, licitarskih kolača ili alve. Jedared joj kupio i male papučice licitarske, a iz Kikinde s vašara doneo je zvečku. U to vrime Miško je bio najmekši. Zaboravio

zkvh.org.rs

je malo i na društvo. Dolazio je u vrime kući i sigr'o se s Etelom, kad god babo nisu vidili. A ona slatka, pa slatka da je izgrizeš. Uzme je tako na krilo, pa je uči:

Taši, taši, tanane,
Kuva nana tarane...

Onda je uči gdi zec pije vodu, a ona kaže: »T... t... t...« — i prstićem pokazuje u dlan, da tu zec pije vode. Posli joj uzme redom povlačiti prstiće i na svaki pita i odgovara:

»Kuda kuda?«
— Majci majci.
»Šta ćeš, šta ćeš?«
— Piti, piti,
Sika, mlika!...

Pa je uči kako će paloru puknit babi. Ona križa, križa i pukne ručicama po dlanu babi i poljubi ga u ruku. Babi je bilo tako drago da mu je prvi put dala paloru, da su joj dali jednu forintu srebra. Za tu forintu ja sam joj posli kupila novo ruvo za Uskrs.

Kad babo odu među divandžije na ćošu, a ja uzmem Etelu, gledam je, izila bi je s očima da mogu. Pa joj divanim k'o velikoj:

»Poljubi, rano, mamu, a mama će tebe. Daj ustanca, nosić, obraščiće!«

Pa joj pravim zeca, a ona pruži ručice, i hvata sjenku na zidu.

Uvik sam je tako milovala kradom od babe, a kad bi me oni vidili, govorili bi:

»Ta ostavi to dite na miru! Zadavićeš ga k'o Purčari pule!...«

Nisam je smila ostaviti samu, i svud sam je nosila sa sobom. Svi su je volili, gdi sam je nosila, pa je i gospoja Angolka govorila da će mi je ukrasti i uzeti pod svoje. Baš je imala gospoja Angolka novaca nemirenog blaga, ali ja opet ne bih dala od sebe moju Etelu. Pripovida svit da je gospoja Angolka htila postavljati

sobe sa srebrnim forintama i pisala caru za dozvolu. Car joj, kažu, ovako otpis'o: »Ako imaš toliko novaca da postaviš sobu sa novcima sičenice na to pristajem, ali da mi se po glavi šećeš, to ne dozvoljavam!...« I tako, kažu, Angolka nije postavila sobe sa forintama... Ja ne znam da li je to baš istina što svit divani, ali da mi je gospoja Angolka sve te forinte poklonila, još ni tada joj ne bih moju Etelu dala!

Dugo sam je dojila, pa su me već i žene počele ružiti:

»A ko je, bolan, vidio dojiti dite od poldrug godine?' Ta vidiš li da te već svu izvukla!«

!a sam i sama uviđala da je tako, pa opet žene nisam poslušala. Kako da je odbijem, kad se ona samo na mliko osmihivala!

Ali, borme, kada mi se jednog dana razbolila, ja sam je, rano moja, lako odbila. Ja je zovem:

»Etela, rano mamina, hoćeš, pile moje, malo sika mlika?« — pa je uzmem na krilo i raskopčam leveš, al' ona sirota moja, ručicama stane da me gura i otiska, i tako sam je, eto, vrlo lako odbila!

A to je bilo dva dana posli Vorgoškog vašara. Miško doš'o s vašara u ponediljak i donio Eteli ranog grožđa, krupno ko volovsko oko, i lubenice k'o krv crvene. Ja ni zrnceta nisam okoštala, već kažem Eteli:

»Ji, rano, grožđe, čiča ti don'o s vašara...«

I zrno po zrno, ja njoj sve grožđe podajem, a i krišku ladne lubenice. I, eto, kako sam Etelu onda sa grožđem naranila, više joj, srce moje, ni mliko nije tribalo. Vruća je bila, kao da će izgoriti i samo ište vode: »Tu... tu... tu...« Tako je vodu tražila.

Uplašim se ja, pa hajd bab-Đuli vračari, a ona kaže:

»Čuješ, ženo, urekli ti dite!«

I posli joj dugo skidala čini, pa joj i vodicu mirila. Ali badavad, jer je moja Etela živila još samo tri dana, pa tako rekuć zdrava zdravcata umre. Urekli je makar sam je skrivala od svita, pa joj i crven končić vezivala za njenu slatku ručicu. Joj, ne znate vi šta je to kad se od srca otkine, pa se u zemlju zakopa!... Polak mene s njom sam saranila!...

zkvh.org.rs

Uvik žalim što je nisam lipše saranila. Nisam znala da će se na njoj svršiti, a pogodila bih ja njoj caklena kola, pa makar posli cilog vika radila da otplatim.

Al' lip sam joj grobić napravila. Svud sam po njemu cviće zasadila, a okolo lipo ogradila. I klupicu sam joj malu pored križa napravila. Tu sam ja najslađe vrime provodila. Kad mi se zdravo stešča u srcu, ja odem kod moje golubice, kleknem, bogu se pomolim, i svetom vodicom grobić poškropim. Onda joj krstić zagrlim, pa joj sve moje nevolje izjadam. Nediljom, posli podne, uvik sam provodila u razgovoru sa mojom lipom divojkom. Sidnem tako na klupicu pored njene glavice, pa razgovaram sa njom k'o da mi je živa...

I ponude sam joj nosila. Kad je od čeg vrime, od tog sam joj i nosila. Kad su Materice, ja njoj orâ, kad Petrov, ja njoj jabukâ, kad je Badnji dan, ja njoj mali božićnjak odnesem, pa i svićicu zapalim. Najteže mi je bilo kad druge iznesu prid Uskrs male papučice, a ja mojoj Eteli samo svete vodice...

Eto, tako sam ja moj vik provela! Dvori babu, ugađaj Mišku, rodi pa sarani, rodi pa sarani...

(Ulomci)

MARICA VUJKOVIĆ (1900—1964) rođena je u Subotici, gdje je završila Trgovačku akademiju. Neko je vrijeme radila kao službenica Gradske knjižnice odakle prelazi u Beograd gdje je službovala kao privatna činovnica.

Kada se Marica Vujković pojavila u književnosti s gotovom zbirkom novela *Tereza se obratila* (1931), Mara Đorđević-Malagurski već je bila afirmirana kao vrstan prozni pisac, pa je utoliko teže bilo šta postići novo u književnom životu Subotice, pogotovu kada je riječ o ženama-piscima. I dok se Malagurska tematski držala sela, Vujkovićka je ostala u gradu, na tlu na kojem je izrasla i uočila mnoge društvene probleme u životu, psihologiji žene i bračnih odnosa. Već njen kratki roman *Valjda je moralo bit...* (1935) tematski je kompleksniji, jer osim slikanja života jedne bunjevačke patrijarhalne obitelji u gradskim uvjetima, ona je pokušala analizirati međunacionalne odnose u obiteljskom krugu do 1918. godine.

Još ima neobjavljenih rukopisa koji su pohranjeni u Gradskoj knjižnici Subotice dok su neke novele objavljene u »Hrvatskoj riječi«.

zkvh.org.rs

OSVETA

Pajica, beležnikov mali sinčić, išao je u treći razred osnovne škole. Majčica ga svakog jutra na četvrt časa pre osam ispratila do kapije, pogledala ponovo, da li su mu odelo i školske stvari u redu, poljubila ga, Pajica se lepo oprostio i krenuo u školu. Majčica još jedanput vikne za njim: »I, da si mi pazio na sebe! Nemoj da trčiš po sokaku!«

Pajica naravno nije trčao, dok ga je majčica gledala, ali čim se kapija zatvorila, dečak se dade u skok, da se na obližnjem ćošku sastane sa Maricom, kćerkom dućandžije, koji je imao svoju radnju na ćošku. Pajica doduše nije imao dogovoreni sastanak sa Maricom, ali je dobro znao, da i devojka u ono doba ide u školu, pa se požurio, stao za ćošak, i čekao da ona iziđe kroz dućanska vrata.

Dečak je to uvek udešavao, kao da baš tada prelazi, priključi se Marici i nastavi put s njome zajedno do njene škole. Ali Marica je bila učenica četvrtog razreda građanske škole i njena škola je bila nešto bliže od Pajicine, što Pajici naravno nije bilo po volji, jer je samo kratko vreme mogao da bude s njom, a on je silno želeo, da je uvek u njenoj blizini, jer je Pajica jako voleo Maricu, samo Marica je ravno sedam godina bila starija od njega, ali to dečaka nije smetalo da je voli, i da potajno sanja, kako će je on, kad odraste, uzeti i s njome biti srećan, kao i njegov bratić Vlada, sa svojom Olgom. Istina, da je Vlada baš za toliko godina stariji od Olge, koliko on mlađi od Marice, ali to ne mari ništa, kad je on tako silno voli.

Pajica je dakle svakog jutra čekao Maricu i pratio ju do škole. Ali njemu ne beše dosta, da je vidi samo jedanput dnevno, pa je zato izmišljao sve i svašta, kako bi mogao, da pređe u njihov dućan, jer je u takvim prilikama uvek video devojku, koja je obično sedela u obližnjoj sobi kraj stola, zabavljena ručnim radom ili svršavanjem svojih školskih zadaća.

Da! Ali Pajici ne beše ni to dosta, da vidi svoju ljubav samo kroz zatvorena vrata, on je hteo i da govori s njom. Ta, Marica je tako lepo znala pričati, da bi je on od jutra do mraka slušao o nestašlucima, koje devojke u školi stvaraju i kako varaju kratkovidnu profesoricu zemljopisa, a naročito Marica, koja taj predmet ne voli, pa ga nikad ni ne nauči, nego na poziv profesorice iščita iz knjige, koju joj drugarice u prednjoj klupi vešto spreme. I još mnogo sličnih i drugih đavolija, što je Pajici sve izgledalo tako lepo i krasno.

Pajica je dakle i preko dana čeznuo za Maričinim društvom, pa je neprestano razbijao glavu, kako bi se to moglo udesiti, da kad ga majčica pošalje preko u dućan, on može i da uđe u Maričinu sobu, pa da se s njom koji trenutak pozabavi. Dotle je razmišljao, dok se dosetio, da bi bilo najbolje, kad bi zamolio devojku, da mu pomogne pri izrađivanju svojih školskih zadaća, ili da ga ispita iz gramatike i tako dalje.

Nije dugo razmišljao, nego ubrzo izvrši, što je izmislio. Marica beše veoma ljubazna prema njemu, kad joj on prvom prilikom uđe oborenih očiju, sav zbunjen, bojeći se valjda, da mu ne bi pročitala na licu tajnu misao, koja ga je zapravo dovela ovamo, jer bi se on strašno stidio, kad bi se ona dosetila, da je ovo samo jedna bedna prevara sa njegove strane. Ali se Marica nije dosetila toga, naprotiv, još ga je bodrila, da neka samo dođe i drugiput, ona će mu uvek vrlo rado pomagati, ta, Pajica je jedno tako ljupko i milo dete! Na ovaj kompliment Pajica morade da pocrveni, te se zastidi, što ga Marica nazva detetom, kad je on na svaki način hoće, da oženi. Samo se na to još dugo mora čekati, i sad ne bi smeo ni da joj kaže. Pa svejedno, ima još vremena, a sad neka ostane sve onako, kako jeste. Pajica je i nadalje odlazio Marici, da »izradi zadaću« —

zkvh.org.rs

kako je kod kuće rekao — a zapravo nije radio ništa, samo je sedeo pred Maricom i gledao, kako marljivo probada devojka iglu u svoj ručni rad i nije se je mogao dosta nagledati, jer je Marica tako lepa bila u njegovim očima, da od nje ne beše lepšeg stvorenja na celome svetu. Nekada je smatrao svoju majčicu najlepšom, ali otkada je upoznao Maricu, svaka druga lepota je iščezavala pored njene.

Prolazili su dani, nedelje i meseci, a Pajica je još uvek verno odlazio svojoj Marici. Jednog dana posle Uskrsa, tako još u rano proleće, kada drveće već počinje da zeleni, a u šumi cvate ljubica, Pajica po svom običaju ode k Marici. Međutim ga Maričina majka dočeka s tim, da ona nije kod kuće; otišla je sa svojom prijateljicom da bere ljubice. Pajici nije ništa poručila, ali ako on nešto hitno treba, neka samo kaže, ona će poslati Maricu preko k njima, kad se vrati kući.

Pajici se okrenuo svet. Što je Marica otišla, a nije ga sačekala, niti pozvala, smatrao je izdajom, neverstvom, koje joj nikada neće oprostiti. Jedva mogaše suze suzdržati, pa da ne zaplače pred Maričinom majkom, no brzo se doseti, da to nikako ne bi pristajalo njemu, koji će se na koncu konca ipak oženiti Maricom, dakle ne bi bilo lepo, da se pokaže slabim pred njenom majkom. Okrene se i ode kući, što je brže mogao. Kod kuće se dobro isplače, posle čega se naravno odmah i smiri, te odluči, da to sutra prebaci Marici.

Ali kad se sutradan nađoše, beše tako radostan što je opet vidi, da ni jednom rečju ne spomene jučerašnji događaj. Malo ga doduše vređalo, da ni ona o tome ništa ne spominje, da se ne ispričava, a tolko bi ipak mogao od nje očekivati. Međutim, ona beše veoma raspoložena, kao da se nečem neobično veseli. Kad se kod njene škole oprostiše, i Pajica već krenu dalje, doseti se Marica i dovikne mu:

— Pajice, majka mi reče, da si jučer bio kod nas i tražio me. Pošla sam po lepom vremenu malo u šetnju, ta dosta sam sedela preko zime u sobi. I ti bi dobro učinio, kad bi popodne došao sa drugovima na igralište, da se malo zaigraš sa prijateljima na lepom proljetnom

vazduhu. Ja ću sa prijateljicom u šumu, da malo beremo ljubice. E, pa zbogom Pajice!

Pajica zinu od iznenađenja. Ona ga dakle šalje sa drugovima u igru i više neće da bude za njega kod kuće? Zar ona ne vidi kako je on silno voli? Pa zar je on samo jedno dete u njenim očima, koje šalje na igralište? No, ovo ne može podneti! Mora govoriti s njom! Mora joj reći, da on, Pajica, nije više dete, nego ozbiljan čovek, koji misli Maricu uzeti za ženu.

Naravno sve je to samo u svojoj glavici lepo skovao, a stvarno joj nikad ne reče, nego uđe u školu i gorko zaplače. Učitelj mu priđe i poče ispitivati o uzroku plača, no kako istinu nije mogao reći, odgovori, da ga odjednom jako zabolela glava. Učitelj ga odmah otpremi kući, majčica ga spremi u krevet i pozove lečnika. Lečnik nije mogao da ustanovi nikakvu bolest, odredi, da dva-tri dana ostane u postelji, pa će se već videti, ako je što ozbiljnije po sredi.

Sad je tek Pajica pao u očaj. Ako ne sme ustati, ne može videti Maricu, no uzaludno je bilo svako jadikovanje, dva dana ga zadrže u postelji. Treći dan uvideše, da mu nije ništa, ostanu pri tom, da je sigurno pokvario stomak, hvala Bogu, sve je prošlo bez opasnosti, može ustati i opet u školu.

Kao vetar pojuri Pajica na uobičajeni ćošak, da dočeka Maricu. Silno se uzradova, kad je opet spazi, i mnogo joj htede reći! Ali jedva pođoše, stvori se pred njima jedan visok mladić, koga Pajica još uopšte nije video. Mladić skine šešir, pozdravi devojku, a ona mu veselo pruži ruku i krenu dalje zajedno, a na Pajicu kao da su zaboravili. Ali, odjednom se Marica ipak doseti, da je još i Pajica ovde, okrene se prema njemu i smešeći mu se veselo reče: »Zbogom Pajice!« — i odoše, a njega ostaviše.

Od toga dana Pajica čitave mesece nije video Maricu. Ona je uvek rano odlazila od kuće. I Pajica je znao, da je vazda u društvu onog »Dugonje« — kako ga on nazva — jer kad ga je jednom prilikom majčica poslala preko u dućan, da nešto kupi, čuo je kako se Maričina majka tuži nekoj njemu nepoznatoj ženi, da

zkvh.org.rs

joj kći u zadnje vreme stalno ide sa onim visokim advokatskim pisarom, i da su sve opomene i moljakanja bezuspešna. Mati beše upravo očajna, skoro da zaplače. Kuda će to da vodi? Bila je sasvim nemoćna protiv kćerine volje, koja je isto tako tvrdoglava, kao i otac, pa kad nešto preduzme, ne daj Bože, da joj to ko izbije iz glave! A otac pak vidi zvezde u njoj, pa joj nipošto ne bi nešto zamerio.

Pomoćnik međutim posluži Pajicu, dečak plati i ode. Sad je barem znao, zašto ne vidi više Maricu i zašto ona nema vremena za njega. O, kako je mrzio onog »Dugonju«, koji mu je oduzeo Maricu. Kako je goreo od želje, da mu se onako temeljito osveti! I tako se Pajica morao odreći osvete, no nije zaboravio, samo je čekao na zgodan čas. Dok odraste, pa mu bude ravan! E, ali onda, nema te sile, koja će ga spasiti!

I Pajica je čekao, da odraste i da se osveti za otetu ljubav. Maricu je naravno još uvek jako voleo, i nije odustajao od svoje namere da je oženi, čim samo odraste. Baš za inat, neka vidi taj »Dugonja«, da nije on makar ko! Ne da se on samo tako prosto izbiti iz sedla.

Dečak je potajno sanjao o svojoj nevernoj ljubavi, a ona je uvek i dalje hodala sa advokatskim pisarom, dok jednog dana, kada majčica opet pošalje Pajicu preko u dućan, dečak nađe radnju zatvorenu, a na vratima objavu:

»Zbog smrtnog slučaja zatvoreno.«

Pajica se vrati kući i ispriča majci, a ona se odmah poče interesirati, ko je mogao da umre kod dućandžije, kada ništa nije čula, da je ko bio bolestan. I kad se Pajica u podne vrati kući, majčica ga dočeka s tim, da je Marica umrla. Pajica gorko zaplače i nikako mu nije išlo u glavu, zašto ga Marica nije zvala, kad je bila bolesna. Kasnije, kad je majčica posle ručka u drugoj sobi pričala ocu, da je Marica umrla, ču Pajica, da se ona otrovala. Bila je u prijateljstvu sa onim visokim pisarem, dogodila se nesreća, i Marica se od sramote otrovala. Roditelji sada očajavaju, ali šta će, takva je ta današnja mladost...

Pajica nije više ništa čuo. Glava mu je zujala, glasno zajeca, da se njegova Marica zbog onog nitkova otrovala. On naravno nije razumeo pravi razlog, radi kojeg je Marica sebi život oduzela, znao je samo to, da zato, jer je bila u prijateljstvu sa onim »Dugonjom«. Pa i zašto nije on uvek išao s njom, zašto nije mogao da spreči njenu smrt? I eto, Marice sada više nema među živima i on je ne može uzeti za ženu.

Maricu sahrane. Pajica je sa majčicom lepo otprati do groba. Mnogi su ljudi došli na sahranu, pa se taj dan naravno samo o ovom užasnom događaju govorilo. Pajica doduše ni sada nije mnogo više razumeo, nego onda, kada je majčica ocu pričala, ali je to dobro shvatio, kad je jedna komšinica njegovoj majci rekla, da ne bi škodilo, kad bi ovaj momčić naišao na svog čoveka, koji bi ga onako pošteno premlatio i naučio pameti.

I Pajica se zakle, da će on biti taj, koji će onog »momčića« naučiti pameti. Drugi dan ujutro strpa nekoliko dobrih šljunaka u džep, i pođe prema kući advokata, kod kojeg je onaj »Dugonja« radio. Prvo se oprezno razgledao po sokaku, da nije ko u blizini, ali na sreću u tom času beše cela ulica prazna i pusta. Onda počne, da proučava okolinu, i vidi, da je kancelarija u prizemlju, odmah do kapije. On je još doduše bio premalen za to, da bi mogao videti one, koji su unutra sedeli, no odluči, da će malko pričekati.

Nije morao dugo čekati. Za koji časak pojavi se iza prozora onaj, koga je on čekao. Držao je u ruci neke akte, i s nekim se razgovarao. Ali Pajici sada nije stálo ni do koga, nije vodio ni o kom brigu, on je samo video pred sobom onog mrskog čoveka, koji beše uzrok Maričine smrti. Izvadi šljunak iz džepa, i sa tolikom veštinom, kao da se već barem nedelju dana vežbao, baci šljunak na prozor. Staklo se prozora razleti na komade, a lice »Dugonje« obli krv. Šljunak ga pogodi baš u nos.

Pajica naravno nije dočekao, dok se oni tamo u sobi priberu od iznenađenja, nego je gledao, da ga čim pre nestane.

zkvh.org.rs

Ali on još nije bio gotov! I Marica je morala saznati, da je njena smrt osvećena. Ode pravo na groblje, potraži njen grob, klekne, pokrsti se, pomoli se Bogu za njenu dušu, pa uzdahne, i glasno, kao da ga ona tamo dole pod zemljom čuje i razume, reče:

— E sad već možeš mirno spavati, Marice! Osvetio sam tvoju smrt. Naučio sam onog »momčića« pameti. Možeš biti mirna...

(1931)

KASNO BUĐENJE

. . .

Od onoga doba, kada je on posle one strašne svađe na tri dana otišao od kuće, pa i posle povratka, skoro dve nedelje nije govorio s njome ni reči. Kad bi se sreli u kući, samo ju je pogledao onako mračno i ljutito, a ona je bila u večitom strahu pred njim, pa se nije usudila niti reči reći, jer se bojala da bi se on mogao pokupiti i opet otići od kuće. Bio ju je toliki strah od toga da je rađe sve ćuteći pretrpila, i to da on svaki dan odlazi svojoj ljubavnici, te se pretvarala kao da ništa ne zna, premda je već i služinčad sve znala, jer su ne jedna natovarena kola otišla sa hranom i svakojakim stvarima Terzinovoj kući, a znalo se i to da se Jela i u odeći mnogo ponovila, naravno na Ivin račun.

I pošto se Ana pretvarala da ništa ne vidi i ne zna, to se prividno opet povratio mir između muža i žene. Mir utoliko što su ostavljali jedno drugome sve na volju, a osim potrebnoga nisu mnogo govorili jedno s drugima. Ana ga se bojala i nije znala kako da mu se približi, a on je pak bio sretan da može nesmetano odlaziti svojoj ljubavnici, koja ga je svakim danom sve više i više privlačila. Našao je kod nje ono što je kod svoje žene uzalud očekivao: prostodušnost, ljubav i nježnost, jer je ova do dna duše pokvarena žena umela da bude do krajnosti nežna i pažljiva. Isto tako dobro je umela da se i materijalno koristi svojim ljubavnikom, ali je za svaku sitnicu bila zahvalna ili se barem pokazivala takvom, što je njemu neizmerno godilo, jer

zkvn.org.rs

je kod svoje žene bio baš na protivno navikao. Ani bi mogao da skine zvezde s neba, na nju to ništa nije delovalo i baš zato je gledao da svojoj ljubavnici što više ugađa, jer ga je veselila njena radost kad bi joj učinio kakav poklon. Ni jedan dan nije mogao da bude bez nje i ništa nije mario za ogovaranje i pričanje sveta. Za Jelu je bio pripravan na svaku krajnost, jer je ona značila za njega ono, čega je toliko bio željan a što kod svoje vlastite žene nikako nije mogao da postigne. Otkad mu je Jela bila ljubavnica nisu ga viđali skoro nigde, jer je sve svoje slobodno vreme proveo kod nje. Nije mogao dakako niti sada zamisliti drukčije nego da i ovo veče provede u njenom društvu, ne misleći ni časak na to da bi se Ana mogla protiviti tome. Uopšte je u zadnje vreme sve više zaboravljao nju.

Lagano se krene prema izlazu u drugu dvoranu. Ana pobledi i zadrhti. Zar je on zaista vodi u društvo svoje ljubavnice? Rađe smrt, nego to! — odluči u sebi.

— Ja ne idem! — reče odlučno.

On se okrene prema njoj i sav iznenađen zapita:

— Zašto?

Njoj jurnu krv u lice i sva se tresla od uzbuđenja.

— Jer neću da pravim društvo tvojoj ljubavnici — reče mučno sa drhćućim usnama. — Neću da podnesem ovoliko poniženje, pa makar se morala ubiti.

On slegne ramenima i pođe dalje bez reči.

Ona razrogači oči i gledaše za njim kao da ništa ne shvaća, ali videći da se on zaista uputio prema drugoj dvorani i to za Terzinovima, okrene se naglo i takoreć pobeže kući. Bez obzira na to što je bila noć i što je bila prilično daleko od kuće, uputi se sama bez pratnje i bez da je zatražila kola, koja su ih u selo odvezla i na njih čekala. Skoro da je trčala i stigne kući sva zadihana i umorena od dugačkog puta. Ni na što nije mislila, želila je samo da što pre stigne kući i da bude nasamo. U tom trenutku ne bi mogla podneti prisutnost ljudskog bića, pa makar ko bio to.

Služinčad se iznenadi kad je vidi da usred noći dolazi sama sva zadihana i pešice. Ne progovori ni s kim

ni reči nego se onako obučena baci na krevet, sva iznemogla, koje od dugačkog puta, koje od silnog unutarnjeg uzbuđenja.

Od toga dana je još i ono malo, što je dotle među njima postojalo, prestalo biti. Živeli su pod istim krovom, kao dva tuđinca. On je najviše bio i sada van kuće a dogodilo se da po dva-tri dana uopšte nije niti dolazio kući. Ona je znala da je u takvim slučajevima kod Jele, samo nije bila načisto s time da li je zaista neverstvo njenog muža i njegovo razočarenje u njenoj boli — ili joj pak uvređen ponos. U početku je mislila da sve dolazi samo od poniženja, jer je već cela okolina znala o njihovom razilaženju i o njegovoj vezi sa Jelom. Međutim, kasnije se sve više i više uverila da je njen bol mnogo dublji i ozbiljniji. Sad, otkad ga je izgubila, na dan sto puta joj iskrsla pred očima njegova dobrota i nježnost s kojom ju je godinam obasipao, a koju je ona sve tako hladno i nemilostivo odbijala. Pored svega poniženja, što je pretrpila radi njegovog ponašanja i ravnodušnosti prema njoj, ona se ipak nije ljutila na njega i rado bi mu se približila, samo nije znala kako. On je tako malo bio kod kuće a i ako je bio kod kuće, kao da je namerno izbegavao svaki sastanak s njome. Jedva su bili zajedno, i ako je slučajno jedno veče ostao kod kuće, i onda je govorio samo kratko i najpotrebnije s njome, a posle večere se odmah povukao u svoju sobu.

U ovakvim prilikama Ani zaista nije preostajalo drugo, nego ili da se pomiri sa situacijom ili da se razvede od muža. Bila je načisto s time da drugog izlaza nema, pa ipak se nije mogla odlučiti, premda je — otkad joj sin otišao u grad da produži svoje studije — ona ostala sasvim sama i ova samoća joj se neki put učinila toliko nepodnošljiva da je mislila: moraće pobeći od kuće ako neće da je bol dovede do ludila. Danima je hodala bez jela i pića i bez spavanja po kući, razmišljajuć i odlučujuć se da učini kraj ovom nesnosnom stanju. Vidila je da od njega ne može ništa očekivati, te da je sa svojim bolom prepuštena sasvim samoj sebi.

zkvh.org.rs

Posle dugog rešavanja i mučenja, odluči se da prvo govori s njim. Bilo je zimsko veče, već se približavao Božić, i sa strahom je pomišljala na to da bi i ovaj veliki praznik morala provesti bez njega, da bi ih i ovaj dan radosti zatekao u mržnji.

Čekala ga u kući, jer je htela da govori s njim. On se vratio tek oko ponoći. Bio je dakako iznenađen, kad ju je našao u svojoj sobi, gde ga je ona čekala. On je malo zbunjeno pozdravi.

— Dobro veče!

— Dobro veče!

— Što, zar ti ne spavaš? — upita je on a njoj se učini kao da je njegov glas nešto blaži, nego što je u zadnje vreme bivao, kad je s njome govorio.

— Ne — odgovori ona, ali ga ne pogleda.

— Da li ti ne fali nešto? Da nisi možda bolesna? — pitao je on.

Ona ne odgovori odmah. On je zapita još jedanput.

— Jesi li bolesna, Ano?

— Ne, nisam, samo sam te čekala, jer sam htela da govorim s tobom.

Glas joj drhtao i sva se tresla od uzbuđenja.

— Izvoli! — reče on i sedne na stolicu.

Ana se još jedno vreme snebivala, zatim se odluči i progovori.

— Slušaj Ive! Ovo se ovako ne može dalje. Ja... ja... strašno patim...

On je upitno pogleda, kao da je ne shvaća, a ona produži:

— Ja ne mogu podneti ovo stanje dalje...

— Ali zašto? — upadne joj on u reč žestoko. — Šta ti fali? Ko te smeta? Živiš onako kako hoćeš, ja ti zaista ni u čem ne smetam...

Ona se nije mogla dalje suzdržati. Gorko zaplače.

— Nije moguće, Ive, da ti mene više ne ljubiš i da me ovako napuštaš. Što je to s tobom? Zašto me mučiš?

On je pogleda saučesno.

— Slušaj Ano! — reče malo dirnut. — Ja te ne razumem, ti znaš da sam te mnogo ljubio, i da sam

sve tvoje hirove trpio ćuteći. Ti si, međutim, gazila nogom po meni. Ono, što je došlo, moralo je doći, i do toga je dovelo jedino tvoje držanje prema meni. Danas ti ja više ne mogu pomoći. Jedino što bih ti još mogao savetovati i što bi za nas oboje bilo najbolje: da se rastanemo lepo prijateljski i da ne mučimo više jedno drugog.

Do sada joj on nikad nije spominjao razvod braka i ona se iznenadi ovim njegovim rečima. Na ovakav rezultat zaista nije bila spremna, kada se na ovaj razgovor odlučila. Ali on kao da joj ne htede dati vremena da razmišlja, produži brzo.

— Veruj Ano, i tebi i meni bi bilo bolje, mnogo sam razmišljao o tome. Nema smisla da produžimo život ovako dalje. Možemo još oboje biti sretni, zašto da se mučimo? Ja ti dajem potpunu slobodu, daj je i ti meni . . .

Ana ga samo gledala dalje začuđeno i kao da ništa ne razume. Bila je već odviše iznemogla, a da bi još i ovaj udarac mogla podneti. Nemoćno se sruši na pod. Kad se osvestila, ležala je u svom krevetu, sobarica je stajala kraj nje, ali njega nije bilo nigde. Bio bi je stid da zapita devojku za njega, kada ju je on već i u takvom stanju mogao da napusti. Sva se gušila od suza, ali skupi svu svoju snagu da se odupre bolu i da još jednom sve razmisli. Znala je da je ono što joj je on predložio najbolji i jedini izlaz iz ovog mučnog stanja, i neprestano se odlučivala da to izvrši.

Osećala je da je za nju sve izgubljeno, pa ipak nije mogla da se reši na odlazak. Ništa ju na svetu već nije zanimalo, hodala je po kući kao kakva avet, i neprestano je čekala. Na što je čekala, nije znala. Da bi joj se on mogao vratiti, u to više nije imala nade, pa ipak ni jedno veče nije legla, dok on nije došao kući. Nije izlazila pred njega, ali je znala da on vidi njene osvetljene prozore i da po tome može suditi da je ona budna. Srce joj nemirno lupalo pri pomisli da bi on jednom ipak mogao da uđe k njoj. Ali do toga nije došlo. On je sve manje i manje boravio kod kuće, i govorio s njome samo onda ako su se slučajno sreli. Međutim, ona je svakim danom sve više i više propadala,

zkvh.org.rs

razbolila se, pa već skoro nije ni ustajala. I sad, otkad je ona bolovala, viđali su je još ređe. A nju je međutim nešto sve više i više vuklo za njim. Jedva je mogla da podnese svoj bol. Znala je da je promašila život, zaigrala svoju sreću, nije imala više nade u budućnost, i bila je na čisto s time da se sada već ništa ne može popraviti, jer ono, što je propustila, nije se moglo popraviti, a ono što je sad trebala da učini, nije mogla. Nije mogla da se živa ukloni s puta i da vidi njegovu sreću. Njen bol je postigao vrhunac. Zaboravila je već i na sina, na sve na svetu, znala je samo to da za nju nema više radosti, niti spasa.

— Zašto da živi? zašto da se muči? šta ima da očekuje još? Za nju život više ništa ne vredi i ne pruža joj nikakve radosti. Popustiti i povući se da ona druga trijumfira i da njeno poniženje bude još veće — ne, to ne bi mogla podneti. A ostati ovde, značilo bi produžiti sve ono, što je već i inače bilo nepodnosivo. Ne, neće ni jedno ni drugo. Ako će već učiniti kraj ovom stanju, to će učiniti tako, da je za svagda kraj svemu, ali popuštati ili pokoravati se, to nije za nju.

Ustane, ode lagano, teturajuć do pisaćeg stola njenog muža, izvadi iz njega revolver, metne ga preda se i hladnokrvno se reši na zadnji gest, kojim bi sva pitanja bila za svagda rešena.

Nemo je gledala u hladno oružje i na svoje iznenađenje ustanovi da se niti najmanje ne boji smrti i da je ništa ne boli što će se rastati sa ovim svetom. Ne boli je čak ni to da će sina, koga je toliko ljubila, ostaviti. Njen bol je bio tako dubok, da više ništa nije marila čak ni za onoga, koji joj do sada bio sve na svetu. Htela je da mu napiše oproštajno pismo i to što kraće i jednostavnije. Uzela je pero i hartiju, a sve to tako hladnokrvno, kao da se radilo o najobičnijoj stvari, a ne o njenom životu. Napiše naslov i stane. Počne premišljavati kako i šta da mu napiše, jer će samo njemu jedinome pisati. Gledala je preda se i pred očima joj se pojavi lik njenog muža, a ne sina, kome je pisati htela. Zaplače. Baci pero i počne hodati po sobi. Sve joj iskrsne pred očima, ceo život, koji je pro-

mašila, a koji se više nije mogao popraviti. Pa ipak se odjedanput trgne i kao mahnita nasmeje.

— Ne može i neće da umre. Hoće da živi, jer ga sada voli, neizmerno i čezne za njim kao nikada. Zna, da joj se on neće vratiti i da više ne mari za nju, zna da će morati produžiti svoj život onako, kao pre i da je čekaju iste patnje, ali i u ovim patnjama će biti nečeg radosnog. On će ipak dolaziti kući i ona će ga moći makar sa očima pomilovati.

I od ove pomisli kao da sasvim ozdravi. Volila je da primi makar milostinju iz njegove ruke, nego da ga sasvim izgubi. Nije više ništa očekivala od njega, ali nije niti na rastanak pomišljala. Odlučila je da će ostati do kraja ovde, makar što je čekalo. Jedno kasno probuđeno čuvstvo naučilo je da ceni to što je, dok je bilo njeno, gazila nogom . . .

(Ulomak, 1931)

zkvh.org.rs

BALINT VUJKOV (1912) rodom je iz Subotice, kojoj je čitav svoj život i stvaralački rad posvetio. Tu je završio gimnaziju i Pravni fakultet. Još za vrijeme studija bavio se intenzivnim književnim radom, publicistikom, uređivanjem časopisa i popularnih narodnih kalendara. U to je vrijeme ozbiljno obolio, te je ambulantski liječen. Do rata se bavio i advokaturom. Za vrijeme rata surađuje u narodnooslobodilačkom pokretu, ali ga kasnije mađarski okupatori odvode na prisilan rad. Poslije oslobođenja posvetio se političkom radu (bio je savezni poslanik), novinarstvu, sakupljanju narodnog blaga i književnom stvaralaštvu. Kao sudac Okružnog suda Vujkov je i danas jedan od najistaknutijih hrvatskih kulturnih i književnih radnika.

Još kao omladinac B. Vujkov pokazao je živo zanimanje za književnost, a kao devetnaestogodišnjak sakuplja prve narodne pripovijetke, objavljujući ih u »Književnom severu« (br. 12, 1932) i u »Bunjevačkom kolu« (1933). Do danas je na ovom književnom području ostao nenadmašan poslenik u svakom pogledu. Sa sigurnošću smijemo tvrditi da B. Vujkov danas predstavlja rijetku pojavu, kako po veličini i ljepoti njegova stvaralačkog ideala tako po upornosti i žrtvi koju je on dao i još uvijek daje kao svoj neponovljivi doprinos afirmaciji usmene književnosti i hrvatske kulture uopće.

Vujkov je bio prvi književnik poslije Mare Đorđević-Malagurski kome je subotički časopis »Književni sever« otvorio vrata književnoj suradnji u posljednjem godištu njegovog izlaženja 1935. godine, kada je u dva broja urednik objavio njegove dvije pripovijesti: *Ento Varaunov ima mater* i *Ćopavi Vilmoš će se skućiti.* Pisac je već u to vrijeme bio afirmirani književni radnik Subotice, i pokretač književnog časopisa »Bunjevačko kolo« čiji je najzaslužniji urednik s jasno izraženom književnom fizionomijom i idejno-estetskim prilazom urbanom mentalitetu rad-

zkvh.org.rs

nika i gradske sirotinje. Realistička proza B. Vujkova iz suvremenog života grada bila je prava rijetkost na stranicama unitaristički orijentiranog časopisa.

Koliko je Mara Đorđević-Malagurski književno uspješno obuhvatila dubinu patrijarhalnog mentaliteta bačkog sela, toliko je Vujkov s lakoćom i originalnom metodom realiste dao izvanredno snažne portrete u dinamičnoj i plastičnoj slici karaktera, u njihovoj mijeni i sazrijevanju. Krojač Vilmoš odbacuje ženskaroški život da bi skućio i sebe i ženu i dijete. Građevinski radnik Ento nema oca, ali utoliko više svjesno čini žrtve da bi majci olakšao život, jer ipak mater je mater. Stil njegovih novela nije opterećen političkim konfliktnim stanjima ili emotivnim raslojavanjima, iako nam prezentira jedan prezreni i odbačeni svijet, koji nam postaje blizak i simpatičan u svojim svakodnevnim grčevima borbe za sigurniji opstanak i očuvanje ljudskih ideala. Otuda tako prirodan tijek naracije i dubina poruka koje izrastaju iz svake epizode fabule i određene tematske analize. Prava je šteta što B. Vujkov još do sada nije izdao nijednu zbirku svojih novela i humoreski, to više što je on u svojoj stvaralačkoj evoluciji znao često obilježiti nove dosege neponovljivim umjetničkim inovacijama, trajno afirmirajući svoju snažnu individualnost.

Pišući umjetničke bajke *Cviće i kamen* (1938) i trilogiju *Bajka o mravljem caru* (objavio je samo prvi dio, i to tek poslije jedanaest godina što je bajka napisana, 1953. godine u Subotici) Vujkov nije pošao putem bijega iz stvarnosti u fantastiku. Zatvorena forma bajke mu je poslužila za produbljivanje i proširivanje odlika svoje književne metodologije kojom je slobodno obuhvatio zbiljski život svoga naroda radi što potpunijeg uklapanja romaneskne slike u skrovitu stvarnost narodnog života. Alegorija i simbolika bajke piscu je poslužila da prevlada crno-bijelu tehniku sivo prozaične reprodukcije i da suvereno uđe u svijet svojih potencijalnih izražajnih mogućnosti u oblikovanju junaka kroz vizire nesvakidašnjeg viđenja života.

Poslije oslobođenja Vujkov je radio u redakciji »Hrvatske riječi« kao novinar i književnik. Tada je objavio više humorističkih novela *(Baba Kadina čorba, Salaš poreд druma)*, kao i prvi dio romana *Hajka u zatvorenom krugu* s tematikom iz radničkog pokreta Subotice, koji nije pisan po utilitarističkim receptima, jer je Vujkov još 1946. godine slutio neminovnost specifičnog puta u revolucionar-

nom pokretu. Dajući likove revolucionara u sferama najintimnijeg kruga, u konfliktu sina s ocem, koji ga je izdao jer je uvijek stajao na pola puta, lutao u ćorsokaku i s vječitom maskom »brzo se zavlačio u maglu bespuća«. Našoj javnosti još nije ni dostupan a ni poznat književni opus Balinta Vujkova tako da ona danas s pravom očekuje da se susretne s neobično snažnim umjetničkim temperamentom koji je trajno zadužio subotičku sredinu nezaobilaznim djelima, kao i suvremenu hrvatsku književnost.

zkvh.org.rs

SANJALO

Miris varena mlijeka ga je opijao i njihao u čudnu slast. Radio je sam u svojoj sobi. Tada nije znao za život. Majka koja je tu sobu spremala, ni ta majka koja ga je toliko voljela nije znala šta je onda slikao.

Zaključavao je i ta platna.

A da ste vidjeli ta platna!

Mlijeko se varilo i on je udisao njegov miris. Ulančen u miris svježeg mlijeka osjećao je sočnost lica što ga je slikao. Sanjario je o sebi, o djeci. Podsjećalo ga mlijeko na čudnu dječicu koju bi imao i čudnom ljubavlju ljubio. Kroz treperav miris i crte što su mu se pod rukom oplemenjavale vidio je čitavu priču budućeg života.

Kad je izlazio bio je tih. Na licu mu se sjalo otkrovenje. Majka je osjećala da sin luta kroz čarobne ljepote i bila sretna unatoč dojma da je on daleko od nje. Bila je sretna i nije pitala ništa. Njegova sreća bila je i njezina.

*

Ljudi koji su bolovali prikovani vrućicom za postelju vole hladnoću. Tada se osjećaju čvršći.

Zima je bila neobično lijepa. On se pridigao iz teške bolesti i sad je volio život. Zima ga je osvježavala.

Kroz pahuljice novog snijega jedne večeri je prvi put vidio nju. Drugo veče su se sreli očima kao poznanici. Išla je stisnuta uz vitku, zrelu ženu u crnini.

Njezine oči su zasvijetlile. Te oči su skrenule put crnih one žene neobično plemenitih oblika i on je znao da je to njezina majka i da on postoji u njihovoj predodžbi.

One su govorile o njemu.

Bilo je to veče puno pjesama i čudnih boja.

Prošle su mimo njega kao čudno svileno pramenje u pričama.

Volio je priče iz djetinjstva. Volio je princeze kojima ruže cvatu na obrazima i biser lije iz očiju.

To veče je bilo puno ushitnih pjesama, vrelih boja i šaputavih priča.

U duši je skrio dva lica, dva tijela i dvije duše. Nosio je to uvijeno u najplemenitije što je u sebi osjećao. Nekoliko dana kasnije kada je opet bio zaljubljen u ljepotu zimskog večera i ushićen životom što je uskrsavao u njemu pozdravio ju je očima.

Išla je sa klizanja. Lice joj je bilo zajapureno kao breskvin cvijet u mirisni suton. Na vratu joj je gorjela crvena marama kao mlada krv. Vodila je dva djeteta. Znao je da su joj mališani braća i vjerovao da nikad tako lijepu sliku ni u mašti nije stvorio.

Vodili su sliku pitomosti, razvijenog bernardinca. Sve je to bilo plemenito lijepo.

Veče je bilo puno pjesama i sanja.

Odjurio je kući i zaključao se među svoje boje i platna. U sobi se vio miris varenog mlijeka.

Poznavao je četiri lica i njenog psa.

Znao je jednu ženu kojoj bi znao posvetiti sve svoje zanose i sanjao o čudesno lijepoj djeci koju bi ljubio čudnom ljubavlju.

Otada se zaključavao i čak ni majka nije znala šta on radi, a na licu mu se sjalo čudno otkrovenje. Majka je bila sretna iako je znala da joj je sin daleko. Njegova sreća bila je i njezina.

*

Bio je o svemu i sa svakim toliko otvoren da je njegova iskrenost zaprepastila svakog.

zkvh.org.rs

— Gle, ovo djevojče, divna žena će biti kroz koju godinu — rekao mu je jedan iživljeni ženskar, njegov dobar znanac.

On se čudno smješkao za njom i nije mu bilo pravo što onaj govori o njoj.

Šutio je o njoj. O njoj i sebi je samo šutio. Išla je u školu, po njegovom računu bila oko četrnaest godina. On je bio dvadeset i pet.

U njoj se budila žena i on je vario mlijeko kad je slikao i sanjario o čudesnoj djeci. Sanjao je o dvije rumene jabuke sa maslinovim madežima što mirišu na mlijeko.

Volio je zimu jer se osjećao čvrst kao namrzli dren i viđao se s njom češće.

U ljeto odlazila je u rodni kraj na more, a on se čudno pritajio. Po njezinom kretanju u društvu, kretu usta kojih glas nije čuo, iz poluzavršenih riječi nečijih sastavio je cijelu njihovu historiju. Znao je oca, koji nije spadao u njegove djetinje priče, majku, braću i psa.

Znao je da je ona na moru. Pritajio se. Samo kada je mjesečasti kolovoz klonuo, u njemu je zadrhtao čudan plam i očekivao je svaki dan.

Ona se prelijevala u ženu. Zadnji koraci kolovoza bili su blagi. Jezero je snijevalo. Na njezinom brončanom tijelu se topilo sunce. On se nije kupao, samo je pio njezin lik. Bilo mu je krivo što je iz svježih slanih mora došla u ovo muljevito jezero, ali se njegov pogled talio na njoj kao i sunce.

Pjevao je i snijevao pjesmu stvaranja.

Ljepote, ljepote stvarati — pjevala je sva njegova bujna mladost.

Njezini zubi kao niska labudova, kose... kose!... čijoj kestenjavoj bujnosti i blagoj valovitosti nije znao naći slike... oči pune zorinog rađanja i bujne žene čije su želje još zalančene djevičanstvom i ona put bronča na, kao dah sunca na blagom moru, put iznad koje je vidio fluidne prste boga-kipara gdje stvara na vrhuncu svog pijanog nadahnuća, sve je to za njega bila jedna božanstvena mitska njiva u kojoj bi oplodio san svog stvaranja ljepote.

Prošla je još jedna zima puna pjesama i raskošnih boja. Prošlo je i jedno ljeto. Ona se oplemenila u biseru rodnog mora. Po njegovom računu bila je šesnaest godina. Bila je zanosna, puna života i topline žene. Njezine oči su gledale samo u nekim odsjevima. Uživala je da je gledaju.

On je više osjećao na sebi pogled njezine majke. Otac je rijetko išao sa njima. Pritajivao se kao da je osjećao da ne spada u tu bajku koju je slikar spleo oko njih. Slikar je često osjetio da ga vitka žena plemenitih oblika gleda iz svoje crnine. Da se pitao ne bi znao da li je u žiži njegovih snova žena u skladnoj crnini ili njezina kćer.

*

Oni nikad još govorili nisu. On je bio čudno iskren o svemu. O sebi i o njima je samo šutio. Ali oni su se poznavali. Bio je mladić lijep, poželjan i poznat. Njihov je život znao u svojem sastavu. Oni su se poznavali duboko i odavno. On je to znao i čekao da ih ono nešto, ono slučajno, u čega je vjerovao, sastavi. Znao je da su namijenjeni jedno drugom i nikad ni trunka sumnje nije podmetnuo toj vezi. Vjera je njegova bila čvršća kad god ih je vidio.

Nikad je još nije vidio s mladićem.

Jednog večera šetao se s nekom djevojkom. Mimo njega je netko prolazio i on je osjećao da ga oštro promatraju oči iza leđa. Oči su mu se srele s očima žene plemenitih crta. Ispitivački je prešla očima djevojku s kojom je išao.

Kad je prošla žena visoka, crna i plemenite krvi, on se nasmiješio radošću djeteta.

Vjerovao je i osjećao da su svoji. Oni ga čuvaju.

Njegova zaključana platna su bila puna priča. U sebi je osjećao otkrovenje. Maštao je u lijepo i točio u svoj pehar slast. Zadovoljan je bio svakim svojim potezom. Kad nije radio dugo je znao gledati i gledati te slike pune princesa brončane puti, plemenitih go-

zkvh.org.rs

spođa u skladnoj crnini, djece, djece... o kojoj je toliko znao da priča sam sebi.

S uživanjem je udisao miris varena mlijeka.

*

Prije nje i poslije nje nikad nije našao ženu kojoj bi cijelog sebe znao posvetiti. Kao što mu je kosa bila grgurava i nestašno povita sad ovamo sad onamo, tako je žeđao za ženama. Nikad ni u jednoj nije našao sve. Tražio je uvijek jednu ljepotu za drugom, sa jednom da dopuni drugu. Žeđao je za zbirkom ljepotica. Onda bi možda utolio želje. Za njegove mlade godine bio je u tom već star.

U njoj je bilo sve. Znao se odreći svih žena samo nju da ima.

Nije odbacio lijepe žene, ali trčanje za njima ga je često jedilo kao sivo nabavljanje svagdanjeg kruha.

Ali ona!

— Kad nju budem imao... — šaptao je, a oči su mu se krijesile.

Čudno se smješkao. Ljudi ga nisu shvaćali. Nitko nije imao hrabrosti da mu kaže da je budala, samo su se čudili.

A njemu istinski ništa od svega nije trebalo. U njoj je bilo sve. Prezirao je koru kruha. Sitan život ga je razdraživao.

*

Kada je bio kivan na što ili uznemiren izlazio je u okolinu grada.

Zimi se po okolnim šumama, obali jezera i parkovima oko njega viđao usamljeni šetač: to je bio on. Često je šetao i noću.

Dok su se svjetla palila po gradu volio je da sluša šum zimske prirode.

To veče je maštao u velikom divljem parku što se sterao između sjeverne ivice grada i vinograda. Naužívao se samoće i krenuo put osvijetljenih ulica. Tiho, ispod golih žbunova je išao.

Prošli su pored njega. Na ulazu u park svjetlost se zaplela u granje i izmiješane sjene su varale oko.

Zastao je.

Njih dvoje su ušli i šutke krenuli u najmračniji kut zimskog parka.

Između borova što su se poslije crnili čuo je njezin smijeh. Prepoznao je i njega. Znao ga je lično. Bio je mladi prvak viteških igara. S njim je bila ona, nasamo u mračnom parku iza grada.

Slikar je stajao nijem. Tog trenutka su se sve pjesme i raskošne boje slile u crni mlaz. Snovi su pali u bezdani jaz. U slikaru je sve stalo.

Pobjegao je sa ivice svjetla. U tami, ispod žbunja, vratio se u pusti park. Na klupi skritoj među jelama osjećao je kako mu suze mile niz obraze. Osjećao je bijes: budala je saznala da je budala.

Nije ulazio u grad do kasne noći. Nije htio da se još jednom vidi to veče ili da se pozdravi sa onim sa kojim je u mračnom parku nadomak njega bila.

Slikar je začepio uši. Bojao se da između borova ne čuje njezin smijeh.

To veče prelomio je svoju vjeru i plašio se jednog novog osjećaja.

U lancu sklada veliko jedno zrno je puklo i on se sjetio riječi jedne djevojke: mržnja, koja iz slomljene ljubavi viče, grozno je stvorenje...

Slikar se plašio i kasno u noć se zavukao u svoj stan.

*

Nije se tužio nikom. Bio je čudno otvoren, o svemu je govorio otvoreno samo o njoj nitko ni zvuka čuo ni slutio nije.

Zaključavao se u svoju sobu.

Majka je bila zabrinuta. Dugo se ustezala kad ga je morala zvati stolu. Jeo je i opet se zatvarao. Čudno je šutio.

zkvh.org.rs

Izbjegavao je poznanike. Kad se sreo s njom oči su mu se stegle. Bio je mrk i patio. Izdaleka ju je motrio. Ona se šetala sa prijateljicama. Oko pola sedam nestala je iza ugla.

Njezine prijateljice su vodile bernardinca.

Sve to nije htio više gledati...

Njegova vatrena mašta je stala. Nije bio sposoban više da bude svoj. Bježao je i bio sam. Htio je odjuriti u svoju sobu i razoriti sve uspomene na ono što je već razoreno, ali nije imao snage.

Skretao je pogledom ispred žene vitke, plemenite, sve u crnini. Bolio ga je susret, ali ga ipak tražio.

Bio je sam. Bez mašte, bez bogatih boja što su skladno tekle iz njegovih ruku, bez princeze, djece i priča...

Prolazio pored vike tamburaških družina, pored pjesme noćnih pjevačica, pored žamora vinom omamljenih, pored noćnih prosjaka i bludnica i uvijek sam.

Ako je uvečer nije bilo na šetalištu, bio je siguran da ni onog drugog nema.

Slikar je počeo da živi život mladog propalice. Nitko to znao nije, a on je tog trenutka uspoređivao odnose. Sve je išlo protiv njega. Osam do deset godina stariji od nje. Onaj tri.

Slikar je bio sin radnika. Nova gospoda koja se uvijek pomalo stide svog podrijetla. Ona je bila iz kruga najsvjetlijeg.

Njegova sirotinjska mržnja koja se rodila s njim dizala je buntovno pesnicu na nakitom opterećene glave.

Snivao je buntovne i krvave snove koji su se preplitali sa zamršenim erotičnim mučenjima.

Noći su mu bile teške i duge.

Večeras je pobjegao ispred noći u kazalište. Bio je tup i izgubljen. Nikom se nije tužio.

Sjeo je blizu snahe veleindustrijalca šešira, koji je imao samo u ovom gradu šest palača. Pozdravio ju je tupo. Ona njega previše toplo.

Kupila je njegovih nekoliko radova, dosta loših, i otvoreno ponudila gomilu novaca, uživanje planinskih

i morskih ljetovališta i svojih griješnih pedeset godina sa babjom ljubavlju.

Prezirao je i nju i njezinog glupog muža koji je sjedio uz nju.

Ali je bio tup i u duši mu se kovitlao odsjev ponora. Za leđima mu je bila mlada bogata žena, čije je djevojaštvo pamtilo dva pobačaja nezakonitih plodova mladog slikara koji ju je tupo pozdravio. Od bližih se pozdravio s mladim prijateljem, slobodoumnim pjesnikom koji je tu bio s jednim starim liječnikom i njegovom kćerkom.

Liječnikova kći je pisala novele i zarazila mladog pjesnika, a kad su se oboje izliječili, nastavili su svoj nevezani spolni život jer su oboje bili pjesnici i slobodno mislili.

Slikar je nekoć mislio nešto o svom prijatelju pjesniku. Večeras je tupo zagledao u njega i njegovu ljubavnicu.

— Hvala, dobro mi je — odgovorio je kratko i nastavio šutnju kad se u odmoru sreo s njima.

Stara preljubnica je šapnula:

— Slikar večeras nije uobražen.

Mlada žena koja je njegova dva ploda prije vremena bacila iz utrobe:

— On je večeras divan. Zanet i ozbiljan. Pun muškog stvaranja.

A slobodoumna pjesnikinja:

— Kladim se, ni riječi ni slike nije zapamtio s pozornice. On je večeras čudan. Zanimljiv.

Poslije predstave izgubio se u noći. Mrzio je sve. Prezirao je otimanje o život kao koricu kruha.

Njegove nove slike bile su nakaze.

Šutio je.

Vuklo ga je nešto daleko i previše neodređeno. Nije bio prijatelj alkohola. Njegova duša je bila žedna.

Više nije gledao mladoga prvaka i nju. Odbacio je sve. Vjeru je slomio. Lutao je danima oko jezera i upuštao se u sitne stvari. Nitko ga nije pitao, nikomu se nije tužio.

Oči matere su govorile: nemoj to, nemoj sine. Živio je svoj novi život. One poderane priče nije htio da krpi.

zkvh.org.rs

Njegova vjera je bila suviše velika. Bila je. Okrnjenu i popravljenu nije prihvaćao. To je bilo svakidašnje, a one priče to nisu bile.

Lutao je po velikom parku oko jezera. Divlje plovke se prosule po vodi i on ih je brojio. Zavlačio se u pusta kupališta i šutio. Pred suton je naišla djevojka vitka, nježnog lica i sanjarskih očiju. Na ruci joj je bila korpa. On je nju znao. Bila je kćer profesora. Stanovali su u vinogradu na obali.

— Nore nema, vražje Nore nema — šaputao je.

Pošao je za vitkom i nježnom djevojkom. Zatreptala je kada joj se preko ramena nagnuo. Spustila je vjeđe.

— Zašto vi uvijek gledate u zemlju kad me sretnete, a poslije . . . — reče on tiho.

Ona je šutke išla dalje. Njegov glas je bio čudan. Osjećao je da u djevojci drhte osjećaji.

— Ja vam nisam ništa skrivio . . . — i htio je da pođe dalje.

Odavno su već oči ove nježne djevojke njemu govorile. Nije to bilo prvi put da su se tu sreli. Osjećao je uvijek kako je ustreptala kad ga je sretala. Njezin glas je drhtao na plač kad je rekla:

— Što hoćete od mene?!

Djevojka se poslije oslobodila i u svojoj nježnosti bila ushićena. Bilo mu je dosadno. Kad su se vraćali od pekara, kod česme ga je čekala Nora.

Treptala je na ovu nježnu djevojku. Bila je u nedoumici i prva nazvala dobro veče. On je bio mrk i neobično tvrd. Ova nježna djevojka je razumjela da je on imao sastanak, porumenila i htjela da odstupi.

— Ne, ne — reče slikar i uhvati je za ruku. — Izvinite, previše sam vas čekao — ljutito je rekao Nori i pošao dalje.

— Svinja! — čuo je bijesni glas uvrijeđene Nore kada su već odmakli.

Bio je ravnodušan prema Nori i pogrdi. Nije ga zanimalo to poznanstvo, koje za ova četiri dana nije doprlo dalje od milovanja.

Nježna djevojka je bila uzbuđena. Dugo su šutili.

— Šta ste uradili s tom djevojkom?! — rekla je iznenada puna sućuti.

Bio je lijen i suviše mrzovoljan da odgovori. Nije ni sam znao kog đavla ide s ovom djevojkom. Šutio je. Tek najednom reče:

— Nisam je ja zvao... Što me je izazivala... mirno sam se vukao po parku. Ako neće da zadovoljimo naše seksualne nagone, ako se licemjerno otima, kog đavla me je izazivala... Neka ide!

Kasno se sjetio da pogleda lice djevojke što ide pored njega.

— Gospodine...

— Što? Vi ste obrazovana djevojka, niste više dijete. Ne volim zakukuljivanje...

— Ali...

On se trže. To lice nije moglo jasnije ocrtati koliko je povrijedio njezinu nježnost i možda neku vjeru u njega. To je bio čitav jedan čvor pitanja postavljen pred njega.

— Idite i vi dovraga! — mahnuo je iznenada bijesno i pohitao nekud.

Djevojka se zaplaka i pobježe put svoje kuće.

Zavukao se na usamljenu klupu i čamio čitavo veče. Zima ga je oborila, iznenada je skočio. Opipao je u džepu hladno željezo. Osam smrtonosnih olovnih bumbara je bilo u njemu. Odavno se rješavao na to.

U malu postaju ulazio je vlak. Njegov tutanj ga je razbudio. Skočio je do njega. Krenuo je put Tise. Htio je da čuje jujuk vjetra nad pustom rijekom i da se zadovolji u tom selu kod djevojke čija postelja ga je uvijek čekala. Htio je da zaboravi i da pobjegne od sebe. U kolima je svirao harmonikaš. Boca je išla od usta do usta. Ponudili su seljaci i njega. Nosili su nevjestu. Zagledao se u rumenu mladu.

I u tutnju je vidio onu: zajapurenu, na vratu joj gori rubac crven kao krv. Usne se smiju iznad dvije niske labudova.

Digao se i izašao iz vagona. Na duši mu se sledio očaj. Naslonio se na željeznu ogradu i stenjao u vjetar i tutanj točkova.

Umiješao se u svatovce. I oni su išli u to selo na rijeci. Igrao je kao bijesan u kolu. Ljubio se sa seljacima.

zkvh.org.rs

Onda se izgubio i te noći i idućeg dana obilazio gostionice tri sela na Tisi. Svirali su mu u uho i on je vadio vatreno željezo u kojem se krilo osam smrtonosnih bumbara. Prinosio ga je sljepoočnici, a seljaci su molili:

— Nemoj, druže. Nemoj dok vina i pjesme ima. Nemoj, mladi druže.

Kad mu je vino prvi put uzavrlo čak do tjemena on je grlio ljude plakao:

— Zaljubljen sam smrtno.

Prinosio je cijev na sljepoočnicu, a oni su ga žalili i molili:

— Nemoj, druže.

I kad mu je peti i šesti put vino rasplakalo mladost, on ih je grlio i šaputao:

— Zaljubljen sam smrtno.

U zoru je istrčao na rijeku. Sjeo je razdrljen, gologlav, na panj o koji su ribari vezali čamce i držao željezo vatreno u rukama.

— Hoću staru ljepotu mog rada! — viknuo je, poskočio na obali i iz ruke je poletjelo oružje u hladne valove.

U rano poslijepodne dovezao se kući. Zaspao je bunovnim snom. Predvečer se probudio iz ružnih snova i pošao u šetnju. Patnja se uvriježila u njega i trzala se kao nedoklano živinče. Na šetalištu oči mu se sukobiše s njezinima. Imala je na vratu onaj rubac što je gorio kao krv. Dvije niske bijelih labudova sjale su se nad šumom smijeha. Ona je prošla kad se zgrčio. U njemu se rasplamsalo nešto što nije poznavao.

Ona je skočila pod ubodom. Na usta joj je trgla krv i vitki džepni nož je tražio srce kad se drugi put zaletio u leđa. Drugarice su odskočile i stravično vrištale. U grozi, strci i zapomaganju ležala je ona i u krvi njezinoj kvasio se onaj crveni rubac.

Njega su našli pod obližnjom kapijom. Pao je ničice i sabio glavu u ugao.

— Zar ja?! Zar ja?! Zar ja? — stenjao je i čelom lupao o pod.

Na ulici gdje se okupila komisija i oko njega vio se osjećaj teške tajnovite strave, koja je slabije tjerala u bijeg. Kad su ga doveli, zajaukao je i stropoštao se kao klada.

*

Njegovi dani, njegove noći bili su nastavak onog stenjanja. Osijedio i oronuo je za nekoliko dana kao starac. Njegove oči nikog nisu gledale, njegove uši nikog nisu slušale. Uzdahnuo je u sudnici:

— Bože moj, što me mučite?! Osudite i sklonite me već jednom.

To su bile jedine njegove riječi. Iz njega se širio uzdah po cijeloj sudnici. Njegove oči su gledale u zemlju, a uši bile gluhe. Nije znao da u sudnici nema ni njegove ni njezine majke. Nije znao da u uglu od strepnje drhti djevojka jedna nježna, ustreptala, s usnama za plač stvorenim. Njega je pritiskalo jedino teško pitanje: zašto je uradio ono od čega se grozila njegova i najmanja žilica. Ljubio je, žalio je. Kajao se i proklinjao sebe. I sve je to zatvorio u sebe.

Radovao se kazni. Napola nije živio. Sve je to išlo po tuđem staranju i naređenju. Predao se slučaju i nijekao sebe. Šutio je i slušao.

Ljudi su zaboravili, on nije.

Kad se vratio u slobodu, majka je već bila pod zemljom. Rijetko je išao među ljude. Bojao se susreta sa ženom u crnini, vitkom i plemenitom. Njegove oči nikog nisu gledale, njegove uši nikog nisu slušale. Bio je blijed, krhak. Gledao je u zemlju i uzdisao. Vukao se po danu i noći kao sjena. Mučila ga je jedna želja: htio je da zna za njezin grob, ali nikog nije smio zapitati. Mučila ga je još jedna želja: htio je čuti od nekoga da patnje one plemenite žene nisu bile toliko velike kako ih je on predočavao.

*

Jednog zimskog sutona bio je na obali jezera. Kao uvijek i sad je čuo svoje stenjanje i vidio onaj rubac crven kao krv. Zagledale mu se oči dolje u hladne va-

zkvh.org.rs

love i maglu što je sjedala na podnožje vidika. Uzdrhtao je, trgnuo se. Osjetio je da ga gledaju. Htio je pobjeći i brzo krenu.

— Vi?! . . .

Udari o djevojku nježnu, ustreptalih očiju i usana tankih, za plač stvorenih. Njezine oči zasuziše. Ona već nije bila mlada. Uhvatio je za ruke. Uzdahnuo je:

— O, da, vi, vi . . .

To veče proveli su u šetnji.

U srce je zatvorio njezino ime. I kad su ga priviđenja gonila noću šaputao je:

— Eli, Eli . . .

Nisu išli među ljude. Živjeli su napolju u vinogradu na obali sa Elinom majkom. Ela je bila uvijek nježna i šutila najviše, jer je njezin muž slikar, patnik i sanjalo želio šutnju.

Večerom su izlazili u tamnu šumu. Priljubljeni jedno uz drugo. To je bio njihov razgovor u šetnji.

— Svemir bih znao ispisati svojom obranom a nemam obrane — samo bi prošaputao njoj u te večeri.

Bila je ustreptala i nježna kao onog zimskog dana kada je zaplakala pred njim i pobjegla put svoje kuće. On je samo njoj govorio o pokojnici.

Morila ga je jedna želja: da sad, nakon dugih godina, nađe puta k ženi plemenitoj, u crnini. Ali ni Eli o tom nije se usudio riječ reći. Njegove su oči vidjele samo Elu i u dubini nosile onaj crveni rubac, njegove uši su čule samo nježni šapat Ele i u dubini zakopale uzdisaj. Njegove usne su osjećale milovanje samo njezinih mekih prstiju. I jednom je šapnuo Eli:

— Draga, mi ćemo imati djece . . .

Skrila je lice na njegova prsa, on je šaptao dalje:

— Ako starost raskine nas tko će ostati onom koji dalje poživi? Mi smo sami i trebat će nam netko drag ako se jedno odseli put . . .

Uzdahnuo je i vidio onu divnu nisku labudova i crveni rubac, crven kao krv.

I kad mu se rodio prvi sin, otključao je one slike pune priča, princesa, labudova, bisera, s kraljicom u crnini i pokazao mladoj majci.

Njega je odavno boljela jedna želja: da spali sve to, ali se bojao tog svetogrđa. On se tad osjećao kao da još jednom zariva krvavi nož.

Ela je zasuzila vidjevši ove slike i razumjela zašto se on bojao staračke samoće. Zagrlila je sina.

Slikar, pjesnik, patnik i sanjalo je obrisao suze, zaključao slike koje od onog vremena nije vidio. Milovao je prvog sina i ženu, a na licu mu se sjalo otkrovenje, koje ga je pomlađivalo.

Slikar, patnik, pjesnik i sanjalo je htio da ima mnogo, mnogo lijepe djece.

I od tog vremena kad je slikao u njegovoj sobi se varilo mlijeko. Udisao je taj miris i ulančen u njega radio.

A kad se mnogo sjećao i mislio, šaputao je ženi:

— Znaš li ti da nisam ja bio onaj koji je... Vjeruješ li ti da sam ja luđak pokatkad?

On je to govorio jer je znao da osjeća trenutke sreće i nije shvaćao kako je kod njega to moguće.

Sve ono i ipak! Tumačio je da to može biti samo kod luđaka.

A miris varena mlijeka ga je još uvijek opijao.

(1939)

zkvh.org.rs

BAJKA O MRAVLJEM CARU

CAR UČI OD STRICA

Te noći, kao da se nešto novo razbudilo u starom kovaču. Pod njegovim vještim rukama željezo je dobivalo oblike čiju ljepotu je on nekad priželjkivao. I iskovao je te noći više nego ikada. Ispitujući uzrok tome, on je prvo mislio da to potiče otuda što sad uči ovog brkatog momčića, ali kad se uvjerio da među dva udarca čekića ostaje više razmaka no ranije, on odbaci to umovanje. Onda je počeo ispitivati zašto se s vremena na vrijeme usporava udar čekića. Bio je prijatno iznenađen, kad je u sam osvit dana ulovio sebe: momčić je osluškivao žubor potoka. a kao da je u njima jedno srce, to je činio i sam kovač.

To veče sjedili su skupa na obali potoka i tako je to bilo zatim svako veče. Prva tri dana su prošla kao da su prohujala. Car tada zapita:

— Striče, da li ćeš mi pokloniti pažnju i iduća tri dana?

Kovačevo garavo lice osvijetli osmijeh pun miline. On je grubom rukom pomilovao carevu glavu.

— Šuti, nestaško jedan!

Dva nakovnja su složno odzvanjala dan i noć i kad dođe deveti dan, kovač izabere dva najtvrđa željeza.

— Ovo će biti naš posljednji zajednički rad. A znaš li šta ćemo iskovati? Mačeve! Da vidimo čiji će biti oštriji i šta će posjeći kovač, a šta car? — reče stric, kada je caru pružio da bira koje željezo će kovati.

Njihovi su nakovnji složno zvonili pjesmu rada kroz sve dane i noći, ali taj dan je u njihovim odjecima bilo pravo slavlje. Glad i žeđ su već odavno i suviše žučno navaljivali, nesanica se obarala na svaku žilicu, ali kad se prihvatiše ovog posla, kao da ih je zapljusnula gorska svježina. Toga dana sunce još nije počelo skrivati svoje plameno oko iza vrhova, a njih dvojica su bili gotovi s poslom.

Kovač je prvi krenuo da prokuša mač. Nedaleko od kolibe stajao je debeo hrast. Kovač mu je prišao bez riječi, ljevicom pogladio mač i neočekivano zamahnuo desnicom. Hrast se nije pomakao ni za jednu vlas, ali je car jasno vidio kako je mač presjekao stablo iznad samog panja.

— Prošao je kao kroz vodu — caru se ote usklik.

— Da ga vjetar ne obori, hrast bi mogao i srasti, jer je presječen, kao da ga nisam ni takao — i stric je bio zadovoljan.

Ali kao da je vjetar poslušao njegove riječi, iznenada se diže i udari u hrastovu krošnju. Prvim naletom ga je odvojio od panja na kojem se ukaza rez gladak kao led. U taj čas ispred cara se zaleluja paperje neke ptice. On lako podiže mač, koji kao da se sam vinuo gore i kad je zamahnuo, paperje osta kao netaknuto, ali u dva dijela.

Stric od oduševljenja najprije samo dugo uzdahnu, a zatim poviče:

— Na tvoj mač neće sjesti ni muha, porezat će se!

Stric to još nije dorekao, kad je car spustio mač na novu metu. Iznad vrata visio je lanac debeo kao ruka. Car ga je dohvatio po sredini. Odsječeni dio otpao je kao zrela kruška s grane, dok se preostali dio nije pomakao ni za nokat.

Kovač je jednim vatrenim zagrljajem htio izraziti šta misli o izučenoj vještini brkatog momčića, ali ga je u tom omeo nezvani gost, koji je u taj čas dojurio pred kolibu. Kao da je pao iz neba, pred kovačem i carem zaustavi se čovjek divovskog rasta. Njegovo surovo lice i volovske oči, u kojima je tinjao krvoždan pogled, nisu obećavale ništa dobra, a uz to je bio naoružan do zuba. Bio je sušta slika neobuzdanog nasilja.

zkvh.org.rs

— Ah, to su mačevi kovani za mene! — bile su njegove prve riječi.

A zatim je odmah pružio ruke, da mačeve uzme od kovača i cara. Car ustukne i povuče i strica, prije nego bi div tako što mogao i zamisliti.

— Niti su kovani za tebe, niti ćeš ti biti ikada dostojan da ih se dotakneš! — car se nakostriješio kao pjetlić.

Divu se to dalo na smijeh. Kad se nasmijao do suza, osloni se na svoj teški mač i poče govoriti:

— Zar mene može tko spriječiti u bilo čemu, mene, koji dolazim s ledenih vrhova, da pokorim sve živo u ovim dolinama?! Jedan garavi kovač i neko brkato ljudsko sjeme će se usuditi, da me ne poslušaju?!

Njegov glas je naličio grmljavini. U naduvenosti je podigao glavu kao da govori svim ljudima po dolinama, a ne ovoj dvojici. Ali se grdno iznenadio, kada njegove riječi ostadoše bez željena utiska. Car onako malen zaigra ispred njega, skačući mu gotovo pod nos i reče izazivajući ga:

— Ako ti se srce sledilo tamo u tvojoj ledenoj postojbini, toga bi se možda uplašio neki milosrdni čovjek, a znaj, tvojih prijetnja ne boje se ni najmanji živi stvorovi u ovim dolinama. Ne grmi toliko, za tebe će biti bolje ako se ljudi ne sjate da ti vide sramotu kad te otud potjeraju. Nećeš proći dobro ni s onima koji nisu naoružani, a kamoli da ćeš od nas oteti ove mačeve!

Kovač se nije mogao potužiti da je mnogo puta u životu upoznao strah, ali mu sad bi nelagodno. Nije se bojao za sebe, ali nikako ne bi oprostio sebi da cara pusti u opasnost. Htio je spriječiti kavgu, ali je bilo kasno. Car je pogodio diva u živac. Div je ruknuo:

— Ovamo s njima, da ih smoždim, a ti mi nećeš izmaknuti. Poslije ću ti još slađe zavrnuti vratom.

I da je bio okretniji, kovač ne bi stigao cara, jer kad se on prenuo, car je diva već vodio k šumi. Jadnom kovaču nije ostalo drugo, nego da se zasuče, mač čvrsto zgrabi i potrči za njima. Ali kad ih je sustigao, car je divu već pokazivao na jedno stoljento šuplje stablo.

— Eto ti protivnika! Udri mačem po njemu, ako ti je od hvalisavosti ostalo još nešto i hrabrosti!

Car mu se uistinu smijao u brk, jer dok je to govorio skakao je divu do samih brkova. Onom je sva mudrost bila u maču, a sad mu je od bijesa i krv pala na oči. Navalio je na šuplje stablo kao pravi slijepac. Kad je udario, šupljina prvo muklo odjeknu, ali u drugom trenu diže se iz nje mukli šum, koji je vrtoglavom brzinom rastao. Kovaču se učini da cvili oluja, koja se naglo rađa na grebenima koji se kriju u oblacima.

Car ga naglim pokretom povuče ustranu. To je bilo u zadnji čas, jer je roj šumskih pčela već navalio na napadača, koji se ludo usudio da oskvrne njihov dom. Kovač je još bio zabezeknut, ali kad je vidio kako div uzaludno maše mačem, i njega zarazi carev smijeh. A car je vikao pobješnjelom divu:

— Zapamti da ti sad nema spasa ni u nogama!

Što je div bjesomučnije mahao mačem, pčele su sve više zabadale žaoke u tijelo. Uskoro je div obnevidio. Izgledao je kao da se bori s prikazama, najednom je zarikao kao ranjena zvijer i dao se u bijeg. Onako obnevidio padao je i preko svog mača, a car je vikao za njim:

— Junače, zar si zaboravio da otmeš od nas mačeve?!

No div ga je slabo mogao čuti, jer su ga pčele pratile u stopu. Ali i to nije dugo trajalo, jer je zlosrećni div na vrijeme zažmurivši slušao žuborenje vode, zatim proletio na provaliju i tako skrio svoj poraz u bezdan. Kovačev i carev smijeh bili su mu posmrtna pratnja.

— Striče, jesam li dobro izučio kod tebe? — zapita ga car, kada su se vraćali kolibi.

— Bolje nego što sam te mogao naučiti, ali još nisi dobar kovač — stric ga opomenu.

Car je bio zapanjen. Izdržao je učenje, trudio se da pokaže sve što je naučio i pokazao je i više no što je stric tražio, a sad ispade da još nije izučio sve.

— Kad ću biti dobar kovač? — pitanje je naviralo iz dubine srca.

— Kad u željezo uliješ život. A to nećeš naučiti kod mene, jer to ne znam ni ja sam.

zkvh.org.rs

Car je dugo mislio o tome što je sad čuo od strica, dok na kraju nije zapitao:

— Striče, da li će to biti na sreću ako u željezo ulijem život?

Stric je, izgleda, očekivao to pitanje. On je bez predomišljanja odgovorio:

— Svaka stvar ima lice i naličje. Pogledaj vodu: zalijeva travu, usjeve — stvara život; napaja blago, ljude — stvara život; navali bujicom, valja kamenje, zaspe njime oranice, poplavi kuće, utopi blago — donosi smrt. Sinko, željezo i voda su loši gospodari, ali dobre sluge.

— Savjetuj me, savjetuj — car ga je slušao požudno hvatajući svaku riječ.

— Udahni mu život, da otac tvoj ima željezni nokat kojim će brazdu orati, a ja željeznu šaku, kojom ću srce planini iščupati, da kujem motike i srpove.

— Kako ću to učiniti?

Kovač se zagledao u čipkastu maticu potoka. Jedno vrijeme je zažmurivši slušao žuborenje vode, zatim prošapta:

— Budan sanjaj! Gledaj polje — sanjaj. Gledaj željeznu žilu u planini — sanjaj. Gledaj nebeske daljine — sanjaj. A na prvom mjestu gledaj ljude.

Car je sad htio izručiti naramak pitanja, ali ga je stric blago upozorio da je rekao sve što zna.

— Sad konačno večerajmo i okrijepimo se bistrom vodom ovog potoka, jer mi se čini da smo obojica zaslužili — reče na kraju.

To je bila njihova prva i posljednja zajednička večera, jer je car još to veče krenuo roditeljima, ma koliko ga je stric zadržavao da se kod njega malo i odmori. Kada je mjesec razlio svoje srebro, car je zahvalio stricu na svemu, primio blagoslov, uprtio torbu s vojskom na leđa i pošao da iduće zore pjesmom probudi roditelje.

CAR UČI SANJATI

Prvi dan po povratku radost roditelja bila je tolika da se car nije usudio zatražiti savjeta za dalji svoj put. Tek drugi dan je počeo o tome s ocem razgovarati. Onaj je jedan čas razmišljao, a zatim rekao:

— Sinko, majka zna koliko si radio bez odmora, za njenu volju poštedi se još koji dan.

Nakon nekoliko dana, kada se okrijepio, i sam car je vidio da mu je odmor bio potreban. Nisu to bili izgubljeni dani, to je bilo pribiranje snage za napore koji su ga očekivali. Otac mu tada reče:

— Stric te je naučio da u snu ne spavaš. To nije lako, ali te sad čeka teža stvar. Ako si junak da tri dana i tri noći gledaš netremice u planine iznad nas, naučit ćeš da vidiš neviđene stvari.

Car je pažljivo saslušao oca, ali se i nehotice smiješio nestašno. Čudilo ga je što otac govori o junaštvu, a sav trud se sastoji u tome da drži oči otvorene tri dana i noći. On je kod strica izdržao već devet dana i noći. Zato je i rekao bez predomišljanja:

— To je bar lako.

Otac je prozreo njegove misli, te ga opomene:

— Pazi, ne smiješ ni trepnuti, dok ne sagledaš neviđene stvari.

Car ni tada nije shvatio na što ga otac upozorava, ali kad se prihvatio posla, nije bio daleko da zapadne u malodušnost. Sedam puta je izdržao samo po dan i noć. Kad god je svanula druga zora, zatreptao je od prvog sunca, kao da su zraci bičevi koji šibaju po kapcima.

zkvh.org.rs

— Oče — tužio se — kome bih povjerovao da je jedan kapak teže održati otvorenim, no kamen valjati na brijeg?

— Sad si se uvjerio da i jedna trepavica može junaka svladati, čuda stvarati, samo kad joj je vrijeme. A šta si vidio?

On ispripovijeda: stoljetne bukve na planinskom bilu, ljeskovo žbunje, vjeverice na orasima, paperjaste oblake i jata ptica.

— To se vidi, tko ima oči. Ja to gledam cijeli vijek u našoj planini i vidim to svakog trena.

Drugih sedam dana car je izdržao tri dana i dvije noći, ali mu kapci padoše od prvog mraka.

— Šta si vidio? — otac ga je ponovo zapitao.

Car je i sada mogao reći samo za stvari koje vide i ovca i tele. Znao je da mora i dalje napeti sve snage. Sad je vidio koliko je kod strica bilo lakše. Tamo je izdržao devet dana i noći bez jela, pića i sna, ali je tijelo bilo zabavljeno radom, oči su se sklapale, kada im je to prijalo. Kod strica je pred očima iskrsavalo novo nakon svakog udarca čekićem, a sad mora gledati u okolinu u kojoj zna svaki listić, a očekuje da vidi neviđeno.

Njegove snage su bile već na izmaku, kada je proveo u bdijenju i treći put sedam dana i noći, ali kad su ga onda ozarili prvi sunčevi zraci, njegova pjesma je radosno zvala oca.

— Oče, tu na ovoj livadi ugledao sam što nikad u životu nisam.

Na njegove usne navirala je bujica riječi. Pred samo rađanje sunca pred njim je iskrsla šumica tako gusta, da je list na list nalijegao. I on sam je bio sav u lišću. Ali to nije bila šumica pokrivena zelenilom, u njoj je svaki list sjao nekim jarkim bojama. Kad je sunce pozlatilo krošnje, car je vidio kako niz svaku grančicu lije svježe mlijeko, a pod lišćem se mije tek pečeni hljepčić.

— I tada, zamisli — ocu je pričao, kao da mu je sve to i sad pred očima, ponavljajući pokrete koje je činio kad je to ugledao — iznad glave sam opazio jato carića. Ni oni nisu imali svoju boju perja, no su bil ukrašeni

svim bojama rascvjetanog proljeća. Mene obuze želja da uhvatim bar jednog, ali kao da mi je neki glas šapnuo: gdje ćeš ti uhvatiti te hitre ptičice? No moje pouzdanje je bilo mnogo jače. Znao sam bolje nego taj glas za munjevite skokove carića, ali sam osjećao da će ih moja ruka sada privući. Pritajio sam se, ruku nisam pružio, no samo raširio šaku. U taj tren jedan skokne upravo u šaku, a drugi su ostali kao omaljeni, dok ih nisam nahvatao da sam imao cijeli šareni grozd.

Otac ga je slušao, kao da i sam u taj čas hvata te neviđene cariće žarkih boja. Suze radoasnice mu zasjaše u očima, kad je nijemo zagrlio sina. A kad tu dođe i majka, on reče:

— Sinko, za tren si me vratio u moje stare snove. Kad smo ja i majka došli ovdje u divlju šumu, ja sam se zagledao. Sve je tiho bilo ,nigdje pokreta ni glasa. A ja sam vidio pticu. Ona je ispustila zrno pšenice. Prve godine je od njega postao klas. Osuo se — druge godine je bilo rukovet. I ja sam sanjao da ću tu iskrčiti veliko polje kad mi sinovi odrastu. Ovdje bi raslo i cvjetalo naše pleme u slozi i blagoslovu.

Car je bio sretan, dvostruko sretan, jer je vidio da su mu i roditelji sretni u njegovoj sreći. Nije mogao odoliti srcu, morao je reći:

— Mili moji roditelji, koliko sam sretan!

A otac prošaputa:

— Koliko su nesretni oni koji nemaju snova ili neće, ili ne mogu da se zauzmu za njihovo ostvarenje. U čemu je njihov život?!

Majka ih je zagrlila obojicu i tako povela pod krošnjati orah, gdje ih je čekalo mlijeko i svježe pečeni hljeb. Car se našali:

— Baš kao što sam ugledao pod prvim zracima sunca, samo da su tu još carići, koje sam držao u ruci!

Bio je raspoložen za šalu, jer je po zagrljaju majčinom osjetio da će ona sad već biti sretna i kad ga isprati na daleki put. U to se uvjerio kad su ga kroz nekoliko dana roditelji pripremali za put. Njega sad nije trebalo nagovarati, sam je odlučio da se prvo odmori. Kad se okrijepio i počeo razgovor o skorom polasku, otac mu reče:

zkvh.org.rs

— Sinko, vidim da si naoružan pameću i više no ja, ali poslušaj još jedan savjet. Konj ide na četiri noge, pa ipak posrne. Kako ti ne bi posrnuo? Sigurno hoćeš, ali se ne plaši i ne očajavaj, već gledaj da padneš na ruke.

On mu je zatim objasnio kako će najmanje posrtati. Otišao je u kuću i iza starog sljemena donio jedno zrcalo i mali prsten.

— Sinko, ako ti cijelo srce nije u djelu, ne laćaj ga se. Ovo zrcalo će ti pokazati da li si srce unio u ono što kaniš poduzeti. To samo nije dovoljno. Uz to odmjeri da li si i u glavi stvar zaokruglio. To će ti pokazati ovaj prsten.

I otac je caru objasnio kako će to prokušavati sa zrcalom i prstenom. Car se zahvalio i obećao da nikad neće zaboraviti očev savjet, a roditelji ga blagosloviše.

Mravlji car je bio spreman da krene na put, koji je stara kuma predskazala.

(Ulomci)

ALEKSA KOKIĆ (1913—1940) rodom je iz skromne obitelji subotičke periferije. Školuje se u Subotici i Travniku, gdje je završio gimnaziju. Bogosloviju nastavlja u Zagrebu, a svećenik je od 1937. Odlaskom na odsluženje vojnog roka 1940, što je tako s nestrpljenjem iščekivao (nije mogao da se pomiri s kvalifikacijom »neborac«), on iznenada umire od zapleta crijeva, ostavivši svoj narod u bolnoj tuzi za prerano umrlim pjesnikom i pripovjedačem.

Kad se uzme u obzir rana Kokićeva smrt i njegovih petnaestak pripovijesti, legendi, uspomena i lirskih crtica, nije neskromno tvrditi da smo izgubili i rasnog pripovjedača, koji je pouzdano obećavao puniji književni zamah i u poeziji i u prozi, kako se može slutiti iz njegove memoarske novele *Bez novog šešira.*

zkvh.org.rs

TUGA PROLJETNOG JUTRA

Dok mlado jutarnje sunce prosipa zlatne snopove zraka na rosne zelene njive, ti sjediš zamišljen u sjeni granate zove... tvoje čelo puno je bora... a tvoje oči nose tragove duge i beskrajne tuge... čobane stari!

Zar ne čuješ kako ptičice pjevaju svoju jutarnju molitvu? Zar ne vidiš kako su tvoji drugovi već davno istjerali na pašu svoja bijela stada?... tvoj ovan tužno gleda na čvrsto zatvorena vrata... malo jagnje, tvoje miljenče, plače i čeka da ga pomiluješ... ovce tugaljivo bleje... a tebe nema... čobane stari!

O reci što te boli? Tko je ranio tvoje dobro i mekano srce? Kuda lete tvoje misli... i šta traže... zar utjehu, ili možda još veću tugu...? Ti šutiš... o zašto šutiš?... čobane stari?!...

Svojim lijepim pričanjem znao si zanijeti i najbolnija srca... svojom tankom frulicom utješio si često i one kojima se upravo kidala ojađena duša... Zabavljao si nevinu dječicu... mirio poljske cvrčke... Zašto ne sviraš i sad...? O, dobri čobane stari?!

Ah... sada znam!

Tvoje dvije krupne suze otkrile su mi veliku tugu što ti kriju staračke grudi... Suze koje blistaju poput dvije srebrne kapi jutarnje rose, govore mi mnogo... da, vrlo mnogo!

Ti se spremaš na daleki put... ti ćeš otići, a da se od nas nećeš ni oprostiti, nećeš nam kazati ni zadnji »Zbogom«... Ti ćeš otići, i to odmah, daleko... daleko... O, zašto nas ostavljaš same... neutješne?... Čobane stari!...

Zlatno klasje zna za tvoj odlazak, pa se ljulja tamo amo i šalje ti svoje zadnje pozdrave... vitki jablan kao da se on tuge trese... drhće... dok mu lišće šumi neku tajanstvenu pjesmu... Kraj zove plače plavi rascvali cvijetak... lije svoje biserne suze na crnu mekanu zemlju... Za tobom plače... za tobom uzdiše... čobane stari!...

O, ti šutiš... dršćeš... sve si bljeđi...! Ko srebrno zrnce skotrljala ti se suza na dugu bijelu bradu... hladan znoj oblio je tvoje čelo...

Tvoje oči gube sjaj... tvoje usnice modre... da... o Bože moj... ti umireš... ti si mršav... čobane stari...!

*

Laki jutarnji lahor pohitio je po ravnom polju da javi žalosnu vijest visokim vlatima žita od kojih se svaki zanjihao... zaplakao... i šapnuo nešto tiho... tiše...

Za tili čas plakalo je dugo i široko zeleno polje, malena poljska cvijeća i granate vrbe kraj ceste. Zova je tiho spustila svoje rascvjetane grane da omiluje mrtvoga čobana, dok je iz obližnjeg žbuna malena ptica zapjevala posmrtnu pjesmu...

zkvm.org.rs

BEZ NOVOG ŠEŠIRA

Oko stola sjedi veselo društvo. Od razdraganog pričanja su zasvijetlile oči, a od slatkog likera zažarili obrazi. Nije to valjda ni od likera, nego od sreće, što su se tri zemljaka ponovo sastala nakon toliko godina.

Mate je na čelu jedne važne novosadske ustanove i sad je skočio na desetak dana da obnovi uspomene još iz djetinjstva, kada se zajedno sa mnom loptao na Gatu. Sav je sretan i nitko da dođe do riječi od njegova pričanja. Ante je namješten u Somboru (visok je i suh da i kraj svoga službenoga rada ima dosta briga), namješta se i čeka da Matinom pričanju i on koju dometne. I on je sretan, što je čisto slučajno našao svoje drugove još iz školskih klupa. Ni ja ne mogu tajiti svoje radosti. Ima i razloga za to.

Zamislite, sjedim u sobi i onako umoran čekam čas kad će navaliti stranke sa svojim raznim molbama, a netko bome i s gnjavažama čega se već unaprijed plašim. Iznenada začujem kucanje i kroz vrata proviri okrugla nasmijana glava mog druga Mate. Nisam ga vidio već više godina i skačem da ga srdačno pozdravim i ne opažajući da u ruci drži nov lijepi crni šešir. Nije prošlo ni pet minuta kad eto opet kucanja. U sobu ulazi drugi moj kolega Ante. Čisto ne vjerujem da su me mogli pronaći u ovom zabačenom kraju grada. I pričam im kako sam sretan što ih vidim baš danas kad sam konačno primljen za vojnika. Već sam šesti put bio na pregledu i uspio sam jedanput začuti: sposoban! Glavno da nisam ostao u zapećku na sramotu Novog

sela (a i vojnica se mora plaćati, pa se baćo srde). I zato sad rado častim svoje malo društvo.

Mate ispije liker i nespretno pokapa novi šešir. Potrošio mi je pola litre benzina dok nije očistio. I da ste čuli te hvalospjeve: »Ni ban nema ovakvog šešira... a kamo li vaš pulgermajstor...« govorio bi on prezirno, bacajući poglede na naše stare »klobuke«, koje smo mi međuvremeno sakrili iza leđa.

Odjednom se začuje neko zvrndanje, duhukanje i škripanje, a iza glasnog kucanja uđe u sobu čovjek srednjeg rasta, nešto pocrnio, obučen u bijeli putnički kaput. Gledao on nas, a mi njega. On se nešto nasmije i gle: prepoznamo ga! Naš dragi Beno čak iz Dubrovnika! Nismo ga vidjeli, ima tomu već pet-šest godina. Veselju ni kraja ni konca. Sjeo i Beno, pa blažen priča o svojim izletima u sunčanoj Dalmaciji. »Nego, znate prijatelji — reče on — da ne sjedimo u sobi, bilo bi zgodno da načinimo jedan izlet u prirodu. Moj auto čeka pred vratima...« Svi smo zinuli od čuda. Mati je skoro ispao nov šešir od silnog iznenađenja. Ipak smo se dosta brzo snašli i rado pristali na poziv.

Da društvo bude veće i veselije, krenemo još po jednog prijatelja u Paje Kujundžića ulicu. Važno sjedimo u automobilu, motreći na sve strane da nas tko opazi. Ta sjediti u tako lijepim kolima, pa još svoga druga — nije to mala stvar! Ali kao za inat nikog poznatog. Još ni na prozoru nema nikoga, što je sasvim protiv običaja našega flastera. Tek kod vatrogasaca jedna poznata osoba. I da nijesam mahao, ni ta nas ne bi opazila. Ali eto već smo na cilju. Ante vikne, truba desetak puta zasvira i konačno eto nam petog člana društva: prijatelj Ivan. On je čisto iznenađen. Ne dopuštamo da uopće izražava svoje iznenađenje, nego ga smjesta zovemo na izlet. Hoće on, zašto ne bi, samo bi htio da se vratimo kući u pola pet. »Još nema ni tri, a u pol pet smo sigurno doma«, odgovorimo, a Mate me gurne: »Poslije ćemo mi sami nastaviti...«

Konačno sjednemo i Beno nas zapita kuda će voziti. Predloženi su: Đurdin, Tavankut, Bikovo, Šebešić, Kelebija, Bajmak, ali konačno pobijedi Ivanov prijedlog: idemo na Žednik. I već se ugodno vozimo. Svi smo na-

zkvh.org.rs

smijani, vedri i veseli. Mate opet razvezao jezik držeći u ruci šešir kao da je od čokolade. Asfalt je dobar i sve letimo kraj Tanarove kuće, plebanije, kroz Šandor i eto nas već na Žedniku. Prošli smo kraj crkve (kako li je tužna ovako bez tornja) i sad Ivan pogađa, gdje je salaš njegovih rođaka. I zbilja nijesmo stali ni pet šest puta, nađe ga kraj ceste, samo što je zaboravio na kojoj je strani ulaz (ta davno je on tu čuvao guske). Mate predlaže, da preletimo jedno povaljeno drvo, ali ga Beno čudno gleda, zatim krene na desno i eto nas u prostranom dvorištu.

Iznenađenju i dragosti ni kraja ni konca. Raduju se salašari tako rijetkim gostima i vode nas u čistu sobu. Radno je vrijeme i nijesu baš svi kod kuće, ali ništa zato. Vode nas po vinogradu i zaustavljamo se pod čitavim redom krasnih višanja. I dok se sladimo s višnjama, domaćica za čas nestala i već nam leti pozivajući nas na »malu užinu«. Nismo ni baš gladni, ali eto red je da se posluša.

Stol je već lijepo prostrt, tanjuri, vilice, kao u kakvoj boljoj gostioni. Ukusno izrezana šunka, kiselina i višnja sve mami da se čovjek lati jela. I laćamo se da je sve milina. Ima i vina, a za šunkom dade se piti, ta i onako nam se poslije tolikog pripovijedanja osušilo grlo. Mate neće šunke nego jede kiselinu sa višnjom, a zalijeva s vinom. Oduševljen je sa svojim izumom, pa se raspričao o finoj kapljici iz Kamenice, o banskoj palači, hladnom Dunavu i o svojim snovima za budućnost. I kad je najbolje raspoložio i sebe i društvo, ustaje Ivan da krenemo kući. Mate protestira na vidni način: navadi još jedanput kiseline. I mi bi ostali pristali uz njeg, ali se i Beno složio s Ivanom i nećeš li pješke, moraš s njima.

Opraštamo se i zahvaljujemo na gostoljubivosti kakve ima samo među našim Bunjevcima. Vidi se da u njihovim žilama teče ona stara hrvatska krv. Mate ne zna kako da se ljepše zahvali i sav sretan hvali gazdaričine patke. Još je i duda nabrao, grdeći pseto koje ga je u tome htjelo spriječiti. Bit će da je nanjušilo da je Mate iz Novog Sada, pa hoće da iskali svoj bijes, što se i za kera mora platiti banovinski porez.

Auto već leti lijepim asfaltiranim putem. Risari slažu krstine i veselo nas pozdravljaju. Ante priča neke događaje iz Sombora. Ivan razlaže svoje dogodovštine, Beno upravlja motorom i pripovijeda o svom skorašnjem putovanju po Hrvatskoj, Dalmaciji, Sloveniji, Italiji, Njemačkoj itd. Malko sam i ja došao do riječi, pričajući kako je tekao pregled na regrutovanju i kako bi mi ispod časti bilo postati neborcem.

Odjednom nastane prava uzbuna. Pred auto dojuri četa mladih žutih guščića i Mato, koji ima dobre oči, opazivši prvi digne graju, kao da su mu stali na kurje oko. Da bude veći efekt, maši se da uzme šešir ne bi li tako preplašio zbunjene guščiće. Međutim, njegovo se lice produlji i problijedi. Šešira nije bilo u kolima...

Nekoliko minuta je šutio kao nijem i tek poslije došao sebi i promucao: »Moj šešir, moj nov šešir...!« Sada se najednom sjeti da ga je ostavio na salašu na krevetu i navali na Benu da vozi natrag. Ali Ivan niti da čuje. On mora stići na sastanak u pola pet, a sada je već tri četvrt. Nastala je oštra prepirka o čemu ne želim pisati na ovom mjestu. Ante i moja malenkost smo svu silu uprli da ovaj mali parlament postigne bar kratkoročno primirje. I Beno nam je morao priskočiti u pomoć. Mogli smo odletjeti u jendek. I nakon dosta dokazivanja s obje strane sklopljen je pakt o nenapadanju, ali smo već onda bili pred »Kerskom« kapijom. Kada smo stigli kući, eto još jednog iznenađenja: i Ante je zaboravio svoj šešir na salašu. Ali ga on nije toliko žalio kao Mate svoj, jer je njegov već bio star, a on voli ići gologlav.

Društvo se ipak rastalo veselo. Jedini je Mate tužan krenuo kući bez svoga lijepog novog šešira. Na putu je mislio kako će uskoro njegov crni »klobuk« biti na glavi kojega bireša da plaši vrapce, ako se možda domaćica ne domisli, pa u njeg namjesti kvočku da se izlegu mali žuti pilići, ili pačići...

(1938)

zkvh.org.rs

IVAN TIKVICKI (1913) rođen je u Subotici, gdje je završio gimnaziju i diplomirao na Pravnom fakultetu 1936. Do oslobođenja je radio kao advokatski pripravnik. Za vrijeme okupacije bio je odveden na prisilni rad. Poslije oslobođenja obavlja dužnost suca u Okružnom sudu. Crta i slika još od školskih dana, a bavio se i pisanjem.

Na poticaj Balinta Vujkova Tikvicki je surađivao u »Bunjevačkom kolu« proznim prilozima, ali poslije obustavljanja ovog najoriginalnijeg časopisa bunjevačkih Hrvata između dva rata praktično više nisu postojale stalne mogućnosti za književnu suradnju mnogih pisaca. To su objektivni razlozi da su hrvatski pisci trajnije prekinuli s književnim stvaralaštvom uopće.

Osim ostalih kraćih proznih radova, novela *Ujak Dašo* je najzrelije ostvarenje Ivana Tikvickog, koji je — pod očitim utjecajem socijalnih previranja kod nas i u svijetu, kao i realističke proze Ivana Cankara — ovjekovječio simbolični lik hrvatskog sluge Jerneja. Ujak Dašo dao je sve od sebe za ljude i tuđe dobro, ali kada je došao u pitanje njegov fizički opstanak i ljudski ponos, on odbija da se ponižava kao prosjak i nepovratno se opredijelio za jedini put časne smrti.

zkvh.org.rs

UJAK DAŠO

Stigao je svojoj kolibici.

Posljednji sunčevi zraci prodirali su kroz pukotinu na krovu, kroz mala zabrljana okna prozorčeta, poigravali se starčevim čupercima kose, sijedom dugo nebrijanom bradom, padali po dronjcima i bojili unutrašnjost kolibice čudnim i tajanstvenim bojama.

Ujak Dašo je sjeo na stolicu, tronožni stočić, skoro jedini namještaj. Nekoliko dasaka na dvjema klupama, slama i jedna krpana ponjavica — to je bio krevet. A blagovao je darove božje na zemlji. Prostro bi svoju staru torbu, koja mu je u isto vrijeme bila i mekani jastuk pod glavom. Sjeo je na stočić, svoju staru sijedu glavu spustio u velike dlanove, dok se napolju gasio život. Zguren sa suzom u oku sjedio je ujak Dašo i mislio, a pred njim se rađale slike stare, davno proživljene. Djetinjstvo po raznim salašima, sluga pa nadničar, bireš pa risar, a sada?! Sada je ostario, noge mu drhću, a pred očima mu se smrkava. Jesen života. Šta će sada?! Nema nikoga i ništa.

Otac mu je zaglavio motiku, predao je i rekao mu:

— To poštuj, pa se onda ne boj da nećeš imati kruha. I ja sam to od mog oca dobio, a sad je poljubi i idi.

Poslije žena došla i sad su kopale dvije motike. Kopala je, radila, rodila i othranili su sluge, nadničare, pa je svakom dao ono što je i on dobio od svog oca: dobro zaglavljenu motiku. Sada je njega izdala snaga, noge su mu klecale. Sam. Žena umrla. Djeca se razišla za koricom kruha.

Tada je progovorila motika:

— Dašo, zaslužio si da se odmaraš, dosta si radio za cijelog svog života.

— Da, ali meni treba jesti.

— Ta kako jesti, dok si radio jeo si, a sad ne moraš. Ja kad ne radim ne tražim ni da jedem. Dok sam radila, ti si me zaglavio, turio u bure vode i ja sam se napila — zacvrketa motika.

— Ali ja imam trbuh, meni treba jesti.

— Znaš, ja sam samo motika, nađi jedan zaglavak i uzmi pa se napij vode.

Ujak Dašo tada uzme motiku i počne udarati njome o zemlju, o dovratke tako da je sve grmjelo.

— Nemoj, molim te, kazat ću ti nešto — zastenja ona — kad već imaš taj prokleti trbuh i ne možeš da ga objesiš na klin kao tvoju torbu, a ti idi tamo gdje si radio cijelog svog života, pa ćeš čuti šta će ti oni reći.

I ona se sada spokojno zavuče u svoj budžak, srećna što se tako lako oprostila. Mrmljala je:

— Neka radi što hoće, ja sam zaslužila da se odmaram, a ja mu nisam kriva što ima taj prokleti trbuh. Neka prosjači, neka moli za taj svoj pakleni trbuh, koji traži da jede i kad ne radi.

Išao je preko njiva, preko oranja. Svuda nezrelo žito se nadvilo, klonulo zemlji pod težinom tereta. Kukuruzi zeleni. Ide tako prijeko i raduje se. Rodilo sve, dao bog svega, a noga mu upade u meku zemlju, koju je on kopao. Kukuruzi se sagibaju pred njime, jer znaju da ih je on posijao. Sve ga pozdravlja, grli, a i on sve grli, sve voli. I stiže pred njihov salaš i priča im zanosno, pokazuje rukom kako je lijepo, kako je puno roda, a on je tu radio, on je sijao ono žito, kopao one kukuruze. Poznaje svaki kut u njihovim stajama, priča o njihovim starima.

A oni se smiju, ne poznaju ga.

— Ta ja sam onaj što je služio kod vašeg djeda, ja sam taj što je bio kod vašeg oca nadničar, risar. Ja sam uvijek radio kod vas, cio svoj život.

Dadoše mu kašiku brašna.

A on i dalje priča.

zkvh.org.rs

Neće on to. Ne treba njemu, on je došao da kaže, ima nešto da kaže, uvjerava i sav zanesen priča o nekadašnjoj snazi, kada je radio tu na njihovim njivama, nosio, zgrtao u njihove ambarove, spavao tu na pragu, snijeg ga zavijavao, kiša tukla, vjetar šibao.

Dadu mu kašiku brašna.

On prosjak, njemu dadu kašiku brašna?! On da prosi, on koji je cijelog svog života pošteno radio, radio za koricu kruha, on sada da prosi, njemu da dadu kašiku brašna?!

Vrati se svojoj kolibici, prebaci svoj stari kaput preko ramena, a motiku i torbu s komadićem kruha na drugo rame. Osjeti snagu u svojim žilama, kakvu nije osjetio već davno. Samo pravedna stvar, borba za istinu, dala mu je tu snagu da opet baci motiku na rame i krene opet na novi put muke i pokore. On neće prositi, on neće moliti da mu se baci jedno zrnce, jedna mrvica, on hoće pravedno da zasluži i posljednju koricu kruha.

Došao je ponovo.

— Tko si, šta hoćeš?

— Ja hoću da radim, hoću da zaradim.

— Ti si već stari, ti ne možeš raditi. Ti već nisi ni za što, ti mi ne trebaš.

— Kako, pa ja sam ovdje radio cio moj život, ovdje kod vas. Kopao sam ovdje, orao, ovdje mi je prošlo proljeće života, ovdje ljeto. Poznajem svaki kut, svaku stopu...

— Tko si ti čovječe? Šta hoćeš?

— Ta ja sam taj što je kod vas radio cijeloga života, što sam ovo stekao, skupio.

— Ti, ne poznam te čovječe.

— Ovdje me bila i kiša i snijeg i vjetar. Ja sam došao kod vas dok ste imali samo onu zemlju tamo preko dola i mali salaš, kojeg se vi još ni ne sjećate Niste bili još ni rođeni. Ja sam s vašim djedom sve ovo stekao, skupio, ja.

— Ti, ti stekao?! Ovo je moj djeda kupio, a moj otac naslijedio. Ti stekao?! Nosi se sa moga, tornjaj se dok...

Sagnuo je glavu, a iz očiju mu se spustila jedna biserna kapljica.

Ode preko dolova i greda i stiže pred drugoga gazdu.

— Ja hoću da radim, još sam jak, još mogu da zaradim koliko pojedem, a i više ću raditi.

— Ti, pa ti si stari, a meni trebaju mladi.

— Da, a ja sam ovdje radio kod vas, radio sam mnogo dok sam još bio mlad. Tu sam kopao na vašim njivama, tu sam proveo proljeće, ljeto, pa sad hoću i jesen svoga života.

— Idi ti čovječe, ne znam ja šta ti govoriš. Šta ti hoćeš. Donesite mu ...

— Ne, ja nisam prosjak, ne treba. Ja hoću da radim.

Na trećem mjestu počeo je da govori, stao je dalje od vrata i digao ruke.

Mislili su da moli, čekali dok ne svrši i onda je otac rekao jednom djetetu da iznese komadić kruha. Ujak Dašo je dugo gledao u dijete, koje je pružalo ruku sa komadićem kruha i gledalo uplašeno u staroga.

Dašo, Dašo, ti si njima sve dao. Sve si dao, život, snagu, radost, sve si dao. Crni Dašo, sve si dao, a oni tebi dok si radio, a sada komadić, crni komadić. Njemu, njegovom djedi, njegovom ocu, a on, njegov unuk, sad ti vraća.

I ujak Dašo zaplaka, krupne suze počnu se kotrljati po borama i dlakama njegovog starog lica, srce se stegne s posljednjom snagom koja mu je još ostala. Pruži ruku i primi komadić kruha, usne se skupe, ali nije mogao da izrekne riječ zahvale.

— Ne, neću, ne treba mi, ništa mi ne treba badava. Ja hoću da zaslužim.

Kad je stigao na put, na kraj kukuruza, skine motiku s ramena, udari u crnu zemlju ...

Kukuruzi zeleni, mladi, gladili su ga po rukama, milovali po licu, vratu, pričali zanosne tužne priče, a ujak Dašo je kopao, samo kopao, još dublje, snaga mu rasla i udarao je još dublje u vlažnu mirisavu zemlju. Pred očima mu lebdio komadić hljeba, komadić crnoga hljeba. Znoj mu kapao s lica, cijedio se po dlakama i borama, a on je samo udarao, udarao i govorio: sve treba zaraditi, sve, a pred očima mu lebdjeli crveni

zkvh.org.rs

sjajni kolutovi, sunce je peklo, pretvorilo se u crveni oganj koji ga je lizao, pod nogama mu gorjelo...

Sad, sad je sigurno već dosta, stropošta se na zemlju, sad sam ga valjda zavrijedio — govorio je i poče puzeći da traži motiku da nasloni glavu.

Divni neki osjećaj prostruji mu cijelim tijelom, neka divna slatka osjećanja počnu mu razapinjati, širiti se po grudima i udovima, slatke misli i uspomene počnu ga okruživati sa sviju strana. U ušima mu brujila slatka melodija kao da netko pjeva tajanstvene podzemne, crkvene pjesme. Po rukama, licu, svuda — po cijelom tijelu, golicalo ga, lako golicalo, kao poljupci, kao nečije vrele usne koje su cjelivali svaki milimetar njegovoga tijela, svaki žulj, svaku ranicu koju je stekao radeći... Komarci, mušice, sitne neke bubice, sila, čitava vojska sitnih stvorenja gmizala je po njegovim rukama, nogama, strpljivo jela i zavlačila se u rukave, pod odijelo...

A on je opružio ruke i pustio da ga draškaju dok je svilenozeleno lišće kukuruza pjevalo šumne pjesme kao korovi anđela nebeskih... Dolazile su ptice nebeske, sjedale na njegove ruke, pravile svoje gnijezdo u njegovim dlanovima, pjevale mu svojim umilnim glasom divne pjesmice. Starac se topio od miline, predao se svim tim čarima i uživao rajske naslade. Jedan mali mravić usudio se i počeo peti po jednoj dugoj dlaci starčeve brade koju je vjetar njihao tamo-amo. Njegova majka stajala je malo dalje i drhćući dozivala i grdila malog nestaška:

— Ne idi tamo, ne, starac spava, probudit ćeš ga...

A on nije slušao već se samo peo... Starac se smijao strahu majke i smiješeći se bodrio mravića da se ništa ne plaši, neka samo dođe starcu i tu će mu biti lijepo...

*

Jesen je bila uveliko. Đuturaši beru kukuruze, žurili su, lomili krupne klipove i bacali na hrpe, koje su drugi opet kupili u kola. Muklo je udarala motičica o debele stabljike kukuruza, bilo je hladno jesenje jutro, debela

rosa izmiješala se s mrazom. Hladno je a ipak znoj probija na čelo, jer žuri se da se što prije uradi, pa da se više i zaradi. Starci izmiješani s mladima, djevojke s djecom i staricama, sve je radilo, jurilo, samo naprijed, naprijed; netko progovori riječ-dvije i umukne, netko se potuži da ga zebu noge jer nema cipela ni čarapa i sve ponovo zašuti — bilo je mrzovoljno hladno jesenje jutro...

— Šta je to?! — drekne užasnuto netko.

Čovječje tijelo... nazirala se brada kroz lišće od bundeve, odijelo istrulo, ali začudo lice je ostalo potpuno netaknuto, kao živo, svetački mirno, samo usne bile su malo razvučene i sladak smiješak kao da gleda lijepu viziju.

Bio je čovjek, glava je ležala na sapištu motike, koja je bila zabodena u zemlju, a malo dalje ležala je stara kožnata torba iz koje je izletjela ševa i veselo prhnula u rano jutro. U bradi i kosi nastanili se mravi i razne bubice. Odijelo su nagrizli poljski miševi, a ruke i noge bile su same kosti... Razni crvi gmilili su na sve strane, bubice male sklanjale se u rupice koje su bile napravljene oko ostataka u zemlji.

(1936)

zkvh.org.rs

IVAN KUJUNDŽIĆ (1912—1969) rođen je na Verušiću kraj Subotice, gdje je završio pučku školu i nekoliko razreda gimnazije, pa je nastavio školovanje u Zagrebu, Osijeku, dok je sedmi i osmi razred gimnazije s velikom maturom završio u Travniku. Zatim odlazi na Bogoslovski fakultet u Zagreb, gdje je i završio studije. Za svećenika je zaređen 1934. godine, pa je obavljao dužnost vjeroučitelja u pučkim školama i najposlije na subotičkoj Državnoj muškoj gimnaziji. Izbijanjem rata od mađarskih vlasti osuđen je na kućni zatvor, pa stoga napušta Suboticu i odlazi u Zagreb. Nakon oslobođenja nastavlja dužnost vjeroučitelja na srednjim školama, ali je u vrijeme objavljivanja »Pastirskog pisma« nastojao politički utjecati na omladinu i u kritičnim danima borbe za obnovu zemlje došao je u sukob s političkim stremljenjima Narodne fronte i političkim normama revolucionarnog društva, pa je zbog svoje djelatnosti osuđen na 13 godina zatvora. Pušten je na slobodu ranije i već 1954. godine preuzeo je župu sv. Roka i od tada obavlja značajne funkcije u Crkvenoj općini, postavši i prelat Pape Pavla VI (1968).

Kujundžić je mnogo značajniji kao znanstveni radnik, koji se specijalno bavio bibliografijom povijesti Hrvata u Bačkoj i znamenitih ličnosti regionalne književnosti i kulturne povijesti bunjevačkih Hrvata, negoli književnik, jer zbirku pod naslovom *Deran s očima* ne odlikuju ni stilske ni tematske inovacije, već ona predstavlja realno svjedočanstvo zavičajnih problema hrvatskoga sela, koji su oblikovani u autobiografskoj formi pripovijesti iz vlastitog djetinjstva.

zkvh.org.rs

DERAN S OČIMA

Moj Baćo i Nana nisu mogli dočekati da navršim sedam godina, pa da pođem u škulu. Njima je to bilo strašno dugo. Kad sam bio u šestoj godini, donese mi Baćo jednog dana iz varoši plajbas i pisanku jer što da dite dangubi sideći zimi u zapećku, već nek piše, nek uči.

Te dragosti, kad sam dobio u šake plajbas! Pa još i pisanku! Prije bih istrošio i plajbas i pisanku, nego što bih to mogao opisati.

Za čas je moja pisanka bila puna nepravilnih crta i već nisam imao mista za pisanje. Ostao mi je samo plajbas! Kud ću jadan? Tek me je spopala želja da pišem, a pisanka više nije primala ama ni jedne crte! Sva je bila išarana . . .

Sidio sam na daskama u zapećku, zamišljen kao filozof, s vrhom plajbasa u ustima, i smišljao šta da radim, kako da sebi pomognem. Najednom se okrenem i počnem pisati po biloj okrugloj peći, a stričevi su se kod astala smijali vridnom đaku.

Došao je misec lipanj i meni se navršilo šest godina. Bio sam zdrav pa su svi govorili da imam noge i leđa, te bi mogli biti stubovi pod varoškom kućom. Bio sam veseo, razuman, radost sviju na salašu. Najupadnije su na meni bile lipe velike oči. Svi su me tezmali ovamo i onamo. Baćo, Nana, stričevi i tete, svi su čekali da vide kakav ću biti đak kad pođem u škulu. Stric Mijo, koji je bio fratar, a ja sam ga zvao »Baćica«, vazda je govorio ocu i materi, kad god bi me vidio s njima, da ću biti dobar đak jer sam imao visoko čelo. Svi su,

dakle, čekali da vide hoće li Baćica imati pravo, i već su se unaprid radovali njegovim ričima. Ta, on je bio učen čovik!

Jednog jutra, sridinom lita, zovne me Nana pa rekne.

»Ivane râno, hajde da te nana umije i obuče, pa ćeš ići s nanom u škulu.«

A ja gotov na sve, skočim brže šavoljiću u kome je ona spremila vodu. Lipo me je obukla, pa je i sama pošla da se opravi.

Meni je bilo dugo čekati dok se mater ne spremi, te sam nestrpljivo skakutao po avliji i već bih pošao sa starijim đacima da me nije otac zadržavao.

Napokon eto i Nane...

Uhvatim se materi za suknju i pođemo. Kaskao sam kraj nje kao ždribe kraj rude i svaki čas kojišta zapitkivao. Ona je sva razdragana veselo odgovorila na moja pitanja i uživala u svom budućem hranitelju.

»Nane?«

»Šta je, râno?«

»Šta ima tamo u škuli?«

»Tamo, râno, jedna gospoja uči dicu čitat, pisat i računat. I ti ćeš, ako budeš dobro učio, bit gospodar, pa ćeš učit drugu dicu. Baćica kaže da ćeš ti bit dobar đak kad imaš visoko čelo.«

»I Panin bockoš ima visoko čelo, onda je i on dobar đak? A zašto onda ne iđe u škulu?«

»To je samo čovik dobar đak ako ima visoko čelo, a teladima je svejedno.«

»Al' ja nisam čovik! To mene teta samo tako prdači... Ja sam deran.«

»Dobro, onda su samo dica pametna koja imaju visoko čelo.«

Misto odgovora povukao sam ručicom po čelu da izmirim je li zbilja visoko.

Nana me je učila kako da pozdravim gospoju (učiteljicu) kad stignemo u škulu, i kako da se vladam dok ona bude razgovarala s učiteljicom.

Ja sam ćutio i pamtio.

Kad je Nana otvorila vrata od razreda i puštila me naprid unutra, misto pozdrava oteo mi se nehotice usklik:

zkvh.org.rs

»Aujak, Nane! Ovoliko dice!?«

Učiteljica se nasmije i digne se od katedre pa pođe prema nama. Bila je šantava, pa smo nas dvoje prije stigli do nje. Pitala me tada kako se zovem, pogladila me rukom po glavi, zagledala se u moje velike oči, a zatim reče mojoj Nani:

»Još nikad nisam vidila tako okatog derana!«

Onda su njih dvi dalje razgovarale o meni, a ja sam gledao dicu po razredu, držeći se za Naninu suknju.

Bio sam primlad da me upišu u škulu, pa je gospoja savitovala da dolazim u škulu kao i ostala dica, ali me ne može upisati.

Nana je bila i s time zadovoljna, pa smo tada pošli natrag na salaš. Meni je sad bilo tako dugo ići kroz žito. Volio bih se najedanput stvoriti na salašu da im svima reknem šta mi je kazala gospoja.

Kad smo već stigli u ledinu, nisam više mogao izdržati pokraj Nane, puštim se od nje i potrčim što su me noge nosile.

Duboko zadihan i oznojen stignem pod ambetuš od salaša gdi je sidio otac s ostalom čeljadi. Pošao sam ravno k ocu, prislonio se na njegova kolina, a on me je pitao, držeći svoju ruku na mojoj glavi i gledajući moje velike oči:

»No, šta ti je kazala gospoja?«

»A ta gospoja baš je čudna! Kaže da još nikad nije vidila takog derana s očima, kogod što sam ja!«

Svi su prasnuli u smij.

I ja sam se smijao čudnoj gospoji.

NA STAZAMA NOVIH TRAGANJA

zkvh.org.rs

MARKO PEIĆ (1913) je rodom iz Subotice, gdje je završio Trgovačku akademiju, a zatim je postao bankovnim činovnikom. Poslije oslobođenja bio je direktor Narodne banke, danas je potpredsjednik Općinske skupštine u Subotici.

Bio je jedan od posljednjih urednika »Bunjevačkog kola« 1936. godine u kojem je surađivao pjesničkim i proznim prilozima.

Prvu je pripovijest objavio u »Bunjevačkom kolu« 1933. godine *(Bolesna nana,* zatim *Smrt jednog nesrećnika).* U »Bunjevačkom kalendaru« je također objavljivao pripovijesti iz narodnog života, kao npr. *Kad se čovik propije.*

Poslije oslobođenja surađuje najviše u »Hrvatskoj riječi« gdje je objavio preko dvadeset aktualnih satiričkih priča, u kojima se iz usta popularnog Luke čuju svi značajniji događaji iz subotičkog života. Susrećemo Luku gdje tjera pravdu, kako tumači Kati diplomaciju ili kad mu se smrzlo pivalo.

zkvh.org.rs

KATA IMA RIČ

Hoj ljudi, baš sam vam ja niki nesrićan čovik. Već dvi nedilje probam Katu da udobrovoljim, pa da pusti na onom ključu, al neće pa neće. Kažem joj lipo da sam posto ko šugav, samo sidim kod kuće i ne znam šta se radi ni kod nas a ni u tom veliku svitu. Šta ti je to brate, kad samo po danu možem tamo vamo ići, baš ništa. Od kako se nalatila zima ne možeš nigdi naći ljudi da bi malo prodivanio s njima. Ne izlaze na pecu, ne dođu na ćošu, a u Frontu ne mogu a ni u berbernicu, jel tamo onako prava sesija počne tek uveče, štono i jest, onda su ljudi najdospiveniji.

— Vidiš kate — kažem ja njoj — jel ti je vako bolje, kad ti ne znam ni o čem pripovidat. I onda, kaki ću ja sad izgledat prid drugim ljudima.

— Nećeš mi ucat noćom — drži Kata svojeg. — Imaš tu tvoju novinu, pa čitaj ako ćeš cile nedilje.

Kažem ja njoj da joj valda neću iz jedne novine cile nedilje pripovidat, jel ono i nije uvik iz novine baš sve za pripovitku. Šta ima tu da pripovidam, moždar o tom, kako se tramvajdžije svađale oko podile novaca, a ovamo tako drže na cini to vozanje da sam smislio da nikad neću sist na to njevo tandrkalo koje se još uz to jedva miče. Prije ja odgamižem po ovom ledu do varoške kuće nego da čekam na vilanj. Dobro kažu u novini da nas oni muzu, ponda bratski podile. Znam ja tu politiku, prvo se malo svađaju, al na kraju će se zato šepurit s našim novcima. Al neće to tako bit, kazat ću i drugim ljudima:

— Ljudi, samo pišce, dogod ne spušte na taku cinu da i naš džep mož to da podnese.

I tako se ja s Katom nadotežem, kad ona meni jednog dana veli:

— Pa, šta misliš Luka da ja baš ništa ne znam? Možem i ja tebi malo pripovidat. Ima još svita koji štogod sazna o koje čemu, nisi samo ti taj što sve vidiš i čuješ.

— Dobro, dobro, Kate, nisam nikad ni kazo da ti nemaš pravo, samo eto ja sam pokatkad išo u Frontu, u berbernicu i tamo je bilo ljudi od svakud, pa sam ja onda donosio tebi visti, nisam tio da budeš neupućena. Al, ako ti štogod imaš, pa pripovidaj, znam i ja slušat.

Borme se, ljudi moji, i ovo dogodilo. Nije mi dosta nevolje, što sam posto rod s kokoškama, jel kako se smrači, ja u krevet, već sad još i to. Luka slušaj, Kata ima rič. Ajd, šta tu možeš, baš ništa, valdar će je jedared prići i taj bis.

— Znaš — počne Kata — iđem niki dan na vodu kod crkve, kad usput eto Pajine Luce i ona će na vodu. Iđemo nas dvi zajedno pa tako o ovom i onom. Pitam ja nju šta joj radi cura i jel ima mnogo posla. Pa, kaže Luca, dobro joj je, dosta radi, al voli ona to. Ima dobro i lipo misto. A kako se Luca fali, ćer joj nikad nije na kostu kod kuće. Ona svaki dan samo kruva ponese, a u fabriki di radi mož' isti koliko 'oće. Zdravo joj je dobro to misto. Kako je ona i rekla da se zove fabrika, a da, nika fabrika od novembra, šta li. Ima u nji', kaže Luca, svašta: svakake slanine, salame, fine šunke brez košćura, mesa pa i žmara. Samo žmare neće niko da ide, kažu da njim je dosta bilo žmara dok je Angolka gazdovala. Sad sami oni što u fabriki rade i gazduju, pa je i pravo da pojidu koji valjan zalogaj.

Slušam ti ja Katu i ko onako me spopadne nika mišalj kako ti di ko zna živit. Žive ti eto podikoji ljudi da ne mož' lipče: dobiju plaću, finog kosta i još sami gazduju. Čudi me samo kako još ne kupe i kaki motor, pa da ne iđu pišce ljudi, već se ovako siroti ištrapaciraju posli tako lipog zalogaja.

zkvh.org.rs

— Šta ti, Kate, nisi pitala Lucu, ne boje l' se ti iz fabrike da ne pojidu hasnu i šta će onda bit? Šta će radit ako odu na doboš?

— Ah, Luka, ne boju se oni tog, kaže Luca. Brez te fabrike ne mož' biti naša varoš, jer svit mora imat masti, a oni kažu zato i postoje da nam prodaju, onda ako baš i ostanu brez posla, pa nisu oni krivi ako fabrika propadne, te će im plaćati nika berza. Eto tako oni misle.

— Dobro je to tako, ako mož' bit' — kažem ja Kati — a furt mi se u glavi vrti kako bi štogod išpekulirao da me Kata pušti u berbernicu, pa da ja njoj pripovidam, a ne ona meni o Luci i njezinoj curi i fabriki.

Što se to mene tiče, pa nek ljudi dok imaju meso idu, ne idu valdar bicigle i šporelje. Ko bi tom svitu udesio. Nije mu dobro kad se kogod zbuni, pa odnese kući malo farbe i koju špicu za bicigle iz one fabrike bicigla. Nije im dobro kad je onaj direktor obuko dvoje čarape, a moro je čovik kad je znao da će biti vaka velika zima, a eto sad i o tom šuškaju da će ovi mesari propasti ako budu i dalje tako puno ili.

Kad već taj svit svašta vidi kako onda i mojoj Kati ne šapne da smo i mi muškarci ravnopravni građani, pa da Kata i meni napravi jedan ključ od kapije.

(1954)

JOSIP PAŠIĆ (1918) rođen je u Subotici. Nakon završene gimnazije odlazi u Zagreb na Bogoslovski fakultet. Bio je svećenik u različitim mjestima Bačke, zatim je prešao u Hrvatsku, gdje i danas obavlja svoju svećeničku dužnost.

Josip Pašić je poglavito pripovjedač i romansijer koji se i danas s uspjehom stvaralački potvrđuje u klasičnim književnim okvirima. Primjere Pašićeve kompozicione strukture rijetko nalazimo u suvremenoj literaturi. Međutim, danas baš odsutnost takve književne produkcije vrlo nepovoljno djeluje na širu čitalačku publiku, koja traži suvremeno, zanimljivo i popularno štivo, ali ga na književnom tržištu teško i rijetko nalazi.

O Pašiću se gotovo i nije pisalo u kritici, iako je napisao opsežan roman *Pravi anđeo*, zatim pripovijesti s temama iz društvenog života Bunjevaca i Šokaca *Kraj našeg Dunava*, *Marta traži roditelje*, kao i mnoge druge koje su tiskane u njegovim zbirkama.

zkvn.org.rs

MARTA TRAŽI RODITELJE

Marti je konačno ipak bivalo bolje. Došla je k svijesti jedno prijepodne, kad joj je kraj kreveta bio samo doktor Zdravko Krešić. Širom je otvorila oči i gledala oko sebe ne shvaćajući gdje se to nalazi. A kad joj je on prišao, pogledala ga je plašljivo i jedva čujno upitala:

— Gdje se ja nalazim?

— U Splitu.

Opet je nastala u sobi grobna tišina. Doktor je uzeo stolicu i privukao je posve uz krevet. Sjeo je i lakim mirnim joj glasom tumačio što se je s njom zbilo. Izbjegavajući najgore pričao joj je samo kako je donesena u bolnicu, i kako se tu nalazi kapetan Seljačić i njena drugarica Ilkica, koji su se za nju za cijelo vrijeme pokazivali zabrinuti kao pravi roditelji.

Marta spusti svoje guste trepavice, i malo kasnije ispod njih se pojaviše suze. Opet je neko vrijeme vladala tišina, a tad se ponovo ona prva javi:

— A inače, je li me još tko posjećivao?

— Ja sam bio neprestano tu, a inače još moja gospođa, koja je cijelo vrijeme bila u velikom strahu za vas. Gotovo je sve noći kraj vas prosjedila. Čudim se da još nije ovdje. Uostalom, možete joj se svaki čas nadati.

I zbilja nije iza toga dugo potrajalo kad je u sobu ušla u crno obučena gospođa u najljepšim godinama. Lice joj bilo ozbiljno. I kao nekako preplašeno. Kad je

pak još s vratiju opazila gdje joj muž govori s Martom u dvoumici je zastala a kao ustukla nesigurno bi li naprijed ili ne.

— Izvoli, Stano — pozove ju doktor. — Baš sam joj ovaj čas pričao koliko si se za nju brinula, te joj najavio da ćeš je jamačno za koji čas posjetiti.

Gospođi su Stani — kao ono na suncu pri izlazu — prelazili preko lica oblačići za oblačićima, i sve više bistrili do tada mutno mračno lice. Prišla je krevetu, zagledala se u Martu i šutila.

— Hvala vam, draga gospođo! — šapne vrlo slabim glasom Marta.

Gospođa se stana počela sva tresti. Mijenjala je boju. U to su u sobu ušli kapetan Seljačić i Ilkica. Doktor je ustao, prišao svojoj gospođi, uzeo je za ruke i rekao:

— Predaj gospođici cvijeće, pa ćemo na ručak. Kasnije ćemo opet doći. Gospoda će i onako sigurno imati prilično toga da razgovaraju nasamu.

Pri tom joj je uzeo cvijeće iz ruku, predao ga Marti, oprostio se s pridošlima i naglo, vodeći gospođu za ruku, izašao napolje.

Kapetan je nastojao da razgovara s Martom, ili bolje reći da se pričinja kao da prati razgovor između svoje Ilkice i Marte, jer su mu misli stvarno bile daleko izvan ove sobe. Previše je bilo upadno ovo s gospođom Stanom, koju je doktor tako naglo izveo napolje. Vještom policijskom oku nije izbjeglo ni to kako je sva drhtala, niti to kako je mijenjala boje. Pitao je: što to ima značiti?

Nakon kraćeg zadržavanja zamolio je Martu da mu posudi one spiskove što je ona po ljetovalištima već pokupila, pa ostavivši djevojke same pošao je da ispituje pokupljena imena. Posao je bio dug i naporan. Svako je ime trebalo sa svakim posebno uspoređivati. A imena je bila sva sila. Bilo je već kasno kad je dovršio. Plod je ispitivanja bio taj da je prema do sada skupljenim podacima našao četiri osobe koje su bile na svim mjestima istovremeno s Martom. Neki Čeh iz Praga sa svojom curicom, neki apotekar Židov iz Make-

zkvh.org.rs

donije, stari umirovljenik iz Kotora i gospođa Stana. To su bile činjenice od kojih je sad trebalo pokušati dalje tragati. Da otpada Židov, samo se po sebi razumije. Što bi on išao dijete slati časnim sestrama prvo u Brezovicu a potom u Suboticu. Malo je vjerovati da je po srijedi Čeh iz Praga, jer kako bi se on ovih dana našao u Splitu nakon nesreće? Ostala bi dakle samo gospođa Stana sa starim umirovljenikom. Novac je mogao predati i on, jer na koncu konca Kotor je komšinski grad Splitu. Pitanje je samo što bi on slao Marţu u Suboticu. Ta toliko je samostana bliže. No isto se pitanje nameće i za gospođu Stanu.

Kapetan je dugo to veče šetao u bolničkom vrtu, dok ga nije ondje konačno našla Ilkica veleći da ga Marta želi vidjeti. Ima s njim nešto razgovarati. Pošao je odmah.

— Ko je ova gospođa, koja mi je prijepodne donijela cvijeće? — upita Marta čim joj je kapetan prišao krevetu.

— To je gospođa Stana, gospođa doktora Zdravka. Moram zbilja reći da se je za vas majčinski brinula. Jedva da bi majka mogla išta više učiniti nego što je ona učinila. Zapravo ne bih znao reći tko je bio više uznemiren, doktor Zdravko ili njegova gospođa. Po cijele je noći znala s njim kraj vas sjediti.

— A drugi se nije nitko javljao?

— Nije i jeste. Kako se uzme — odgovori kapetan. — Novac je za sve troškove stigao preko pošte. Predan je bio tu u Splitu. Rukopis je onaj isti, koji i do sada. Znači da je nepoznati tu negdje kraj vas. Ali javio se nije.

Nastala je tišina. Marta je gledala u strop nad sobom. Kapetan je šetao po sobi.

— Samo sam vas to htjela pitati — reče tiho Marta i opet ušuti.

Kapetan joj je ponovo prišao.

— Marta, kad ste vidjeli prvi puta u životu gospođu Stanu?

Marta ga je pogledala širom rastvorenih očiju.

— Danas! — reče.

— A prije ne?

— Ne.

— Nikad nigdje? — pitao je kapetan.

Marta je ušutila. Žmirila je. Nije se micala. Kapetan nije znao što da radi. Misli li što, ili je htjela sakriti bol, koja bi joj se mogla pročitati u očima, radi dirnutog bolnog pitanja njenih roditelja. Ništa nije rekla. Nakon duže šutnje reče nesigurnim glasom:

— Ipak, ja nisam sigurna. Možda ipak. Ali se ne sjećam ni gdje ni kada.

Kapetan je htio reći koja je imena našao među pokupljenim podacima, ali se još na vrijeme trgao, pa progutavši riječi već s jezika svrnuo razgovor na druge stvari, a onda zaželivši joj laku noć oprostio se s njom i otišao.

Zaputio se u privatni stan doktora Zdravka, koji je od klinike bio udaljen tek nekoliko stotina metara. Treća kuća u drugoj ulici, na lijevo. Zatekao ih je gdje sami sjede zamišljeno u svojoj sobi. Prvi utisak, koji su na njega učinili, ne bi znao točno opisati. Je li to bila neka nepoznata sreća, ili je to bila neka laka sjeta. Svakako je opazio da im je njegov posjet došao neočekivano. Možda i nezgodno. Ipak se doktor brzo snašao pa će:

— Baš nam dobro dođoste, gospodine kapetane.

— Možda vam i smetam. Nego, eto, kanim se sutrašnjim ranim vlakom vratiti natrag, jer me čekaju neodložne stvari, a svakako bih se želio barem s vama oprostiti da vam zahvalim za sve dobro što ste učinili za Martu. Zapravo sam to htio načiniti odmah ono kraj Marte prije podne, ali vaš je neočekivano nagli odlazak bio i mene pomalo smeo. Jer zahvaliti vam se moram. Ja sam duboko uvjeren da je Marta spašena jedino zahvaljujući vašoj roditeljskoj brizi.

Govoreći ove proračunate riječi policajac je pažljivo promatrao njihov utjecaj na njima.

— Zahvalnost zapravo zaslužujete vi, koji joj niste ništa, a ipak ste se prvo založili da joj pomognete, a

zkvh.org.rs

onda se potrudili i čak amo u Split. Mi smo pak učinili samo svoju dužnost — rekla je gospođa Stana.

Razgovor je ipak nekako slabo napredovao. Nekako se osjećalo da zapinje. Najposlije se gospođa Stana nije ni kraj svega truda nikako uspijevala pravo ukopčati u razgovor. Kao da je neprestano mislima bila negdje na drugom mjestu, a samo tijelom tu prisutna.

— A otkuda ste vi, gospođo, rodom, ako smijem pitati? — upita najednom neočekivano kapetan gospođu Stanu. — Čini mi se, ako me uho ne vara, da vi imate bački naglasak.

Ovo je pitanje bila bomba, koja je napravila pravu zabunu. Gospođa se Stana posve smela. Kušala je doduše smiješeći se dati odgovor, ali joj to slabo pošlo za rukom. Upitala je naime mjesto odgovora:

— Zašto vam se to čini? Jer zbilja sam ovdje tek nešto preko godinu dana. Inače sam amo došla iz Zagreba.

— Ništa, ništa — odvrati kapetan nemarno. — Tek tako mi upalo to, jer ste izgovorili ovih dana nekoliko riječi koje se inače samo u Bačkoj čuju, pa sam pomislio da ste odande rodom.

Pri tom je bio turio ruku u unutrašnji džep svoga kaputa pa odande izvadio popis imena, koje je Marta pokupila, i počeo im tumačiti što oni znače, i koju svrhu imaju. Razastro ih je sve po stolu i tumačio četiri imena, koja su bila crvenom olovkom podvučena na svim papirima.

Sad je nastala prava smetenost. Razgovor je posve umuknuo. Ni gospođa Stana, ni doktor mu se nisu više pravo usuđivali pogledati u oči. Naravno da je to policajac sve zapažao. Jer je i činio sve to namjerno. Pa bio je već i na čistu. Što se njega lično tiče on je uvjeren da je Martine roditelje našao. Još mu je samo jedna zagonetka ostala neriješena. A to je: Zašto im je to potrebno skrivati?

Ne rekavši više o tome ni riječi pokupio je svoje stvari, ustao i htio se oprostiti da ode. Bila je uostalom već kasna noć. Došao je bio već i do vratiju, kad ga je

doktor zamolio da se još za koji tren vrati. Imao bi mu nešto važno reći.

Kapetan se vratio i ponovo sjeo.

Neko je vrijeme vladala tišina slična onoj pred buru. Doktor je zatražio od gospođe da priredi crnu kavu. A, vidjelo se, bijahu i on i gospođa prilično uzbuđeni. Kao da se spremaju na odlučnu i važnu stvar.

— Gospodine kapetane — počeo je vrlo službenim glasom doktor nakon što je bacio sa dva-tri snažna poteza popušenu cigaretu — nema smisla da se stvar dalje oteže. Uostalom, bilo bi i smiješno, jer je očito da vi stvar naslućujete.

Zašto je i zapalio drugu cigaretu.

Gospođa je servirala kavu.

— Očito je iz vaših maloprije izgovorenih riječi da vi naslućujete da smo Martini roditelji mi. Pa to je točno.

Ušutio je. Gospođa se silno tresla od uzbuđenja. Navriješe joj obilne suze.

— Gospodine kapetane — upade naglo kroz jecaj — hvala vam...

Dalje nije mogla. Gušila se u teškim suzama i jecaju. Bilo je to majčinsko srce, koje je nakon tolikogodišnjeg stezanja, napokon smjelo pustiti i odati oduška osjećajima. Dugo je bilo potrebno dok se je nešto smirila. Doktor je pak palio cigaretu na cigaretu. Govorio pak ni on nije ništa. Kapetan je također šutio ne hoteći dirati u najsvetije roditeljske osjećaje, koji su se iz njemu nepoznatog razloga morali tako dugo skrivati, prigušivati. Pustio je i čekao neka narav bude zadovoljna.

— Moram priznati — počne napokon kapetan — to sam naslućivao. To mi je bila i nakana da doznam. Zato sam došao. Ne mogu naravno biti indiskretan, i neću pitati koji su bili razlozi vašem tako dugogodišnjem skrivanju. Želio bih jedino radi svog ravnanja znati: hoće li to i Marta doznati ili ne?

— Sve ćete čuti — prihvati već prilično smiren doktor Zdravko. — Doznat će i ona. I to, ako joj se stanje

zkvh.org.rs

ne pogorša, već sutra. Marta je još slaba, i mogla bi se dogoditi najveća nesreća, ako bi joj se nakon svega pretrpljenog sada najednom opet radi ove stvari živci potresli. To bi i bio razlog da bi vas mi zamolili, ako vam je ikako moguće, da budete tako ljubazni i ostanete barem još do sutra. Pa da put za razjašnjenje lagano pripravite vi. Ili barem Ilkica, ako je vama to nemoguće.

— Pa eventualno bih za nuždu mogao još ostati sutra do podne, da drugim vlakom pođem. Ali dalje mi je zbilja nemoguće. Jer ja nisam zapravo na dopustu. Posao me čeka, dvaput sam već brzojavno pozivan. Čekaju me neodložne stvari.

A zatim je doznao i rješenje tajne.

Pričao je uglavnom doktor, gospođa je tek tu i tamo po nešto dodavala, više svjedočeći negoli sama tumačeći.

Još dok su prije dvadeset godina bili studenti na Zagrebačkom sveučilištu gospodin se Zdravko bio upoznao sa gospođom Stanom. Oboje su studirali medicinu. Ona je inače uistinu rodom iz Bačke. Htjeli su se i uzeti, ali je tome stala na put mama gospođe Stane, koja je branila kćeri da si za muža uzme — kako je to ona običavala govoriti — »kuferaša«. Jer gospodin Zdravko je Zagorac rodom. Kad je pak Stana odlučno zatražila pristanak od roditelja, dobila je inače odgovor i u isto joj se vrijeme zaprijetilo, ako to bude i protiv njihove volje učinila da će biti razbaštinjena. Ljubav je doduše bila mnogo štošta kadra načiniti, ali za jedno je ipak bila preslaba. Studije još nisu dovršene, a ako se i protiv roditeljske volje s njim zaruči, bit će razbaštinjena, ili će joj barem uskratiti svaku daljnju pomoć za studije. Zato su se vjenčali potajno u župi svetog Blaža u Zagrebu. Računali su da će nakon završenih studija, kad jednom budu neovisni, i mama biti popustljivija i uviđavnija.

Međutim, dogodilo se nešto drugo.

U međuvremenu je u Zagrebu bio izvršen atentat, za kojega je bio i doktor Zdravko osumnjičen da je u njemu sudjelovao. Pa iako to stvarno nije bila istina, ipak, jer se oprati nije mogao, morao je da spasi život

bježati u inostranstvo dok se ne dokaže da je nevin. U isto se nekako vrijeme rodila i Marta. Gospođa je Stana studije, doduše, bila već završila i bila već i namještena, ali je došla sad radi Zdravka i ona u opasnost. Ako se bude doznalo da mu je ona supruga, stradat će sigurno i ona. A što će tad biti s djetetom? Doduše, još je uvijek bila tajna da su oni muž i žena, ali je bilo poznato barem to da su često bili skupa. Da dakle spasi barem dijete, ako bi i ona nastradala, odlučila je dijete poslati časnim sestrama u sirotište. Ona će ga izdržavati no za svaki slučaj ondje će biti ipak osigurano i ako bi i ona bila zatvorena, jer će dijete časne sestre po svojoj svrsi i tako zadržati.

Zdravkova se stvar otezala iz godine u godinu. Stani se nije ništa dogodilo, ali se Zdravko još nikako nije usuđivao vratiti kući. Kako su pak godine prolazile tako je i Marta rasla. Trebalo je nešto s njom načiniti. Nju Stana nije smjela pred roditelje dovesti niti im se usuđivala o njoj što govoriti. Pogotovo sad kad je Zdravko u inostranstvu i osumnjičen kao atentator. U Subotici je pak u samostanu bila časna sestra Radovana, koja je nekada bila Stanina najbolja drugarica. Odlučila ju je stoga onamo poslati. Sestri Radovani je gospođa Stana otkrila cijelu tajnu i molila je da ako bi ona slučajno nastradala, da onda kaže cijelu istinu njenim roditeljima. U tom času valjda njena mama neće moći biti toliko tvrda pa će valjda primiti dijete, koje je na koncu konca ipak dijete njene kćeri.

Prošlo je opet prilično godina. Marta je već odrasla. Išla je već u sedmi razred, kad se je konačno doktoru Zdravku ipak uspjelo opravdati da je nevin. Bio se vratio kući i dobio je namještenje u Splitu, kuda je bila i gospođa Stana premještena kao liječnica. Da ne bi Martu uznemiravali, jer se nalazila pred maturom, odložili su cijelu stvar, da će joj kazati nakon položene mature. Kad se je pak to dogodilo, doktor Zdravko je morao u službenom poslu neodložno u inozemstvo. Moralo se dakle opet čekati.

Kad se je vratio i sve stvari bile već uređene napravili su ovaj plan. Pozvat će prvo Martu u Sombor.

zkvh.org.rs

Tu će se upoznati i onda svi troje poći roditeljima gospođe Stane, da im se predstave i da im otkriju cijelu tajnu. Bili su uvjereni da ih sad neće moći više odbiti. Po dogovoru poslali su na stanicu pred Martu čovjeka s dogovorenim oznakama. On ju je trebao dovesti u hotel »Lovačka bašta«. Tu bi našla roditelje. Međutim, poslani čovjek iz nesporazuma, mjesto da je dočekao vlak iz Subotice on je dočekao onaj za Suboticu, pa ne našavši čekanu osobu vratio se natrag. U međuvremenu je Marta došla iz Subotice pa ne našavši čovjeka otišla u park, gdje je bila uhapšena.

Roditelji su sad bili u neprilici, pa su odmah sutra ujutro pošli u Suboticu lično da potraže. Na njihovo pak zaprepaštenje našli su časne sestre, koje su se prestrašile kad su čule da Marte nema. Čekali su je cio dan da se vrati u Suboticu. Međutim, nje nije bilo. Vratili su se ponovo u Sombor, ali je ni odje nigdje nisu mogli naći. Bili su posve izvan sebe. Kad, najednom, pojavila se vijest u novinama da je neki detektiv djevojka Marta Kristić uhvatila odbjeglog robijaša i da ranjena leži na splitskoj klinici. Na toj su pak klinici radili oni kao liječnici. Odmah su, naravno, pojurili onamo i preuzeli sami liječenje svoje kćeri.

Marta je kraj svoje mame.

Po dogovoru sutradan je kapetan Marko posjetio Martu. U razgovoru s njom nabacio je ponovno pitanje:

— Niste li se možda sjetili gdje i kada ste vidjeli gospođu Stanu prije?

— Znam. Bilo je to jednom u Sloveniji. Čini mi se iza petog ili šestog razreda gimnazije. Šetala sam po šumici čitajući neku knjigu. Umorna sam sjela na klupu. Bila sam se valjda zamislila u svoj nesretan život. Ne znam više kako je to bilo. Samo znam da sam plakala. Na susjednoj je klupi sjedila gospođa Stana, koja je onamo još prije mene došla. Kad je vidjela da plačem prišla mi je i upitala što me tišti. Odgovorila sam joj — dobro se još sjećam — da znam da mi je mama živa, da sam uvjerena da ona mene vidi, ali ja da nju još nikad u životu nisam vidjela, i da čak ne znam ni kako se zove, niti što je, niti kako izgleda. I dodala sam

već sva okupana u suzama da ne mogu razumjeti kako to moja mama može činiti ako me i najmanje voli. Na to je i gospođa Stana zaplakala pričajući mi da me ona posve razumije, jer da i ona ima kćer koja mora živjeti daleko od nje. Ali me tješila da i mene moja mama sigurno mnogo ljubi, a valjda ima kakvih teških razloga zašto tako čini. Onda sam je, eto, vidjela — završi Marta svoje pričanje.

Marta je sva drhtala. Lice joj poprimilo neki čudni izraz. A zatim se naglo ispravi u krevetu, pa poduprijevši se o desnu ruku zagleda se pronicavo u kapetana i zapita ga glasom punim neke grozničave napetosti:

— Gospodine kapetane, molim vas, recite mi tko je ta gospođa Stana?

Oči su bile tako pune žara, tako neslomivo uprte u kapetana kao da mu je iz izraza lica htjela isisati istinu i onemogućiti mu da je obmanjuje. Bila je napeta kao žica na violini i čekala.

— Smirite se, gospođice.

Prišao joj je pa pogladivši je lako po kosi kušao je navesti da se spusti na krevet. No ona se nije dala ni maknuti. Nego u istom neslomivom stavu ponovi pitanje:

— Gospodine kapetane, hvala vam na svemu što ste mi u zadnje vrijeme učinili. Bit ću vam uvijek zahvalna. Ali sad vas zaklinjem i molim samo jedno: recite mi tko je ta gospođa Stana?

Kapetan je šetao sobom i šutio. Hotimice je stvar otezao. Htio je da utisak bude što je moguće slabiji. Marta je klonula na krevet. Čulo se kako je očajnički uzdahnula:

— Dakle i zadnja nada...

Kapetan joj je prišao. Sjeo je kraj nje na krevet. Lice mu je poprimilo radostan izraz. Ozbiljnost se gubila. Policajac je nestao, a javljao se dobri otac koji će svojoj kćerci pričati nešto lijepo. Uhvatio je za ruku i počeo lako povlačiti po njenim prstima.

— Marta, recite »Hvala Bogu«! Vaša je stvar riješena.

Marta se naglo okrenula opet k njemu. Opet je bila sva ukočena.

zkvh.org.rs

— Vi znate? — upita gledajući u njega.

— Jest, znam. Nego dajte se lijepo smirite i mirno lezite. Sve ćete odmah doznati!

— Gospođa Stana? — prekine ga još uvijek gledajući u njega netremice.

Kapetan je ustao s kreveta. Netko je kucao. Na vratima se pokazala gospođa Stana s doktorom Zdravkom.

— Marta! — dreknula je gospođa Stana još s vratiju i poletjela prema Marti ispustivši na pod i cvijeće i ručnu tašnu. — Marta, zlato moje...

— Mamo! — viknula je Marta čekajući je raširenih ruku.

(Ulomak)

VLADISLAV KOPUNOVIĆ (1917) rođen je u Subotici, u radničkoj obitelji. U Subotici je završio pučku školu i niže razrede gimnazije, pa je otišao za metalostrugara i tek poslije oslobođenja je uspio dovršiti gimnaziju kada je postao glavnim urednikom »Hrvatske riječi« u Subotici. Predratni je komunist i bio je aktivan u narodnooslobodilačkoj borbi. Jedno je vrijeme živio u Beogradu i radio kao stalni dopisnik »Borbe«.

U svojim omladinskim godinama Kopunović se javio u »Bunjevačkom kolu« (br. 3—4, 1935) s novelom *Oluja* u kojoj je potresno prikazao život slugu na selu. Sluge »bijeda primorava na rad, rad koji ne rađa plod«, to su bila prva njegova razmišljanja o socijalnoj nepravdi u kojoj je teško bilo naći cilj svog života.

Poslije oslobođenja Kopunović je mnogo intenzivnije pisao realističke pripovijetke s naglašenom socijalnom notom i likovima iz radničkog pokreta u Subotici.

Surađivao je u Subotici, Novom Sadu i Beogradu.

Napisao je i dramu *Svjetiljka u mraku* koja je uspješno izvođena u većim kulturnim središtima Jugoslavije.

zkvh.org.rs

TETAK MIŠKO

Od ličnosti koje pamtim iz djetinjstva, njegov lik mi se najdublje zarezao u pamćenje. Sjećanje na njega oživljava mi niz uspomena i događaja čiji je smisao još onda promakao u mojoj svijesti bez ikakvog dubljeg traga, ali danas znam da je njegov život bio djelić — neznatan po djelovanju, ali značajan u suštini — djelić borbe radnog čovjeka za bolji — slobodniji život.

Bio nam je bliski rod. Oženio se rođenom sestrom moga oca, zvao se Mihailo Bašić, a mi smo ga svi zvali tetak Miško. Kao zidarski radnik, više je bio bez posla nego na poslu, i živio je teškim životom sezonskog radnika. Prema ljudima s kojima je dolazio u dodir bio je blag i predusretljiv, no nas, djecu, volio je nekom čudnom, sjetnom ljubavi. Možda je to bilo uslijed toga što mu je jedini sin umro kada je imao devetnaest godina; ne znam, ali sam često primijetio da nas miluje ljudskim pogledom onog jednog oka, koje mu je bilo zdravo. Posjedovao je, osim toga, osobine kojima se visoko izdizao iznad ljudi među kojima sam provodio svoje djetinjstvo. Bio je pošten, pravedan i trpeljiv prema svakome. No, kasnije sam shvatio da njegova trpeljivost u stvari nije bila ništa drugo nego razumijevanje ljudi, zaglibljenih u svoju nevolju i neimaštinu, a da je, i još kako, bio oštar i nemilosrdan prema gulikožama radnih ljudi.

Otac je od jednog slučaja koji ću ovdje ispričati do kraja života bio u zavadi s njim, i on u našu kuću nikada nije dolazio, ali to mu nije smetalo da nas dočekuje u svojoj kući vazda iskreno obradovan.

Kao da ga i danas vidim pred sobom. Njegovo crnpurasto, mršavo lice, preko usana, obješeni prosijedi brkovi, koji su rasli — tako mi se činilo — samo zato da bi pokrili dvije polukružne bore na njegovom licu, nastale od osmješka koji mi je vječito igrao oko ne mnogo velikih usana. Možda je u životu bivao i drukčiji: namršten, strog, pa možda i grub, ali nikada ga takvog nisam vidio. Iako se djeca plaše ljudi s izvjesnim nedostacima, ja sam uvijek bez ustezanja gledao u njegovo lice, koje je unakažavalo lijevo oko, pokriveno plavom rožnjačom.

Još prije prvog svjetskog rata, dok je kao mlad zidarski radnik gasio jednom prilikom veću količinu kreča, rastvor tog otrovnog kamena poprska ga po licu i oprlji mu lijevo oko.

Tu svoju nesreću on je podnosio prividno mirno, nije govorio o njoj pred onima za koje je znao da su gluhi i nezainteresirani za ljudske nevolje i patnje, niti je govorio o svom teškom životu zidara — sezonskog radnika, ali svojim drugovima, sabraći u tom životu, neprestano je ukazivao na nepravde koje se nanose iskorištavanom radnom narodu, među koji je i sam spadao. Zbog toga je i došlo do svađe između oca i njega, u kojoj ni jedan od njih nije popustio do kraja svog života.

Sjećam se da je to bilo jednog dana uoči izbora 1924. godine. Ocu je na listi radikala bila obećana u općinskom vijeću stolica, i on se vatreno zalagao za pobjedu radikala, kortešujući po krčmama uz paprikaške večere. S druge strane, tetak Miško je pak svim silama radio na okupljanju radnika, nadničara i sitnih zanatlija i trgovaca u tabor koji je podupirao kandidate opozicije.

U jeku te predizborne kampanje, čak je i bać-Šimunov magarac bio zaposlen. Osvanuo je on jednog dana u gradu sa cilindrom na glavi, i obješenom tablom oko vrata, na kojoj je velikim slovima bilo ispisano: »Ja sam Marko J..., radikalski poslanik«. Radikali su poletjeli da ga uhvate, ali on je bio brži i nakon duge hajke, a uz veseli smijeh prolaznika, uspjeli su ga uhvatiti tek uz pomoć policije. To je bio početak nemilo-

zkvh.org.rs

srdne borbe radnika protiv režima na ovim izborima, i ona je bila tako oštra da je mjestimično dolazilo i do tuče. Naravno, radnici su većinom morali odstupiti, jer se svakom prilikom u sukob umiješala policija. Iz tetinog razgovora sa starijima zaključio sam da je iz ovih sukoba tetak Miško rijetko kada izostajao.

Dakle, uvečer, jednog od tih dana, došao je on našoj kući. Mi smo završavali večeru, otac nije bio kod kuće, a mati je sjedila na priču kraj zidanog šporheta. Pozdravivši se, jednog od nas kvrcnuo je iz šale po glavi, sjeo je na šamlicu koja je stajala ispred šporheta i zapitao šta ima novo.

Mati mu skoro plačnim glasom ispriča kako otac već nedjelju dana jedva dolazi kući, da je zanemario i kuću i radionicu.

Pripalivši cigaretu na žeravici koju je izvadio iz šporheta, ne reče prvo ništa, kao da se nećkao da kaže ono što zna, ali se izgleda predomislio, te izusti:

— Sada sam bio u Gradićevoj birtiji. Tamo je nekako vrlo živo i veselo. Pogledam unutra, a onaj tvoj popeo se na stol i pijan lupeta nešto, a banda besposlenih kockara, kartaroša i badavadžija viču oko njega: »živio«, a on onda vadi hiljadarku i svima plaća vino. Kao da je gazda.

Jedva zadržavajući plač, mati se potuži da otac nije ostavio u kući ni dinar, i, ako sve potroši, mi sutra nećemo imati ručak.

Ona zatim okrene lice k zidu, da ne vidimo suze, a krajičkom marame, kojom bješe povezana, obrisa oči.

Tetak Miško je šutio i svi smo šutjeli, shvaćajući tragičnost položaja u koji nas je dovela očeva »politička« rabota, a iz radionice dopirala je potmula lupa utije. Kalfe su, pošto je bila subota, završavale posao, jedan od njih pjevao je svoju omiljenu pjesmu, tko zna već koji put toga dana.

Došla je starija sestra iz šetnje, mati joj reče da razmjesti krevete i mi smo morali na spavanje. Tetak Miško je ustao i otišao, duboko zamišljen.

Moglo je biti oko pola noći, kada nas probudi vika i lom koji je dopirao iz prednje sobe gdje su spavali

roditelji. Odmah zatim u našu sobu utrčala je starija sestra i, pokrivši lice rukama, zaplače.

U prednjoj sobi pijanim glasom vikao je otac:

— Kako si smjela da ga šalješ?... On da me šalje kući, da me sramoti pred tolikim ljudima, mojim prijateljima? — Zatim je promuklim glasom nastavio nešto tiše. — On je moj neprijatelj! On želi moju propast. Huška na sve strane ljude protiv nas — radikala!

U tišini koja je nastala začuje se lupa vratima; izgleda, majka je izašla negdje.

Ne potraje dugo, u sobu uđe otac, teturajući, gologlav i bez kaputa i, srušivši se na stolicu, naredi sestri da mu skine čizme. Ona to uradi bez riječi i odmah zatim izađe iz sobe. Otac se pijano nasloni na stol i ostade u tom položaju ne mičući se, kao da ga je savladao umor.

Pjevajući neke bećarske pjesme i psujući majku svim »cocolištama« ulicom, kraj naše ograde, prolazili su pijani korteši. Došavši pod naš prozor, netko od njih hrapavim i pijanim glasom zaurla »živio!« — što je bilo upućeno mom ocu. Međutim, slavljenik je nalakćen na stol već zaspao, hrčući duboko.

Slijedećeg jutra majka nije dobila novac za pijacu, ognjište se nije ložilo, a u kuhinji bilo je hladno i neprijatno. Prije podne, kao i uvijek kada je prolazio pored naše kuće u grad, navratio je tetak Miško. Nije dospio ući u kuću; otac ga još u dvorištu napadne.

— Mojim neprijateljima nema mjesta u ovoj kući!

Glas mu je bio ljut i on se sav nakostriješio kao pijetao. Tetak nije odmah shvatio o čemu se radi, i zapita, čak pomalo i začuđen:

— To meni kažeš?

— Onom tko govori da sam varalica i lažljivac.

— Ja tako šta nikada nisam govorio o tebi.

Otac je možda i sam vjerovao da tetak tako šta o njemu nikada ne bi rekao, ali je on htio svađu. Zato podigne glas još više i zaprijeti pesnicom:

— Lažeš, Miško... Lažeš — ponovi on dvaput uvređu. — A tko je neke večeri držao govor protiv mene u birtiji, kod Matije?!

zkvh.org.rs

Tetak Miško je znao šta može iz ovoga da bude, zato se povuče prema kapiji i odatle reče mirnim glasom:

— Ja sam govorio tamo, ali sam rekao ljudima da ne vjeruju obećanjima radikala. Govorio sam o tome da nitko neće dobiti ništa ako radikali pobijede. Ti sam znaš da od onoga što si naobećavao tamo onim slijepcima neće biti ništa. Eto, ja sam im to rekao iskreno i otvoreno. I nisam o tebi govorio.

— Svejedno. To je moj kvart, znači govorio si o meni i protiv mene.

— Eh, što si ti, dragi moj, uobražen. Trebalo bi da budeš malo skromniji. Tvoje mjesto nije među radikalima. I sam krpariš u tvom zanatu od jutra do mraka, nisi visoko učen da bi mogao ići u korak s gospodom. Oni će te oguliti, prevariti i zatim ostaviti da skapavaš sa svojom velikom porodicom. — Izmjenivši zatim ton glasa, koji je postao tvrđi i odlučniji, on nastavi: — Eh, đavo neka nosi tebe, meni je žao samo djece. Oni skoro gladuju pored tebe. A djeca! Djeca, to je neocjenjivo blago. A to blago ti ne umiješ da čuvaš i zato ćeš cijelog svog vijeka živjeti kao prosjak, pa makar imao pune džepove novaca.

— Napolje iz moje kuće — čuo se pištеći glas oca.

— Ne moraš me tjerati — reče tetak, držeći se jednom rukom za kvaku od kapije. — U ovu kuću ja više neću doći, ali djecu ću vidjeti kad god budem za to imao vremena.

— Napolje! — prodera se sada otac i pođe prema njemu stisnutih pesnica. Međutim, tetak je već bio napolju i posljednji put u svom životu zatvorio je za sobom kapiju od naše kuće.

Istog dana oko podne došla je teta, pokupila nas najmanje i povela sobom. Toga dana ručali smo kod njih.

Iako je našoj kući bio od velike koristi — radio je sve poslove od svinjokolja i pripremanja svatova, kada su se starije sestre udavale, pa do opravke na kući — otac se s njim nikada nije pomirio. A tetak ga za to nikada nije ni molio. Međutim, teta je i dalje dolazila k nama, ali se tetkovo ime nije smjelo spominjati u

kući. I otada kod nas djece zaveo se divan običaj: svake nedjelje poslije ručka odlazili smo tetak-Mišku u posjetu.

Stanovali su na samoj ivici grada u iznajmljenoj sobici sa kuhinjom, kuda se ulazilo iz dvorišta. Ljeti je na vratima njihovog stana bio razapet neki stari, izblijedjeli čaršav, da muhe ne bi ulazile u stan, a umjesto patosa, zemljani pod bio je umazan ilovačom. Po njemu je teta prostrla neke šarene hartije i krpare. Ona je naročito pazila da joj se pod u stanu ne prlja, zato smo ulazili unutra pažljivo brišući obuću o prag.

Tetak Miško nas je primao usrdno i iskreno obradovan. Kadgod smo ga htjeli poljubiti u ruke, kako nas je mati poučila, on je to smijući se odbijao:

— Nisam ja car niti biskup. Daj ovamo ruku. — Uzimao je moju ruku, a svoju namjestio da bi ga mogao pljesnuti po dlanu, i smijući se nagovarao je: — Udri... tako... Pravo kao čovjek.

Mi smo ga udarali po ispruženom žuljevitom dlanu, što nas je jako boljelo a on se smijao i hvatajući naše ruke, koje su se gubile u njegovoj, tresao njima, kao da otresa krušku s drveta. Vriskali smo, a na to nam je davao »buger« — dvodinarku, i mi smo se, opipavajući prste, smijali s njim zajedno. Teta ga je karala što nas tako muči, ali nas to nije bolilo, jer smo voljeli tetka.

Nas je bilo mnogo u kući, ona je preko cijelog dana odjekivala od dječje vike i bilo je teško održavati red pored tolike djece, ali kod njih u sobi je uvijek vladao polumrak, jer su prozori bili zastrti tetinim starim maramama. Mirisalo je na cvijeće, a nedjeljom i na svježe kolače, koje je teta spremala za nas. Zastori na prozorima bijahu mjestimično pocijepani i kroz rupe prodirala je unutra svjetlost, ocrtavajući na suprotnom bijelo okrečenom zidu parče plavog neba i naglavačke okrenute krošnje drveća, koje je vjetar njihao u voćnjaku iza kuće. Sumrak, tišina i ta neobična igra boja na bijelom zidu, bila je tako veličanstvena i tako daleka od našeg života da smo se osjećali u sasvim drugom svijetu, svijetu gdje ne biju djecu kao kod nas, gdje se

zkvh.org.rs

ljudi možda nikada ne svađaju i žive u miru i slozi, izgrađujući sebi sasvim drugi život od onoga kakvim su živjeli ljudi tada u našem kraju.

Te okolnosti su nas i pored dječjeg nestašluka primoravale da se prema tetak-Mišku odnosimo s iskrenim poštovanjem. No moje poštovanje prema njemu još više je poraslo poslije jednog događaja, čiji duboki smisao tada još nisam shvaćao, no koji je za mene bio jako zanimljiv i zbog toga mi ostao dugo u sjećanju.

Bilo je to nekako pred kraj zime 1929. godine. Jednog popodneva sanjkao sam se s drugovima na Beogradskom putu, kada primijetismo da od crkve »svetog Roka«, sredinom ulice, ide prema gradu velika povorka ljudi i žena. Njima su iz pobočnih ulica prilazile druge grupice i, što su se više približavali, povorka je postajala veća. S vremena na vrijeme gomila je vikala:

— Dole diktatura! Hoćemo demokraciju i slobodu!

Sudeći po oklepanim šeširima, olinjalim šubarama, masnim i zamazanim kačketima, bili su to radnici i nadničari iz predgrađa.

Pred kućom tadašnjeg gradonačelnika, koja bješe blizu, gomila je stala, i njoj se pridružiše radnici koji su baš tada stigli u posebnoj grupi iz grada. Ponovo se zaoriše uzvici, a mrke, ispucane pesnice prijeteći poletješe u vis.

Stigao je i vod policajaca. Uzdignutim pendrecima, spremni svaki čas da navale na gomilu, oni u trčećem koraku opkoliše gradonačelnikovu kuću. Istodobno na drugom se kraju ulice ukazaše zapjenušeni konji, koji su se približavali velikom brzinom. Gomila se uznemiri, i začuše se glasovi:

— Vatrogasci, vatrogasci!

Ne potraje dugo i na demonstrante bjehu uperene dvije vatrogasne štrcaljke, iz kojih su svaki čas mogla pojuriti dva oštra i debela mlaza hladne vode. Kada sve bješe spremio, vatrogascima pritrča policijski komesar i okrećući se gomili, koja nije prestajala demonstrirati, zaviče svojim piskutavim, prodornim tenorićem:

— Razilazite se, ljudi! Inače ćemo u roku od tri minute pustiti na vas mlazeve.

Kao odgovor, iz stotine glasova se ponovo zaore uzvici:

— Dole teror! Dole diktatura! Živjela demokracija!

Komesar se trže, kao da se uplašio, ali već iduće minute zamahne sabljom i otkomandira:

— Puštaj vodu!

Nekoliko trenutaka nastade tajac. Srca su se stegla u jedno ogromno srce, koje, činilo se, ni plotunom ne možeš razdvojiti; ali voda ni u narednoj minuti nije pošla na cijevi. Iz gomile počeše vikati na vatrogasce:

— Ne puštaj vodu, ne puštaj...! Udri po gospodi!

— Puštajte vodu, majku vam božju svinjsku — prodera se komesar, priskočivši vatrogascima, koji su se, praveći se nevješti, uzmuhali pored sisaljki. — Pumpaj vodu! — drekne, i raspali ih sabljom preko leđa. Istodobno priskoči sisaljkama i nekoliko policajaca, te svojim snažnim, dobro othranjenim mišicama stave u pokret ručice, našto voda poče nadimati platnene cijevi.

Ali sada se desi nešto. Kada je voda trebala da pođe kroz ždrijelo štrcaljki, njihovi rukovaoci ih kao nehotice spustiše na zemlju i voda poče šušteći podlokavati velike rupe u snijegu. Tog momenta i oni dobiše pendrekom preko leđa, a dva policajca, hvatajući za štrcaljke, uperiše ih na demonstrante.

— Voda, voda! — zavriskaše žene i pograbiše djecu u naručja i pojuriše s njima u sporednu ulicu. Iz straha da me ne poliju vodom, poletio sam i ja s njima, ali sam se na uglu osvrnuo. Odavde se ukazao čudnovat, ali veličanstven prizor.

Hrabri demonstranti se zbili u čvršće redove i tako, lakše odolijevajući jakim mlazevima vode, nastupali su prema šmrkovima. Jače nego do sada orili su se njihovi glasovi. Na čelu povorke, među prvima, nastupao je tetak Miško. Zaklanjajući se lijevom rukom od vode, koja ga je u debelim mlazevima prskala i slijevala mu se niz stari, već promočen, zimski kaput, on je neprestano držao uzdignutu pesnicu. Na licu mu se ocrtavala odlučnost i borbenost, kakvu do tada nisam primijetio kod njega. Od toga me spopadne strah, slutio sam nešto silovito i prijeteće, što je u tom trenutku lebdilo u zraku.

zkvh.org.rs

— Tetak Miško, tetak Miško! — povičem iz sveg glasa, kao da sam mu time htio priteći u pomoć; međutim, glas mi se izgubio u orkanu ogorčenja i protesta.

Izgledalo mi je tada čudno da su ovi ljudi, u životu toliko malo uvažavani, sada s ovoliko hrabrosti namjeravali razbuditi i srušiti nešto, nešto veliko, bez sumnje, čije se postojanje vrlo maglovito ocrtavalo u mojoj svijesti. To me je prikovalo na mjesto i, zaklonjen od vode, ostao s grupom žena da osmotrim šta će se desiti dalje.

Kada je već bilo očigledno da će se demonstranti dočepati štrcaljki, zrakom se prolomi reski lom stakla. Ja sam primijetio kako neki ljudi, koji su se krili iza demonstranata, počeše razbijati prozore na gradonačelnikovoj kući.

— Ne razbijajte, ljudi, ništa! — povikaše sa čela u jedan glas. Ali bilo je kasno. Iz druge, sporedne ulice, na demonstrante se sruči vod tamnoplavih policijskih mundira, koji su tamo čekali spremni da navale, i po glavama i leđima onih koji nisu htjeli odstupiti počeše pljuštati pendreci. Redovi sirotinje se pokolebaše, ali demonstranti nisu prestajali:

— Dolje teror! Dolje diktatura! Živio radni narod!

Sada nastade takva vika i lom, da se meni zavrtjelo u glavi. Pojurim kući da javim teti šta se desilo.

Kada smo se vratili na mjesto demonstracija, zatekli smo samo nekoliko razlupanih dijelova od mojih saonica, nekoliko izgaženih šešira i kapa, a po raskvašenom snijegu, tu i tamo, blještala su pozlaćena policijska dugmeta s mundira.

Tetka smo našli u jednoj obližnjoj kući, kod nekih prijatelja, kuda se uspio skloniti da ga ne uhapse. Pošli smo kući. On je zaogrnuo svečani zimski kaput koji mu je teta donijela i dok sam ja išao za njima čuo sam da neprestano grdi nekoga:

— Prokleti provokatori. Da mi je znati koji su to bili, udesili bi im rebra.

Poslije tog događaja tri dana je odležao u groznici. Teta se nije micala od njegovog kreveta, njegovala ga

kao malo dijete, ali je žilava priroda nadjačala opasnost od zapaljenja pluća, i četvrti dan se već šalio i zahtijevao da može ustati.

Tetak Miško je ranije bio za mene čovjek, kao i svi drugi ljudi, koji su bili siromašniji od nas, samo mnogo bliži zbog svoje dobrote koju je ispoljavao prema nama — djeci, i — što nam je bio tetak. A danas, kada se prisjećam preživjelih događaja u vezi s njim, znam da on nije bio samo dobar čovjek i samo tetak, nego je bio i — borac.

Njegove priče o trodnevnoj komuni u našem gradu ostat će mi vječito u sjećanju; iza njegovih riječi oživljavali su komunari — prosti radnici, heroji, koji su s puškom u ruci, tri dana opkoljeni od kraljevske vojske, časno branili svoju slobodu i svoj život.

Ne znam zašto je baš mene između nas izabrao da mi priča o tim stvarima, ali je koristio svaku priliku kada smo bili sami da mi priča.

Tako jednom prilikom kada smo sjedili na klupici u groblju, kuda je izlazio zbog svježeg zraka, on mi pokazala kameni spomenik, jedini koji se uzdizao u ovom sirotinjskom dijelu groblja i reče:

— Taj spomenik su podigli sami radnici, na sjećanje jednom svom hrabrom drugu. Prije nekoliko godina poveo je radnike na bunu. Trebalo je srušiti vlast tirana, da bi radni svijet došao do slobode. Snaga, koju je pokrenuo, bila je nedovoljna, i on, i mnogi drugi platili su glavom. Uhvatili su ga i dugo mučili da odade svoje drugove, ali bez uspjeha. Kada su vidjeli da ništa ne odaje, bacili su ga sa trećeg sprata gradske kuće, a svijetu su pričali da je sam skočio. Međutim, svatko je znao da su ga ubili. Pamtim taj grob! Možda ćeš jednom i ti doći k njemu i zamisliti se nad svojim životom. Onda ćeš ga mnogo više cijeniti.

Pričao je s malim zastojima i neprestano pokazivao na kamenu ploču, uspravno postavljenu, od koje su se žarko odbijali rumeni zraci sunca na zalasku.

U to vrijeme bio je bez posla zbog bolesti koja mu je nagrizala pluća, i mislim da je zbog toga onako bez

zkvh.org.rs

ustezanja i iskreno iznosio svoja osjećanja. Ja sam njegovu ispovijed primao u sebe onako kako to može dječak od četrnaest godina.

Poslije toga on je s tetom otišao kući. Okolo se hvatao sumrak. Iz obližnjih dvorišta dopirao je lavež pasa, ljudski glasovi se ispreplitali u nerazumljivu viku, a svinje glasno drečale, zahtijevajući večernji obrok. U sasušenoj visokoj travi zrikavci otpočeše svoj večernji koncert, pojačavajući ga ukoliko se mrak više spuštao na zemlju. Rubom njiva, uzanim kolskim putem, ljudi su se vraćali u grad, a grobljem zavlada tajanstvena pustoš protkana večernjim glasovima prirode koja kod neukih ljudi, kada prolaze pored njega, izaziva strah.

Mislio sam na tetka-Miška, i učinilo mi se da je on mnogo jači nego što izgleda. Slutio sam da se u njegovoj duši krije velika snaga, ali ona je, eto, sputana bolešću i onim grobom jedinca sina, gdje je stao na kratko vrijeme kada je prolazio tuda vraćajući se kući; sputana tetinim prisustvom, koja ga je saletjela brigom i iskrenom supružanskom nježnošću; sputavana kućicom, onom malom sobicom, koja je bila tako skromno i tako brižno uređivana da je sam miris u njoj širio mir i spokojstvo.

Posljednji put razgovarao sam s njim kratko vrijeme pred njegovu smrt. Prije nego što je pao u krevet služio je kao noćni čuvar na građevinama, i noćno bdijenje još više mu pogorša zdravlje. Kada sam došao do njih, jedva sam ga poznao. Bio je sama kost i koža — ruševina od nekadašnje snage i energije.

Ne mogavši više da se makne od kreveta, pao je na teret svojoj ženi, koja je i onako pored njega cijelog svog života radila. Ta činjenica ga je neobično dirala u dušu, i kada sam došao do njega odmah je počeo u tom smislu da govori:

— Vidiš, nema tetak »buger« da ti dade. I tetku bi dobro došlo kada bi mu netko dao.

Bio je to slabi odbljesak humora koji je, dok je bio zdrav, tako obilno i bogato zračio iz njega. Ja sam to tako i shvatio.

Namjestio sam mu jastuk, da bi se udobnije zavalio u krevetu, i on me onda zapita:

— Gdje si, kako sada živiš?

U njegovim očima nazreo sam napeto iščekivanje: interesiralo ga je, nesumnjivo, koliko se uhvatilo u meni onoga što mi je govorio ranijih godina. Ispričao sam mu o štrajkovima u prijestonici, kako radni narod neće rat, i druge novosti koje je slušao kimajući glavom. Oko usana igrao mu je više bolni nego zluradi osmješak, i hrabreći više sebe nego mene počeo je isprekidano govoriti:

— Udrite... po buržujima. Iskihat će oni za sve. Moraju oni platiti za radničku... krv. — Malo bi zastao, a zatim nastavio kao da se ispovijeda: — Eto vidiš... ja sam nemoćni starkelja. Smatrao sam da imam dva krvna neprijatelja: bolest i kapitaliste. Tukao sam se protiv njih, a eto, oni mene pobijediše; i bolest i kapitalisti. Radio sam cijelog svog vijeka kao lud, mislio sam da se borim protiv gospode, a ono ispalo je da sam im služio. Sada vidim da to nije bila prava borba; ja sam je samo želio. Ovdje, u meni, uvijek je nešto gorjelo, nešto priželjkivalo otvorenu borbu — puškom protiv puške, pa tko pobijedi. Eh, da sam to mogao dočekati, mislim, nije teško pogoditi tko bi pobijedio.

Neko vrijeme je nepomično gledao u grede, na plafonu, kao da ih prebrojava, zatim nastavi nešto jasnijim glasom:

— Znam da će toj truloj bagri skoro kraj. Od velike želje za boljim životom ljudi će se upaliti, i to onda neće biti samo želja, nego borba — konačni obračun. Zaprašit će se buržujski turovi...

Te snažne riječi izvirale su neposredno iz srca, koje se još posljednji put rasplamsalo od one želje o kojoj je govorio.

I na kraju, on se oprostio kao čovjek koji pokoljenjima ostavlja veliki amanet:

— Nije mi žao što ću ovako prosjački završiti — reče kroz kašalj koji ga je sve više gušio i sprečavao da govori — žao mi je što ono neću dočekati. I žao mi je što ne ostavljam nikog mog, koji bi ovo što sam kroz cio život nosio u sebi — ovaj veliki bijes na buržuje — ponio dalje.

zkvh.org.rs

Ja sam znao da *ono* kod njega znači ostvarenje njegovih želja, da je to sloboda koja ga je kroz cio život bodrila na borbu i raspirivala u njemu želju za obračunom, a koja se ni do smrti nije ugasila u njegovom srcu.

Umro je iste godine u jesen. Pogrebu su prisustvovali neki njegovi stari drugovi, koji su u znak počasti prema radniku-suborcu na svojim ramenima iznijeli sanduk do mrtvačkih kola.

Bio je to za sebe dirljiv pogreb: šest pogurenih starih radnika, kao što je bio tetak Miško, sa crvenim karanfilima u zapučcima od kaputa, pognuti i bez riječi, ispratili su druga na njegov posljednji put, na groblje gdje su ga i sahranili, negdje na sirotinjskoj parceli.

I dok se pogreb obavljao, zalazeće sunce su zaklonila dva policajca na konju, koji se pojaviše na rubu groblja i ostadoše tamo sve dok se pogrebna pratnja nije razišla, a sjenke njihovih likova prelomiše se tada na svježoj mirisnoj humci.

(1949)

ANTUN PEJIĆ (1918) je podrijetlom iz siromašne seoske obitelji s Bikova kraj Subotice. Putujući svakodnevno u grad, najviše pješice, Pejić je bio među najboljim đacima subotičke gimnazije. U Subotici je studirao pravo, ali zbog rata je morao prekinuti studije, jer su »iz sredine Evrope krenuli ljudi ispunjeni teškim Ničeovim duhom o nadčovjeku i umehanizirani kao lutke, vjerujući da je dovoljno imati samo izgled nakostriješene aždaje, pa da se naprečac proguta cijeli svijet« *(Sin Ilije Šagića)*. Takav je bio doživljaj pisca o sumanutoj provali horde u našu zemlju, koja je četiri godine krvarila pod tuđinskom vlašću i fašističkim terorom. Pejić je bio primoran da prekine sve svoje snove o životnoj karijeri i fizičkim radom omogući život sebi i svojoj široj obitelji.

Poslije oslobođenja je obavljao odgovorne dužnosti u zavičajnom gradu i počeo se baviti književnim radom, surađujući u »Hrvatskoj riječi«, »Njivi« i »Rukovetu«. Osobno smatra da je njegovo pisanje bilo više »nadohvat« negoli dublje i trajnije stvaranje književne proze. Sve tamo do šezdesetih godina, uglavnom, objavljivao je realističke novele u najpotpunijem smislu ove riječi. Nije bio opterećen tematskom jednostranošću ni stilskom šturošću u stvarnom prikazivanju egzistencijalnih pojava iz suvremenog života. U svakom slučaju njegova je proza darovito napisana, ali šteta je za pisca što svoju šansu nije u punoj mjeri ostvario. Doduše, Pejić je 1957. diplomirao na Pravnom fakultetu u Beogradu kao izvanredni student, ali u književnom angažiranju nije naišao na iskrenu podršku premda mu je književnost bila još od rane mladosti jedini stvaralački ideal u životu.

zkvh.org.rs

IRONIJA

Drugi dan već kako kovitla napolju gust, silan snijeg. I inače bezbučan vojvođanski grad, utihnuo je sasvim. Samo bi, s vremena na vrijeme, sav utonuo u kaput i iskrivljen prema vjetru, ponetko prošao žurnim koracima na suprotnoj strani ulice. Ili bi se, rijetko, začuli brzi i meki koraci po napadalom snijegu ispod prozora...

Krovovi se bijele. Vjetar je mjestimično raznio sav snijeg, pa viri i pokoji goli, zaleđeni djelić tamnog krova. Žuta, niska kuća od naboja prekoputa, izložena na uglu buri, izgleda kao da se nešto pomjerila, iščezla pod snježnom zavjesom...

To je sav svijet koji je gospodin Aurel mogao da prati s prozora svoje sobe.

A soba mu je mala, prazna, s najnužnijim rasklimatanim starinskim rekvizitima. Odvojeno, samačko sopče, bez drugih prostorija, bez topline i ognjišta, oskudno, tuđe... I gospodin Aurel, iznemogao starac, povazdan sjedi tu tako u starinskoj, olinjaloj naslonjači kraj niskog prozora i ugašenim pogledom prati život što titra na ulici. Umotan u ćebe, nepomičan, i ne izgleda da živi, nego prije liči na veliku sliku, postavljenu u ovu praznu sobicu i — uokvirenu prozorom.

A tko je gospodin Aurel?

Tu, s mrtvih, oderanih zidova gleda vas njegova burna prošlost. Jedna veličina... Mada sad i previše tuđe u ovoj zamrloj atmosferi — velike, luksuzno uramljene fotografije azurne, blistave Nice, Monte Karla, romantične Venecije, sunčanog Napulja, dosadnog Karls-

badena, svjetskog Pariza, egzotičnog Šangaja, prevučene već tananim ovještalim slojem i prekrivene sivom prašinom, kondenzira uporno u sebi raniji život gospodina Aurela. Oštrih, ponosnih crta portreti — jednog vanredno lijepog mužjaka, cijenjenog, moćnog. To sračunato, dostojanstveno držanje svjetskog bankara, sviknuta da pliva u svojoj moći. Širok, markantan izraz lica, bez plemenitih oblikovanja, krupne rasne oči, sjajne jedino zbog zadovoljstva i moći, samopouzdani odnjegovani visoki kajzerski brkovi!

I eto, nijemih i prekrivenih, svjedoka jednog snažnog — bogatog života...

Apolon!... I Zeus svoga društva!...

I živio je samo za sebe. I, ništa nije stvorio, ostavio iza sebe. Pa čak ni porodicu. A moć se zaboravlja, čim prestane...

I sad?

Zaboravljen od svakog, sjedi na određenom mjestu, kašljuca pokatkad, i samo daje tako dokaze o prisutnosti života u malenoj sobi, ispunjenoj zagušljivom, ubuđalom atmosferom.

Rekli smo da napolju snijeg beskrajno titra i treperi u zraku. I zalijeće se, često, silovito u finim tankim mlazevima — i taloži u prostoru. A s njime vije po ulici i ona čudna tišina i zamrlost.

Predvečer je.

I gospodin Aurel, apatično, bezizrazno, pilji neodređeno nekud u sumornost zamrle ulice na koju se već hvata polako i tužna koprena zimske večeri. U maloj, niskoj izbi mu, za to vrijeme, gusne rijetka tama i predmeti gube sve više svoj određeni oblik... I promatran sad ovako, u ovoj perspektivi — ovaj starac došao je odjednom, dok sjedi tako uz nisku badžu kroz koju se svejednako uvlači spolja u tamu sobe meka mlječna zadnja svjetlost dana — došao je odjednom nekako fantastično velik, narastao, i kao da je sam, do vrha, ispunio cijelu ovu sobicu...

I tada u uzanom vanjskom svijetu pojavi se neočekivano novi, živi stvor. Kaskajući nesigurno tankom prtinom saonica — naspram prozora došao je jedan

zkvh.org.rs

nepoznati pas. Neka lutalica. Beskućnik. Sav naježen, skoro presavijen, i podavijena repa — uzdigao nos i pretražuje bezuspješno snježnu pustoš. I kao da drhti, i ciči, tiho... Kada je došao do ćoška, pošto je tu raskršće, zastao je, i ispitao još jednom pažljivo u svim pravcima snježnu pustinju... I, neometan niotkoga, htio je tu i da sjedne, ali se brzo predomislio i cičeći vratio se — i izašao tako napolje iz uzanog gospodin Aurelovog životnog prostora, iznenada i naglo, kao što je u njega i ušao.

I, gle, van svakog očekivanja, na apatičnom licu gospodina Aurela pojavi se osjećaj. Da li zbog žaljenja?... Saučešća? Ili, možda — razumijevanja za sudbinu beskućnika?... A tko bi to znao?! No, izgledalo je kao da je neki neslućeni impuls života šiknuo bio odjednom negdje u dubinama njegovog obamrlog bića i pokrenuo ga. Pa u tim velikim, rasnim, starinskim očima, sad ovodnjelim i beživotno uprtim u prazno — zasjao je nježan, razvodnjen osjećaj. Oživjele oči su zatreptale. I napregle su se, i tražile su, eto, u vijavici gluhog predvečerja — otkrivenog usamljenika. — Ove oči, koje čovjeka nisu primjećivale! Na svom širokom, svjetskom horizontu on nikada nije ugledao — čovjeka!... A uživao je, ipak, neograničen ugled!... I poštovanje! Moć. I topao, intiman osjećaj sreće proživljavao bi svatko kome bi on ukazao pažnju!...

A u manjem gradu njegova pojava... pa to je bio događaj! A za šiparice — koliko samo fantazije! Poezije! Uzbuđenja... Lude sreće! Interesantno koliko su samo i od slučajne pažnje mogla da ustreptaju bujna i čista mlada srca!... Kako naglo i silovito da zažubori mlada krv. I da se guši potom u divnom tijelu i obliva jedre obraze nježnim rumenilom srećnog stida... A zatim? Šašava mladalačka sreća u krugu intimnih prijateljica prosula bi nezadrživu bujicu — pravi vatromet! — riječi — o smjelom slučaju... Te oči koje su znale da razbuktaju nemirnu i istinsku strast čuvenih ljepotica svoga vremena...

I, eto, ma koliko to nama bilo neshvatljivo, ali gospodin Aurel je napregao svoj vid, ne bi li ugledao na malom parčetu svoga horizonta — to jadno usamljeno

kuče. On ga je želio; tražio ga na svom vidiku... A nije to bila neka fina, nježna pudlica! Ne! Bio je to najobičniji naš salašarski džukac!... Napušten. I usamljen.

No već poslije nekoliko trenutaka, kako se to bar učinilo gospodinu Aurelu, pas se pojavi u malenom oivičenom starčevom svijetu.

Ovoga puta bio je očito uznemiren. Skakutao je sitnim galopom, njuškao unezvjereno i plašljivo se osvrtao. Izgledao je kao da jače drhti i da žalostivije cvili... I gospodin Aurel sad tek primijeti koliko je siroto ovo kuče smršavilo, olinjalo se prosto, propalo...

Kako dođe do ćoška, pas iznenada zakrenu i strelovito sjuri dolje niz desnu ulicu. Starac zažmiri... Izgledalo je kao da se nešto čudi, ili pita... Po svemu sudeći imao je utisak da je psa netko naglo uplašio, vjerojatno neki mangup, koji je potapkao energično i bučno nogama u mjestu da bi uživao u psećem bijegu.

Međutim, pas se odmah vratio otud, trčeći što je igda mogao i jaučući preplašeno — prodorno i cijukavo. Kako dođe do ugla, munjevito strugnu lijevo otkud je i došao... I iza ćoška, za njim izraste zaduhan, krupan i snažan strvoder s velikom okruglom razapetom žičanom omčom u ruci.

Istog trenutka, i s druge strane, stvori se odnekud strvoder. I kuče — tu sad nije preostalo ništa drugo, nego da zapne svom snagom i da pokuša da klisne iz nove opasnosti... Ali, strvoder vješto nabaci žičanu zamku i izbezumljeno pseto uleti u nju. I razjareni strvoder podiže sad zanatski u vis obješeno pseto, kezeći se zadovoljno na lovinu. A bijedno kuče koprcalo se iz sve snage na žici, deralo se, grcalo i davilo...

I tog trenutka u gospodin Aurelov vidokrug stigoše, tko zna otkuda, i željezna rešetkasta strvoderska kola, koja je vuklo jedno kljuse. U predvečerju, u snježnoj mećavi, ostavljala su mučan utisak — izgledala su crna i providna — prava kobna silhueta! Pa i samo konjče činilo se kroz mećavu da je crnje nego što je možda bilo.

zkvh.org.rs

I, najzad, kada surovi strvoder ubaci sirotog beskućnika u kola i smače mu, konačno, omču, gospodin Aurel huknu nerazgovjetno i odahnu, kao da su mu tog trena presjekli i vlastitu patnju. Izgledao je, za čudo, neobično tronut, uzbuđen. Zakašljao se i pipajući užurbano oko sebe, tražio je svoj štap.

— Halo... Halo... — zakrkljao je nerazgovjetno, podigavši se uz pomoć štapa.

Napolju u buri čuli su se sad jaki, zdravi glasovi onih što su imali uspjeha.

Shvatio je da ga neće čuti. I dovuče se sasvim do prozora, te stade da udara šakom:

— Halo!... Halo!... — gušio se i stenjao, pridržavajući se o štap.

Šta je, zapravo, htio?... A tko bi to znao?!... Možda — da se i on jednom u svom životu zauzme za nekog!...

A napolju je uporno padao snijeg i život je tekao dalje svojim tokom... Gospodin Aurela, razumije se, nitko nije čuo. Strvoderi su otišli. I padalo je sve više i više veče...

(1955)

NONIUS

Joso Lulić, krupan i tih seljak, odvaljena gruda s vojvođanskih njiva, postao je nemiran, kao što se i more zelena žita najednom ustalasa kada se u daljini nebo natmuri i najavi buru...

Otkako je on osjetio kako mu kroz široke, dlakave nozdrve struji miris vlažne zemlje i sokova i da mu se od toga grudi prijatno šire, i požudno udišu dah proljeća — on nema više mira.

A noću, čim prođe ponoć, on se budi. I dok umorni zraci mjeseca pred zoru dršću na zemljanom podu i po predmetima sparne sobice — on, pritajen u toplom krevetu, započinje već napetu igru nemira.

»Kako će se samo uradit'?« — »Kako će bit' sime?« — »'Oće l' nam dat bog zadosta kišice?« zuri on tako, promatra titravo kretanje mjeseca po suprotnom zidu, i sluša i nehotično, u tišini, disanje usnule čeljadi. »I kaka će nam samo bit' godina?« — »Kako namirit' arendu? 'Oće l' ostat' štogod?« — »A šta, tužan, ako ne rodi?!« — »Šta onda?!« — »Gazda će odnet' sve; još će i kalamit' tribat'!« — »A otkud?!« — »Kako?!« — »Samo da dâ bog da rodi!...«

I tu se on diže iz kreveta: ne može da izdrži više u njemu. Oblači se i odlazi da nahrani konje... Napolju ga dočekuje prohladno, mlado svanuće i budni Zeljov, koji mu se, obradovan, sapliće veselo oko nogu i prati ga do štale.

Tako ovaj feudalni slobodnjak u modernim odnosima živi već dvadeset godina.

zkvh.org.rs

Otkako se oženio — pa »post'o svoj gazda« — skuckao je nekako iz nadnice, svoje i ženine, i kupio jednog konja — Noniusa — a s njime i neka stara, rashodovana kola. No, konj je bio nemiran, još skoro ždrijebe, a Joso, tada još mlad i oduševljen, satima ga je znao zagledati i s ushićenjem mjerkati sa sviju strana. I uživao je tako zanijeto u njemu, kako čovjek može da uživa u nečem što mu je neobično drago.

A kada se ovako osamostalio, nije više morao »ić' u nadnicu«, uzeo je zemlje u arendu i nju obrađivao; osigurao je sebi i porodici rad.

Ali, tada je došla druga nevolja. Otpočela je strepnja: »A kaka će bit' godina? Koliko će ostati iza podmirenog obola 'gazdi', gospodaru zemlje?« I počelo je, i neprimjetno, ugađanje, »dvorba«, služenje gazdi i više no što i on sam to traži, a radi osvajanja simpatije štovane osobe gospodara zemlje, kao neke vrste osobnog osiguranja od jake konkurencije drugih arendaša... A »dobar čovik«, gospodar, u ovakvim prilikama, samo bi natenane i mudro, i samouvjereno, podizao obol i, pored toga, vlastelinski obuhvaćao — sve više i više i sporednih proizvoda: i živinu, i jaja, i tovljenika od sto osamdeset kila, i određen kuluk kolima — kod kuće u gradu i u vinogradu.

Eto, tako živi Joso — ovaj tihi, pedesetih godina, koščat, izdržljiv paor, u tromom hodu nešto nagnut, otežalih krivih nogu, dugih snažnih ruku i bezvoljno obješenih krupnih brkova.

Pa i u osvit ovoga proljeća njega je zahvatilo nespokojstvo. I tumara po dvorištu, započinje razgovor sa susjedima, zagleda se u nebo, ustaje zorom... A kada je dobra bačka zemlja već presušila i postala krta i drobna, da se sve mrvi pod vrhovima prstiju kao da se to razmazuje pod prstima kakav stari, mastan sir, kod njeg je već odavno bilo sve spremno: i plug izvađen iz šupe, i umješten, jarmaci postavljeni, amovi okrpljeni, brana razmotana...

Konačno, osvanu vedro, ugodno jutro ranog vojvođanskog proljeća. Vlažna zemlja se još suši i u mirnom magličastom jutru puši, pa se čini kao da ona, probuđena iz zimskog sna, počinje da diše ogrijana toplim

zracima. Nad dolovima visini rijetka bjeličasta para, srebrnasta, sva onako treptava k'o dašak, svjetlucava pod zlatnim snopovima sunca tek odskočilog od horizonta, odudara svojom nježnom, vodnjikavom bjelinom od crnih, teških oranica... Sav zrak uokolo treperi, pun zvuka, rose, sunčeve svjetlosti i one posebne jutarnje svježine... A ljudski i životinjski glasovi zvonko se razliježu, rasprostiru nadaleko okolo vas, preko drhtavog jutarnjeg horizonta, oživjelog neumornim ranim kukurikanjem pijetlova.

A Joso, zadovoljan kao da je pušten na slobodu, čak s titravim, prikrivenim osmijehom — istjerao je najzad na njivu zapregu i plug, čiji su raonik i glava gusto premazani crnom žitkom kolomašću, da bi se sačuvali od rđanja. I plug, koji u ovoj godini još nije upotrijebljen, zašumio je i zapucketao u jedroj zemlji pod njegovim rukama. I zašuštala je i zažuborila zemlja prevrćući se žurno preko svijetle glave pluga — odozdo još crnja i masnija; te tako masna i vlažna — zasvjetluca i sama pod zracima sunca u rosnom jutru... U Josine nozdrve prodre miris grude!... Ovaj opojan, zanosan miris vječite svježine i truleži, od kojega Josi samo nabrekoše jače žile i nape se paorska snaga.

I držeći za ručice, slažući svoje krive, teške noge u brazdu, on se zaputi za plugom i reče poluglasno i zajapurena lica:

»De, bože, ti pomozi!...«

A iza njega — kao da su samo to i čekale — poletješe veselo u brazdu bijele, žute, graoraste, raznobojne kokoši, radujući se izrivenoj zemlji, te kljucajući živo crviće i trijebeći drugu hranu iz nove zemlje — poređale su se iza pluga po brazdi, upravo kao da ih je plug izoravao iza sebe.

No već prvog dana primijetio je Joso da konji ne vuku ujednačeno kao ranije. Stari Nonius je mnogo izostajao iza mlađe, plahe Vidre. Joso je to držao za običnu lijenost. On je vikao i psovao konja, pa bi smrknuvši čelo gađao grumenom zemlje ljenjivca. Nonius bi požurio. No baš tada bi još više izostao, pošto bi Vidra, čuvši sâmo šuštanje zemlje što se osipa od gru-

zkvh.org.rs

ti bi nâs pozno — i zarzo... A koliko si nas puti ti sam kući don'o! Pa još kad skrenemo s druma u salaš, a ti veselo zaržeš: javljaš da kući našoj iđemo!... Ko će sad da se na naš glas javlja? Ko će sad da nas kući našoj nosi?! Mladosti moja... srićo moja!... Rano moja!...« i ona pokri pregačom lice i grčevito zarida, tresući ramenima.

Za sve to vrijeme, Joso je sve nešto petljao, tumarao po dvorištu, a ni sam, vjerojatno, ne bi znao reći oko čega. Muhao se on gore-dolje, sve, bajagi, kao da nešto traži...

A kada on konačno priđe i poče, uzdrhtalim rukama, da odvezuje ular oko debelog stabla, Mara ciknu bolno i zakuka iz sveg glasa za konjem, kao za rođenim...

»Hajd tamo unutra!« dreknu usplahiren Joso grubo na nju, nalazeći u ovoj osornosti za sebe snage. »Šta mi se sad dereš tu!...« viknu procijepljenim glasom na nju, pa joj se zatim okrenu, plaho kao vihor, uzdignu nemoćno obje ruke prema njoj — i podiže tako samo u vis ular konja, koji je još stajao mirno između njih.

A tada ga povede i pođe, trudeći se da što više bude bijesan na Maru koja ostade pod dudom, ridajući.

LAZAR MERKOVIĆ (1926) pripada prvoj generaciji poratnih hrvatskih književnika Subotice, u kojoj je prekinuo svoje školovanje i svoju mladost, jer je kao sedamnaestogodišnjak uhapšen i osuđen zbog aktivne suradnje u narodnooslobodilačkom pokretu. Kao zatočenik promijenio je desetak logora da bi završio u najzloglasnijem logoru — Dachau. Poslije oslobođenja je nastavio školovanje, a već 1946. počeo se baviti novinarstvom u Subotici. Bio je novinar »Slobodne Vojvodine« u Novom sadu tri godine. U Beograd prelazi 1949. kao novinar Radio-Beograda i Radio-Jugoslavije; 1955. se vraća u Suboticu i pokreće književni časopis »Rukovet« 1. svibnja 1955. Bio je njegovim glavnim urednikom do 1960. Književnošću se bavi od 1947, kada je kao novinar pisao reportaže i prve pjesme, kasnije je pisao i novele, ali novelistiku nije posebno razvijao u svom stvaralaštvu.

L. Merkovića je posebno privlačio roman pa je tako nastao i njegov prvijenac *Put dug pet života*, čija je prva verzija objavljena u »Rukovetu« 1957. i 1958. godine dok je druga verzija izišla u nakladi »Osvita«, 1963. godine. Poetska simbolika naslova implicira i najtragičniji put pet milijuna logoraša do peći smrti, a taj put je bio grozomorno dug:

»I umirali su vječno proganjani i gonjeni, po kazamatima, između bodljikavih žica, po mračnim i vlažnim barakama koncentracionih lagera, prljavi, vašljivi, gladni, umorni, na smrt isprebijani i mučeni, vješani, strijeljani, davljeni i spaljivani u gasnim komorama i krematorijumima zloglasnih lagera Srednje Evrope; a umirali su prkosno, gordo uzdignute glave gledajući otvorenih očiju kako se iza maglovito sivih i uzvitlanih oblaka lagano ali sigurno probija sunce.

Neće se vratiti!« (iz uvodne riječi romana).

Ipak su se vratili rijetki sretni nesretnici, traumatično-podsvjesno noseći u dubinama svojih duša logorsku zebnju

zkvh.org.rs

i krematorijsku moru i nespaljenu modrinu smrti. I Lazar Merković se vratio u svoj rodni dom, svome gradu započete mladosti s teškim bremenom patnji i stradanja, s košmarnim kompleksima, koji su u susretu s novim životom u slobodi i miru drobili svaki jasniji smisao, kidali snove o budućem životu, postavši nepremostivom preprekom na putovima stvaralačkih težnji. Čovjek se rodi, ali on vlastitim unutarnjim snagama rađa u sebi nerazorive jezgre svoje ljudskosti i svoga duhovnog svijeta. I pjesnik Merković se ponovo rađao i umirao, padao i dizao nesigurnim nogama da bi našao sebe, pošao svojim hodom iz logorskog svijeta opsesija i otuđenja, iz ništavila i besmisla u svijet poezije i stvarnosti, stvaranja i radosti u kojem neće prijetiti zlokobna avet cijelom ljudskom rodu i njegovoj neizmjernoj težnji da uz pomoć ljudskih ideala i umjetnosti izgradi internacionalu stvaralaca i graditelja ljepšeg života.

To su neke poruke Merkovićevog lirskog romana čija idejno-estetska jezgra predstavlja domet u literaturi ovakve vrste. Na žalost, od dva romana u rukopisu, *Između dva kamena* i *Degradacija*, nismo mogli čitati ni fragmente, a jedva smo mogli naći po koji književni prilog u »Rukovetu« za proteklih deset godina.

MODRA INTERNACIONALA

Obožavam modro nebo.

Modrog neba više nema.

A ja sam ga još više zaželio zbog modrih očiju Ivana i Vanje.

Ni njihovih očiju više nije bilo.

Jer bila jednom tako jedna razdaljina.

Razdaljina između polaska i stizanja.

Duga razdaljina.

I ta razdaljina između polaska i stizanja progutala je modre oči Ivana i Vanje.

Bila je zima.

I u toj zimi su njihove modre oči krvavo prosute na snijeg. Nije bilo nikoga da pokuša da zaustavi to bezbožno prosipanje, to bezbožno krvavo prosipanje njihovih modrih očiju na snijeg.

A te zime sam i ja prelazio jednu razdaljinu između »arbeitslagera« i rudnika, razdaljinu koja je nazvana put dug pet života.

Kopali smo te zime rumenu rudaču u rudniku, prelazeći razdaljinu između polaska i stizanja za pet dugih vječnosti jedne te iste misli.

I nije bilo vremena, nije bilo prostora, zapravo i nije bilo razdaljine, jer u mraku gdje sam se kretao od polaska do stizanja, i od stizanja do polaska ja sam pet puta mogao i morao da složim, i presložim, strpljivo, komad po komad cio svoj jedini život.

I bila tako jednom jedna razdaljina koja je nazvana put dug pet života.

zkvn.org.rs

Put do rudnika.

Rudnik.

Mi nikada nismo bili dobri rudari, zbog toga i nismo dobro bušili duboke rupe na širokom frontu dnevnog kopa, i nismo dovoljno i čvrsto podgrađivali jamsku građu, i nismo dovoljno vrijedno, marljivo trpali komade rumene rudače u zarđale, škriputave vagonete i istovarivali rumenu rudaču na kraju okna u rudniku.

I nije čudo što mi nikada nismo dobro izvršavali svoj određeni kop dana. Jer mi smo i nakon puta na kome smo pet dana komad po komad strpljivo i marljivo slagali i preslagali čitave svoje živote, umjesto rumene rudače naše živote komad po komad slagali u vagonete, i gurali ih na kraj okna, u zimu, u snijeg, gdje smo ga istovarali izvrtanjem vagoneta u duboku provaliju ispod nas.

Dnevna norma?

Jer mi smo umjesto rudače cio naš život, komad po komad sunovraćali u crni ambis.

Crni ambis na kraju razdaljine.

Razdaljina koja je nazvana put dug pet života.

To je bila ogromna razdaljina, duža no što je bila ona razdaljina koja nas je sa sedam zloglasnih zidova ropstva i srama dijelila od praskozorja.

A praskozorje bilo daleko.

Jer je i put do njega bio daleko.

Put dug pet života.

I na tom putu koji je bio dug pet života mi smo znali napamet svaku kamenu kocku, isto onako kao što smo unaprijed slutili svaku neravninu i svaku jamu, i svaku močvaru u koju bi se moglo upasti i gdje se palo, i htjeli smo potom da postanemo tako dobri putari. da zatrpamo, da isušimo sve močvare, da zatrpamo, nabijemo i poravnamo sve neravnine, sve jame i sve rupčage, i da na tom putu postanemo samo obični, dobri pješaci.

Dobar pješački put.

Dobar pješački put je postojao, on je nazvan put dug pet života.

I zbog tog dugog i predugog puta mi nismo htjeli, a nismo ni mogli da postanemo dobri rudari.

Jer mi smo zbog dugog i predugog puta htjeli da budemo samo dobri putari, a još bolji pješaci.

Nismo nikada htjeli da postanemo dobri rudari, a da smo i htjeli ne bismo mogli postati dobri rudari, jer mi zapravo i nikada nismo bili rudari, jer na deset i dvanaest takvih kao što smo mi bili dolazio je po jedan istinski, pravi rudar.

Živjeli pravi rudari.

Jedan pravi rudar i tri stražara.

A taj pravi rudar je bio »capo«, a taj kapo je umjesto rudarskih rekvizita u ruci imao pendrek, i taj crni štap, i ta crna lopata bili su tvrđi od naših razgolićenih rebara, bili su tvrđi od naših pogurenih, prokislih, prozeblih leđa, bili su tvrđi od naših ćelavih, ošišanih i golih glava.

A stražari nisu imali pendreke, ni štapove, ni lopate, jer stražari su imali mašinke koje su bile potkovane teškim, preteškim olovom. I često su to teško, preteško olovo kundaka iskušavali na našim golim, ošišanim, i ćelavim glavama, pogurenim, prokislim, prozeblim i promrzlim leđima.

I zbog pendreka, i zbog štapova, i zbog lopata, i zbog puškomitraljeza, i zbog teškog i preteškog olova mi smo ponekad postajali dobri rudari.

Zapravo, mi smo ponekad samo htjeli da budemo zbog svega toga dobri rudari. I zato su se ponekad vagoneti vrtoglavom brzinom punili rumenom rudačom, i zato su se ponekad naše lopate oko vagoneta širile, i sakupljale, i okretale kao lepeze na munjevitim ventilatorima, i zato su u našem rudničkom oknu često zarđali i škriputavi vagoneti tutnjali kao grmljavina na uskim tračnicama kroz sluzavo okno rudnika.

Mislio sam da će mi dušu istresti kompresor.

Samo zato što smo svi toga dana imali pod nogama neku glupo tvrdu dasku.

Oslonac?

Kompresor naslonjen na tvrdu stijenu rudače.

Burgija je lagano bušila gromadnu stijenu rudače, vrtjela rupe u njoj kao crv u mozgu.

I ja sam odjednom pomislio da bih najrađe i sam sebi jednim pokretom provrtio čak i čelo tom burgi-

zkvn.org.rs

jom, pa bih u tu sluzavu, krvavu rupu, sluzavu i krvavu kao što je bilo i ovo prokleto okno sabio cjelokupan eksploziv rudnika pa da ih skupa pošaljem dođavola.

Htio sam da budem dobar rudar.

Ali ruža groznice je planula na mome licu.

I nisam bio dobar rudar, jer je plamen buknuo čak i iz mojih žila.

Nisam mogao biti dobar rudar jer sam osjećao kako se topim, kako lagano ali sigurno nestajem i ja, a zajedno sa mnom i čitavo rudničko okno.

Više nisam ni pokušavao da budem dobar rudar, jer sadržaj lopate i onako nisam uspio da ubacim u vagonet. Ako je trebalo, trebalo je baciti rudaču u vagonet, jer to je htio i kapo, jer to se moralo učiniti.

A ja to nisam mogao da učinim.

I zato što nisam po mišljenju kapoa htio da budem dobar rudar, i zato što i po mom mišljenju nisam bio dobar rudar, ja sam morao da padam.

Prvo sam počeo da padam otimajući se o neki dugačak, čudan, crni štap koji je ličio i na pendrek, i na kolac, i na lopatu.

A onda sam pao.

Pendrek.

Štap.

Lopata.

Udar.

I pad.

Crnina.

Pad u crninu.

U ambis.

U ambis bez dna.

Ali, čovjek i nakon pada u crni ambis bez dna ostaje čitav. Jer čovjek prvo sa sebe strese prašinu od pada, a onda se čovjek zgrozi od visine sa koje je pao, pa kaže:

— Aj, kako je strašno.

A onda, na kraju čovjek ustane, i strese i prašinu, i strah, i pođe.

Kuda?

Htio sam da pođem i ja.

Htio sam da pođem te sam zapitao sebe:

Kuda?

Okomita provalija.

Ja u provaliji.

I više ne mogu da uzletim, bomba je odnijela modra krila anđela koja su se rastopila u oblacima.

Htio sam da skačem.

Ali moje noge nisu od gume, već od daske, kao onaj daščani oslonac kada sam burgijao u rudničkom oknu. I te moje noge od dasaka su se pri svakom pokretu tijela još dublje zarivale u rovitu prašinu na dnu jame.

Hoću da se verem, da se verem zarivajući i prste i nokte u okomite litice provalije, ali ja više nemam prstiju, ali ja više nemam noktiju! Hoću da se verem, ali kada sam odlučio da učinim prvi korak, provalija više nije imala okomite i oštre stijene sa strane.

Hoću da iskočim, ali ni u kom slučaju ne mogu da iskočim jer nisam bio od gume.

Konopac.

Spasonosni konopac, jedan sasvim običan kudeljni konopac na kome se suši rublje.

I jednu ruku.

Sasvim običnu, prijateljsku ruku koja će mi pružiti taj konopac i izvući me iz ove provalije.

Hoću konopac i ruku, jer ja sam jednom već imao u ruci takav konopac, i ne samo jedanput, već dva puta. Ali, tada se nisam verao, niti sam se penjao, niti sam se ljuljao na ljuljaški načinjenoj od konopca na kome se sušilo rublje.

Ljuljaška?

Ne!

Vješala!

Jer ja sam se prvi put spuštao, i od spuštanja su mi se svi dlanovi pretvorili u plikove, a plikovi u otvorene rane pošto sam bježao ispred očevog bijesa. A onda sam, drugi put, klizio i uspinjao se o neko debelo, kudeljno uže koje mi se obmotavalo oko vrata, jer je sudac rekao da svijet treba spasiti moga bijesa i zločina. A to je bio samo san, jer kada sam u zoru u istražnom zatvoru bacio pogled na okno u kome se zapalila

zkvh.org.rs

vatra praskozorja, ja nisam primijetio da užeta koje mi se obmotavalo oko vrata nema, i da se ono ne njiše ni pod vješalima koja su mi dolazila samo u san.

Više ne bih bježao ispred očevog gnjeva, ne bih čak ni u snu htio da se ispnem uz debelo, kudeljno uže koje mi je dodijelio neprijateljski sudac da liši svijet moga bijesa i zločina, iako sam ja smatrao da nije zločin njemačku kompoziciju natovarenu vojnicima i eksplozivom s one strane nasipa poslati u rijeku.

Zato hoću, ovoga puta, jedan običan konopac.

I jednu toplu, prijateljsku ruku.

Imao sam ja i treći konopac, konopac načinjen od hladne vode i moje duge kose, pa ipak sam se izvukao.

Ali sada nikakvog konopca nemam.

Hoću konopac! I toplu, prijateljsku ruku. I da me ta topla, prijateljska ruka izvuče iz ove dubine gdje je mrak oko mene bio ravan mraku u meni.

Čuo sam pjesmu.

Pjesma zvoni i odzvanja u radničkom oknu k'o grmljavina.

Spasonosna pjesmo!

Spasonosna pjesmo, ja od tebe pravim konopac. Ti ćeš biti topla. Klizavoj i obloj kao što je obla i tvoja arija koju odavno u sebi nosim.

Penjem se.

Penjem se snažnim zahvatima ruku, brzo, jer pjesma je obla, jer konopac je obal i ne bole ni ruke, ni vrat, a čak ni tabani.

Neću više da bježim ispred gnjeva jer okomitih stijena nema više. Ja želim okomite, oštre stijene i litice da se bar nogama opirem o njih, da što prije stignem na vrh provalije.

Samo klizava pjesma.

I klizav konopac načinjen od pjesme.

Praskozorje.

Crveno praskozorje.

Jer kada se počelo razdanjivati na vrhu moje tople, prijateljske i oble pjesme, ja sam spazio da je uže bilo načinjeno od Internacionale.

Modra Internacionala.

I upravo kada sam mislio da ću dokučiti rub provalije, i da ću se rukama grčevito dohvatiti sjajnih tračnica da ih nikada više ne ispustim, puškomitraljeski rafal je štektanjem prerezao modru Internacionalu napola.

Raspolovljena modra Internacionala.

I pad.

Natrag!

Pao sam nazad, u ambis, kao da sam oduvijek i bio tamo, pao sam onamo otkuda sam i došao.

Rafal je prerezao modru Internacionalu napola.

Rafal je presjekao i Vanju napola.

Staklo u modrim očima.

Ivan je razrogačeno buljio u modro staklo. Staklene oči, staklene zjene Vanje koji se uhvatio u koštac sa smrću.

Ivan je upitno savio svoje dječačke ruke nad glavom, Ivan je i očima, i rukama, i šakama napravio znakove pitanja.

Ivan je u svojim rukama prestravljeno stiskao jednu rumenu jabuku. I komadić bijelog, seljačkog kruha.

Tri Ivanova pitanja.

Vanja?

Komadić bijelog, seljačkog kruha?

Rumena jabuka?

Vječna je žudnja.

Vječna je glad.

Vječna je smrt!

Osveta?

Mržnja?

Modra Internacionala.

Ivan nije znao da postoji glad, Ivan nije znao da postoji komadić bijelog seljačkog kruha. Ivan nije znao da postoji rumena jabuka i da je prestravljeno stiska u ruci, Ivan nije znao što da čini. On je znao samo za smrt, i gledao je oči u oči smrti . . .

Smrt je odsjela u modrim očima Vanje.

Ljubav!

Bijeli hljebovi i rumene jabuke ne dolaze ovamo čak ni u san. Ovamo dolazi samo smrt. Neprekidno.

Komadić bijelog, seljačkog kruha u Ivanovoj šaci.

zkvh.org.rs

I jedna lijepa, rumena jabuka u stisnutoj Ivanovoj šaci.

Ljubav.

Ivan nije jeo, Ivan nije ni pokušao da jede, Ivanu čak nije ni pala na um misao da bi mogao pojesti jabuku i kruh jer Ivan je u sebi iako nejasno slutio: kada bi mu i na um palo da jede, da proguta makar i jedan zalogaj rumene jabuke ili bijelog kruha njemu bi se taj zalogaj zaglavio u grlu, jer njemu bi se učinilo da bi zajedno sa zalogajem kruha ili jabuke morao progutati i Vanjinu modru dušu, modru dušu svog ljubljenog Vanje.

Rafal je prerezao na dvije krvave polovine Vanjino ustreptalo tijelo.

Modra Internacionala.

Jer Vanja je zajedno s Ivanom htio da pjeva tu istu modru Internacionalu, htio je da je pjeva isto onako punih grudi kao i kod svoje kuće rodne negdje daleko u stepama, a ipak tako da je nitko ne čuje u ovom rudničkom oknu osim njegovog Ivana i Esesovca.

I Vanja je zapjevao Internacionalu.

Ivan je već od ranije pjevao Internacionalu.

Jer je Ivan već od ranije pjevao Internacionalu jednom Esesovcu kako je ovaj rekao, na sveto Badnje veče, jer Esesovac je pitao Ivana na sveto Badnje veče otkuda si, zašto si došao u rudnik, zbog čega moraš da kopaš, da gladuješ, i zbog čega moraš da slušaš mene i da trpiš moje udarce.

A kada si mu ti, Ivane, ispričao otkuda si, i kada si mu rekao zbog čega si primoran da trpiš i njega i njegove udarce, i zbog čega moraš da gladuješ, i zbog čega moraš da kopaš u ovom rudniku on te je upitao da li znaš napamet da pjevaš modru Internacionalu, ne modru, već crvenu Internacionalu.

Rafal je prerezao Vanjino tijelo na dvije krvave polovine, na dvije polovine krvavije čak i od smrti.

Zašto je puškomitraljeski rafal Esesovca prerezao na dvije polovine Vanjinu Internacionalu.

I zašto je puškomitraljeski rafal Esesovca Ivanovu Internacionalu ostavio u životu.

I zašto je Ivanova crvena Internacionala dobila komad bijelog, seljačkog kruha koji ovdje ne dolazi čak ni u san, i jednu lijepu rumenu jabuku koju su stražaru poslali njegovi stari, naborani roditelji pred ovo sveto Badnje veče.

I zašto su stari, naborani roditelji Esesovca iz okolice Wiener Neustadta čekali željno da se završi rat, i da im se sin vrati živ i zdrav?

Zašto čekaju?

Naborani starac.

Naborana starica.

Strah ima duge noge!

Strah pretvara svjedoke u neprijatelje.

A strah i svjedoci su jedno te isto, jer strah hoće da uništi neprijatelja.

Strah od svjedoka!

Strah od svjedoka koji je čuo da je jednom tako u jednom rudničkom oknu neki stražar, Esesovac, i zbog svete Badnje večeri, i zbog povratka kući svom naboranom starcu-ocu i naboranoj starici-majci zaželio da mu se pjeva Internacionala, jer on je htio, kako je i sam rekao, da se podsjeti na modru Internacionalu koja je odavno, još iz djetinjstva bubnjala u njegovim bubnim opnama.

A njegov otac odavno nije pjevao, zapravo, Esesovac nikada nije čuo oca da pjeva, a i kada ga je čuo svega jednom, čuo je da pjeva Internacionalu. A točno nije ni znao što je zapravo ona, niti je ikada htio da pita, ali mu se i takva nepoznata Internacionala učinila ljepšom no svi bojni marševi koje je isprva morao da sluša, a potom dugo, i vrlo dugo da uči, i dugo, vrlo dugo da pjeva, da je pjeva dugo, do iznemoglosti prije no što je ranjen na Istočnom frontu.

Jer on u dubini duše nikada i nije trpio sve te silom slušane, silom naučene i silom pjevane pjesme koje su mirisale na razoreni beton, na olovo, na čelik, na sprženo more i krv. I nije trpio sve te pjesme koje su mirisale na zgarišta kuća i koliba, izazivale asocijacije pogreba, crnog odra i smrti, te pjesme koje su podsjećale na pusta polja ispresijecana rovovima i saobraćajnicama, načičkana bunkerima, lijevcima granata i bombi,

zkvh.org.rs

nije trpio sve te pjesme iza kojih su šikljali u vis pramenovi dima, plameni mlazevi suza i krvi.

Kukavičluk?

Strah?

Svjedoci?

A kukavičluk i strah često glasnim urlikom progovore u čovjeku i čovjek iz kukavičluka i straha čini najveće i najteže zločine prema drugom čovjeku.

Ivan je bio dobar dječak.

A Ivan je htio da bude i dobar rudar.

I sa gađenjem je strpao komadić bijelog, seljačkog kruha i rumenu jabuku u džepove i dohvatio lopatu.

Ivan je prvi put u rudničkom oknu htio da postane dobar rudar.

Ali i jabuka i kruh su se stvrdnuli, prosto okamenili u dva glomazna znaka pitanja.

Ivan je htio da postane dobar rudar, pa je mrmljao, i vrijedno, brzo htio da tovari boksitnu rudaču u vagonet kojim su maloprije iznijeli prepolovljeno Vanjino tijelo. I Vanjinu prepolovljenu modru dušu.

Ivan je htio da bude dobar rudar.

I Ivan se trudio iz petnih žila da bude i vrijedan i marljiv i brz i dobar, ali on nije mogao biti dobar rudar jer su se glomazni znaci pitanja sve više kamenili pritiskajući ga na tle, a srce sve više i sve brže tuklo, i sve je više sukljala vatra iz iz njegovih zapaljenih žila.

Pneumonija.

Gdje je bolnica?

Bolnica u bijelom, liječnik u bijelom, bolnica sa bijelim plahtama, i bijeli kristalni lijekovi u dugim, bijelim staklenim epruvetama.

U lageru nije bilo bolnice, i nije bilo ničega bijelog, ni bijelih lijekova u bijelim dugim epruvetama, ni liječnika u bijelim mantilima, niti bijelih kreveta sa bijelim plahtama, jer u lageru nije bilo pomoći, jer u lageru nije bilo samilosti!

Razdrta pluća.

Gdje je bolnica.

Nago drhtanje na nagoj, prljavoj, crnoj, popišanoj, posranoj i krvavoj ploči utabanog novembarskog snijega.

Još jednom gdje je bolnica?

Plamen u žilama.

Gdje je bolnica?

Gdje je bolnica kada ovdje postoji samo posrani, krvavi i ušljivi revir.

A u reviru se nalazio liječnik koji nije bio ni bijel, ni čist, jer u tom lagerskom reviru liječnik je dugim špricem ubrizgavao zrak u vene da bi lageraše poslao s onu stranu rijeke, jer taj je liječnik bio plaćen porcijom hljeba više i porcijom repe više da bi to radio, da bi slao bolesne lageraše s onu stranu rijeke.

Ivan je žarko želio da postane dobar rudar, jer bolje je biti dobar rudar nego bolesnik na reviru.

Ivan je žarko želio da bude dobar rudar, pa je ponovo počeo da puni vagonet, i ponovo ga je gurao kroz dugo, sluzavo okno rudnika sa čijeg su se svoda slivale duge niti vječnosti, mokre vječnosti, za koju mu se činilo da nikada neće imati kraj.

Snijeg.

Vani se caklio snijeg.

I kada si stigao, Ivane, mali moj Ivane, Ivane, ti si odjednom osjetio da se sva ona crvena prašina koja se sakupila na tvom zebraškom šinjelu pretvorila u blato, a blato u kost jer snijeg je okamenio blato u led, jer, bila je zima, a ti si, Ivane, mali moj Ivane, mislio umoran da zajedno sa svojim polugolim i kloparavim kostima ispod šinjela i kože kloparaju na tebi i tuđe kosti koje su se okačile o tvoj vrat kao teret pet puta teži od dvije tone rudače u vagonetu.

Štap.

I lopata uzvitlana.

I lopata ispuštena.

I pad.

I opet pad u ambis.

Ivane!

zkvh.org.rs

Ivane, ti si pao kraj vagoneta na snijeg, jer pravi je rudar te noći na tvojim leđima po treći put isprobao tvrdinu svog gumenog pendreka, i štapa, i lopate.

I krv.

I štap.

I krvava lopata.

I krvav pendrek.

I ti si onako krvav tražio da odeš na abort, a nisi ni slutio da će to biti tvoj abort, jer Esesovac je zbog tebe i zbog Vanje, i zbog Internacionale postao progonjenik.

Esesovca je grizla vlastita savjest zato što je prekršio svoj prividan vanjski red, i što je dozvolio da ga na sveto Badnje veče zbog jedne pišljive Internacionale, čiji sadržaj nikada nije ni mogao, a niti je htio da sazna, obuzela sentimentalnost i nježnost, i samilost, pa je nekom bijednom, žgoljavom dječaku zbog svoje glupe pjesme dao komadić bijelog, seljačkog kruha i jednu čitavu, rumenu i lijepu jabuku koju je dobio od svojih roditelja, i da je zbog te svoje glupe želje i još gluplje pjesme ubio čak i čovjeka.

I kidao se jer je pokazao svoju nutrinu, kidao se jer je pokazao svoje duboke, skrivene želje pred onim malim, nejakim, žgoljavim i bijednim dječakom, mizernim dječakom koji je tako jadno stenjao na abortu.

Oluja.

Krik u oluji.

Krik je zaustavio oluju, a oluja je opustošila nutrinu Esesovca kao najžešći tornado, i izbrisala u njemu i svu sentimentalnost, i nježnost, i samilost, i sve što je u njemu, iako vrlo rijetko, ipak znalo da bude ljudski.

Sve je izbrisano, ostao je neizbrisan samo jedan puškomitraljeski rafal.

Ivane!

Ti si čučao nad provalijom.

Ivane!

I Esesovac je bio nad provalijom.

I Esesovac je, Ivane, mali moj Ivane, došao laganim korakom do tebe, dok si gledao između svojih nogu.

I Esesovac je pitao tebe, Ivane, promuklim glasom je pitao da li ti je dobro, da li čuješ, čuješ li, da li ti je dobro, Ivane?

Kakvo pitanje?

Kakav čas?

Kakvo pitanje u kakav čas?

I šta si, Ivane, imao da kažeš?

Jer Ivane, ti si oborio glavu gledajući u crveno obojeni snijeg između tvojih nogu, gledao si snijeg i pod njegovim čizmama, pod njegovim crnim čizmama, gledao si crveno utabani snijeg koji je ličio na oglodanu kost u mesari, i odjednom si spazio da se ta kost, ta oglodana crvena kost ljulja, i da se čizma, ta čizma k'o crni džin približava, i da taj džin dolazi, dopire, do tvojih grudi, i da ulazi u tvoje grudi, a onda si osjetio, Ivane, da je taj džin prelomio tvoje ionako razdrto lijevo plućno krilo i da si odjednom počeo da se kotrljaš niz liticu vrtoglavom brzinom, i čuo si još toliko da je od toga lomljenja u tebi nešto puklo, ali da je i vani nešto puklo, i da si se na kraju zaustavio, Ivane, zaustavio na kraju, na dnu provalije.

Krvave litice.

Krvave padine.

A ti si se, Ivane, kotrljao krvavom padinom, kotrljala se i lijepa, rumena jabuka kao lopta, kotrljao se i komadić bijelog, seljačkog kruha kao bijela, snježna gruda.

A na dnu padine je čekao crveni vlak.

A na dnu padine crveni vlak čekao je crvenu rudaču rudnika a dočekao je krvavo tijelo Vanje.

A na dnu padine je čekao crveni vlak crvenu rudaču rudnika a dočekao je tvoje krvavo tijelo.

Aj, Ivane, mali moj Ivane, i tebe je poslije Vanje sačekao crveni vlak.

Rafal.

Olovni rafal u tvome tijelu, Ivane, mali moj Ivane!

Rafal se zario u tišinu, i u nas, i u mene, da nikada više ne iziđe.

Onda je tišinu prelomio jauk.

zkvh.org.rs

Jer prvo je pijuk rastrgnuo gumenu kabanicu, i prokinuo šinjel, a kroz šinjel prelomio pređicu na kajišu upravo na onom mjestu gdje je stajalo »Gott mit uns!«, jer pijuk je kroz kabanicu i kroz zeleni šinjel, i kroz zelenu bluzu, zajedno s metalnom pređicom probušio stomak i prelomio kičmeni stub Esesovca.

Jauk na pijuku.

Ivane, Esesovac je morao za Vanjom.

Ivane, Esesovac je morao za tobom.

Ivane, Esesovca više nije bilo nad provalijom.

Jer na njegovom mjestu je stajao prav kao svijeća, Žorž, hotelijer iz Liona, i snažnim staračkim rukama stezao pijuk sa čije se oštrice cijedila krv.

Jauk na pijuku.

Krv na pijuku.

Jedan ogromni jauk na pijuku.

Tri ogromna jauka su ostala da kaplju krvavo na snijeg, na ionako i crven i bijeli snijeg koji je ličio na oglodane kosti razbacane na sve strane.

Kaplju jauci.

Ivane!

Vanjo!

I Žorž je bacio pijuk.

Žorž je bacio pijuk, a meni se učinilo kao da su s njime prhnula iz mene dva velika, ogromna jauka.

Dva jauka za Ivanom i Vanjom.

Njih je ispod padine lagano nosio spori crveni teretni vlak.

Za vama je otišao i Esesovac.

I tko je od vas slutio da ćete na kraju svi otputovati skupa, istim vlakom, istim smjerom, istom cilju.

Netko je volio modru Internacionalu, i zbog te svoje ljubavi morao je da dođe u ovaj prokleti rudnik da kopa rumenu rudaču... i pjevao je Internacionalu, jer modra Internacionala bila je njegova jedina ljubav.

Vanja je volio Internacionalu, jer Vanja se nije stidio svoje ljubavi, ni smrti. I Vanja je zato morao da otputuje sporim crvenim teretnim vlakom.

Netko je volio Internacionalu i zbog te svoje ljubavi morao je da dođe u ovaj prokleti rudnik da kopa ru-

menu rudaču... I pjevao je Internacionalu, jer je ta modra Internacionala bila njegova jedina ljubav.

Ivan je volio Internacionalu, Ivan se nije stidio svoje ljubavi, ni istine, ni smrti... I Ivan je zato morao da otputuje sporim crvenim teretnim vlakom.

I Esesovac je htio da čuje Internacionalu čiji smisao nije ni poznavao, niti se trudio da ga ikada sazna, i u svom kukavičluku on tu svoju ljubopitljivost nije smio da kaže čak ni pred ljudima koji su upravo zbog Internacionale trpjeli njegove psovke i udarce.

Svjedoci?

Strah?

Kukavičluk?

A sve je to jedno te isto.

Sve je to jedno te isto, jer preplašena kukavica se straši i vlastite sjene, misleći da je i ona svjedok.

I kukavica je progovorila iz čovjeka.

Kukavica je progovorila iz Esesovca jer se preplašio svojih svjedoka, i vlastite sentimentalnosti, i vlastitih misli, i vlastitih osjećanja, i vlastite darežljivosti, i vlastite samilosti ne znajući da će i njemu uskoro biti potrebna upravo tuđa samilost...

I prvo je trgao mašinku na svjedoka, a potom je digao i čizmu, i nogu, i ruku, i puškomitraljez na vlastitu sentimnetalnost, i na vlastite misli, i na vlastita osjećanja, i na vlastitu darežljivost, i na vlastito sažaljenje, i na vlastitu milost, i na vlastitu ljubav, a onda je digao i nogu, i ruku, i puškomitraljez na samoga sebe.

Esesovac je i pijuk podigao na samoga sebe!

Jer i Esesovac je otputovao. On je morao da otputuje sporim crvenim teretnim vlakom, jer on je podigao i čizmu, i nogu, i ruku, i puškomitraljez, i pijuk na samoga sebe.

Ubio je sebe.

Esesovac je ubio samoga sebe na ovo sveto Badnje veče, koje je toliko volio.

Jer čudna je bila modra Internacionala na ovo sveto Badnje veče u jednom sluzavom, vlažnom, rudničkom oknu, jer je sa čuđenjem slušao Esesovac tu istu ariju modre Internacionale na dnu okna, čudni su bili njegovi pokreti, a još čudnije njegove riječi dok je iz torbe

zkvh.org.rs

vadio krišku bijelog, seljačkog kruha i rumenu jabuku koju je dobio od roditelja.

Ivane!

Ivane, Ivane, mali moj Ivane, gdje si!

... Evo ti jabuke... I bijelog kruha... Evo ti jabuke i kruha u ovo sveto, Badnje veče... I ne zbog praznika... I ne zbog Badnje večeri... Već zbog Internacionale... I sjeti se... sjeti se, dječače, da je danas Božić... I da se rodio Krist... I Internacionala... sjeti se Internacionale...

Prvo je otputovao Vanja.

Ivane!

Ivane, ti si morao za Vanjom.

A vas dvojica bili ste lageraši. Zato je vama dvojici bila potrebna pratnja. I zato što ste bili modri, i zato što ste volili Internacionalu.

Zato je i Esesovac morao za vama.

I Esesovac je otputovao sporim crvenim teretnim vlakom za Ivanom i Vanjom.

Ali Esesovac je povukao za sobom i Žorža.

Esesovac je povukao za sobom Žorža, tog smirenog čičicu, hotelijera iz Liona.

A Žorž je bio miran.

I tih.

Smireni čičica, hotelijer iz Liona.

A meni se činilo da nikada ne bi znao ubiti ni jednu bezvrijednu muhu!

Jer Žorž je ubio.

Ne muhu!

Već čovjeka.

I zato je i Žorž morao otputovati sporim crvenim teretnim vlakom za Ivanom i Vanjom.

Sporim crvenim teretnim vlakom su otputovale od nas modre duše Ivana i Vanje. One su otputovale zbog jedne modre Internacionale, koja je bila isto tako modra kao i njihove dječačke duše.

Otputovale su na jedno sveto Badnje veče.

Otputovale su prije povratka na razdaljini između polaska i stizanja.

Otputovale su na putu koji je bio nazvan put dug pet života.

JOSIP KLARSKI (1927) rođen je u Tavankutu kraj Subotice, gdje je pohađao pučku školu, ali je kasnije školovanje morao prekinuti zbog okupacije. Djetinjstvo i mladost proveo je uz naporan fizički rad kao poljoprivredni radnik, a kao sedamnaestogodišnjak stupa u Bačko-baranjski partizanski odred i učestvuje u svim borbenim operacijama do oslobođenja zemlje. Do 1949. godine je ostao u JNA kada se vraća u Suboticu i radi kao službenik Gradske knjižnice.

Kao vanjski suradnik »Hrvatske riječi« pisao je reportaže, a već 1952. u istom listu objavljuje svoju prvu pripovijetku. Do danas je objavio preko šezdeset novela i noveleta, tako da mu je Mala biblioteka »Rukoveta« tiskala prvu zbirku pod naslovom *Dolazak nezvanih* (1959) dok mu je kruševačka »Bagdala« objavila zbirku *Pokojnikov brat* (1965).

U prvim poratnim godinama u Subotici je bila razvijena vrlo živa književna aktivnost, pisalo je desetak pripovjedača, koji su dobrim dijelom razvili kakvu-takvu suradnju i u časopisu »Rukovet« i u subotičkom tjedniku, ali šezdesetih godina taj krug se stalno sužavao do te mjere da se pored Petka Vojnića Purčara, Ladislava Kovačića pojavljivao još jedino Josip Klarski s proznim prilozima; on i kao član redakcije ima obavezu prema časopisu u pogledu unapređivanja hrvatske regionalne književnosti, ali zbog stalne angažiranosti na uređivanju »Subotičkih novina« sve je manje u mogućnosti da piše pripovijetke. Međutim, danas se sve više stječe uvjerenje da će se stvaralačka atmosfera oko redakcije časopisa »Rukovet« popraviti i da će se ponovo okupiti svi pisci koji su se zadnjih godina pasivizirali.

Književno djelo Josipa Klarskog ostavlja još uvijek utisak literarne fragmentarnosti u odnosu na njegove teme o narodnooslobodilačkoj borbi ili o suvremenom životu, ali i pisac osjeća potrebu dubljeg poniranja u osebujnost karaktera svojih likova, jer se i sâm uvjerio da prototipsko

zkvh.org.rs

pričanje koje se temelji na opservacijama ograničenih pojava ne može poslužiti kao izvor nepresušne inspiracije, osim po cijenu da se ostane u okvirima žurnalističke crtice i feljtona. Klarski je već u više tekstova to i potvrdio, naročito kada uzima motivom svoje intimne autobiografske teme, on je ostvario novu kvalitetu i postigao mnogo snažniji dojam kod čitalaca.

SUNČEV ZRAK U KAPI SUZE

Bila je već kasna jesen kada se otac te godine vratio sa dalekih salaša gde je celo leto radio kao nadničar. Nekoliko dana zatim ubrzano je radio oko kuće: spremao ogrev za zimu, popravljao ogradu, krov na svinjcu, čistio dvorište i grdio sve i svakoga. A kada je počeo da pada prvi sneg, kao prisetivši se nečega upitao me:

— **Je l' ti, ono, ideš u školu?**

— Idem — odgovorio sam ne znajući da li zbog toga treba da osećam krivicu ili ponos.

— U koji razred?

— U drugi.

— A, da li znaš da čitaš?

— Znam — odgovorio sam. — Mislim da znam.

S tim je razgovor bio završen.

Sutradan uveče, odnekuda s tavana doneo je čitavu gomilu starog, požutelog i prašnjavog papira, stavio na stol i rekao:

— Evo... Počni od početka i čitaj na glas.

Bio je to u stvari neki roman u sveskama (bilo je preko dve stotine svezaka), koji je ko zna kad izlazio u nastavcima i koji više nije imao ni početka ni kraja. (Kasnije sam saznao da sam ja bio već treći iz naše porodice koji ga je naglas čitao.)

Otada duge zimske večeri u našoj kući imale su jedinstven izgled: dok su moja mlađa braća i sestre spavali, majka strpljivo krpila našu dotrajalu odeću, otac sedeo u zapećku pušeći na lulu i pljuckajući po zemljanom podu, ja sam kraj male petrolejke sricao reči i rečenice o nesrećno zaljubljenim princezama, ju-

zkvm.org.rs

naštvima plemića, snalažljivim razbojničkim harambašama, mračnim šumama, zatvorskim ćelijama, zveketu okova, sevanju podmuklih noževa i praskanju kubura, jednom reči svake večeri sam se otiskivao u jedan poseban svet koji nije imao ničeg zajedničkog sa našom malom seljačkom sobom.

Veoma često, zaokupljen pustolovinama koje su razbuktavale moju dečju maštu, zaboravljao bih da su i majka i otac već odavno zaspali i nastavljao da čitam do duboko u noć. Malo pomalo počeo sam zanemarivati i školske zadatke. Međutim, učitelj nikako nije mogao da shvati kako to da tako dobro čitam, a od svega ostalog ne znam skoro ništa. Moje čitanje ubrzo je pokazalo i druge rezultate. U dečjim tučama počeo sam da koristim izraze koje su koristili grofovi i baroni u dvobojima i razbojnici u ratnim okršajima, kao, na primer: »Sa zadovoljstvom ću gledati kako se tvoj život gasi pod mojim nogama.« Ili: »Makni mi se s puta ako ne želiš da ovog momenta postaneš žrtva osvetničke smrti.« »Za moj mač nema mira dok ne prođe kroz tvoje odvratno telo«, i tako dalje. I pored toga što sam bio manji i fizički slabiji od većine mojih vršnjaka, zbog ovakvog rečnika postao sam mal' te ne strah i trepet cele škole.

Tako su prolazili dani ili, bolje rečeno, duge zimske večeri i noći. Kada su počeli prvi lepi prolećni dani, bio sam već pri kraju druge stotine do očaja raskupusanih svezaka. Dotada, u svojoj maštи, naizmenično sam bio siromašni markiz, koji spasava od razbojnika bogatu vojvotkinju, razbojnički harambaša koji se osvećuje zbog preotete devojke, nepobedivi i hrabri zapovednik vojske... I, verovatno bi se sve dobro i završilo da sam ostao samo na tome. Ali, na žalost, pri kraju romana u meni se rodilo sudbonosno pitanje čiji odgovor je bio toliko grub da se u paramparčad razbila ne samo celokupna zgrada mašte, već se i čitav moj život okrenuo naopačke.

»Mlada grofica stajala je na prozoru svoje sobe i tužno posmatrala veličanstven zalazak crvenog sunca«, pisalo je u romanu. »Osećala je kako joj se grudi nadimaju od čežnje da se on što pre vrati u njeno naručje.

Jedna suza skotrljala se niz njeno lepo bledo lice i pala na ruku u kojoj je držala njegovo pismo. U tom momentu jedan crveni zrak zalazećeg sunca pao je kroz prozor i, osvetlivši tu kap suze, učinio da je ona izgledala kao najskupoceniji dragi kamen koji se presijavao u mnoštvu veličanstvenih boja«, završavao je autor tu scenu.

Eto, u tom momentu u meni se rodilo pitanje: otkud, kako i na koji način je onaj koji je sve to opisao — i saznao za sve to. Razmišljao sam o tome danima. I na kraju doneo najneverovatniji zaključak: pisac romana je ležao skriven pod krevetom i otuda posmatrao šta grofica radi. Jer inače nikako ne bi mogao videti da ona plače, da stoji na prozoru sa pismom i, naravno, ne bi video onaj sunčev zrak u kapi suze na njenoj ruci.

I, opet na žalost, nije mi bilo dovoljno da ostanem samo na zaključku: hteo sam da sve to i proverim pa, ako uspe i pokaže se tačno, da i sam postanem pisac takvih romana.

Naravno odmah je iskrslo sijaset teškoća. Naše male seljačke kuće nimalo nisu ličile na dvorce, a o mladim groficama... pa, šta da se kaže. Ali zato mašta može da učini sve.

Nekoliko dana kasnije, jednog lepog predvečerja kada su susedi izišli u dvorište da nahrane stoku i živinu, neopaženo sam se uvukao u njihovu kuću i sakrio se pod krevet. Oni su naime imali odraslu kćerku koja je bila pred udajom. Uobrazio sam da je ona grofica, da je tužna zbog svog verenika, i da će sigurno doći da plačući kroz prozor posmatra zalazak sunca. Ležao sam na hladnom zemljanom podu i čekao. Međutim, umesto kćerke, u sobu je ušla susedova žena. Primetila me ostavljajući korpu sa jajima pod krevet. Vrisnula je i istrčala napolje. Onda je dotrčao sused, i...

Pošto su me isprebijali toliko da sam jedva stajao na nogama, odveli su me kući.

— Evo vam vaš lopov, vaše štene, kradljivac, razbojnik — bile su jedine reči koje su mogli da kažu. — Našli smo ga u sobi pod krevetom! A zašto? Zato što je došao da nas pokrade! Eto, takva su vam deca, a takvi ste i vi svi!

zkvh.org.rs

Shvativši o čemu se radi, moja majka je bila naprosto uvređena zbog mojeg postupka. Dohvatila je veliku metlu za čišćenje dvorišta i počela da me mlati po svim delovima tela. Uz plač koji je više ličio na rikanje živinčeta skupio sam se kao crvić na zemlji, da bih zaštitio makar glavu od udaraca. U tom je odnekuda došao i otac pa, saznavši šta sam učinio i zbog čega je izbila svađa sa susedima, otišao je po široki vojnički kajiš što je visio u sobi na vratima, kojim je i inače održavao kućni red. Videvši ga kako preteći dolazi sa onim kaišem, skočio sam i prosto urličući pobegao u njive.

Pred sam zalazak sunca našao sam se u nekom vinogradu pod stablom jedne voćke. Iznemogao od primljenih batina i plača, seo sam na hladnu i vlažnu zemlju, rukama obujmivši noge sa kolenima pod samom bradom. Od suza bile su mi mokri ne samo lice i ruke, već i odelo. Činilo mi se da sam se ceo pretvorio u jedan jedini grčeviti jecaj, koji, kada se ugasi, ugasiće i celo moje biće. I tada, vlažnim i zamagljenim očima pogledao sam prema velikom, zalazećem crvenom suncu koje se gubilo iza horizonta.

Bio je to najlepši zalazak sunca koji sam ikada video. Čitavo nebo izgledalo je kao ogromna staklena vaza puna najraznobojnijeg i najlepšeg cveća. Tamnoplava boja oblaka u nijansama se prelivala do svetlocrvene i zlatnožute. Ogolela šuma u daljini izgledala je kao gomila užarenog pepela koji se polako gasi. Jednom reči, bio sam prosto hipnotisan jedinstvenim pejsažom neba i zemlje koji kao da su se namerno odenuli u blještavo ruho boja, da bih zaboravio svoju nesreću. I baš kada sam hteo da rukavom obrišem nos i oči, skoro zaprepašćen primetio sam kako mi se ruka preliva sličnim bojama, kako se kosi zraci sunca čudno odražavaju u kapljicama koje su još uvek tekle iz mojih očiju. Kao u času otkrovenja naglo sam prestao da plačem, obuzet nekim čudnim mirom i zahvalnošću prema prirodi i suncu.

Setio sam se scene iz romana. Pisac, znači, nije lagao. To mi je ulilo ohrabrenje, pa sam se čak nekako pobedonosno vratio kući.

Posle nekoliko dana majka je pokušala da sazna šta sam zapravo tražio pod susedovim krevetom.

— Pa, kako da kažem — počeo sam zamuckujući — ja sam hteo da njihova Ana bude mlada grofica, a ja da budem pisac romana koji ispod kreveta gleda kako ona plače...

Na ove reči moja majka je prvo prebledela, razrogačila oči, onda se nekoliko puta prekrstila, a kada se malo pribrala, opet je dohvatila onu metlu.

Te noći čuo sam da se otac i majka nešto dogovaraju. A ujutru, umesto u školu, pošao sam sa ocem na one daleke salaše gde je i on preko leta radio. Pri odlasku, kada sam pitao kako ću tamo ići u školu, rekli su mi:

— To nije za tebe. Dosta si učio i treba da počneš nešto pametno.

Posle skoro dve godine, kada sam za božićne praznike došao na nekoliko dana kući, saznao sam da se ona svađa sa susedima pretvorila u pravi rat. Išlo se čak dotle da su jedni drugima ubijali živinu kad bi prešla na drugu stranu međe. Jednom su zbog toga čak i sekire potezali. U toku tog razgovora moj mlađi brat se umešao i počeo važno:

— Da sam ja samo tada bio kod kuće, ja bih mu kazao: »Ako nisi kukavica, izvuci svoj prljavi mač da te mirno mogu poslati na onaj svet.«

Kao da me je nešto preseklo, setio sam se one gomile prašnjavog papira.

zkvh.org.rs

PAVAO BAČIĆ (1921) je među rijetkim Subotičanima koji je završio više glazbeno obrazovanje u Zagrebu, ali i kao glazbenik on je stekao u Subotici ugled svestranog kulturnog i književnog radnika. Subotička javnost poznaje Bačića kao scenskog pisca, čija se komedija uspješno izvodila u Narodnom kazalištu, poznaju ga i najmlađi širom Jugoslavije jer je za njih pisao brojne kazališne komade.

Prve svoje prozne radove objavio je u *Hrvatskoj riječi*, pa je nakon pokretanja književnog časopisa »Rukovet« 1955. objavio u njemu više novela. Premda Bačić nije očitovao veće književne ambicije, on je ipak obilježio vlastiti stvaralački kontinuitet u regionalnoj književnosti bunjevačkih Hrvata. Doduše, tijekom sedmog desetljeća redakcija »Rukoveti« mu je odbila svaku suradnju, ali ga takav neshvatljiv gest nije uopće demoralizirao utoliko više što se on u to vrijeme afirmirao na sceni — igrokazima i jednom komedijom, a naročito u satiričnoj poeziji — epigramima.

Za proteklih petnaestak godina Bačić je napisao oko dvjesta epigrama, kazališnu komediju i više dječjih igrokaza, a od književne proze objavio je tridesetak novela i noveleta, koje su kompozicijom jednostavne, zanimljive po neobičnoj fabuli koja nam dočarava tragiku likova suočenih na različne načine s neumitnom smrti, koja konačno gasi život bio on na velikoj ili maloj nozi. Bačićevi likovi ipak ostavljaju u nama dublji dojam kao dio njihove neugasive svjetlosti koju samo istinska umjetnost može da nam dočara.

Izbor Bačićeve proze tiskan je u ediciji »Osvita« pod naslovom *Usprkos smrti*, Subotica 1970.

zkvh.org.rs

SRNA

Umoran od plivanja i ronjenja, legao sam na leđa prepustivši se valovima da me nose. Na plaži se nije moglo maći od silnog svijeta, a u ovoj uvali nije bilo nikoga te sam uživao u bistroj vodi i morskim valovima.

Najednom netko skoči u vodu. Okrenem se i povičem:

— Dobro da mi niste skočili na glavu.

Ona dopliva do jednog kamena, uhvati se za njega ljutito me gledajući.

— Da sam skočila na vašu glavu, ja bih se ubila a ne vi.

— Možda, uostalom to sada više nije važno. Sigurno loše skačete kao što nepravilno i plivate. Naime, služite se samo rukama, noge su vam skoro nepomične, to ne valja.

— Što se to vas tiče?

— Oprostite, mene se to zbilja ništa ne tiče, ali vi ste upali na moju plažu, pa sam eto malo iznenađen. Pali ste kao s neba.

— Znači da je to vaše more i ovdje drugom nije dozvoljeno kupanje.

— Vama je dozvoljeno, ja i tako odlazim.

— Što onda čekate, zašto ne odete?

— Nemoguće je, dogod ste vi ovdje... ako bi htjeli malo dalje otplivati jer... kako da vam kažem... Hvala vam lijepo — vikao sam za njom. — Čuvajte se morskih pasa.

Obično sam dolazio kasno sa kupanja na ručak, i tako, razumije se, ostajao bez mjesta. Morao sam redovito čekati za mjesto. U uglu trpezarije bio je jedan mali stol za dvije osobe. Za stolom je sjedila moja poznanica sa plaže sa jednom starijom gospođom. Pogledam je i tek tada sam spazio koliko je lijepa. Ona se nasmiješi i pozdravi me prva. Otpozdravih zbunjen, produžim čekati. Primijetio sam da ova mala »vragoljica« opet nešto sprema.

— Oprostite, ako hoćete ručati izvolite na moje mjesto, ja sam ručala. Vratit ću se za jedan sat po malu.

Zahvalim se i iznenađen pridem k stolu.

— Po drugi put sam izvršila atentat na vašu ličnost i slobodu koju vi toliko volite.

— Da, samo ovog puta sam vam zahvalan.

— Ne volim nasrtljive i znatiželjne ljude, vi to niste.

— Ne bih želio biti.

— Mnogo sam se zadnji put smijala, znam zašto niste mogli izići iz vode, niste imali kupaćeg kostima.

— Varate se, nije se uopće radilo o kostimu, nego o običnoj krpici ili kako se to kaže kupaćim gaćicama.

Od toga dana imao sam osigurano mjesto za njezinim stolom.

Kad bih ja došao, tetka bi prepuštala meni svoje mjesto. Kroz jedan sat se vraćala po nju. Ja bih odmah otišao na kupanje. No, primijetio sam da su ostajale u sali zadnje. Nikada je nisam pozvao na šetnju, a niti na kupanje. Držali smo se nepisanog ugovora da jedno drugom ne smetamo. Jednog dana mi reče: Znam gdje se kupate. Pronašla sam vas. Ako se nećete ljutiti, posjetit ću vas čamcem.

Promatrao sam je dok je brbljala. Sve sam se više navikavao na ovo malo, krhko i lijepo stvorenje. Kosa joj je bila prirodno valovita, oči crne, uvijek otvorene, začuđene, baš kao i usta koja kao da se nisu mogla potpuno stisnuti zbog nešto debljih crvenih senzualnih usnica. Čelo i brada skladni, a mali prćast nosić sa jače izrezanim i uvijek raširenim nosnicama. Izgledala je kao mala progonjena srna.

— Znate zašto sam došla i što je danas? Moj osamnaesti rođendan.

zkvh.org.rs

— Čestitam vam i želim da...

— Nemojte mi ništa željeti, to se i tako ne može ostvariti. Uostalom, vjerovala sam da ćete mi drugačije čestitati. — U očima su joj se pokazale suze.

— Hoću, mala Srno — tako te ja zovem i ubuduće ću ti govoriti »ti«, a ako budeš dobra, dozvolit ću da i ti mene tako oslovljavaš. Istina da sam stariji od tebe ali to ne mari, mi ćemo biti dobri prijatelji, samo ako nećeš plakati. Sad obriši nos da te mogu poljubiti, da ti čestitam tvoj osamnaesti rođendan.

— Zar ne vidiš da smo stigli do naše plaže?

— Hoćeš da izađemo na pijesak?

— Hoću, samo pod jednim uvjetom, odnesi me na rukama tamo, a zatim, razumije se, i natrag u čamac.

Zagrlila me. Podigao sam je i iznio napolje.

— Nosim te samo zato što je danas tvoj osamnaesti rođendan, no nemoj misliti da ću te nositi čitav život.

— Čitav život, kakva lijepa ali i ujedno strašna riječ. To znam, nitko, nitko, pa čak ni ti koji si tako dobar, ne bi mogao da me nosiš kroz čitav život. Ne, ne boj se. Tako šta ne tražim osim danas na moj rođendan. Znam, smatraš me djetetom, ja to više nisam, djeca se ne zaljubljuju. Ja te volim. A zavolila sam te prvog dana, kada si mi prepustio tvoju plažu. Upoznala sam te bolje nego što ti sam sebe poznaješ. Ne smeta što si ti stariji od mene. Možda ćeš jednom shvatiti da sam starija od mnogih, pa čak i od tebe.

— Dobro Srno. Dozvoli da sada i ja kažem nešto. Ti si mlada i lijepa, toliko lijepa i nježna da nekada pomislim da ti uopće nisi kao mi, nego da si satkana od morske pjene. Ti vječno treperiš, puna si života, željna doživljaja. Ti si sada velika maturantica, i s mora treba da odneseš nekakvu uspomenu. Zapisat ćeš u svoj dnevnik par riječi o jednom starijem čovjeku koji se smrtno zaljubio u tebe. To će biti sve. Za mene to ne bi bila samo avantura. U mojim godinama muškarac ne smije biti tašt na ovakve pobjede. Ja ne vodim dnevnik i ne mogu zapisati da sam poljubio djevojku koju do sada nije nitko poljubio. Ti nisi lakoumna djevojka, nisi za avanture, bar ne za one trenutne. Ovdje je lijepo,

more, sunce, kupanje, čamac, mjesečina. No život se ne sastoji samo od toga. Brzo ćeš sve zaboraviti. Poći ćeš na studije, upoznat ćeš se s mladim ljudima, ambicioznim, željnim života, slave i položaja u društvu. Ja to sve nemam. Umoran sam i pomalo kukavica. Uostalom, mi smo se zapričali. — Ponio sam je natrag u čamac, a ona me zagrli kao da me ne želi nikada pustiti.

— Znaš, tako si laka da imam osjećaj kao da nosim polovinu tvoga tijela. Kao da dio tebe fali.

— Baš si djetinjast, kako bi to bilo moguće.

Smijala se, ali se najednom uozbiljila. Čamac se ljuljao i mala Srna je počela umjereno disati, oči je sklopila dok konačno nije zaspala. Bila je toga dana previše uzbuđena.

Što da radim? Čemu to sve vodi? Što će dalje biti? Bila je previše lijepa, ali i previše mlada. Najednom slučajno pogledam na njezine noge. Stopala su joj bila mala. Sad sam se tek sjetio da je uopće nisam vidio u suknjici, bila je uvijek u hlačama. O mali »dečko«, sigurno imaš debele noge kada ih tako brižno čuvaš, skrivaš. Polako sam podigao nogavicu, ali sam od zaprepaštenja odmah spustio. Noge su joj bile zakržljale, tanke, izgledale su kao noge osmogodišnjeg djeteta. Ona se trgne.

— Što se dogodilo, gdje sam? Što je s tobom, ti plačeš?

— Ti si luda, zašto bih plakao, nešto mi je upalo u oko. Vjerojatno mušica. Tko joj je kriv što je izazvala u mom oku suzu, pa se sada utopila u njoj. Ti znaš da moje oko nikad ne zasuzi.

— Sanjala sam strašan san. Nešto ti nisam htjela priznati, neku tajnu, ti si je doznao, htjela sam pobjeći, ali nisam mogla, jer si me ti čvrsto držao za noge. Konačno si me pustio, bilo je kasno, jer su mi noge bile slomljene.

— Sni su glupi, bez osnove.

— Da, imaš pravo.

Smijala se iako su joj oči bile suzne.

Gurnuo sam čamac i ona zavesla. Ostao sam sâm na obali mašući joj. Sve mi je bilo jasno. Zato ja nisam

zkvh.org.rs

smio prijeko s njom, tamo će je dočekati tetka i Srna će svojim slabim nožicama uz pomoć tetke otići u krevet čuvajući svoju tajnu. Zato je bila ljuta u vodi, i zato je bježala od ljudi i njihovih pogleda. Glupa ljudska stvorenja i njihova sažaljenja. Jedino sam ja s mojom grubošću i glupošću unio u tvoj život, jadna Srno, malo vedrine. Prokleta moja radoznalost, zašto sam joj pogledao noge? Možda je ona i osjetila, možda je bila i budna?! Jest. Ona zna sve. Zna da ja znam za njezinu tajnu, inače zašto bi pričala onaj san.

Sve je prošlo po starom običaju, samo je Srna bila sve tužnija.

— Srno mala, svaki dan postaješ starija, ako ovako produžiš stići ćeš me. Ja neću više stariti. Zaustavio sam godine, štaviše, ako ovako produžim sasvim ću se podmladiti. Sutra idemo na ples.

— Što ti pada na pamet. Ne volim ples. Postaješ ne samo mlađi nego i neozbiljniji.

— Navikao sam na tebe, Srno (iako te ne volim), mislim da bi nešto o tom trebalo reći tetki.

Nikako! Prvo tetke se to uopće ne tiče, drugo lažeš da me ne voliš. Uostalom, ja odlučujem o svojoj sreći. Sada znaš sve.

— Sjajno, onda molim te da...

— Valjda me nećeš ovdje zaprositi. Jako me malo cijeniš. Prvo pojedi ručak, idi na kupanje, a zatim nauči jedan lijep kićeni govor i dočekaj me na našem starom mjestu. Ja ću doći čamcem po tebe.

— Da, samo u tom slučaju ti prosiš mene a ne ja tebe. Ali neka bude kako ti kažeš. Idem na kupanje i do sutra ću naučiti kićeni govor.

Probudio sam se oko deset sati. Ispod vrata moje sobe ležalo je pismo. Otvorih ga.

»Oprosti tvojoj maturantici što ti se nije mogla osobno javiti, to je uostalom i nemoguće, zato ti evo pišem. Dok čitaš ove retke, nalazim se daleko. Jutros rano smo isplovili. Mnogo sam razmišljala o svemu. Ovako je najbolje za obcje. Hvala ti na svemu moj 'Stari', nikada te neću zaboraviti. Vječno misli na tebe i 'malo' te voli tvoja Srna sa slomljenim nogama.

P. S.

Znam da će ti, dok čitaš ovo pismo, slučajno uletjeti u oko mušica, i ludica mala, izazvat će suzu i utopiti se u njoj. Naći će smrt u tvom oku koje inače nikada, nikada ne zasuzi . . .«

zkvh.org.rs

NOGE

Iz svog podruma — cipelarske radionice — mogao je vidjeti prolaznicima samo noge, i to u najboljem slučaju do koljena. Kad god bi neki prolaznik prošao ispred prozora, on ga je prepoznao ili po nogama, ili cipelama.

— Pete se iskrivile, moj profesore. Trebale bi već sada popravak, jer će poslije biti: skupo, majstore, penzija je mala . . . !

— Jedva se vučeš, stara. Popustili »točkovi«, vene na nogama svaki dan sve deblje i deblje, to je sve od tih prokletih starih izlizanih papuča.

Tako on razgovara s njima, s nogama, prolaznicima ispred svog prozora. A noge su hodale, skakutale, trčale. Nosile su svoj teret, godine i vjerne žuljeve.

Cipelar pogleda na sat. Petnaest do osam. Sad će one doći. No, što sam kazao. 'Ajdemo na posao, zakasnit ćete.

Nožice u najlon čarapama (lijevi šav na čarapi bio je uvijek malo iskrivljen) kao da su razumjele. Sastave se tako da su se obraščići mišića dodirivali, pete se podignu (to ona gleda svoje šavove) a zatim dvije lijepe ruke nježno zagrle mišić i šav je bio poravnan.

— U redu — reče cipelar — sad možete ići.

Noge kao da su razumjele njegove riječi. Mišići se nategnu, veselo poskoče, i noge potrčaše za tramvajem.

Cipelar pođe do prozora, mahne rukom. Noge su trčale lako, ali ipak malo nespretno, ženski. On se nasmije a zatim uzvikne: hopla hop . . . uspjele su . . . tram-

vaj protutnji i nestane. On proguta slinu u grlu i ostatak sendviča; obriše ruke o pregaču, uzdahne i nastavi lupati po starim cipelama.

Tako je opet jednog dana razgovarao s nožicama. Lijeva je iskočila iz cipele, trljajući obraščić desne.

Htjede se vratiti u cipelu, ali se odnekud stvori jedan par nepoznatih gumenih cipela. Jedna gumerica gurne cipelicu i noga je promaši te, nemajući kud, stane na hladni pločnik. Palac ostade u zraku kao da se začudio. Muška ruka se pruži k zemlji i ispravi je, pomogne nozi da se vrati u cipelu.

Cipelar steže pesnicu.

— Što se taj vrti oko »mojih« nožica.

Mislio je da će gumerice produžiti svojim putem, ali se prevario. Ovog puta nožice nisu trčale, nego su pošle lagano, klateći se neprirodno. Pored njih, usporedo, išle su i muške gumerice.

Od tada, svakog dana, sasvim jedno pored drugog stajala su dva para cipela. Cipelar je bio tužan. Osjećao se kao da je prevaren, napušten. Još mu je teže bilo pred veče. Stajao je u mraku, čekao i gledao. Nije mogao da ne gleda, iako je odlučio da neće gledati. Ona, ništa ne sluteći, opraštala se od njega, propne se na prste i... znao je što se napolju događa. Ljuto mahne rukom i jednim potezom povuče zastor na prozor.

Tužno su prolazili dani. Ali odjednom iznenada...

— Što je? Znao sam da će se to tako završiti. Uzalud čekaš, skoro će osam sati, zakasnit ćeš u ured. Nema ništarije, ostavio te...

Peta cipelice se podigne, a zatim ljutito lupi o pločnik.

— Da šutim? Dobro. Više neću govoriti, samo idi.

Sve je išlo po starom, kao nekada, samo su se nožice mijenjale. Nisu bile vesele, niti su trčale. Išle su polako, vraćale se i čekale. Čekale, ali uzalud...

zkvh.org.rs

PETAR ŠARČEVIĆ (1935) rođen je u Subotici, gdje je završio gimnaziju, a potom je nastavio studije na zagrebačkoj Akademiji za kazališnu umjetnost (odsjek režije). Danas je Šarčević afirmirani zagrebački režiser, koji povremeno navraća i u Suboticu radi pomoći mjesnom kazalištu.

Kao dvadesetogodišnjak počeo je surađivati u »Rukovetu« kritičkim napisima, osvrtima i prikazima knjiga domaćih pisaca, o kojima je inače vrlo malo i škrto pisano izvan Subotice«. Ipak, najviše piše kazališne kritike i suvremene eseje o problemima moderne drame, o pojedinim dramskim piscima i putopise.

Već u njegovim prvim prilozima susrećemo sklonost k prozi, pa je napisao više autobiografskih novela u tradicionalnoj književnoj tehnici. Međutim, tematska aktualnost, kao i zanimljiva realistička opažanja o životnim zbivanjima čine posebnu draž njegovih novela i crtica, jer tako direktno i otvoreno vrlo malo je pisano u novije vrijeme o subotičkoj sredini poslije Balinta Vujkova i Antuna Pejića. Očito je da se danas osjeća nedostatak Šarčevićeve intenzivnije suradnje u subotičkom časopisu i s književnicima Subotice.

Novija esejistička preokupacija P. Šarčevića sve izrazitije potvrđuje njegove prave književne sklonosti, kojima s uspjehom nadrasta usku profesionalnu orijentaciju, otkrivajući nam njegove dublje poetske mogućnosti u nedogmatskim dramskim opservacijama i vizijama suvremenog intelektualca.

zkvh.org.rs

RIMSKI ZAPISI

I

Uvjeren sam da se za relativno malo gradova na svijetu može reći: došao sam bez ikakva posebna razloga, jednostavno zbog njega, grada kao takvog. Rim je jedan od tih. Grad čiji je totalitet nedjeljiv, neiscrpiv u spektru senzacija, koji može da provocira kauboja sa Srednjeg zapada naoružanog do zuba bedekerima, dogledima, papirnatim čašama i termos-bocama, burmanskog studenta, pjesnika i trgovca, blaženog od siromaštva duhom i umornog umnika. U taj beskonačni niz smrtnika stupio sam jednog zimskog jutra iskrcavši se na stanici Termini. Utopljen u rijeku automobila, nosa prikovana uz okno četvorokotačnog mastodonta kojim je vozač upravljao virtuoznošću vozača u slalomu, započinjao sam svoju rimsku odisejadu, dognan bjesovima da što više vidim, čujem, omirišem, prehodam, odsjedim, upijem, otkrijem. Promicali su kao na filmskoj traci: starorimski zidovi, barokne crkve načičkane svecima, renesansne palače, voda je prskala iz fontana, Klaudijev vodovod je sunce utiskivalo u srebrnasto modro meso horizonta. Osjetio sam potrebu da zaustavim vrpcu, da fiksiram u svijest do kraja, do bola, tu nemilosrdnu stvarnost oko sebe i slijedećeg trenutka sam shvatio da je napor besmislen. Trebalo bi zaustaviti vrijeme kao uru, zatim ga po volji stavljati u pokret kad se zasitimo, umorimo, ispijemo pojedinu čašu do dna. Ta spoznaja na prvom koraku, ta rezignacija

pomogla mi je da na kraju, u času dok ovo pišem, ne ostane gorki talog osjećaja nedokrajčenosti, mutna žaljenja za onim što je moglo biti a nije se dogodilo.

II

Krenuo sam iz Zagreba malo umoran i zasićen kazalištem, radom pa čak i mišljenjem o njemu. Zaricao sam se da ću u Rimu u prvo vrijeme činiti samo ono što nema veze s kazalištem. Ali od prvog koraka na rimskom pločniku, krišom od samoga sebe, ja sam strelovitom brzinom fiksirao plakate po zidovima: Pirandello, Eduardo de Filippo, Čehov, Visconti, Berlinska opera, Schönberg, Accademia di Santa Cecilia, Charles Münch ... Droga djeluje i kad se ne konzumira, kad si sit, i kad ti se cijelo biće buni protiv nje. I ja sam dobro znao da je potreban samo neznatan provod pa da se zaboravi umor, presićenost i principijelna zaricanja.

Stajao sam jednog jutra, magličastog i sunčanog, u lođi vrta koji je papa Paolo III Farnese podigao iznad ostataka Augustova dvorca na Forumu, prvoj tački svake sistematične rimske marš-rute. Panorama je djelovala žalosno. Čitava ta hrpa kamenja, kolonada, kipova bez glave, ruku i noseva, njegovana, slikana, opisivana, izučavana, ležala je bespomoćno i mrtvo. Izgleda, bilo je nešto prerano za turiste. Dva čuvara su se kao na usporenom filmu motala oko ostataka hrama vestalki. Prisjećajući se makete rekonstrukcija svih tih monumentalnih i otmjenih građevina čiji su ostaci tako bijedno i suvišno trunuli pred mojim očima — odjednom sam zažalio što sam došao ovamo.

Doživljaj povijesti treba lišiti surove i dosadne faktografije relikata i uroniti u njega preko knjiga i slika, podjarivati ga psihologiziranjem, anegdotom, poezijom, ostaviti ga u magli nestvarnog, neponovljivog sna.

Iza mojih leđa odjednom su iskrsle dvije spodobe neodređenih godina o čijoj nacionalnosti nije moglo biti sumnje: dva džentlmena s Otoka, solidno odjevena u odijela svoje znatno deblje starije braće. Uzane hlače od samta, sako s ogromnim razrezom pozadi i grbom

zkvh.org.rs

na prsima, meke košulje u boji, cipele bez žniranaca, dva razdjeljka, dva para naočala i jedan dogled. Nisu, naravno, našli za potrebno da na prostoru od nekoliko kvadratnih metara registriraju moje prisustvo i tako sam proučavajući bistu cara Trajana dekoriranu na principu: »imena luda nalaze se svuda« uskoro, bez imalo stida zbog »lošeg balkanskog odgoja« — prisustvovao prisluškujući, duetu iz rimske historije s pikantnim detaljima u stilu Svetonija i Roberta Gravesa. U jednom trenutku je pala riječ: kazalište, i ja sam manirom isluženog kavalerijskog konja kad čuje trubu naperio uši u maksimalno nepristojnu pozu. I zbog priče jednog od tih smiješnih i zabavnih džentlmena, koju sam na veliko zgražanje nad samim sobom bolje zapamtio nego strahopoštovanja vrijedno kamenje imperatorsko, još iste večeri sjedio sam u kazalištu. Neodoljiva moć usmene reklame i kritike odvela me u Teatro Centrale na predstavu *Il Governo di Verre di Cicerone (Vladavina Vera od Marka Tulija Cicerona).*

III

Teatro Centrale je jedna od dvije kazališne zgrade u kojoj Teatro Stabile della citta di Roma (dakle stalno gradsko kazalište koje financira grad Rim) igra svoje predstave. Po zvučnom nazivu čovjek bi pomislio da će se naći u nekakvoj monumentalnoj baroknoj zgradi u strogom centru, sa stupovima, girlandama, lampionima i lažnim zlatom. Međutim, sva njegova »centralnost« iscrpljuje se u lokaciji, ako se složimo da je Piazza Venezia, na kojoj je populus Romanum prisustvovao balkonskim bufonijadama najvećeg lakrdijaša moderne historije — neslužbeni centar grada. (Sjetih se u prolazu Marinkovićeva don Fernanda iz *Kiklopa:* Hitlera je trebalo ubiti prije deset godina a Mussolinija prije dvadeset dobro izdevetati po stražnjici, dok ne zaplače i ne zamoli za oproštenje. On bi to i učinio.) Stotinjak koraka od Palazzo Venezija, stidljivo zavučen u tijesnu Via Celsa, s roletom navučenom preko ulaza i staklena reklamna izloga, Teatro Centrale izgledao je kao provincijalni kinematograf. Tek u 20 sati, sat prije

predstave, bljesnula su svjetla i »dućan« se otvorio. Kazalište slično Zagrebačkom dramskom kazalištu. Još je svježe obojeno, svijetlih boja, nepretenciozno dekorirano s ponekom rozetom i saksijom. Bife nalik na apoteku, parket i balkon imaju dobru vizuru sa svakog mjesta. Oko šest stotina sjedala prevučeno polivinilom, pomalo tijesnih, razvodnice i neobavezna garderoba koja se ignorira i gotovo cijelo gledalište ostaje u kaputima i ogrtačima. Publika neobično šarolika, od vizonske bunde do vojničke uniforme. Prisustvujem otprilike tridesetoj uzastopnoj predstavi. Gledalište je s iznimkom nekoliko mjesta na balkonu puno. Iz dobro opremljenog prospekta ilustriranog skicama dekora i kostima, saznajem da Teatro Stabile di Roma ima ove sezone na repertoaru sedam djela, od kojih će četiri biti izvedena u ovoj zgradi, a tri u Teatro Valle. Ovdje — osim predstave koju gledam — još tri suvremena talijanska autora, a u Teatro Valle Čehov, Pirandello i Shakespeare, tj. *Višnjik*, *Neka se odjenu nagi* i *Mletački trgovac*.

Pomalo me čudi otkuda puno gledalište na nekakvoj dramatizaciji spisa jednog ljeporječivog i zlobnog rimskog fiškala čije tirade, još dugo poslije izlaska iz klupa, sanjaju đaci klasičnih gimnazija. Ne nalazim potpun odgovor ni u činjenici da je sistem pretplate veoma privlačno i znalački razrađen i uspješno realiziran. Ali zastor se diže i nakon izvjesnog vremena čini mi se objašnjeno zašto se u punom misaonom i emocionalnom angažmanu nalazi čitav kaleidoskop lica, od kojih najveći broj sigurno nije ni čuo za Marka Tulija Cicerona u godinama kada zagorčava život klasičarima.

Teatrolog sklon ladicama i klasificiranju smjestio bi po svoj prilici predstavu koju sam gledao u tzv. dokumentarni teatar, nešto kao *Slučaj Oppenheimer*, jer izvrsni znalac Ciceronova literarno-pravničkog opusa Mario Prosperi, uz suradnju režisera i nosioca glavne uloge Renza Giovampietra, pravi scenarij koristeći se isključivo originalnim Ciceronovim tekstovima. Vrijeme događanja: posljednje stoljeće rimske republike — dakle vrijeme umiranja tradicionalnih republikan-

zkvh.org.rs

skih vrlina, građanskih ratova, diktatura, političkih ubistava, korupcije i pljačke u državnim funkcijama.

U polukružno riješenom prostoru aule suda, sa stropom kakav se može vidjeti u svakoj očuvanoj rimskoj građevini, ispred sedam naslonjača na kojima sjede pretor, advokati, tužitelj i tuženi, defiliraju svjedoci i vodi se rasprava o krivnji guvernera Sicilije Verra. Ambiciozni advokat Marko Tulije Ciceron optužuje Gaja Verra u ime pravde (običaj je da mladi Rimljani željni časti i vlasti optužuju pojedince na istaknutim položajima za zloupotrebu vlasti) da je kao upravljač provincije Sicilije prevršio mjere i da su pljačka, bezakonje, mito i svakojako nasilje upropastili tu značajnu rimsku žitnicu. Optuženi se, naravno, brani, advokatski dvoboji imaju sve finese za sladokusce, situacije nisu ništa manje napete nego, na primjer, u *Pobuni na brodu Caine*. Na kraju, Ciceronova vještina baratanja činjenicama, nepogrešivi refleksi u direktnom repliciranju, oratorska bravuroznost i ubitačna sarkastična superiornost duha pobjeđuju. Verre bježi u dobrovoljno progonstvo prije kraja balade.

Rekoh da mi je ubrzo nakon početka bilo jasno u čemu je tajna uspjeha te predstave. Nakon jednostavne i brze ekspozicije publika se našla do kraja angažirana u raščišćavanju jedne afere koja se ni po čemu ne razlikuje od afera koje eksplodiraju na stranicama talijanske štampe češće nego vojni pučevi u Africi. Skandali svih vrsta i efekata, među kojima mafijaški ekscesi zauzimaju počasno mjesto, imaju u suvremenoj talijanskoj društvenoj i političkoj stvarnosti značajnu ulogu, pa ne treba biti naročito maštovit da se u situacijama i replikama te predstave prepoznaju identični događaji iz svakidašnjice. Zato je potpuno svejedno što lica na bini nose toge umjesto kravata i bijelih košulja (nezamjenjivih dijelova mundure svih Talijana u javnoj funkciji). Ono što govori Ciceron može mirno potpisati Daniele Dolci. Tko kaže da se povijest ne ponavlja?

Ogrezlom u profesionalizmu sve rjeđe mi se događa da me neka predstava povuče u sfere čistog doživljaja. Vjerojatno i neki liječnici s godinama sve više gledaju

u čovjeku, umjesto individue anatomsko-fiziološku kreaturu prirode, osim ako ih ta osoba ne tangira emocionalno. Predstava *Gioverno di Verre* imala je ono što nagoni čovjeka da zaboravi da gleda cehovskim očima: kako su oni (on) to napravili i kako bih ja? Benedeto Croce smatra da je oratorstvo smrt poezije, dakle teatra. Renzo Giovampietro i njegovi glumci uvjerili su me u varljivost i uvjetnost Croceova aksioma. Sva ljepota vokala, elegancija i zvučnost talijanskog jezika predestiniranog za povišeno i paradu, bila je stavljena na kušnju glumačkih instrumentarija i oni su je prije svega vješto a zatim i nadahnuto prebrodili. Ansambl je plivao u kaskadama riječi poput orkestra potopljenog u zvukove neke emfatične vagnerijanske partiture u kojoj bi svaki krivi ton izazvao fizički bol slušača. Nepravedno je nekoga izdvajati, ali ne mogu a da ne spomenem da mi je u nekoliko navrata došla na pamet zlobna ideja uvijek brzo demantirana sa zadovoljstvom: kako će se Ciceron (Giovampietro) izvući ispod lavina sve većeg i većeg teksta, kako će napraviti obrat, kako gradirati, kako tempirati poantu?

Predstava je trajala dva sata.

IV

Ako sam na Cicerona otišao po »preporuci«, na slije, deću predstavu krenuh s pomiješanim osjećanjem strahopoštovanja poklonika, radoznalosti i snobizma: kako Talijani igraju Antona Čehova u režiji Luchina Viscontija? Biti u Rimu u ove dane a ne hodočastiti u Teatro Valle na predstavu *Višnjika*, znači naći se u nedostojnoj situaciji manje vrijednog i grešnog, prilikom obaveznog pitanja u svakom najkonvencionalnijem razgovoru: da li ste već gledali Viscontijeva Čehova? Ne vidjeti *Višnjik* znači biti »Martin u Rimu . . .«, »nekulturan«, »nezanimljiv« u društvu koje u principu, osim novina i televizije, ništa ne konzumira sistematski. *Višnjik* je jedna od onih rijetkih umjetničkih tvorevina koja je uspjela da se nametne (sredini atakiranoj svim mogućim i nemogućim senzacijama), da postane događaj dana, te se smatra društvenom o osobnom oba-

zkvh.org.rs

vezom da to bude viđeno i komentirano. I svaki dobar snob bio bi mnogo više indigniran negledanjem *Višnjika* nego, na primjer, ignoriranjem Sikstinske kapele. Dapače, smatrao bih da je vrlo umjesno ne zamarati se trčeći na poklonjenje nekakvoj polugnjiloj fresketini, prekrivenoj gromadama hipertrofiranih udova i brada. Kad je riječ o snobovima — nemam ništa protiv te dragocjene rase i spadam među one koji smatraju da su snobovi potrebni svakoj pravoj kulturnoj klimi. Oni uvijek sve znaju, za sve imaju energije, oni su ti koji plaćaju, koji se dive, stvaraju fame, oni su uglavnom uvijek za ono što nosi etiketu progresa, pa makar i najglupljem bilo jasno da je posrijedi samo moda. Zbog svega toga može im se puno toga oprostiti — i zato neka ih gospod poživi i podrži na njihovom trnovitom i velikom pohodu kroz stoljeća.

Višnjik sam gledao jedne subote kad se broj svakidašnjih uzastopnih izvedbi približavao trećoj cifri, ali već na ulazu u ulicu u kojoj je Teatro Valle (u njemu je Pirandello doživljavao neke značajne praizvedbe), zakrčenoj automobilima posjetilaca oblivenih blijeskom svjetala restorana Valle, osjetio sam onaj dobro poznati premijerni osjećaj laganog uzbuđenja koji me nije napuštao sve do kraja, kad se pretvorio u ono što se banalno zove: istinski umjetnički doživljaj.

Pokazalo se da dragocjena ulaznica, dobivena na jedvite jade, glasi na jedno izvanredno loše mjesto, visoko na zadnjoj galeriji, s jedinom prednošću što se bez po muke mogla razgledati dvorana — klasično barokno gledalište, malo sivo i malo tijesno. U parketu i po hodnicima u pauzi modna revija. Vjerojatno se i zato čeka na početak barem 15 minuta nakon zakazanog vremena, zato i stanke dugo traju. Na kraju krajeva, u kazalište se ide i zato da se bude viđen a ne samo da se gleda. Svaka poslovno mudra uprava i dobro odgojeni režiser o tome vode računa. Na sjedištu gledaoca dočeka prospekt, isti kao u Teatra Centrale. (Intenzivno listanje i čitanje nastaje tek u prvoj pauzi.)

I dok se pomalo počinjem nervirati što sam prerano ušao u gledalište, atmosfera neodoljivo sugerira da će se nešto dogoditi, da je u toku stanje pred veliki miste-

rij otkrivanja nečeg što je već u zraku, nečeg značajnog, tajnovitog i prekrasnog što će se uskoro materijalizirati pred svima. Prisjećam se: sličnu psihozu sudioništva doživio sam 1959. godine na festivalu u Avignonu. Jean Vilar sa svojim TNP izvodio je u veličanstvenom ambijentu papinske palače *Majku hrabrost* Berta Brechta.

V

To je bila godina ekspanzije Brechtove dramaturgije na Zapad, trijumfalnog pohoda Berliner Ansambla po Londonu i Parizu, i govoriti s Englezom ili Francuzom o kazalištu značilo je govoriti o Brechtu i opet o Brechtu. Kod nas su u to vrijeme bila odigrana manje-više sva njegova značajnija djela. Vjerojatno sam ih vidio sve i negdje u mojoj svijesti »dosije Brecht« bio je zatvoren i definiran. Jer usprkos dužnom poštovanju prema jednom zaista izuzetnom talentu i priznavanju njegove uloge u razvoju svjetske dramaturgije, Brecht mi je zbog svojeg neobuzdanog parolaštva i osnovne premise da se u gledalištu nalaze isključivo pučkoškolci, ostao više intimno odbojan nego indiferentan — i zato me je tih dana prilično iritirao delirični zbor njegovih pismenih i usmenih apologeta, kor čiji su pripadnici, nota bene, svi od reda mogli biti svrstani pod zastavu tzv. građanskog ljevičarstva. To je, uostalom, sasvim razumljivo, jer nitko ne uspijeva mrziti svoju klasu s toliko intenziteta i žuči kao buržujski renegati i oni koje ta klasa nikada do kraja nije priznala kao svoje, odnosno prilike sistema im nisu dopustile da se penju u njezinoj hijerarhiji. Zauzimajući u razgovoru kritički stav prema Brechtu, doživljavao sam reakcije žestoke glorifikacije i obrane. Mi smo u to vrijeme već gotovo apsolvirali Sartrea, Jonesca i Becketa, koji su na Zapadu još bili vrlo daleko od piedestala klasika, i za golemu većinu obaviještenih crvene krpe, i nije im nikako išlo u glavu kako ti autori mogu uzbuđivati nas onako kao njih Brecht. Razlog njegovog zvjezdanog trenutka na Zapadu (Brechtova »džingiskanijada« nije mimoišla ni Italiju) leži u jednostavnoj činjenici da je u eksplo-

zkvh.org.rs

zivnim prilikama i nesređenim, političkim i privrednim konfuzijama, Brechtova beskompromisna riječ pogađala u srž svakidašnjicu, bila aktualna i efektna poput novinskog uvodnika ili uličnog plakata, djelujući kao jerihonska truba u kakofoniji mucavih petljanja i fraza na sve strane.

Zbog načina na koji je publika sudjelovala u obredu koji se zvao izvedba *Majke hrabrosti* ja sam usprkos svim racionalnim opiranjima, da ne budem uvučen u aktivno sudjelovanje, prvi put u životu bio na trenutak uvjeren da kazalište može djelovati na čovjeka više nego i jedna forma umjetničkog saopćavanja nekih istina o životu. Tada sam i prvi put povjerovao u mogućnost potpunog opravdanja društvene egzistencije kazališta u našem vremenu.

VI

Ali se svjetla gase, iz sjećanja nestaju Brecht i Avignon, jer predstava *Višnjika* počinje. Od podizanja zastora, od pauze do prve izgovorene riječi, auditorij počinje tonuti u izmaglicu melanholije, narkotizirati se (uz povremeno smijuljenje) na valovima poezije slatkastog raspadanja, a na kraju, usprkos gromkim aplauzima izlazi tiho i žalosno u noć.

Luchino Visconti pokazao se tko zna po koji put kao veliki majstor svoje umjetnosti. Kao što dječaci, ganjajući loptu po poljanama, sanjaju o slavi stadiona i žele postati nogometaši kao Puškaš, Pele ili Šekularac, sa svim njihovim osobinama, tako je za mene prije mnogo godina, nakon filma *Senso*, Visconti dobio piedestal idola i objekta željene identifikacije. Zbog veće rasprostranjenosti filma poznatiji u svijetu kao autor izvanrednih filmova *(Zemlja dršće, Roko i njegova braća, Senso, Bijele noći* itd.) Visconti nije ništa manje briljantan kad režira opere (istodobno s *Višnjikom* postavio je u Rimskoj operi Verdijeva *Don Carlosa)* ili drame. Zbog njegova afiniteta prema ruskoj literaturi *(Bijele noći* po Dostojevskom) nije bilo čudno što baš on radi Čehova, ali me je veoma zanimalo kako će

Čehov, izvanredno težak za realizaciju i u podnebljima slavenskih senzibiliteta i jezika, zvučati na jednom jeziku reskog mentalnog ugođaja, usprkos milozvučnosti i obilju vokala, sa izvođačima mediteranskih temperamenata predestiniranih za bučnu komediju ili za melodramu. Ali sjajna garnitura glumaca igra tako besprijekorno čehovljevski da se čovjeku učini: dovoljan bi bio mali napor da se zaboravi talijanski i da sve bude autentično. Međutim, baš kad je riječ o jeziku, dolazi ono »ali«. Naime, ruski jezik ima izuzetno svojstvo da zahvaljujući mekoći, elastičnosti i toplini, izrazi na gotovo muzički način veliko bogatstvo emocionalnih i psiholoških nijansi neprevedivih i neizrecivih na jeziku tako različitom kao što je talijanski, a to je u igranju Čehova vrlo bitno. Tih fluidnih treptaja i preliva i onog »nečeg« što bi se moglo nazvati »unutarnjom, dubinskom atmosferom« nije moglo biti iz razloga koji su izvan bilo čije moći. Inače sva ova razglabanja padaju u vodu pred savršenstvom Viscontijeva djela. Što da se prije hvali? Mizanscenska rješenja u jednostavnom realističkom dekoru, štimunzi, sjajna dikcija, nepatvorena »ruskost« glumačke igre bez ijednog trenutka ispadanja iz nje, pravi ritam-problem broj jedan u interpretiranju Čehova, kostimi ili detalji kreirani u najsublimnijim trenucima inspiracije?

Inače Viscontijev *Višnjik* nije jedino Čehovljevo djelo igrano u Italiji u toku ove godine. U Cataniji igraju *Ujka Vanju,* nedavno su na TV igrane *Tri sestre,* a također na TV vidio sam i jednu suvremenu talijansku operu po Čehovu *(Kontrabas)* izvedenu u Genovi. U Engleskoj Lawrence Olivier igra *Ujka Vanju,* Amerika je još prije »poludjela« za Čehovom. Ostvaruje se njegova vizionarska izjava: »mene će igrati i razumjeti za sto godina u čitavom svijetu«.

I zaista, njegova lica i ambijenti daleko su prerasli dimenzije svojih gubernijskih okvira. Današnjem čovjeku, koji tavori svoj beskonačni niz dana pitajući se što je moglo biti a nije, koji se guši u trivijalnoj svakidašnjici i čija se ličnost rasplinjava i osipa u banalnosti života u kojem se ništa ne događa — tom čovjeku koji nema ni snage ni vremena (barem) da plače a kamoli

zkvh.org.rs

da se bori, i kojem ostaje ravnodušnost i usamljenost — tom čovjeku Čehov govori mnogo bliže, istinitije i razumljivije nego mnogi pisci ovoga vremena.

VII

Viđen među prvima, *Višnjik* je bio i ostao ono najvrednije i najznačajnije što sam gledao na kazališnim daskama Rima. Pisati o još nekim predstavama, koliko god one bile vrijedne i zanimljive, čini mi se nepotrebno. Ali ipak ne mogu mimoići predstavu koja je za mene značila prvi susret sa jednim nepoznatim svijetom teatra: tzv. kazalištem okrutnosti. O tome se u posljednje vrijeme mnogo govori i piše, Atelje 212 igra djela Petera Weissa, najistaknutijeg suvremenog autora tog tratra, Zagreb je vidio neuspjeli pokušaj studenata da prikažu jedno englesko djelo te vrste — *Hamleta* u preradi Charlesa Maroevitza, ali što je zapravo to, to bi tek trebalo vidjeti. Rim je vidio to čudo u Theatro dèssai, malom komornom kazalištu koje nosi ime značajnog talijanskog pjesnika Giochina Bellija. Taj mali, izvana gotovo neprimjetni teatar postao je čudnom igrom slučaja i ironije Talijino svetilište. I to nedavno.

Policija je jedne noći blokirala mali barokni trg, Piazzu Apoloniju, i upala u noćni lokal koji je odavno bio na indeksu kao poprište svakojakih čudesa na koje bi i vrlo liberalni obrazi zarumenjeli. Urnebes je bio na kulminacionoj tačci kada je prvi karabinjer prošao kraj zaprepaštenih vratara i prije nego što se itko osvijestio, »Marice« su bile napunjene i vrata lokala zabravljena. Kao rezultat svih gužvi koje su kasnije nastavljene na prefekturi, sudu i drugim mjestima za raščišćavanje tih vrsta afera — Rim je dobio još jednu zgodnu malu kazališnu dvoranu i jedna ambiciozna i ozbiljna trupa počela je u njemu svoju djelatnost.

Kao svoju prvu premijeru, ansambl je izveo dramu *Io de Sade* u režiji autora i direktora Fulvija Tonti Rendhala. Koristeći se djelima markiza de Sadea, koji je svijetu poznatiji kao čovjek po čijem je imenu stvoren pojam sadizma a manje kao izvanredan pisac (ko-

jega Albert Camus svrstava među najveće romansijere francuskog jezika), Tonti je napravio dramu montirajući je kao sedam vizija markiza u tamnici Bastilli.

Tko je zapravo taj čovjek o čijoj ličnosti i podvizima kruže kontraverzne legende? Rođen 1740. u Parizu, Donatien Alphonse Francois De Sade, za prvog odgojitelja u djetinjstvu, provedenom u Avignonu, imao je ujaka svećenika, čija je reputacija razvratnika prelazila lokalne dimenzije. Završava oficirsku školu i provodi sedam godina na raznim stranama rata koji je u to vrijeme Francuska vodila sa Pruskom. 1763. godine, u činu kapetana, ostavlja vojsku i ženi se djevojkom iz nižeg plemstva. Na ovo ga teška srca prisiljava otac zbog pogoršane financijske situacije i nade da će možda malo ublažiti već uveliko loše razvikanu reputaciju sina. — Tih godina on počinje svoje tragično ljubavno obrazovanje kome »ni jedan filozof prije njega nije znao otkriti zakone«. Prvi sukob sa zakonom markiz će doživjeti već četiri mjeseca poslije braka, zbog jedne seanse »pretjeranog razvrata«. Zahvaljujući ugledu porodičnog imena ubrzo se izvukao. Iza toga će slijediti čitav niz prijestupa slične naravi, afera sa sestrom svoje žene — redovnicom, osuda na smrt u odsustvu i spaljivanje njegove lutke nakon vješanja u Marseillesu.

Nakon toga slijedi bijeg u Italiju, proganjanja od strane punice, hapšenja, bjegovi i zatočenje 1777. godine, najprije u Vensenskoj tvrđavi a zatim u Bastilli. Tamnice će ga tek 1790. godine osloboditi dekret revolucionarne vlade. To vrijeme od trinaest godina robijanja De Sade je proveo ne doznavši nikada pravi razlog tamnovanja, bez optužnice i presude, na osnovu »zapečaćenog kraljevskog pisma«, kojim se do revolucije mogla oduzeti svakom građaninu sloboda na neograničeno vrijeme bez ikakvog obrazloženja. Žrtva monarhije srodit će se s revolucijom. Period od desetak godina, do nove tamnice, bit će ispunjen radom u redovima revolucije, čak i na istaknutim funkcijama. Ali, jednoga dana, »nepopravljivi čovjek, u stalnom ludilu razvrata« bit će potiho, u strahu od skandala, zbog svog posljednjeg romana *Juliette*, zatvoren u Charanton,

zkvh.org.rs

tamnicu pretvorenu u duševnu bolnicu. Ovdje će 1814. godine umrijeti »najslobodniji duh koji je ikad postojao« (Apollinaire).

Iza njega će ostati romani, drame i pisma, štampani od vremena do vremena u bibliofilskim izdanjima, plijenjenim, spaljivanim i skrivanim, da bi posljednjih pedeset godina dolazili više nego često u fokus polemičkih rasprava i skandala. Rezultat je dakako zasjenjivanje njegovih stvarnih vrijednosti, vrijednosti koje znače otkrivanje jedne zabranjene zone ljudske senzibilnosti i nekih psihičkih mehanizama čiji se korijeni nalaze u samim instinktima. Danas, kod Sadea nije primarno zanimljiv, nekada toliko provokantni aspekt njegovih djela, niti njegova polemika s epohom u kojoj se jednoj umirućoj klasi nanose brutalni udarci u ime nove elite, kao ni njegova kritika ideja civilizacije, prirode ili vlasništva. Nije čak ni previše zanimljiva mogućnost analiza iznenađujućih anticipacija mnogih problema koji sačinjavaju fundament kulture ottocenta, kao što se ne mogu a ne uzeti u obzir doprinosi u općem kretanju i razvoju ideja svoga vremena, pogotovo u onome što ga razlikuje od Rousseaua i Diderota na primjer.

Fascinantnost Sadeova djela potječe prije svega od apsolutnosti njegova rada, jedne apsolutnosti koja ga uzdiže iznad vremenskih događanja i onemogućava svako osporavanje. Kad Sade piše o primarnim čovjekovim pasijama, kad otkriva vitalnu funkciju imaginacije, profilira čvrstom rukom ono što će Freud kasnije nazvati »instinktom smrti«, klasificirajući pojedine fenomene naše senzibilnosti s pomalo luđačkom upornošću naturaliste potpuno obuzetog objektom svojih vlastitih studija. Na taj način on uspijeva iscrpsti u svom perfektnom katalogu sve značajnosti nekih od njih — kao npr.: seksualne perverzije.

Usprkos ovog znanstvenog pozitivističkog aspekta ne mogu ostati izolirane njegove osobne avanture, oni abnormalni ukusi Sadea koji su provocirani njegovim temperamentom, njegovom žeđu za racionalnom dosljednošću kao i njegovom reakcijom na arbitre, na okrutnost, na hipokritski konformizam svoje epohe.

»Sadeovo djelo«, veli u svom briljantnom eseju Miroslav Karaulac (jedini koji je kod nas iscrpno pisao o markizu), »nam otkriva elementarnu samoću bića u svijetu, bijedu te usamljenosti, bijedu sile koje je i sam, tokom dvadeset osam godina tamnice, bio žrtva — pustinju izolacije u kojoj je proveo čitav svoj vijek. Njegovo djelo uopćava jedan osobni nesporazum — nemogućnost da se kroz ljubav saobraća, da se zaboravi, izgubi u ljubavi, nemogućnost da se sa svijetom uspostave bilo kakve veze, da se čovjek na bilo koji način uključi u zajednicu ljudi, u čovjekov pothvat — iz egoizma, iz straha, iz nepovjerenja, iz okrutnosti. Uzimajući stranu protiv čovjeka, Sade je demistificirao mehanizam sile, govoreći nam s iskustvom žrtve o neljudskosti i samoći nasilja, o razularenosti i samozadovoljstvu sile, koje je sam glas i žrtva. Njegova magnetna veličina nas odbija i privlači. Veličina Sadeova primjera jeste da negira jednomišljenike.«

Stavljajući na scenu Sadea, misao neizbježno vodi do Antonina Artauda i njegove vizije teatra okrutnosti bez koje bi suvremena svjetska konstelacija kazališta bila siromašnija za gotovo čitavu jednu dimenziju. Postavljajući svoje djelo, Tonti logično nije mimoišao Artauda. Dapače — na plakatu stoji Artaudov credo: ...akcija kazališta i kuge je blagoslovena, jer tjerajući ljude da vide kakvi jesu, čini da im s lica padne maska, ogoljuje njihovu laž, mizernost, slabost, hipokriziju i poziva ih da pred sudbinom zauzmu herojski stav i da budu superiorni što drugačije ne bi mogli postići. Ali usprkos visokog artizma, dobrog ukusa, inteligencije i znanja, usprkos toga što se predstava gleda gotovo bez daha, u poredbi s engleskim načinom igranja teatra okrutnosti, Tontajeva predstava ima u svojim žilama umjesto krvi — crvenu tintu. Ali za cenzore »vječnog grada« i to je previše.

VIII

...Talijanski su gradovi zapravo sami primorski gradovi, pa i onda ako kao Rim ili Firenza, ne leže na moru. A nigdje se ne razvija onaj osebujno slobodni, jasni

zkvh.org.rs

i pokretljivi duh, značajan po gradsko pučanstvo, bogatije, slobodnije i snažnije nego u primorskim gradovima — veli Egon Friedell u svojoj *Kulturi novoga vremena*. I to zaista nije teško ustanoviti na licu mjesta. Iako udaljen od najbliže tačke morske obale oko dvadeset pet kilometara, Rim diše morski zrak, pati od nepatvorenog juga i primorske pripeke, ali i zimi dozvoljava vrlo često hodanje ulicom bez zimskog kaputa.

A tek kad dođe ljeto, more postaje totalna opsesija Rimljanina. Desetina kilometara pjeskovite tirenske obale postaje nevidljivo od mravlji gustog pokrova ljudskih tjelesa rimskih građana. Od ranog jutra do kasnog mraka vodi se bespoštedna bitka za svaki milimetar pijeska, kap mlačnog, plitkog i nečistog mora i zraku sunca.

Ta ljetna invazija mora ispirirala je masu talijanskih filmova i jedan od njih, film Dina Rizija sa popularnim komičarima Sordijem i Tognacijem slučajno viđen jedne večeri na televiziji, utjecao je da sam ipak jednog lijepog, vjetrovitog i sunčanog dana krenuo makar da »pljunem u to ludo more«, kad već, po riječima jednog Rimljanina, zimi nema šta da se vidi osim prljavog pijeska i vodurine.

Kao što »svi putevi vode u Rim« tako i mnogo puteva vode iz Rima na more. Nisam imao nekog posebnog razloga da specijalno biram pravac i za prvi cilj odabran je Anzio, nekadašnja ljetna rezidencija cara Nerona.

Izlazim u pitoma valovita polja Lazia, sa svakom stopom zemlje njegovanom, Viom Appiom, najčuvenijom od slavnih konzulskih cesta. Stara Via Appia vodi do Brindisia. Slijedeći njezin trag i pravac Mussolinijevi graditelji grade Novu Appiu — autostradu. Nova i stara cesta se čas poklapaju, čas stara nestaje, pa se opet javi fragmentom ili teče paralelno. Ponaša se kao rijeka ponornica. Na samom prilazu gradu prostire se najbolje očuvani dio stare Appie. Automobil poskakuje preko kamenja koje nisu mogle uništiti teške dvokolice i marševi legija, pa ni Aleksanderovi tenkovi. A s obje strane smjenjuju se crkve, ulazi u katakombe, dobro

skrivene u vrtovima bogataške vile i ostaci grobova — mauzoleja rimskih odličnika. (Biti sahranjen kraj konzulske ceste moglo se samo uz posebno odobrenje senata.)

Nakon izvjesnog vremena skrećem na jedan poprečni put u polja. Auto se zaustavlja pred farmom ni po čemu različitom od bilo koje osrednje uređene farme na svijetu. Njeni stanari su — zakupci. Sve je vlasništvo porodice Garibaldi. Malo izvan kruga zgrada izgubljena i osamljena drijema skromna kapela-grobnica, sa kostima Garibaldijevih osim Giuseppea. Kako se gotovo u pravilu događa ista priča u sličnim slučajevima i porodica Garibaldi nije iznimka. Najveći nacionalni heroj moderne talijanske historije, Giuseppe Garibaldi umro je kao pravi romantični vitez slijep za ovozemaljska dobra, ali je porodica pokazala mnogo manje poetičnog odnosa prema životu materijalizirajući magični sjaj legendarnog prezimena. Giuseppeov rođeni brat Menotti, čije je ime najkrupnije među imenima na nadgrobnim pločama, ostavio je svojim potomcima kuću u Rimu i zemalja ali prezime Garibaldi je izumrlo, brzo je nestalo muških potomaka (umriješe mladi, istanjene krvi i sušičavi) i imutak ostade na ženskoj lozi tuđeg prezimena.

Listam po spomen-knjizi. Ni jedno poznato ime. Više stranaca nego Talijana. Ništa neobično.

Ako se želi stići za sunca na more treba produžiti. Izbijamo ponovo na jednu od glavnih cesta i put nas vodi kroz naselja koja nisu ni gradovi niti sela. Sve je to niklo ne jako davno. Industrija mijenja topografsku sliku ovog kraja vinograda i livada. Najveći u tom nizu je grad-model-Latina. Skoro sto tisuća stanovnika, savršeno pravilan i smišljen, čist, moderan, dobro osvijetljen, s jakom industrijskom perspektivom, upravo vidljivo raste iz dana u dan, grad zapravo lijep, ali kao i sve što su načinili Mussolinijevi arhitekti — djeluje naduveno, pompozno, bez duše i topline, nezamislivo i strano u mediteranskom ambijentu.

Vjetar neočekivano najavi more. Slanogorski miris nadme pluća kao jedra i potjera krv brže i smiješak

zkvh.org.rs

u glavu. Panorama puca također odjednom. Voda je mirna i ljubičasta. Malene tačke, ribarske brodice, posijane poput muha u mlijeku, besmisleno se vrte po površini. Kao i sva primorska mjesta zimi, Anzio je pospan i lijeno se proteže, ali u zraku lebdi podmukla napetost, čini se, dovoljan bi bio signal pa da sve odjednom uzavrije. Istovremeno se gradi masa vila, a u pustim restoranima načičkanim uz obalu mogu se kroz ogromne staklene zidove vidjeti namješteni stolovi sa tanjurima i servijetama, kao da će baš ovoga trena nahrupiti gosti.

Sunčana tišina omamljuje i ostajem dugo na bedemu ostataka Neronove vile, isturene i istaknute nad morem, dok se otoci-brodice i beskonačna pješčana linija, sliveni pod spuštenim kapcima i pritiskom sunca ne pretope u potmuli zuj koji prethodi gubljenju osjećaja postojanja tijela i slatkoj obamrlosti. Tu u neposrednoj blizini kamenja na kome sjedim, u nekadašnju rimsku luku čiji se ogromni kameni blokovi još uvijek ljube s morem, iskrcali su se i Amerikanci osvajajući u drugom svjetskom ratu apeninsku čizmu i ostavili, uz Monte Kasino, najveće vojničko groblje u Italiji. Oko četiri tisuće momaka iz Teksasa, Nebraske i New Yorka, crnih i bijelih, počiva u mauzoleju okruženom vještačkim jezercetom u velikom ograđenom parku čempresa i vrba, na izlasku iz Anzia. Čak i u ove neturističke dane zaustavljaju se ovdje »drumske krstarice« prispjele preko Oceana i njihove posade, na trenutak, u meditaciji pred spomenikom mrtvim zemljacima, zaboravljaju da su američki turisti u Italiji, što im se inače vrlo rijetko događa.

Napustio sam Anzio dok se spuštao sumrak izboden električnim svjetlima. Sjene i mirisi su se preplitali s kopna i mora. Kao što se pojavio nenadano tako je i iščeznuo okus mora. I dok je u daljini treperio i brektao Rim punom snagom večernjeg pulsiranja, nemoćan da nasilno prekinem niti misli o ironiji zaborava tih četiri tisuće anonimnih smrti usprkos svih bijednih pokušaja onih sretnika, koji su preživjeli, da se iskupe spomenicima, patetičnim riječima i okruženjem datuma

u kalendaru — sjetih se ukletog genija, ponosa američke literature i sramote njene nacionalne historije — Ezre Pounda.

Umrlo ih je bezbroj
I najboljih među njima
Za staru krezubu kučku
Za sprtljanu civilizaciju.

IX

Napisao sam ovo posljednje poglavlje i odjednom osjetio gubitak potrebe da dalje pišem. Ne zato što bi mi zadalo muke da se sjetim o čemu. Ili što mi se čini da bi to bilo manje zanimljivo od dosada rečenog. Ne, jednostavno mi se čini da bih obezvrijedio čitav ovaj napor pišući o nečemu, što doduše ostaje u fundusu mojih doživljaja i obogaćuje moju empiriju, ali traži artificijelni napor, dakle usiljavanje, pa možda i laž, da ga pokušam fiksirati na papiru s pretenzijom da to saopćim nekom, tj. čitaocu.

Znači li to da sam do te mjere opsesioniran kazalištem da nisam u stanju da literarno transponiram ni jednu senzaciju izvan njega? Bilo bi vrlo zabrinjavajuće da je tako. Ali to sumnjam da zanima ikoga osim mene.

Dakle, dixit . . .

zkvh.org.rs

JA, SELJAČKI SIN

Ivanu Balaževiću

1

Volio je kiše. S jeseni, čim bi se počeo osjećati sam, nagrizla bi ga žudnja za njima. Izlazio je iz kuće izmamljen njihovim pohotljivo šuštavim dozivanjem i dugo lutao pijan od mirisa vode kojim su ga prožele kapljice.

Navečer je zastajao raširenih nozdrva na raskršćima i ogledao se u baricama. U njihovom zagasitom srebru je na trenutke nestajalo bora koje je jesen izmamila samoćom. Ostao bi dugo tako prikovan kod svake, dok se ne bi trgao uplašen da prolaznici ne pomisle da je lud. Neprestano je iščekivao nešto novo na svome licu. Nešto što bi trebalo da vide u trenutku kad se rađa. Ali osim urezivanja po koje nove bore ništa se nije događalo. Ipak se nadao. Jer samo su kiše uvijek donosile i mogle donijeti.

Sve značajno mu se u životu događalo za kiša...

2

Leži zgrčen, razrogačenih očiju i gleda kako kapljice suludo bježe od preostalog jesenjeg lišća, podbulog i crnog, nasrtljivo grebući prozorska stakla. Mami ih sasvim mirno majčino lice s upaljenim očnim dupljama. Prozor se s vremena na vrijeme otvara i iz njenih ruku

zimogrižljivo izlijeću u mrak novčanice. Lepršaju kao tromi, crveni, sivi i zeleni leptiri. Na krevetu kleči otac i tako divlje pritiska čelom zid da se paučina uznemireno leluja u gornjem kutu. Glas mu je tiho pomirljiv, skoro bojažljiv, časovito se boji dječjom nestrpljivošću: »Podaj već, Marija, te novce Stipanu. Ne čuješ otkad lupa. Don'o je vina.« Do ujutro su već zamrlu i sasvim pustu breskvu pod prozorom rascvjetala jata mokrih tužnih leptira. A otac je ležao na leđima i urlao u strop: »Marija, di je Stipan? Iđi vidi di je Stipan! Iđi donesi vina!«

Sjetila se mati jedne davne mokre noći. Čula je okamenjena pod pokrivalom kako otac vuče koljena po podu i ljubi materinu suknju. »Daj mi samo malo. Samo malo. Tri kapi! Kap!« Nepoznati je šapat nježan, vatren i mlad. Potom se čuo klokot. A prekosutra je dobila crne haljinice i rupčiće.

Nije mu dala.

Preostala voda se još cijedila s loze dok se otac spoticao svaki čas, držeći ga pažljivo za ruku, unezvjereno se osvrtao i bio prvi put blag, gotovo nježan. Pokušavao je da ga umiri i razgovori, a suzdržavao se da ne zaplače, vapijući za šamarom, psovkom, nepravdom. Nije on ova blagost. Ovako užasna tiha. Osjetio se prevaren i razočaran. Odavno je priželjkivao ovakve razgovore da ga prizna za ravnopravnog sugovornika, da primi njegove riječi bez vrijeđanja ili oglušivanja. Da mu koji put kaže prijazniju riječ.

Nije ovo bilo to.

Zvonili su na liječnikovim vratima, a on se tresao od jasnoće pomisli na bijeg. Bijeg od sela ,očevih pijanki, majčinog strpljenja, beskonačnog niza istih pijanih sudbina. Još samo malo ...

3

Sjetilo ga je prvi put jedno kasno ljetno podne te noći i zore.

Izvalio se na raskršću ispred jedne krčme u selu u najvećoj bari od maloprijašnjeg pljuska, a okolo su se

zkvh.org.rs

sjedeći samo u gaćama, gadljivo tresli i zgledali Cigani. Grcavo sviranje nikada nije zvonilo tako žalosno i besmisleno. Pažljivo je prebirao među prstima krhotine čaša, pijesak i kapljice i tupo zurio iznad šume u ljubičaste tamne oblake. Učinilo mu se u trenutku da će se oblaci strelovito sručiti na njegovu glavu...

I dok su Cigani kupili još zadnje leptire, on je rastjeravši djecu na uglu trčao kući da se pakuje ..

4

Zagreb ga je dočekao maglen i naježen od sićušne kiše. Vukao je danima noge kroz lišće i smišljao što će. Ljubazne maske su uvijek na istom mjestu padale u razgovorima koji su neumoljivo bili slični.

Da, razmišljali smo o tome da izdamo sobu... Iako baš nikakve koristi od toga... a, vi ste iz Vojvodine... znate moj bratić je tamo služio vojsku. Ima zgodnih Mađarica, uvijek je pripovijedao o njima... I izvrsno se kuha... Pa da, tamo je sve jeftinije... Vi ste baš sa sela... gospodin otac je sigurno liječnik... na selu se još uvijek može tako dobro zaraditi i živjeti... Ma nemojte, seljak, mislite eksveleposjednik... kulak kako kažu ovi... Prije tri godine je umro, kažete, siromah... Baš kad ste maturirali... pa da, majka, mlađi, imanje, to su obaveze, obaveze... ali za studij nikad nije kasno... da, da... (osmjesi su teško ispunjavali neugodnu tišinu) moramo još nešto malo pričekati... znate ovaj... navratite za koji dan...

Odgovori su bili odsječni. Negdje se samo zalupio kapak na vratima. Negdje je neočekivano »doputovao nećak«.

Sive fasade su ga gutale na pločniku poslije izlazaka u ambis koji je opijao beznadno.

Ali čim je prvi put zatajio oca, jedno napudrano pergamentno lice je pojačalo kreveljenje. Saslušao je da su sve fotelje kupljene na dražbi grofa Vindišgreca, da su tamo u dvorištu »gospođe«, a ovo lice da pripada »milostivoj« — i gušeći se izletio u kišu večernje ulice. Nigdje nije bilo ni bara ni goluždravih Cigana, ni pijeska na raskršćima. Oblaci su bili visoki i mirni.

Samo su bifei blagonaklono i razumijevajući žmirkali i zvali. Zalupio je vratima na najbližem...

5

Upio je njen čisti puni profil obrubljen modrinom duge kose nekog predvečerja te jeseni. Svjetiljka pod kojom je stajala bila je čudno blještava i još nezamagljena. Kiša je tek započela šaputanje.

Odonda bi ga podilazio znoj od nekog nerazumljivog stida za svako prisjećanje i žaljenje za prašnim smeđim butinama u slami, cvrčavim od sunca upaljenog kao isposničko oko. Nije se više budio noću, tražeći kraj sebe zeleno blještavilo krupnih čvrstih grudi mokrih od mjesečine. Zaboravio je gušenja od teških mirisa sjenjaka, okusa usta ljepljivih od grožđa i vlagu jutarnjeg pijeska po jesenjim vinogradima.

Učinilo mu se da je u njenom profilu prepoznao lik tražen u ekstazama lutanja po smeđe nabujalim šumama, naslućen među svijetlim pukotinama u granju sasvim visoko, na modroj pozadini neba.

Pronašli su se već skoro u zimu i grozničavi, izmučeni od traženja proželi se odjednom do zadnje žilice. Kasnije je jednom rekla da ju je samo pod svjetiljkom opio u magnovenju pakao u njegovim očima. Sumanuto je od tada zagledala u svake sumnjive oči.

Bili su samotno odani ćutljivi ljubavnici večeri. Dan ih nikad nije vidio zajedno. Izgarali su zaneseni, pijani od tihih nemilosrdnih vatri koje su im tekle krvotokom. Komadali jedno drugo očima, dodirima, osmjesima. Osnježene veže i pogašeni fenjeri su slušali miješanja njihovih dahova, a limunkasta svjetlost dalekih zamagljenih gornjogradskih kavana ih toplo obmotavala tijesno i šutke zavaljene u nekom kutu. Tamo bi zalazili poslije bijesnih jurenja niz strme ulice i dugog zadihanog ispreplitanja ispod njegovog raskriljenog kaputa.

Nikada mu nije bilo dosta doticanja njenih lomljivih oblina, pseći požudnog mirisanja njene mlječne zagasite kože. Činila se sazdana od kristala. Svjetla neuhvatljiva, osjetljiva na najmanje treptaje. Mazila se

zkvh.org.rs

uporno i povjerljivo kao pseto, uvlačila u njega, pijano rasplinjavala u rukama, uz tijelo, topila, smanjivala do daha sa zarivenim ustima, trnula i od nehotičnih pogleda i dodira. Bestidno i nezasito je gladovala za njegovim čudnim tihim pričama, glasom i toplinom njegovih ruku i vrata. Onako plava, tiha, plaho podatna hodala je mjesečarski zaneseno, pretvorena u sjenu, meso i vatru.

Čekali su samo sunce. Činilo im se da će ono da isprži ostatke bivših nezajedničkih dana. Da će tek onda biti sasvim čisti i svoji...

6

Tonuli su isprepleteni. Nikada nije izgovorio toliko mnogo odjednom. Obmotavao je i uljuljkivao šapat: »Oprosti što te volim kao što te volim. Oprosti onaj plač zbog pijanih tepanja one večeri i sve nježnosti od kojih kosti bride. Zašto moram da gušim žudnju za sićušnim rukama s mojim očima iščupanim iz tvoje utrobe? Oprosti na svim budućim kišnim nebima izbodenim odlazećim urlicima vlakova. Oprosti što još dugo nećemo zaboraviti riječi: rastanak i tko zna kada sastanak. Što ih nije sažegla riječ: dom. Naš dom. Vrijeme ima tako umorne noge, a ja mu sasvim bespomoćno podmećem ramena da požuri. Oprosti što moram toliko puta da ti kažem — oprosti. Jer i ja tebi praštam strah da ne iščezneš jedne zore kao snijeg, jer te ne mogu drukčije voliti nego što te volim...«

Ležali su opušteni, ne osjećajući tijela, prvi put u njenoj sobi. Valovi polumraka su zapljuskivali spuštene rolete kišom, uvlačili se i rasplinjavali u toplom, otežalom zraku. Zidovi su još reflektirali odbljeske izgovorenih riječi, a siluete maloprijašnjih položaja tijela se naslućivale u treperavim sjenkama. Nepomičnošću su htjeli vrijeme zaustaviti i očajno osluškivahu ludo ubrzani lepet njegovih krila.

Zidovi su odzvanjali pustim sobama vile njenim imenom.

Od trena kada je skočila, njena sabranost je bila upravo uvredljiva. Išunjali su se do predsoblja i zvonili. Režući zrak još pomodrjelim ramenima uvela ga je kao prvog gosta u još pustu trpezariju i odlepršala. Zavukao se u kut loveći njene poglede i uživao pomalo zavideći na sigurnosti gesta i osmijeha, pažljivosti s kojom je slagala poklone, podmetala obraz. Zvono je neprestano zvonilo.

Uskoro su se grupice mladih ljudi raštrkale zabavljene sobom. Negdje je zasvirao klavir i vrteška rođendanske zabave se zavitlala. Na njih skoro nitko nije obraćao pažnju. Mrak njene sobe ih je povjerljivo i velikodušno primio nazad.

Odjednom je buka prestala. Kretanja postala oprezna i prigušena. »Mama«, i vukući ga za ruku uletjela je u zadnji čas. Stigao je da konstatira nevjerojatnu sličnost i već je prikivajući ih hladnim strogim očima mama doklizila do njih.

»Drago mi je! S mojom kćerkom sam dosta govorila o vama. Moja kći, znate, mnogo liči na moga oca. I on je tako izrazitih sklonosti za jednostavno, primitivno, zdravo . . .«

Ona je još govorila, ali je u njegovim ušima zabubnjalo. Ništa više nije vidio ni čuo. Istrčao je bez riječi i zgrabio kaput. Neobičnu tišinu je rastrgao njen izobličeni očajnički glas. Stigla ga je kod vrata neprestano mu ponavljajući ime. Složila se na koljena, obgrlivši mu noge. Zapjenjeno je procijedio: »Pusti me!« — ne gledajući je i nehotičnim udarcem koljena je odbacio do zida.

Napolju ga je kiša nestrpljivo dočekala.

7

Sjedio je u nekakvom živahnom poslijeponoćnom baru, žudeći za Ciganima i šuteći ispijao zelenosmeđe tečnosti iz dugovratih čaša. »Da ne budemo sami« — ljubazno je rekla crvena tijesna suknja teško pronijevši bokove kroz gužvu.

— Morem nekaj popiti.

zkvh.org.rs

ideološki i estetski afiniteti prema ambijentalnom krugu svojih sunarodnika pokazuju potpunu zrelost da s manjim ili većim uspjehom prikaže žive likove koji se većinom nalaze na granici negativnih junaka: i Paulina, i Jaša Kuzman, i snaš-Koca — kronični su alkoholici, seksomani, ili su zatočenici svojih strasti i traumatičnih sudbina. Degeneracija nije postavljena kao problem već kao kronično stanje iz kojega ne očekujemo izlaz, isto kao što ne znamo kuda vodi Paulinu njezin odlazak, ili što će polučiti slučajni namjernik kod izgubljenog Jaše.

SVJETOVI I SATOVI

Ivša, uštrojeni kopune, graknula je uobičajeno stara Ošovica, da li si donio knjige i za mene?

Gospođica Oš nezajažljivo čita viteške romane. Imam dosta muke da joj pronalazim i obnavljam literaturu koja je izišla iz mode još za života pokojnog velikog Španca Don Miguela Servantesa, a u svojoj nemoći da joj išta pronađem i donesem, sam sebi se više puta činim Sančo Pansa kojem uzbuđeni i neizdovoljeni Don Kihot dijeli packe. Skoči mi u tricikl kao neurastenična kvočka i poče prebirati po knjigama. — Pa ti uopće ne misliš na mene, Ivša — reče Ošovica. — Tu imaš gomilu raznih knjiga, a za mene ni jednu jedinu. Izgleda da ću morati promijeniti trgovca.

Molim, izvolite, po nahođenju, kažem spokojno, jer znam da se ovim uzaludnim sizifovskim poslom nitko ne bavi u našem kvartu, Vučjem Dolu, niti u cijelom Panogradu. Odnedavno se služim lukavstvom da bih udovoljio starinskom ukusu Ošovice. Knjigama, koje je čitala prije nekoliko godina i zaboravila ih, kidam korice i gumenim slovima odštampam drugi naslov. Davanje knjige vršim uz mali ritual i ceremonijal, a Ošovica mi poluonesviještena od uzbuđenosti ljubi ruke kao slijepom proroku. Obavezno onda moram ići u malu i mračnu sobu, koju ozrači Ošovicina uzbuđenost i radost, i da pijem gotovo na vještičin način spravljenu rakiju od zove i trava, da čekam dok skuva šolju jake i gorke crne kave. Njena odsutna figura sa zagrljenom knjigom se tanji, dobija nestvarne obline u pari koja izbija iz velikih lonaca na šporetu. Pratim njen pogled

zkvh.org.rs

odlutao u bjelinu zida, uvlačim se krtičije u njene misli, navrlo sjećanje. Sjenke pare na zidu igraju fantastičnu igru, apsolutan teatar. Likovi nastaju od točke, loptice, kao da izlaze iz čarobne lampe, i otpočinju svoje nijeme dijaloge, monologe, fizičke obračune čak, a u ime sveopćeg smisla, ljudske parade i plačikomedije. Uobličava se i lijepa glava i čvrsta desnica Federika, nekadašnjeg pozorišnog glumca, viteza, kojeg je rođenje odbacilo suviše unaprijed, u pogrešan vijek, te je svoju patnju i tragiku (po komentiranju Ošovice) iskazivao na kazališnim daskama vitlajući vješto mačem kao pravi vitez bez imanja i imena. Lik Federika se rasplinjuje, nestane, jer Ošovica reče: Kava je skuhana, dragi Ivša. Malo slađa, kao što voliš. I pruži mi šolju kipuće crne kave. U šolji njene kave primijetim Federikovu glavu u obliku grumena šećera kako samrtnički pluta. Gdje li je sada taj čovjek kojeg sam upoznao samo po fotografijama? Vjerojatno je Ošovica ponešto i znala o njegovoj kasnijoj sudbini, ali se nikada nisam usudio da je o tome pitam.

SATOVI

Okrenuti se na pokretnoj stolici i dohvatiti instrumente i bolesne, kucave mehanizme — satove svih perioda — je praktična opsesija čika Miškolcija. U njegovoj radnjici sam kao ptica u specijalnom, najropskijem kavezu. Miškolci jutrom navija satove i oni po cio dan dahću i cvrkuću slični željeznim kanarincima. Njihove glasiće čujem u visini glave i grudi, kod koljena, pletu se oko mene, prodiru u mene kao iglice, zabadaju se kao čavli, zloslutno melju i žderu vrijeme, razlažu mi udove, razaraju misli, krv, osjećam, naprosto vidim vlastito uništenje, postajem providan, staklo, uzdušast, bez pepela. Jedini pravi partner Miškolciju je Trumo, »pet-het«, odbačeni bolničar po profesiji, alkoholičar, a sadašnji nosač i špekulant na malo.

Dolaziš opet, Nerone, da mi prijetiš, veli mazno Miškolci i sklanja sa pulta rasklopljene dijelove satova, za svaki slučaj.

Pet-het, ti si veći Neron i od samog Nerona, Nerončino, reče Trumo, jer je onaj, pet-het, ubijao ljude po kratkom postupku, a ti ih ubijaš postepeno, mjesecima i godinama, kao najveći krvnik ovozemaljski. Sa svakim otkucajem tvojih đavolskih spravica, oni su svjesniji da su bliže za jedan korak smrti. Svaki dan im zabijaš po jedan čavao u glavu svojim huncutarijama.

Kako bi tebe i slične tebi isprašio gospodin vojvoda Baro, reče Miškolci, samo da je živ, pokoj mu duši.

Ne plašim se ja, pet-het, tvojih ni njegovih (pokaza s prezrenjem na mene) knjiških huncutarija, reče Trumo i sočno otpljune svoju konstataciju preko pločnika do zimzelene ograde. Trumo je znao da sam ja prodao Miškolciju knjigu o vojvodi Barou, čudaku iz Nice, koji je sakupio mnoštvo satova, i srebrnih i zlatnih i običnih, a strast mu je bila da ih sam navija, kontrolira i popravlja. Ali kako su se satovi neprekidnom kupovinom namnožili (odvojio je za njih i jednu oveću prostoriju), vojvoda je morao da se odrekne doručka, njege pasa i lova. Na roditeljske prijekore svog zabrinutog sluge Armana, gospodin vojvoda Baro je odgovarao riječima: Dragi Arman, ja tek sada, pod starost, otkrivam smisao svog života. Znaš i sam da sam ateista od rođenja, ali počinjem otkrivati svoju ličnu religiju, smirenje, ne onog, vjeruj onom što ne vidiš — vjeruj da bi vjerovao, već ovom konkretnom, što uvjerava i utvrđuje tvoju prirodnu, ljudsku i vremensku mjeru. Živiš, opstojiš, popunjavaš određeni besmisao samo dotle dok kontroliraš svoje trajanje. To je jedina realna karika u dugom lancu zemaljskog i kozmičkog kaosa. — Vojvoda Baro uskoro preskoči i ručkove i ukine popodnevna primanja. Satovi su se navlačili različito i vojvoda Baro je činio različite, često i naporne pokrete da bi ih stavio u rad. Naročite brige i napore mu je zadavao jedan stari sat načinjen u obliku krstače. Postavljao ga je vojvoda na pod i polegao bi po njemu, širio ruke do točkića na krajevima, kao da su ga razapeli i prikovali i otpočinjao istovremeno vrćenje točkića. To je trajalo ponekad i satima i vojvoda se intenzivno znojio i hripao.

zkvh.org.rs

Očajni Arman je samo naslućivao šta se dešava sa njegovim gospodarom iza zatvorenih vrata. Vojvoda Baro napokon izostavi i večeru. Arman bi ga viđao (u zavisnosti od položaja ključa u bravi) kako se vuče, istanjen kao haringa od sata do sata, i tek kad bi i zadnji sat navukao i prokontrolirao, onda se predavao, sasvim iscrpljen, iznakaženog smiješka, mirnom snu. Vojvoda odnedavno i ne izlazi iz sobe. Nove satove, koje mu revnosni i spretni Arman pronalazi i kupuje, više ne prima u sobu, jer nema mjesta za njih. Slobodan je još bio plafon. Onog dana kad mu Arman unese u sobu tražene ljestve i ljepilo, vojvoda izdahne na satu u obliku krstače. Dobri Arman to shvati kao pokojnikovo zavještanje i umjesto krstače na grobnici, on mu postavi taj stari sat. Ovaj sat je i načinjen za tu svrhu, mislio je Arman. Okolo smanjkanog i osušenog vojvodina tijela u mrtvačkom sanduku, Arman odabere i stavi satove za koje pretpostavi da su najmiliji vojvodi Barou. Na skromnom sprovodu jedino vjerni Arman ide za staklenim kočijama iz kojih se čuje zloslutno otkucavanje. Vojvodini poznanici i daljnji rođaci idu na sigurnom odstojanju jer ne vjeruju da vjerni Arman nije stavio u kočije paklenu mašinu da i njega smrt ponese istim putem, u isto vrijeme, kao i pokojnika. Vojvoda će se radovati, misli Arman, što će ga satovi odvajati od beskrajnosti smrti.

Vojvodini poznanici i daljnji rođaci sa čuđenjem su otkrili i poslije nekoliko godina (uostalom da se taj fenomen nije ponavljao, oni ne bi nikada ni dolazili vojvodi na groblje) da se iz grobnice čuje otkucavanje. Gluvlji bi i polegli po grobnici i osluškivali i potvrđivali da i oni čuju jasno tiktakanje, iako u to nisu bili sigurni baš uvijek. Arman je to objašnjavao djelatnošću dobrih duhova koji su navijali satove svaki dan, kao i pokojni vojvoda. To tumačenje nitko ne shvati ozbiljno, jer se u to vrijeme za Armana već govorilo da je ostario i pobenavio.

Upamti, Miško-meco, da ću jednog dana doći i pet-het, kaže strogo Trumo, podaviti i porazbijati sve ove tvoje gvozdene kanarince.

He, he, razorna si ti šaljivčina, odvraća snishodljivo Miškolci i tura mu diskretno flašu sa rakijom, ali valjda i mene štiti zakon i čuvari zakona. Red na zemlji ne uspostavljaju samo moji satovi, već i ljudi u plavim uniformama, kao onaj, he, he.

Sa druge strane ulice zaista je šetao brkati milicajac. Popravljao je neprimjetnim pokretom opasač i istezao vratom kao da čuje Truminu izjavu koja ga neprijatno, ospičavo zasvrbi po leđima.

Ne smeta on meni, pet-het, veli Trumo zamišljeno i otpija rakiju, jer mi imamo različite misije. On čuva i uspostavlja jedan obični, svakodnevni red, a ja, pet-het, da kažem, jedan vječni i pravi, u nama, red. I nemoj misliti, Miško-meco, da me možeš ovom rakijom potkupiti i odobrovoljiti. Strahuj i nadalje od sudnjeg dana i mog sudnjeg dolaska.

Kao potvrdu svojim riječima Trumo povuče dug zadnji gutljaj i zalupi vratima koja dugo zveckahu slično porculanu.

Mangup varoški, kaže mi Miškolci, umišlja da je i Napoleon i Lucifer. Ne plašim se njegovih prijetnji, ali mi oduzima dragocjeno vrijeme. Trumo mi prijeti već godinama i sve više shvaćam da su njegovi napadi samo smišljeni manevri. On hoće da uništi moju krilaticu »vrijeme je novac«, i moju lupingkrilaticu »novac je vrijeme«. Ali iako je sada bezazlen i naivan, ja sam na oprezu.

Predostrožnost je potrebna, čika Miškolci, kažem iako ne vjerujem u monstrume malog kalibra.

U PREDGRAĐU NASTAVLJENOG RATA — Jara prosipa sapuničastu vodu po stepeništu i zasukanih rukava trlja pijeskom i spužvom kamene stepenice. Uliva mi izvjestan strah svojim orlovskim pogledom, hrapavim altom i koščatim rukama. Pred njom se osjećam kao krivac, dustabanlija, strašljivi pozadinac, antiratni i antijunački izgubljen slučaj i subjekt. Primijeti me, otpuhnu kosu sa oznoje-

zkvh.org.rs

nog čela i mjeri me svojim »kapetanskim« pogledom. Jara je uistinu partizanski oficir. Ja se kočim, ukipljujem. Iskreno se zastidim što nisam urednije obučen, što se odijelo na meni više klati nego što se pripija uz tijelo, što sam neočešljan, neobrijan i što nisam odslužio vojni rok zbog čira i naglašene mršavosti. Jara za sve ovo zna. O tome me je najprije i pitala kad smo se upoznali i otada me nipodaštava i pomalo prezire.

Ivša, moj čupavi druškane, da li si donio knjige za mene i Mladena?

Jesam, Jaro. Za tebe sam pronašao nešto interesantno i pikantno, a za Mladena nisam. Zapravo za njega sam donio nekoliko isječaka i nastavak iz novina. Valjda će se time zadovoljiti. Reći mu da će uskoro izići i cijela knjiga.

Ulazim za Jarom u kuhinju koja blista i zapahnjuje nosnice svojom čistoćom. Pomisao na moje obitavalište mi zamijeni i napuni nosnice teškim i prašnjavim zadahom. Poslije ovakve posjete Jari, zaklinjem se da ću napraviti više reda u svojoj sobi, ali je obratno, jer sa mnoštvom knjiga koje me preplavljuju, raste i prividni nered. Dok otpijam prepečenicu i udišem isparotine brazilijanske kave, Jara odlazi u sobu i govori, prenosi mužu moje saopćenje. Glas se krijumčari iz sobe u hodnik, a onda odlučan, pa stidljiv u kuhinju, do mene, i ja čujem Mladena:

Taj, zveknuti Ivša, uradi sve polovično. S ovim isječcima mogu, da prostiš, da obrišem ...

Čujem kako me Jara brani, mada ne razabiram sve riječi, po intonaciji i mekoći glasova razaznajem da me uzima u obranu, da se njena pravičnost lepezasto isturila pred čangrizavošću njenog muža.

A ti ga još i braniš, ne? viče piskutavo, u visokom ce, razljućeni Mladen. Ti uvijek braniš neobranjivo i nedopustivo ponašanje. Kao predratni advokat. Time opravdavaš i neke svoje postupke.

Čujem kako ga Jara stišava i zaklinje zaspalom djecom, ali je i njen glas na rubu suzdržavanog strpljenja. Predosjećam buran zaplet, žurno pijem kavu, znam da

je najbolje da se što prije izgubim, jer su oboje nagli, oboje su bivši partizanski oficiri i posjeduju osobne pištolje.

Uostalom, ti si me godinama varala da uzimaš lijekove. Ti i nisi baš željela djecu, a sad se u djecu zaklinješ.

Mladene, ušuti, rikne ranjeno Jara. Ti dobro znaš da se injekcije više plašim nego mitraljeske cijevi. Pa i to sam preboljela i žrtvovala za tebe.

Za mene? Zar samo za mene? inzistira uvrijeđen Mladen. A da nisam otkrio neupotrebljene ampule ti bi i danas bila sterilna. A da li je to onda samo zbog mene?

Ostavljam šoljicu na stol, jer nastade neizvjesna i opasna tišina, i izlazim. Jara bi trebala da odgovori »za tebe i djecu«, ali joj sigurno ponos i ljubav prema djeci sličan ljubavi vučice ne dozvoljavaju da banalizira riječima ono što se podrazumijeva, što je duboko u njoj kao vrela nemirna kugla.

Na ulici još čujem Jarin glas:

Barem da su te bradati zaklali u onoj dolini na Sutjesci, pa da me sada više ne mučiš.

A ja te, budala, izvukao iz zasjede kod Neretve, odvraća joj Mladen bestijalno i sarkastično.

Sjedam na tricikl i žurno vozim odatle. Iznenađuju me Jarini probuđeni nagoni koji je tako brzo urone u dane rata, krv i paljevinu i skidaju lupinju i konvenciju žene domaćice, ljušte lak, ukus i ponašanje odnjegovano na ljubavnim romanima koje joj odabiram i donosim već godinama. Moja diskretnost i razumijevanje za nju i takvu vrstu knjiga, baca na naše poznanstvo sjenku njene prikrivene stidljivosti i saučesništva. Nasuprot Jari, Mladen proučava ratne memoare kojih, na sreću ima mnogo, ali ih on nezajažljivo čita te sam jedva stizao da mu dobavljam nove. Imam utisak da i on potajno piše svoje memoare, ali još nema hrabrosti da ih nekom pokaže i pročita, već ih poredi i važe u odnosu na druge.

PISMA, PISMA — — — — — — — — — — — — — — — — — — — U našoj zgradi nema mnogo stanara i sustanara, ali dvorište je odavalo njihov seosko-gradski

zkvh.org.rs

mentalitet, neprilagođenost betonu i urbaniziranom tempu. Najmučnije mi je kad me zovu da pomažem pri klanju. Od krvi me obuzima nesvjestica ali u to nitko ne bi povjerovao kad bih rekao.

Kihote, dođi, da zaradiš šunku, dozivali bi me, a to je značilo da se kolje neka živina i da ću dobiti komad svježeg mesa. Ljudi iz naše zgrade su smatrali da mi čine veliku počast, gotovo milostinju, jer misle da pored onoliko knjiga mogu postati samo napaćeni vegetarijanac. U danima periodičnog klanja, kad dvorište naliči na okrvavljeno gubilište, ja od mučnine gubim apetit, povraća mi se, postajem zaista vegetarijanac.

Pisma, pisma, viče poštar i okuplja ljude oko sebe kao seoski dobošar.

Za njim dolazi, malo uplašeno i snebivljivo, mlada i lijepa Ciganka s kraja Vučjeg Dola i donosi ljudima »pisma« iz dlana, taloga crne kave i karata. Njeno dvoje sitne djece ostaše da se igraju u dvorištu, a ona se izgubi iza jednih vrata u svojoj praktično proročkoj misiji.

Donio sam ti, Ivša, preporučeno pismo, veli poštar i ulazi u moju sobu tobože da potpišem prijemnicu, ali to je varka, jer ja nisam nikada dobivao pisma, pogotovo ne preporučena. Poštar voli da posjedi i popriča sa mnom, mada neće da mi otkrije ime i vrijeme dolaska u Vučji Do. Ime ko broj, govorio je, grad ko grad, danas sam živ ma i crv — sutra strv. Usukuje neurastenično svoje brčiće i zagonetno se smješka. Upotreba poslovičnosti — makar i privatne — odaje čovjeka ili domišljatog lukavca ili nesigurnog mudraca. Kod poštara nisam siguran kojoj vrsti pripada.

Ne očekuješ od mene, Ivša, valjda, da ti donosim lažna pisma kao djedici iz druge ulice. Uostalom, ti si još dovoljno mlad i nenaivan.

Poštar donosi starom i usamljenom čovjeku pisma koja sam piše, a potpisuje ih kao prijatelj iz djetinjstva. Šta u pismima piše i izmišlja, ja ne znam, ali pretpostavljam da ta plemenito čudna pobuda nije potekla samo iz plačevne sentimentalnosti. Ovo je jedna od rijetkih tajni koje mi je poštar otkrio o sebi, uvjeren, naravno, da će to ostati u meni kao i u njemu.

AKO SU VAM ODVRATNE MUVE, UZGAJAJTE PAUKOVE — Gospodin Albe Tunić Vukov je potomak poznate aristokratske porodice koja se doselila oko 1770. godine u Panograd iz Dalmacije, i dok su preci zauzimali važne gradske i šire oblasne, senatske položaje, dotle se Albina generacija poistovjeti materijalno sa lumpenproleterima. Albe Tunić Vukov provodi četvrtinu vijeka iza poštanskog šaltera, lijepi marke, mjeri pisma, pljucka na isušenu kožu prstiju, barata novcem kod uplate i isplate; nema ambicije, ne stvara karijeru, neženja je, ne puši, od pića mu je, povremeno, najžešće što popije svijetlo pivo, susjedi ga vole mada ga smatraju egocentrikom. Nabavljam mu i donosim knjige o insektima i u toj oblasti se toliko usavršio da zna više, siguran sam, o insektima i životu insekata nego o ljudima. Moto ispisan na bakarnoj ploči na vratima: »Ako su vam odvratne muhe, uzgajajte paukove«, Albe tumači biološki i diskretno mi napomenu jednom prilikom, kad bi svi podržavali njegovu definiciju i preventivu, ne bi ostala ni jedna jedina muva da svojim nehigijenskim nožicama raznosi klice i boleštine. Ima nekoliko vatrenih pobornika svog biologizma. U njegovim stanovima sam primijetio po uglovima zlataste mreže odomaćenih paukova. Albe njeguje u predsoblju pokrupnijeg pauka koji izlučuje niti debljine ribarskog konca. Ispod mreže se provlačim sa strahom, mada me Albe smiruje i govori da je pauk miroljubiv i da je svoj koljački nagon kanalizirao u jednom pravcu — prema muhama. U ljetnim danima, kad se muhe množe nekom čudnom progresijom, Albin pauk se premara od klanja i umotavanja mrtvih muva u buljuke paučine i opušta se kao zaspali slijepi miš, a Albe se tada pretvara u nervoznog lovca na muvlje glave. Pravi elastične smlatilice od prutova i starih guma koje reže u obliku ljepenki i s njima ubija neoprezne insekte. Primjećujem da je neobično vješt i često dobro odmjerenim udarcem smlati i po nekoliko muha odjedanput. Spljeskane muhe baca pauku u mrežu, ali žućkasta i premorena životinjica obično ne reagira.

zkvh.org.rs

Ne možemo se nas dvojica boriti protiv tolikih muhetina, pravda mi se Albe. Bez opće akcije neće biti uspjeha.

Moj stav ga zbunjuje i zaprepašćuje: A šta da činimo, gospodine Albe, ako su nam i paukovi odvratni?

— —

— —

Tricikl mi ne pomaže samo u raznošenju knjiga po gradu, već iz njega, kao iz fijakera — kojih više nema — posmatram užurbane prolaznike, automobile, parkove bez ljudi, pijačne gužve, neonske reklame, poznanike, polupoznanike; traka svakodnevice se odvija kao ringlšpil, obrću se glave oko mene, postaju okrugle, izdužene, defiliraju bivše glumice sa kučićima, djeca sa glavama staraca, krešte za mnom neke žene ali se ne zaustavljam, crkveni tornjevi — katolički, pravoslavni, jevrejski, kalvinistički — plešu pijano u razređenim oblacima, vidim razapetog gipsanog Krista uprskanog lažnom krvlju, za mrtvima zvona bjesomučno zvone, satovi na crkvama i javnim zgradama se zaustavili, odnekud čujem glas Trume, zapovjednički Jare, transparenti načinjeni od klasova žita zakrčili glavne ulice i rasipaju zrnjevlje, govornici pokušavaju kanalizirati svoje misli i kretanje mase, gušim se, drobim, vičem u pomoć, zaustavljeni satovi otkucavaju ne pomjerajući kazaljke, tanjim se, postajem lakši, opernatim, uspijevam da se izdignem, poletim, kružim nad gradom kao nad velikom krletkom. Budim se izmučen i oznojen i primijetim: sjedim na sjedištu tricikla punog knjiga, a zeleni pas mi liže članak noge.

— —

— —

Poštar je otišao. Čuje se na ulici njegov reklamni glas »pisma, pisma«, pa i glas nestane. Ciganku su pozvali u drugi stan da vrača, a djeca joj se igraju u dvorištu. Kod mene upadne N. M., upravitelj Treće panogradske pekare i kaže da mu odmah osiguram tri metra i četrdeset centimetara knjiga u nijansama, jer mu se sutra udaje kćerka, a uz mirazni namještaj orahove boje idu i knjige pošto ima i jedna nesretna

vitrina za knjige, ali on ne želi da blefira kćerkine goste i poznanike koricama načinjenim za tu svrhu, već hoće prave i dobre knjige klasičnih i modernih pisaca. N. M. se veoma žuri i mi odmjeravamo knjige Šekspirove (u crvenoj boji), Dostojevskog (u sivoj), Mana (u bijelo-crnoj), Tolstoja (u plavoj) i Foknerova djela (u krem platnu). N. M. mi se zahvali, isplati knjige, reda radi me pozove na svadbu i žurno odlazi. Već odavno nisam zaradio toliko novaca i to me zbuni i onespokoji. Prevrćem u prstima buljuk zaprljanih novčanica i plete mi se po glavi čudna ideja da ih zapalim kao obijestan ruski boljar.

Ciganka izađe u dvorište, njena djeca fruličasto zapiskaše i potrčaše joj u naručje. Ona u nekoliko pokreta prebroji novac i stavi ga negdje ispod pregače. Otvaram prozor i zovem je da dođe kod mene, da i meni vrača, ali se ona snebiva i ne vjeruje »gospodinu«, misli da joj se rugam, da ću je prevariti i ismijati. Na kraju ipak dođe gonjena svojim sitnoračunskim navikama i razlozima. Cigančićima dam punu šaku šećera i oni radosni trknuše na drugi kraj dvorišta. Obzire se zaprepašćena, čudi je toliki broj knjiga, od parketa do tavana, gleda me očima koje nedvosmisleno kazuju da sam joj simpatičan i takav malo nastran i luckast. Najpre mi vraća iz dlana. Kaže da su mi linije života duge, da ću dakle dugo živeti ako me ne zadesi nesrećan slučaj i zato treba da se čuvam rizičnih poslova i poduhvata. Govori prigušeno, mucavo. Više je ne slušam. Upamtio sam sentencu jednog pisca koji reče da suštinu lijepe žene možemo saznati samo ako je posmatramo, a ne slušamo šta govori. Ciganka ima dugu crnu kosu i melankolične tamne oči. Poznajem je od djetinjstva. O njenoj ljepoti i temperamentnosti kruže po Vučjem Dolu muškaračka neživljena naklapanja koja dostižu skoro okovaginalnu legendu. U sve to nisam vjerovao, ali tog dana, osjećajući njene prstiće kako mravlji mile po mojim dlanovima (ja još spazim kroz prozor tamnoputu dječicu što imitiraju vragolije susjedovog psa) otputovah sa njom kao čergaš u pijanom karavanu. Osvajao sam predjele i ne-

zkvh.org.rs

pronađene oaze zaboravljenih pustinja i bez svojih vodiča, prašnjavih knjiga. Njena rasuta kosa je ležala kao skupocena prostirka, a tužne oči zagledale se kroz prozor kao da iščekuju šibe proviđenja.

SICILIJANKA

Dječje zvečke su za Davida posljednje veze s kćerkom koja je prekinula školovanje i pobjegla sa jednim kesoncem bez naročitog objašnjenja, plakanja i opraštanja. Zvečke su trebale biti njegova posljednja osveta i simbol, ne njene trudnoće, već praznozvečeće njene glave. Ni dan-danas ne može sebi da objasni kako je ta blijeda i povučena djevojka kao isječena slabokrvna ilustracija iz nekog medicinskog časopisa, ta romantična duša koja često i nema razloga a ipak strahuje i plače, koja je živjela samo tijelom u velegradu a mislima, možda, u zabačenom zamku koji ni turisti još ne posjećuju, kako se, dakle, taj leptir više no djevojka, odlučila za jednog ćutljivog, neromantičnog i grubog džina? David od bijesa nije čuo izlaganje, monotonu, gotovo recitiranu, prošnju, jer su ga stavili pred svršen čin. Oni su se već registrirali i sve je to samo komedija, a stvarnost, njeni kočoperni pokreti dok je bacala stvari u kofer, mala tigrica, mislio je David i to je sa zadovoljstvom ponavljao, mala tigrica, mala tigrica. Susreće velike i tužne oči nepoznatog čovjeka koji od sramežljivosti ne zna gdje da skloni svoja ogromna koljena i šake, a David ga vrijeđa i napada kao osica, iako se povremeno uplaši ramena i ogromnih mladićevih pluća koja samo rebra zadržavaju da ne napune sobu prevelikom količinom mrtvog uzduha.

Od toga dana Davida više ništa ne iznenadi niti začudi. Ako se takve scene i obrati mogu desiti na vlastitoj, porodičnoj pozornici, bez režisera (pomalo je to režirala sudbina, govorio bi David), bez nekog una-

zkvh.org.rs

prijed utvrđenog teksta (odigralo se u sobi sa pokojim komadom namještaja u imitacionom stilu Luja XIV a kćerka i izabranik su ga se dojmili poput onih epizodista što istrče u jednoj jedinoj sceni pred publiku, odcvrkuću tekst, i više zbune gledaoce svojom pojavom i kasnijim nepojavljivanjem, nego stvarnom potrebom, a takve digresije bez smisla i opravdanja, uostalom, popunjavaju praznine kojekakvih melodrama), to znači, reče David Pešeru, to nedvosmisleno kazuje da se moj život bliži kraju onako kako sam najmanje želio — melodramski. Da sam bio klovn gotovo cijelog života, Pešeru, toga sam svjestan. Uostalom, zar nije nepodnošljivo smiješno i tragično pljuckati u prste više od jedne četvrtine vijeka, namještati suknene rukave i brojati novac raznih perioda i države, osjećati pod prstima masnoću papira zbog kojih su letjele glave, prodavale se duše i djevojačka i muška tijela; papire dostojanstvenika, papire trgovaca, papire drolja (ne uvijek tjelesnih), znojave i krvave novčanice čije sam sudbine samo naslućivao, ovako, u odmoru, u slobodnim meditiranjima, a nikada dok sam ih mehanički nizao. Tvoja gazdarica, Pešeru, moja žena, sećaš li se, kakve je urnebesne scene priređivala, iznalazila milion načina da me muči, da me tjera svaki dan na groblje, naročito njenim rođacima koje nikad nisam vidio niti poznavao. »Ove ruže odnesi na baba-tetkinu grobnicu. Tim grabuljama očisti travu oko stričeve grobnice (to je onaj zrikavi ženskaroš, bog da mu dušu prosti). Ovom krpom pokupi prašinu i paučinu, a kanticu ponesi i zali karanfile na Ishidorovom grobu. To je onaj... onaj...« Sumnjam da je i ona poznavala baš sve. Ne vjerujem, Pešeru, da je to trebalo zbog njene čudne kalvinističke vjere — koju nisam ni onda ni sada razumijevao — već zato što mi je pakostila, gledala u meni klovna kojem se ne bacaju torte u lice, ali mora sve ostalo da istrpi u predstavi, ne onoj kineskoj ili japanskoj od po dan, nego u predstavi bez kraja, odnosno, do mog kraja, odnosno, i na sreću, do njenog kraja, do njene karikaturalne smrti pored drvene isprane krstače na kojoj su se slova naslućivala, jer je ostalo još neko krezubo prezime za koje je ona uporno tvrdila da je to njen rođak iz trećeg kolena: *A l m ć*

Ishidor 1927 +. Sjetio sam se tog imena kad sam zabezeknut promatrao kćerkine bijesne oči njenog svadbenog dana i mislio: trans mamine krvi. A i ti si onda izvukao par ćušaka, Pešeru, misleći da će te ta romantična djevojčica milovati i maziti kao ranije. Nisi ni pretpostavljao da su za nju milovanja dobila druga značenja, da su za nju nešto značile samo dlake na orangutanskim prsima onog kesonca, zasmrđene znojem, snagom i muškošću. Još sam, Pešeru, za jednog čovjeka varijetetski klovn, koji flautom raznježava i oživljava stado dječjih balončića, a te mi balončiće, jedan po jedan, bocka iglicom moj vajni, nazovimo ga, drug iz djetinjstva, Jovan, ili, Johan, u tepanju njegove debele Marte. Svađa one večeri, Pešeru, zbog šahovske partije nije bila, vjeruj mi, presudna. Svađali smo se mi godinama zbog njih i mirili, ali je te večeri pokazao svoje zube, svoju prljavu dušu i namjere. Rekao sam mu da je moljac šahovski i on bi mi, kao uvijek ranije, uzvratio istom mjerom, ali nije, već se umiješao u moj privatni život. Samo dio da razumiješ, Pešeru, šta znače za mene riječi: šmokljavi otac, sadista-otac koji ne kontaktira ni sa rođenim djetetom, a kako će onda sa ostalim ljudima, usamljeni ludak, i nije to rekao iz njega bijes zbog jedne izgubljene partije, ne, Pešeru, nikako. To je govorio iz njega glupi ponos što on, tobože, kontaktira sa svojom djecom, dolaze mu sa porodicama u goste, dopisuju se i vole se, kao i svi, kako on kaže, normalni i pametni ljudi. Šta se njega tiče što ja ne odgovaram na pisma svoje zabludjele kćerke? Pa on i ne zna, krapinac jedan, kakav je ton u tim pismima i da bi trebao, po njenoj logici, u stvari, ja njoj da se izvinjavam, a ne ona meni. Mada je muž i tuče ponekad, piše mi, ne može bez njega ni dana. Trans mamine krvi, Pešeru. I mama joj se zaljubila na jednom izletu kad je zbog brbljanja dobila od mene šamar. Priznala je da sam tek tada izronio iz sivila davnašnjeg poznanstva i postao njen vitez. Santa Marija. To je bio prvi moj šamar nekoj ženi i posljednji, fatalni. U mome životu su se, eto, i šamari naopako shvatali.

O kamene fasade se češe dok ulazi u banku ili izlazi, traka moćnog kamena se odvija pred Davidom čas una-

zkvh.org.rs

pred, čas unazad da nije mogao više puta razdvojiti prvi svoj utisak mladog bankarskog službenika od ovog, današnjeg. Novac izdaje ljudima koje poznaje, obično su to kuriri poduzeća, ustanova i fabrika, nepoznatim ljudima, blagajnicima, i drugima, i prima novac, u zavisnosti od radnog mjesta, uglavnom, prođe mu kroz ruke više miliona i onda završi posao, odlazi kući, skuva sebi i Pešeru jednostavan ručak, razmota novine i čita. »C'est la vie«, rekao bi David kad je mislio o sebi. — Jadnik. Ovaj je dolazio do mene često. Imao je napaćeno, svetačko lice, baršunast glas i dobro ponašanje. Četiri godine strogog. — Tri stupca dalje — Nemoguće. Zar ona u tim godinama i s tim zdravstvenim stanjem izdržavala ljubavnika? Šta vam je to trebalo, gospođo Dafina? Znači, četiri pune godine se nećemo vidjeti. — Sklapa novine.

I danas sam, Pešeru, saznao od jednog svog poznanika, ne druga, podvlačim, već poznanika, da slavni Johan i njegova debela Marta pričaju najgore stvari o meni. Uz čašicu rakije mi je iznio sve do detalja. Uzgred je rekao da Jovan subjektivno smatra mene i nekog Pešera sodomistima i da se ne bi čudio kad bi nas vidio na krovovima kako zajednički tražimo oduška svojim strastima. No, šta kažeš? Ali neće oni uskoro biti tako mirni i jezičavi. Prekinuće se i njihova porodična idila.

Šetnje su postale za Davida gotovo rituali, jer nikada nije imao unaprijed određene pravce, jasne ciljeve i posebne namjere. Uputi se tako laganim korakom širokom ulicom, punom nervozno užurbanih ljudi, reklama i automobila, a završi čak na periferiji u kakvom sokačetu sa preplašenim ljubavnicima, na rijeci, pustom prostoru, u njivama, čak. U parku se upoznaje sa dadiljama i penzionerima, u kafanama sa najrazličitijim, interesantnim ljudima, na fudbalskim i košarkaškim utakmicama sa pojedinim istomišljenicima, navijačima, pričaju mu svoje sudbine slučajni namjernici, »gazdin sin me napastvuje, oni misle da sam ja kakva francuska sobarica«, »ni da maknem uveče ne mogu, a gledajte vi te ruke, noge i sise, zar to može da miruje?«, itd., »sin plaća za mene izdržavanje, fin je, pažljiv, do-

lazi jednom nedjeljno kolima da me posjeti«, »othranio sam njih, othranit ću još i njihovu djecu, a onda mogu, valjda, mirno zaklopiti oči«, »djeca, to za mene ne postoji — samo da ih nisam porodio« itd. Sluša David u kavanama pijane naricaljke i zdravice »za neprežaljenu Sofiju«, »za smrt mog tasta«, »za dobar posao«, »za odlazak na...«, i svađa se sa navijačima protivničkih klubova, ima i izgrađen sportski rječnik, ali osjeća, iz dana u dan sve više, da to nije dovoljno, da to nije iscrpilo njegovu energiju i nezadovoljstvo.

Znatiželjan si, Pešeru, ha? Čudiš se i ne možeš da objasniš crvene kružiće koji niču na karti poput gljiva. I kad nema kiše oni niču, slični malim plamenovima. Šetnje za mene nisu odnedavno besciljne i »slučajne«, moj mangupe. One su čak produhovljene, spiritualističke, dakako. Zatvara se uskoro Johanova i Martina radnja bljutavih recepata i idila. Samo budi strpljiv, zelenooki mačiji Apolone, i bit ćeš svjedok najveće predstave naše ulice.

Prokrstario je David mnoge ulice noseći pod pazuhom smotanu kartu i samo bi za momenat zastao, ubilježio crvenim kružićem određeni predmet »za svaku sigurnost« i pošao dalje, u nove ulice, u nova groznična istraživanja. Pešer je pospanim očima dočekivao gazdu i slušao satima njegove monologe, ispovijesti, uspavljivao se i naizgled (očiju punih suza) razmišljao o svom skorašnjem dubokom i posljednjem snu. Svi brinemo vlastite brige, razmišljao je otprilike Pešer, svi smo na svojim kolosijecima koji su često paralelne linije bez susreta. Beskonačnost je smrt i pepeo, a nismo toliko zatucani da ne znamo da se tamo ni matematičke paralele ne susreću. To su priče za predškolsku djecu, zaključio bi Pešer i tonuo u san. Posljednja iskrica jave bi mu proletjela »zar zadnji put?«, a onda je i David primijetio njegove sklopljene oči i promrsio: Ta i Pešer je pospana vucibatina. Ne mogu već ni na njega računati.

David je sa uspehom dovršavao velik i naporan posao. Ulice su klasificirane po azbučnom redu i uz njih je upisivao određen broj crvenih kružića. Taj posao bi

zkvh.org.rs

poredio sa dugogodišnjim pljuckanjem i kvašenjem prstiju i namiještanjem suknenih rukava. Uvijek se valjda ponavljane radnje u čovjekovom životu svode na čekanja, i samovanja, nadanja, i razočarenja, i bezrazložne tihe sreće, i to se smjenjuje u krugu navike kao bezbolno trovanje nikotinom ili opijumom, sve je to pomalo glupo, pomalo čarobno-čudno, kako inače objasniti želju da se od toga pobjegne, a ipak tako i nikako drukčije.

Pešeru, Pešerčiću, časovi odluke su došli. Ništa neće Jovana spasiti, a mene spriječiti da ne osjeti bijes vatre u bilo kojoj ulici, u bilo kojem kvartu grada. Da li si ikada razmišljao o jednoj naizgled beznačajnoj stvarčici? O smislu i značenju pisama, na primer, za ljude uopće, za Jovana i Martu, posebno? Kada umjesto sentimentalnih hartijica budu sanjali vatrice što peku njihovoj djeci olovke i prste. Plašiš se, Pešeru, mojih zamisli, izgledam ti strašan što baš tako kanališem tuđe snove? No i to je mali danak mojem poniženju i bijesu. Ovo je početak i ne znam gdje ću se zaustaviti. Ponekad mi se čini da bih tako mogao spaliti svu zloću, sve laži bačene nekontrolirano na papire. Ponekad vidim na stotine, na milione plamenova kako poslušno, po mojoj komandi, gusjeničasto grizu pogrešne znakove i riječi ne samo Jovana i Marte, već i nekog Ipsilonovića i njegove Ipsilonovićke, i mnoge druge njihovih sorti.

Kažeš da će i nevini stradati? Žalosno je ali točno da i nevini stradaju. To je izgleda stalna pogreška nekog zakona izvan nas.

Pitaš otkad pušim? Odnedavno. Tebe je još otac nosio po krovovima, tavanima i podrumima kad sam ja pušio, ali mi je dosadilo vječito ispiranje usta da bi ženi zadah pogodovao, i prestao sam pušiti. Sada je to stvar male diskretne tehnike koja mi pomaže da čikom kao fitiljom podstaknem plamičak u poštanskom sandučetu. Dopunjavam se: u svakom poštanskom sandučetu kojeg odaberem.

Pijan? To je pregruba riječ, Pešeru, pospanko-usranko. Priznajem da će mi poneka čašica potpaliti kapislu koju smo i nazvali odlučnost. Ali to je sasvim sporedno.

Nisi uvjeren? Idi do đavola. Ti opet spavaš! sklapa kapke »zar zadnji put?« a David razljućen govori: Na tebe više ne mogu računati. Neozbiljan si.

Pešer ga pred sam mrak snova, koji ga u stvari najviše približava Davidu, otprilike patetično ispravi: Ostavljam te. Sad si sasvim sam. Budi dovoljan sebi.

zkvh.org.rs

U PANOGRADU VAŠAR

Radost se smjenjuje s melankolijom djetinjstva pred šatrom sa alvom koja se reže malom satarom. Propeti drveni konji se vrte u krug, mame je, ali ne smije ponovo da ih zajaši. Čamci probijaju uzduh kao vodu. Plehani zvuk melodija koje naviru sa svih strana kao da se odasvud svira i viče. Pucaju pogođene mete spale do sumpornog praha. Kaotični mirisi joj se uvlače u nosnice. Kuzman je odguruje i ona leti do čvrsto zategnutih lanaca ringlšpila, ciči glasovima žena s ostalih sjedišta. Kuzmana odbacuje u vis, vješto i snažno kao muškarac, Reska, koja je na sjedištu iza njega. Panorama Panograda zavitlana, posunovraćena kao unutrašnja strana *zida smrti.* Za momenat vide Šumarev šešir koji izviri ispod velikog suncobrana. Dok oni plove, zamišljajući da su piloti u letilici, Šumar pije pivo i ljuti se što ga je dovela na vašar, što mu se zagrijava voda iznad normale u hladnjaku automobila, što mu se mladalačka razuzdanost Reske i Kuzmana čini kao namjerno začikavanje.

Vrlovažni Šumar od gore izgleda kao mrav, to će mu kazati kad siđe. Ona treba više da je uvrijeđena, jer zna prave razloge njegove ljutnje. Boji se da ga ne vidi neko iz fabrike, komiteta. Reska i Kuzman napiti produžiše da se vrte na ringlšpilu, dovikujući im kao obijesna djeca. *Izigravaju balavurdiju,* reče, trudeći se da sakrije pakost.

Ona umiri nervozne ruke, pomogne joj da zapali cigaretu. *Pristoji im, mladi su,* reče Paulina. Šumar uzdahne duboko dim, skrivajući uzdah. *Čemu to do blesavluka beslovesno okretanje, Paulino?*

Ona zamuca, zatrepta, htjede brzo da mu odgovori, u refrenu, *Pristoji im, mladi su,* ali mu kaza, *Zašto onaj stari Grk uvijek iznova kotrlja kamen, iako mu to ne godi kao vožnja Reski i Kuzmanu?*

Šumar poskoči, obiđe sto kao da će otići, ali se vrati, *sjedne, Slična je logika revizioniste koji je napustio revoluciju kad joj je bio potreban.*

Paulina osjeti da mora da mu proturiječi, da ga izvrijeđa. Druže Šumaru, *Vi nikada ne postavljate stvari tako da budu diskutabilne, pa da Vaše uvjerenje možda dođe u podređen položaj. Zar to nije Logika Boga Oca, Sina i Svetoga Duha onih koji su revoluciju pripremili, izveli, koji je vode uvjereni da sve to tako, i samo tako, mora da bude?*

Šumar se zbuni, zaprepasti, nije takvu Paulinu poznavao, bi mu drago, nasmija se, stisne joj muški šaku, *Ostavi se ti prosvjete i psihologije, takve žene potrebne su nam u politici, mada ih se, priznajem, u krevetu pribojavam.*

Poljubi je nespretno u kosu, *Nije zgodno pred tolikim svijetom da se cmačete,* reče Reska vodeći Kuzmana za ruku. *Panograd nije Pariz. Ako vam je prigustilo, dat ću vam ključeve svog stana da spasimo obraz Javnom moralu.*

Nepopravljiva, reska Reska, kaza Šumar blagonaklono i povede ih do obližnjeg strelišta pod šatrom. Znalački odabere najbolju zračnu pušku i pogodi nekoliko plehanih ciljeva, koji popadaše uz prasak. Ciljeve mu, zatim, odabirahu Paulina, Kuzman, Reska, i on ih obaraše precizno, bez promašaja, *U ratu mi je ova nauka pomogla da spasim glavu.*

Reska se nagne Kuzmanu na uvo kao da će zašaputati, pa kaza glasno, *A sad od te nauke, na sreću, ginu samo nejaki zečevi, fazani i veprovi. Pucanje u lovu je, očigledno, nastalgija za revolucijom.*

zkvh.org.rs

Šumar odmahne rukom, *Danas ste u formi, mada nakrivo nasađene,* pomogne Paulini i Reski da namjeste kundake u pregibu ramena, otkloni im nedostatke u držanju pušaka i one zapucaše. Dugo su promašivale, Šumar se jedio, uzimao sam pušku i pucao, pokazivao, molio Kuzmana da ih upućuje, dok nisu počele i one obarati mete, više njegovom pomoći, jer ih je držao za ruke i nišanio zajedno sa njima. Kuzmanu se zbog alkohola mete magličasto udvoje, ali pogodi sve koje nanišani i oduševi devojke i Šumara koji ga u oduševljenju snažno prodrmusa.

Nisi mi rekla, Pau, da ti je kolega vrstan strijelac, reče Reska, uzimajući Kuzmana pod ruku, *A Vi, Šumaru, mogli biste dečka koji put povesti sa sobom u lov. Pogotovo što je nekada bio aktivista kao Vi.*

Šumar ga prepusti Reski, obgrlivši Paulinu, *Naravno, samo što ne idem u lov godinama. Lovim bolje ekonomske uvjete za svoje radnike.*

Kuzman pokuša da se odbrani Reskinog tutorstva, izvuče ruku iz njene, napregne se da smisli kako će im odgovoriti, izvući se iz žrvnja dvosmislenih aluzija koje idu preko njegovih leđa, *Mene to ne interesira.* Kad htjede kazati, *Ja sam bio samo dobar magarac,* vidje Pavu Bačića sa ženom, oboje u crnom, sa uštirkanim rubljem od kojeg teško pomiču vratove, a iza njih, u pačijem redu, Lajčo vuče Noju za ruku, *Bačićevi došli na vašar,* reče Kuzman. *Svijetla točka familije im ostala kod kuće.*

Paulina se naljuti, *Tuna nije tačka, on je Piramida, Faraon,* pribere se, ljubazno otpozdravi Pavi Bačiću, koji visoko podigne šešir, slično učini Lajčo, imitirajući oca, a Nojo radostan zamumla. Bačićeva žena gleda na suprotnu stranu, u drugi red šatora, te ih ne primijeti. Kad joj muž kaza koga je pozdravio, ona se dugo okretala i propinjala na prste, ali zavjesa mnoštva joj onemogući da ih vidi.

Slušam o Tuni stalne hvale, ali ne znam čime ih zaslužuje, reče Šumar. *Nisam pročitao u novinama da je njegova zadruga postigla bogzna kakve rezultate. Stručnjaci mi tvrde da je Tuna prosječan agronom, a njegov*

upravnik, koga lično poznajem, da nije bogzna kakav švaca, osim što se zatvara u svoju sobu i misli da je princ u zamku, ili, kako Paulina kaže, Faraon.

Reska razbuca napetu situaciju, zagrli Paulinu i Šumara, povuče ih prema šatri, Kuzmana pozove glavom, *Hoću da jedem alve. Ostavimo na miru sirotog Tunu, koji se ne da vidjeti kao ni gospod bog. Krkajmo alvu dok se ne umažemo ko žvalave laste. Lijepi, odsijeci četiri komada za četiri Ugursuza.*

Prodavac načini grimasu kao da se snebiva, Reska ga štipne za debeli evnuški obraz, *Ne preterujmo, Reska,* reče Šumar.

Debeljko se uzvrcka, žmirkavo namigujući Šumaru, *Nista, nista, dama se samo salila.*

Kuzmanu se alva zalijepi za prste kao ljepak, s gađenjem je odljepljivao sa zuba, zastao mu iver alve u grlu, zakašlja se. Reska i Paulina svoju brzo slistiše. Šumar svoj komad utrpa Cigančetu u šaku. Kuzman se sakrije iza šatora sa slikama svetaca, talijanskih pejzaža i političkih rukovodilaca, ispljuje alvu iz usta, a ostatak baci. Napravi se da petlja oko pantalona kao da je mokrio.

Dočeka ga samo Reska, u daljini ugleda Šumara i Paulinu kako nestaju u otvorima mase koja se popunjava i zaklapa za njima kao vrata, *Gdje si se zagubio, mali moj? Oni odoše da poprave hladnjak. Nas dvoje smo slobodni do večeri.*

Uhvati ga intimno za lakat, skine mu žutu mrvicu sa brade, *Ja sam Panograđanka, tu u blizini mogu ti pokazati kalvariju i katoličko groblje.*

zkvn.org.rs

BAČIĆEVI DOLAZE

Upreza konje baćo iđe u varoš Nojo iđe u varoš Lajčo iđe nana iđe baćo u varoš deran dobije šećera deran ne plakaj Ru ostane kod kuće deran je dobar Nojo dobio novo odilo Ru plaka Ru ostane kod kuće Lajčo se brije Lajčo brije derana Lajčo baći vika,

Raduje se ko ker što će ići, vrtijo bi repom da ga ima.

Čistu košulju dobio deran operu Noju kaza nana deranu operu obraz deranu operu ruke operu kosu operu noge guzu operu Lajčo kaza,

Izgledaće Nojo ko mlada.

Ru zatvore u košaru Ru iđu suze s očivi deran narani kokoši baćo kaza derane ne boj se kokoši idu kuruze Nojo ide slanine ide kruva nana kaza,

Ne mož da guta tolko se raduje, magarac jedan.

Nada poljubi derana Nojo ide papriku deran ugrize jezik ne plakaj derane plakaj ne iđeš u varoš jezik boli Lajčo kaza,

Tuna neće s nama, jel misli da su vašari samo za paore, bo ga u tu gospocku finoću,

Nana priti prstom pere ruke veže maramu nana kaza,

Ne pcuj, magarac nijedan, Tuna cigurno ima poslova i nije njegovo da se miša sa svakim svitom.

Noju svrbi deran češa guzu nane udari po ruki nana kaza,

Nemoj za astalom po gujci, to nije lipo.

Deran plaka Nojo ne plakaj deran ne iđe u varoš deran nema suza Nojo bide dobar Lajčo kaza,

Nemojte nane da se rasplače, ondak možemo u majčinu dok ne stane.

Baćo oblači pošu uzme šešir baćo se češlja baćo namigava baćo se smije baćo kaza,

Vidićeš lipi sisati ženski, Nojo.

Nana udari baću baćo se smije deran se smije nana kaza,

Vraže matori, navodiš derana na grij.

Baćo se smije baćo lupi Noju baćo dirne tu Noju baćo kaza,

Ima veći od mene, i šta bi radijo sa njim kad mu se nadigne.

Nana lupi baću Lajčo se smije baćo se smije nana vika,

Grom te spalijo, tako divaniš prid dicimo.

Baćo biži baćo se smije baćo se popne na kola zove derana Nojo se popne deran sidne na sino Lajčo sidne na sino nana sidne na sic baćo kaza,

Nisam ja religijozan, a ni ko odbornik to ne smim, hajd, sad krenmo s božjom pomoći.

Baćo ošine konje kola krenu Ru muke Nojo plaka deran ne plaka Nojo bidne dobar Lajčo zagrli Noju deran drkti nane kaza,

Jel i od nedilje imaš sednicu.

Baćo ošine konja baćo pljune baćo češe glavu baćo kaza,

Javiće mi ako bude, a šta se ti uvik živciraš zbog mene? Kad su me izabrali za odbornika radovala si se ko da si uvatila boga...

Nana bisni nana namišta maramu nana vika,

Jebalo te tvoje odborništvo, dok se ti trćiš po sednicama, ja ne znam di bi prije, jel kod svinja koje se deredu, jel kod kokošivi, jel kod krava kojima su vimena natekla.

Nana trlja nos nana bisno gleda deran se boji baćo se smije baćo kaza,

Nisam kriv što znam divaniti i srpsko-hrvacki i mađarski, pa me ljudi biradu, i bio ja kraći tu ako lažem da si se radovala kad sam posto vlast.

zkvh.org.rs

Nana se smije nana pljune na zemlju Lajčo pokrije Noju Lajčo mane rukom kola drmaju baćo oštine konja nane kaže,

Mamina fanfulja si ti, a ne vlast. Di je vlast brez novaca.

Baćo puši baćo duva dim Lajčo se smije baćo bisno gleda na Lajču Lajčo se ne smije baćo vikne,

Vi se razumite u vlast ko Frajto u šljive, kod nas vlast bresplatno radi, samo visoka vlast dobija novaca, al ja sam za vas visoka vlast i brez novaca.

Baćo ošine konja nana se ne smije Lajčo se ne smije deran se smije baćo bisno gleda derana baćo vikne,

Sad još i ovaj da me zajebava,

Baćo udari Noju deran plače Lajčo miluje derana nana miluje derana Lajčo kaže,

Sad triba samo da nam cio dan plače, dobro ćemo se provesti u varoši.

Baćo miluje Noju deran plače Lajčo grli derana baćo kaže,

Ako bude cmizdrijo, neće u varoš.

Nojo plače baćo gleda derana Nojo ne plače deran legne na sino Lajčo pokrije derana Lajčo kaže,

Nojo je pametniji izgleda od vas.

Baćo mane rukom kola drmaju trbuv žulje jaja drmaju derana Nojo grize sino čuje ticu deran njuši ajer konj stane konj piša baćo zviždi konj drkti baćo kaže,

Nek se ljucki ispumpa, piša ko da tri miseca nije pišo.

Deran čuje ticu kola drmaju jaja konj rže Nojo je dobar deran iđe u varoš Nojo spavaj deran spava u mraku bubuša vidi deran se boji bubuš će pojisti derana Nojo plače Lajčo drma derana Lajčo kaza,

Izgleda da je klapio štogod strašno, pa plače.

Baćo pcuje nana miluje derana Nojo ne plakaj konj trči baćo ošine konja kola tresnu Lajčo kaza,

Ja ću voditi Noju po vašaru, kad Vi i nana po vašarite, što triba, nać ćemo se kod kola.

Ljudi trče ljudi vikaju dica gledaju Noju tamo sviraju Lajčo vodi derana baćo iđe s nanom Nojo ide šećera ljudi pucaju ljudi pivaju deran je dobar dica idu šećera Lajčo pije pivo baćo kaza,

Eno naše gospođice Pauline i novog učitelja.

Baćo skida šešir Lajčo skida šešir deranu skidaju šešir Pua maše rukom čovik buba se smije šatra se okreće oni pucaju oni vikaju ljudi letidu ljudi skičidu Lajčo kaza,

Nać ćemo se posli kod kola.

Baćo iđe s nanom baćo rukom mane baćo se smije baćo prst digne baćo kaže,

Odma među kunde trčite, pazte da se ne zarazite od kake.

Lajčo se smije deran iđe s Lajčom nana udari baću baćo namigne Lajči Lajčo trči Nojo trči deran ide šećer lipe se prsti deranu čeka deran Lajču on leti Lajčo se okreće Nojo čeka deran plače Nojo se boji deran ide šećer Lajčo leti u nebo deran ne plakaj dica diraju Noju dica se smiju dica viku Noju deran plače Lajčo dođe dica biže Lajčo vika,

O, ljudi moji, jopet ga vuku, sanko vam Nojo nane...

Lajčo vodi derana ne plakaj Nojo deran je dobar Lajčo miluje derana Lajčo kaza,

Iđemo na groblje, vidićemo fajinske ženske.

Lajčo trči Nojo trči deran sustane ljudi iđu oni plakaju deran ne plakaj Lajčo vuče derana Lajčo legne u travu Nojo legne u travu Lajčo kaza,

Tijo, Nojo, naš učo će jednu.

Nojo ćuti učo se šeta cura sidi cura diže aljinu cura mica kolinima deranu iđu pljuvačke cura divani Lajčo ne čuje Nojo ne čuje.

Učo ljubi curu diza joj aljinu cura diza noge žila iđe u curu učo drkti Lajčo drkti Lajčo pljune Nojo drkti Lajčo kaza,

Kenječi se ženska ko štuka.

(Ulomci iz romana *Odlazak Pauline Plavšić)*

zkvh.org.rs

RJEČNIK
MANJE POZNATIH RIJEČI I NAPOMENA

zkvh.org.rs

RJEČNIK MANJE POZNATIH RIJEČI

adet — običaj
ambetuš — otvoreni hodnik
andrak — đavo
arenda — zakup
arendaš — zakupac
bebice — zjenice
bekeš — haljina
boce — iglice
bogin — kaže se za čovjeka pijana, ili mrtva
bognar — kolar
bojtar — čoban
buger — dvodinarka
burundžuk — zimski kaput
cafla — ljekoviti napitak za djecu
caklo — staklo
cela — ćelija za redovnike
cvilik — tkanina
dekati — upravljati konjima u kolima
dikica — bodljikava biljka
du' — duh
đuturaši — paušalni, sezonski radnici
grav — grah
gušt — ukus
flundre — hlače
flaster — popločana cesta
fickac — onomatopejski izraz, ošinuti bičem ili kamdžijom

zkvh.org.rs

funtaš — kantar
furt, furtom — stalno
Gat — periferija Subotice
grša — guša
harnost — brižnost
hasniti — koristiti
huncut — obješenjak
jel — jer
jel — je li
kalamiti — nadodati novcem u naplati
Ker — dio Subotice, III kvart
komovina — ostatak iscijeđenog grožđa
kenječiti se — maziti se
keveti — poslanici (od mađ. követ — poslanik)
konabiti — zadirkivati
košer — jevrejska sveta hrana
krajcara — sitan novac, novčić
kunde — ženske (pejorativno)
lenija — staza
mange — bježi, trkom
mastalundžije — svadbena straža
mezev — pustinja
mrginj — međa između njiva
mrca — sahrana
nakvašeni — napiti
nasumet — nasumce
niki — neki
ništo — nešto
odraniti — odgojiti
oćibao — očistio
otkulecati — otklecati, ići staračkі
odvit — odgovor
otarak — ručnik, peškir
papula — gust grah, jelo
paorski — seljački
parati — sjeći, kidati
parlog — zapuštena oranica

pišakanje — pješačenje
plajbas — olovka, pisaljka
pođani — pohod svadbara iz djevojačke kuće poslije pola noći u momačku kuću radi zajedničkog veselja
plajbas — olovka
ponda — pa onda
poteka — ljekarna
pretelj — prijatelj
preteljski — prijateljski
pudar — vinogradar
prusluk — prsluk
puce — dugme
ratosiljati se — osloboditi se
risar — žetelac
sersam — alat
skala — skriška
smutipuk — đavo
sleptati — opsjednuti
sotim — s tim
stoc — stolica
suvaljski kamen — mlinski kamen
šalabazati — ćaskati
škip — korito
škipić — koritance
škramica — sitna stvar, mrvica nečega
špotati — zafrkavati, ismijavati
štroca — tkanina
tal — nasljedstvo
tanja — salaš
tarmati — grditi, koriti
tifle — tkanina
trojanice — tri čaše spojene cijevima radi nazdravljanja vinom
traburna — sanjiva, neispavana
Tuk — kraj iz okolice Subotice
tušta — mnogo
tutljiv — nesvoljan, slabašan
ucati — lutati, skitati

zkvh.org.rs

ukosirila — uzjogunila
umanut — čovjek s manama
uspentro — popeo
uvratine — neuzorani kraj njive gdje se plugom skreće pri oranju
uzglanca — jastuk
vašariti — kupovati
vilanj — tramvaj
vodicu miriti — bacati ugalj pri bajanju
vorgulje — orgulje
vrišak — svježe
zblenuti — zagledati
zjale — otvori na kućama

NAPOMENA

Na ujednačavanju različitosti i osebujnosti književnog jezika pisac nije pravio nikakve bitnije izmjene kako u pogledu književnih narječja tako i u pravopisnim normama koje su važile u vrijeme nastanka određenih djela. Od ovog načela se odstupilo jedino na tekstovima Ivana Antunovića i Blaža Modrošića, koji su pisani etimologijskim pravopisom. To je učinjeno radi lakšeg čitanja i ovih odabranih fragmenata. Inače su stari padežni oblici svuda zadržani.

Pisac skreće pažnju čitateljima na razlikovanje dvije jednake riječi po obliku, ali vrlo različite po značenju i funkciji: jel u značenju jer i je l' u značenju upitne riječce je li. Također treba imati u vidu oblike kao npr.: niki u značenju neki i ništo u značenju nešto.

Geza Kikić

zkvn.org.rs

KAZALO IMENA

Antunović Ivan . . . . . 102—116

Bačić Pavao . . . . . 422—430
Bašić-Palković Pavle . . . . . 208—212
B. S. . . . . 65—68

G. M. . . . . 65—68
Grgić Stjepan . . . . . 180—184

Išpanović Matija . . . . . 158—162

Kikić Geza . . . . . 5—14, 15—30
Klarski Josip . . . . . 415—420
Kokić Aleksa . . . . . 332—338
Kopunović Vladislav . . . . . 370—382
Kujundžić Ivan . . . . . 348—350
Kujundžić Jesse . . . . . 164—170
Kujundžić Nikola . . . . . 172—178

Malagurski-Đorđević Mara . . . . . 281—286
Mandić Mijo . . . . . 129—148
Merković Lazar . . . . . 396—412
Modrošić Blaž . . . . . 119—126

Pašić Josip . . . . . 358—368
Peić Marko . . . . . 78—79, 354—356
Pejić Antun . . . . . 384—394
Pekić Petar . . . . . 240—252
Petreš Ivan . . . . . 214—220
Prćić Ive . . . . . 90—96, 272—278

Radoš Stipan . . . . . 196—204
Rajić Blaško . . . . . 222—238

Šarčević Petar . . . . . 432—456

Tikvicki Ivan . . . . . 340—346

Vojnić-Purčar Petko . . . . . 457—484
Vujić Ivan . . . . . 186—194
Vujkov Balint . . . . . 33—64, 69—74, 308—330
Vujković Ljudevit . . . . . 254—270
Vujković Marica . . . . . 290—304

zkvn.org.rs

KAZALO NASLOVA

Baba putuje u raj . . . . . 73—74
Bačićevi dolaze . . . . . 482—485
Bajka o mravljem caru . . . . . 322—330
Bez novog šešira . . . . . 334—338
Bogatašovo maslo . . . . . 39—43
Bogomoljac . . . . . 63—64
Boj seljana sa skakavcima 87

Crvenokosa Marta . . . . . 240—246

Čežnja . . . . . 186—190
Čudnovata žica . . . . . 272—274

Deran s očima . . . . . 348—350
Dida Kojica . . . . . 172—178
Dositio se . . . . . 164—166
Doženjance . . . . . 82—83
Duvan na tavanu 89
Dvije žabe 93

Đavo i ženski jezik 88
Đurđinska gradina . . . . . 69—70

Grozdanko . . . . . 33—38

Ironija . . . . . 384—388
Ispostila ga . . . . . 200—204
Iz doba influence . . . . . 150—156

Ja seljački sin . . . . . 450—456
Jesam li ja on? . . . . . 208—214

Kako sam postao bunjevački pisac . . . . 129—131
Kasno buđenje . . . . . 297—304
Kata ima rič . . . . . 354—356

Kotrljan . . . . . 275—278
Košta l' koza dukat? . . . . . 65—68
Kraljevska batina . . . . . 59—60
Kralj i mudri sluga . . . . . 44—49

Mal' što nismo vašarili . . . . . 158—162
Marta traži roditelje . . . . . 358—368
Mima . . . . . 122—126
Modra internacionala . . . . . 397—412
Moj prvi prusluk . . . . . 229—233
Moje čobanovanje . . . . . 234—238

Napuljske zanimivosti . . . . . 102—107
Noge . . . . . 428—430
Nonius . . . . . 389—394
Nov čoban 95

Odmetnik . . . . . 108—114
Oholica . . . . . 167—170
O nosu . . . . . 191—194
Osveta . . . . . 290—296
Otac i mater Kraljevića Marka . . . . . 71—72

Patka i žaba 94
Povratak . . . . . 260—270
Priča o srići . . . . . 180—184
Prokleta tintaroška . . . . . 217—220
Prva čorba . . . . . 254—259
Putničke bilješke . . . . . 119—121

Rimski zapisi . . . . . 432—449

Sad si skuvala, ko moja pokojna . . . . . 196—199
Sam se sa'ranjiva . . . . . 61—62
Sanjalo . . . . . 308—321
Seljak Martin i đaci . . . . . 84—85
Sicilijanka . . . . . 471—477
Sijali sitnu so da rodi krupna 88
Sila boga ne moli . . . . . 56—58
Siromakova čilaša . . . . . 50—55
Srna . . . . . 422—427
Stari i mladi rak 96
Sunce i vjetar . . . . . 90—91
Sunčev zrak u kapi suze . . . . . 415—420
Svit nezafalnošću plaća . . . . . 75—79
Svjetovi i satovi . . . . . 459—470

Tetak Miško . . . . . 370—382
Tuga proljetnog jutra . . . . . 332—333

zkvh.org.rs

U carevoj palači . . . . . 222—228
Ujak Dašo . . . . . 340—346
U Panogradu vašar . . . . . 478—481
Uspomene na djetinjstvo . . . . . 115—116
Uvela ruža . . . . . 427—452

Virno do groba . . . . . 214—216
Vita Đanina . . . . . 281—288
Vrabac i mačka 92

Zašto se kurjak boji vatre . . . . . 80—81

Žalosni svatovi, veseliji pođani . . . . . 132—139
Žandar-žena . . . . . 140—148

Patka i žaba 94
Nov čoban 95
Stari i mladi rak 96

SVIJETLIM STRANICAMA PREPORODNE KNJIŽEVNOSTI

Ivan Antunović 99
Napuljske zanimivosti 102
Odmetnik 108
Uspomene na djetinjstvo 115
Blaž Modrošić 117
Putničke bilješke 119
Mima 122
Mijo Mandić 127
Kako sam postao bunjevački pisac 129
Žalosni svatovi, veseliji podjani 132
Žandar — žena 140
Bariša Matković 149
Iz doba influence 150
Matija Išpanović 157
Mal' što nismo vašarili 158
Jesse Kujundžić 163
Dositio se 164
Oholica 167
Nikola Kujundžić 171
Dida Kojica 172
Stjepan Grgić 179
Priča o srići 180
Ivan Vujić 185
Čežnja 186
O nosu 191
Stipan Radoš 195
»Sad si skuvala, kao moja pokojna« 196
Ispostila ga 200

ISTINE I PORUKE O MINULIM DANIMA

Pavle Bašić-Palković 207
Jesam li ja on? 208
Ivan Petreš 213
Virno do groba 214
Prokleta tintaroška 217

zkvh.org.rs

Blaško Rajić 221
U carevoj palači 222
Moj prvi prusluk 229
Moje čobanovanje 234
Petar Pekić 239
Crvenokosa Marta 240
Uvela ruža 247
Ljudevit Vujković 253
Prva čorba 254
Povratak 260
Ive Prćić 271
Čudnovata žica 272
Kotrljan 275
Mara Malagurski-Đorđević 279
Vita Đanina 281
Marica Vujković 289
Osveta 290
Kasno buđenje 297
Balint Vujkov 305
Sanjalo 308
Bajka o mravljem caru 322
Aleksa Kokić 331
Tuga proljetnog jutra 332
Bez novog šešira 334
Ivan Tikvicki 339
Ujak Dašo 340
Ivan Kujundžić 347
Deran s očima 348

NA STAZAMA NOVIH TRAGANJA

Marko Peić 353
Kata ima rič 354
Josip Pašić 357
Marta traži roditelje 358
Vladislav Kopunović 369
Tetak Miško 370
Antun Pejić 383
Ironija 384
Nonius 389
Lazar Merković 395
Modra internacionala 397

Josip Klarski 413
Sunčev zrak u kapi suze 415
Pavao Bačić 421
Srna 422
Noge 428
Petar Šarčević 431
Rimski zapisi 432
Ja, seljački sin 450
Petko Vojnić Purčar 457
Svjetovi i satovi 459
Sicilijanka 471
U Panogradu vašar 478
Bačićevi dolaze 482
Rječnik manje poznatih riječi 489
Napomena 493
Kazalo imena 495
Kazalo naslova 497

zkvh.org.rs

ANTOLOGIJA PROZE BUNJEVAČKIH HRVATA
Sastavio *Geza Kikić*

*

Izdavač *Nakladni zavod Matice hrvatske*
Zagreb, Matičina 2

Za izdavača *Pero Budak*
Oprema *Ivan Friščić*

Tisak *Riječka tiskara,* Rijeka 1971.

SUVREMENI HRVATSKI PISCI

Ivan Raos
NEMOJTE NAM KOSTI PRETRESATI
(drame)

Antun Šoljan
DEVET DRAMA

Pero Budak
MEĆAVA I DRUGE DRAME

Čedo Prica
DOBROTVORI (novele)

Ivan Kušan
VELIKI DAN (pripovijetke)

Krsto Špoljar
VRIJEME I PAUČINA (roman)

Saša Vereš
AHMED I HANIBAL (putopisi)

Grgo Gamulin
ILARIJIN SMIJEŠAK (putopisi)

Ivan Supek
HERETIK (roman)

Petar Šegedin
CRNI SMIJEŠAK (roman)

Nusret Idrizović
IKONA BEZ BOGA (roman)

Ivo Vidan
NEPOUZDANI PRIPOVJEDAČ (eseji)

Balint Vujkov
CVJETOVI MEĆAVE

Geza Kikić
ANTOLOGIJA POEZIJE
BUNJEVAČKIH HRVATA